

მაცვალა მიქელაძე

წოვათუშური ენის სახელთა

მორფოლოგია

გამომცემლობა „საარი“

ISBN 978-9941-427-74-9

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ქართული ფილოლოგიის კათედრა

მაყვალა მიქელაძე

წოვათუშური ენის სახელთა

მორფოლოგია

მონოგრაფია შეიქმნა სამეცნიერო პროექტის –
„აულის ენები – კაცობრიობის არსებობის გონითი ფორმები –
გლობალიზაციის პირობებში (წოვათუშურ-ქართული
ორენოვნების მასალების მიხედვით)“ –
ფარგლებში

რედაქტორი: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი თედო უთურგაიძე

რეცენზენტები: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული
აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი,
პროფესორი ვაჟა შენგელია
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ტარიელ სინარულიძე

**Iakob Gogebashvili Telavi State University
Department of Georgian Philology**

Makvala Mikeladze

**Morphology of Nouns of
TsovaTush Language**

**Editor: Doctor of Philological Sciences,
Professor Tedo Uturgaidze**

წინასიტყვაობა

„ენები კაცობრიობის არსებობის გონითი ფორმებია“, – ბრძანა გენიოსმა ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლტმა და მოახდინა ე. წ. „დიდი“ და „პატარა“ ენების საბოლოო და უპირობო იდენტიფიკაცია. ამაზე დაყრდნობით დღეს უკვე თამამად შეიძლება განვაცხადოთ, რომ, თუ რომელიმე ენაზე ორი კაცი მაინც ელაპარაკება ერთმანეთს, ეს ენა ფუნქციონირებს და თავის მაღალ შინაგან შესაძლებლობებს იცავს.

ამ ფონზე უკვე უხერხული ხდება, ვინმართ აქამდე ფართოდ გავრცელებული გამოთქმები: „დიდი“ და „პატარა“ ენები, რადგან აქ თითოეული მათგანის შინაგანი გამოხატველობითი საშუალებების მასშტაბები კი არ იგულისხმება, არამედ ბედი ენებისა.

ამ თვალსაზრისით სავსებით მოზომილია ენათმეცნიერებაში ბოლო ხანს გავრცელებული ტერმინები „დაცული“ და „საფრთხის ქვეშ მყოფი ენები“. ასეთ შემთხვევაში ზედმიწევნით არის მინიმუმებული, რომ მსჯელობა ეხება შესადარებელ ერთეულთა ბედს და არა შინაგან ღირსებას.

წოვათუშური დღეს საფრთხის ქვეშ მყოფი ენაა. ის მოქცეულია ხუთი მილიონი მცხოვრებით დასახლებული საქართველოს ერთადერთ სოფელში – ზემო ალვანში და უჭირავს ამ საკმაოდ დიდი სოფლის მხოლოდ ნახევარს. მისი მოსახლეობა 420 კომის ითვლის და 3000-მდე მოუბარია ჰყავს. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებასაც, რომ მოსახლეობის ამ შეზღუდული რაოდენობიდან დღეს ბევრი მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის ნებაყოფლობითი

ემიგრანტია, ცხადი გახდება ამ ენის მძიმე სოციალ-პოლიტიკური ვითარება და ის დიდი საფრთხე, რომელიც მას ემუქრება. აკად. ნ. მარი, რომელიც 1916 წელს ადგილობრივ სწავლობდა ამ ენას, წოვათუშებს „ანეკდოტურად მცირერიცხოვან ხალხს“ უწოდებდა.

წოვათუშები ორენოვანნი არიან, ქართულია მათთვის სწავლა-განათლებისა და საერთოდ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ურთიერთობათა ენა, ხშირად კი უკვე საოჯახო ურთიერთობის ენაც. წოვათუშური და ქართული ენების ურთიერთობის სახით საქმე გვაქვს მკვეთრად ჩამოყალიბებულ ცალმხრივ გავლენასთან: ქართული ინტერფერენციის წყაროა, წოვათუშური კი - ინტერფერენციის ობიექტი. აქ ორენოვნებამ დღეისათვის ზებილინგვიზმის სახე მიიღო: იმის გამო, რომ ქართული ენის კარგი ცოდნა ზრდიდა ბილინგვთა სოციალურ მობილურობას, ბევრმა წოვათუშმა ქართული უკეთ იცის, ვიდრე მშობლიური ენა.

ორენოვნების მოცემულ რეგიონში თავისებური მინიატურული მოდელი გვაქვს მსოფლიო ენათა კონტაქტების გლობალური პროცესებისა, რომელთა განსაკუთრებული, მაქსიმალურად დაჩქარებული ტემპები საშუალებას იძლევა თვალი გაგადევნოთ ინტერფერენციის მთელ დინამიკას დასაწყისიდან დასასრულამდე.

ქართული და წოვათუშური ენათა ერთი და იმავე ოჯახის წევრებია და საერთო წარმომავლობით არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული, მაგრამ დივერგენტულ პროცესთა მოქმედების შედეგად იმდენად არიან განსხვავებული განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, რომ მათი ნათესაობა მხოლოდ ღრმადმეცნიერული ანალიზის დონეზე ხდება შესაძენი. პირველი აღნიშნული ოჯახ-

ნის ქართველურ ენათა შტოს წევრია, მეორე კი იმავე ოჯახის ნახურ ენათა შტოს ეკუთვნის.

გარდა წოვათუშურისა, ნახურ ენათა შტო აერთიანებს ჩეჩნურსა და ინგუშურ ენებს. მკვლევართა ერთი ნაწილი წოვათუშურს ჩეჩნურისა და ინგუშურის მიმართ დამოუკიდებელ ენად მიიჩნევს, ზოგს კი იგი ამ უკანასკნელთა დიალექტად ესახება. აზრთა სხვადასხვაობის მიზეზი ნათელი ხდება, როცა ვითვალისწინებთ, რაოდენ ძნელია და პირობითი ზღვარის გაღლება ენასა და დიალექტებს შორის (გლისონი, 1959, 436). ამ ერთეულთა სხვაობა, ჩვენი აზრით, დღეს აშკარად სცილდება დიალექტთა ფარგლებს და ისინი განსხვავებული ლექსიკური ფონდითა და გრამატიკული წყობით ახლო მონათესავე, მაგრამ მაინც დამოუკიდებელ ენებად გვევლინებიან.

ორ საუკუნეზე მეტია წოვათუშურ ენას ყურადღებას აქცევენ და მეცნიერული თვალსაზრისით სწავლობენ საქვეყნოდ ცნობილი მეცნიერები: ი. გიულდენშტეტი, მ. ბროსე, ა. შიფნერი, ა. სომერფელდი, ნ. მარი, ი. ჯაფახიშვილი, ა. შანიძე და სხვები. ამ ენის მორფოლოგიის შესახებ ფუნდამენტური ნაშრომი გამოაქვეყნა აკად. ი. დეშერიევმა; მანვე საგანგებო მონოგრაფია უძღვნა წოვათუშური, ჩეჩნური და ინგუშური ენების შედარებითი გრამატიკის საკითხებს. ამ მხრივ მეტად მნიშვნელოვანია აგრეთვე პროფ. კ. ჭრელაშვილის ბოლო დროს გამოქვეყნებული მონოგრაფია „წოვათუშური ენა“.

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ, ცხადია, ვიყენებთ ჩამოთვლილ მეცნიერთა კვლევის შედეგებს წოვათუშური ენის სახელთა მორფოლოგიის შესახებ: ვიზიარებთ მათ, ან ვასაბუთებთ ჩვენს განსხვავებულ შეხედულებას ამა თუ იმ საკვანძო საკითხზე; ნაშრომ-

ში ზოგჯერ მთლად ახლად არის შესწავლილი და განხილული წოვათუშურის სახელთა მორფოლოგიის გარკვეული მონაკვეთები, როგორცაა, მაგალითად:

წოვათუშური ენის სიტყვათმოდელები და მათი როლი ბრუნების პარადიგმებში; მსაზღვრელ-საზღვრულის ტიპები და ბრუნების თავისებურებანი;

წოვათუშური ენის სიტყვათსაწარმოქმნო სისტემა და უკუთქმითობის მოდელები...

ჩვენი ნაშრომის სტრუქტურა წოვათუშური ენის მორფოლოგიის საკითხების შესახებ დღემდე გამოქვეყნებულ ნაშრომთაგან მთლიანად განსხვავდება იმ მხრივ, რომ სახელთა ფლექსიის ყოველი მონაკვეთი განხილული გვაქვს უხვად მოძალებულ მორფოლოგიურ ინოვაციებთან დაკავშირებით, ვიკვლევთ ცალკეული მეტყველების ნაწილების ღიაობის საკითხებს ორენოვნების დონეებთან მიმართებით. ამასთან დაკავშირებით მსჯელობისას ხშირად მივმართავთ წყარო ენისა (C) და მსესხებელი ენის (S) მორფოლოგიური სისტემების პარალელური დახასიათებისა და შეპირისპირების განსაც.

თავისი ორმხრივი ხასიათის გამო ნაშრომი შეიცავს უხვ საინტერესო მასალას, სადაც გლინდება საინტერესო კანონზომიერებები ინტერფერენტულ პროცესთა მასშტაბებისა და სიღრმის შესახებ. ის გარემოება, რომ წყარო ენის გავლენით დღეისათვის ცვლილება შეეხო მსესხებელი ენის მორფოლოგიის თითქმის ყველა რგოლს, სიახლე კი ერთგანაც ვერ განვითარდა ბოლომდე, ახლებურად სვამს გლობალიზებული მსოფლიოს ერთი საერთო ენის საკითხს.

ტრანსკრიფცია

სამეცნიერო პროექტის მონაწილის, ლევან ჯაშიაშვილის, მიერ არსენ ბერთლანთან ერთად **GEO-Gorda**-ს ბაზაზე სპეციალურად იქნა შექმნილი ფონტი პირობითი სახელწოდებით **berTlan-gorda**, რომელიც ასევე გამოყენებულია ამავე პროექტით გათვალისწინებულ თუშურენოვან ტექსტებში და ლექსიკონში. რაც შეეხება დიაკრიტიკას, სულ მცირედენი გამონაკლისის გარდა, როგორც ქართულენოვანი, ისე ლათინური ტრანსკრიფციისთვის გამოყენებულია ის დამატებითი ნიშნები, რომელიც ენათმეცნიერების თბილისური სკოლის მიერაა გამოყენებული და შემოთავაზებული იბერიულ-კავკასიური ენებისათვის (ქურდიანი, 2007). საანალიზო მასალა საჭიროებისამებრ წარმოდგენილია რუსული გრაფიკითაც.

იმ გრაფემებს, რომელთა ადეკვატური ფონემებიც არ მოგვეპოვება თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, აქ წარმოდგენილი სატრანსკრიფციო ცხრილით ეძლევა შესაბამისი განმარტებები, ხოლო ქართულენოვანი მკითხველისთვის ცნობილი (ნაცნობი) გრაფემები წარმოდგენილია განმარტებით „ჩვეულებრივი“.

გრაფემების რიგი შეესაბამება ქართულ ანბანურ რიგს. გრაფემები, რომლებიც არ გააჩნია ქართულ ანბანს, განთავსებულია ქართული ანბანური რიგის მიმყოფ.

ტრანსკრიფცია : Транскрипция : Transcription

		ლათინური ტრანსკრიფცია Латинская транскрипция Latin Transcription	კვალიფიკაცია Квалификация Qualification	
			ჩვეულებრივი (ძარტევი) ბგერები Обычные (простые) Звуки	სპეციფიკური ბგერები Специфические звуки Specific sounds
№	სულ: Всего: Total: 81	სულ: Всего: Total: 81	სულ: Всего: Total: 33	სულ: Всего: Total: 48
1	2	3	4	5

1.	ა	^{TNR} A a	1. ა	
2.	ა	Ǻ ǻ		1. მოკლე Краткий ა Short
3.	ა	â		2. ირაციონალური Иррацион. ა Irrational
4.	ა	Ā ā		3. გრძელი Долгий ა Long
5.	ა	ā		4. ზეგრძელი Сверхдолгий ა Hyper long
6.	ა	Ǻ ǻ		5. ნაზალიზებული Назализов. ა Nasal
7.	ა	Ā ā		6. გრძ. ნაზალ. Долг. назал. ა Long nasal

8.	ა	А а		7. თავისუფალი Свободный ა Free
9.	აჲ	Ă ă		8. თავისუფ. ნაზ. Своб. назал. ა Free Nasal
10.	ბ	^{TNR} B b	2. ბ	
11.	გ	^{TNR} G g	3. გ	
12.	დ	^{TNR} D d	4. დ	
13.	ე	^{TNR} E e	5. ე	
14.	ეჲ	Ě ě		9. მოკლე Краткий ე Short
15.	ეჳ	ê		10. ირაც. Иррац. ე Irrational

16.	ქ	Ē ē		11. გრძელი Долгий ჰე Long
17.	ქ	Ė ė		12. ნაზალ. Назал. ჰე Nasal
18.	ქ	Ě ě		13. გრძ. ნაზალ. Долг. назал. ჰე Long nasal
19.	ქ	Ḙ		14. თავისუფ. გრძ. Своб. долг. ჰე Free long
20.	ვ	^{TNR} V v	6. ვ	
21.	ზ	^{TNR} Z z	7. ზ	
22.	თ	^{TNR} T t	8. თ	
23.	ტ	t		15. ინტენსიური Интенсивный ჰთ Intensive

24.	ი	^{TNR} I i	9. ი	
25.	ბ	î		16. ირაკ. Иррац. } ი Irrational
26.	ო	Ī ī		17. გრძელი Долгий } ი Long
27.	წ	ĩ		18. ნაზალ. Назал. } ი Nasal
28.	პ	ī		19. თავისუფ. Свободн. } ი Free
29.	ღ	^{TNR} J j		20. ძვ. ქართული Древн. груз. } ღ Old Georgian
30.	ჭ	ĵ		21. ნაზალ. Назал. } ღ Nasal

31.	ქ	Ƙ ƙ	10. ქ	
32.	ლ	^{TNR} L l	11. ლ	
33.	ლ	ლ		22. ინტენს. Интенс. ლ Intensive
34.	ლ	ლ'		23. ყრუ Глухой ლ Voiceless
35.	მ	^{TNR} M m	12. მ	
36.	ნ	^{TNR} N n	13. ნ	
37.	ო	^{TNR} O o	14. ო	
38.	ჰ	ჰ		24. მოკლე Кратк. ჰ Short
39.	რ	რ		25. ირაც. Иррац. რ Irrational

40.	ა	Ō ō		26. გრძელი Долгий ზო Long
41.	აი	ō		27. ზეგრძელი Сверхдолг. ზო Hyper long
42.	ან	Ŏ ŏ		28. ნაზალ. Назал. ზო Nasal
43.	ან	ŏ		29. გრძ. ნაზალ. Долг. назал. ზო Long nasal
44.	აო	Ō ō		30. თავისუფ. Свободн. ზო Free
45.	პ	Ṗ ṗ	15. პ	
46.	ჭ	Ž ž	16. ჭ	
47.	რ	^{TNR} R r	17. რ	

48.	გ	Г		31. ყრუ Глух. } Voiceless
49.	ს	^{TNR} S s	18. ს	
50.	ს	ს		32. ინტენს. Интенс. } Intensive
51.	ტ	Т т	19. ტ	
52.	ტ	ტ		33. ინტენს. Интенс. } Intensive
53.	უ	^{TNR} U u	20. უ	
54.	უ	Ū ū		34. მოკლე Кратк. } Short
55.	უ	û		35. ირაც. Иррац. } Irrational

56.	ჟ	ჟ ო		36. გრძელი Долг. ჟ Long
57.	ჭ	ჭ ო		37. ნაზალ. Назал. ჟ Nasal
58.	უ	უ ო		38. თავისუფ. Свободн. ჟ Free
59.	ჭ	ჭ ო		39. თავისუფ. ნაზ. Своб. назал. ჟ Free nasal
60.	ფ	^{TNR} P p	21. ფ	
61.	ქ	^{TNR} K k	22. ქ	
62.	ღ	ღ ო	23. ღ	
63.	ყ	ყ ო	24. ყ	

64.	ღ	ღ		40. ინტენსი. Интенс. ჴღ Intensive
65.	წ	ჭ	25. ჳ	
66.	წ	ჭ		41. ინტენსი. Интенс. ჴწ Intensive
67.	ჩ	ჭ	26. ჩ	
68.	ც	ც	27. ც	
69.	ძ	ძ	28. ძ	
70.	წ	წ	29. წ	
71.	ჭ	ჭ	30. ჳ	
72.	ხ	ხ	31. ხ	
73.	კ	კ		42. ინტენსი. Интенс. ჴკ Intensive

74.	ღ	^{TNR} Q q		43. ძვ. ქართული Древн. груз. ღგ Old Georgian
75.	ღ	q		44. ინტენს. Интенс. ღგ Intensive
76.	ჟ	ჭჭ	32. ჟ	
77.	ჟ	^{TNR} H h	33. ჟ	
78.	ჟ	ჟჟ		45. ფარინგალური Фарингальный ჟჟ Pharyngeal
79.	ღ	^{TNR} '		46. ლარინგალური Ларингальный ჟღ Laryngeal
80.	ჟ	ღ		47. ფარინგ. Фаринг. ჟღ Pharyng.

81.	ع	TNR	48. ლარ.-ფარინგ. Ларинг.-фаринг. }ع Laryng.-pharyng.
-----	---	-----	--

თავი I

წოვათუშური და ქართული ენების სახელთა მორფოლოგიის ზოგიერთი საკითხი

ბრუნებასთან დაკავშირებული ინტერფერენტული პროცესების გამოვლენისა და სწორი კვალიფიკაციისათვის ერთმანეთს ვუპირისპირებთ ქართული და წოვათუშური ენების ბრუნვათა რაოდენობას, სინტაქსურ შინაარსსა და ფორმაწარმოების მოდელებს. ასეთი მიდგომა შესაძლებლობას მოგვცემს, გამოავლინოთ და თანამიმდევრულად ავხსნათ უცხოენობრივი გავლენით გამოწვეული ინოვაციები წოვათუშური ენის სახელთა ბრუნების სისტემაში.

აღნიშნული მიმართულებით ჩასატარებელ მუშაობას ხელს უწყობს ის გარემოება, რომ როგორც ქართული, ისე წოვათუშური ენების სახელთა მორფოლოგია მეცნიერთა რიგი თაობების ჩაღრმავებული კვლევის შედეგად სათანადოდ არის შესწავლილი და დასისტემებული. ჩვენს შედგომ მსჯელობაში ინტერფერენტული პროცესების შესახებ მთლიანად ვეყრდნობით ამ მონაცემებს, განსხვავებული შეხედულება გვაქვს მხოლოდ შესათანხმებელ ენათა მორფოლოგიის რამდენიმე საკითხის ირგვლივ: სხვაგვარად წარმოგვიდგება, ერთი მხრივ, წოვათუშური ენის ბრუნვათა რაოდენობა და რიგი, მეორე მხრივ კი – ქართული ენის სახელთა ბრუნების პარადიგმებში ფუნქციონირებადი ხმოვანთა რედუქციისა და კვეცის პროცესები. წარმოვადგენთ ჩვენს შეხედულებას აღძრული საკითხების შესახებ.

I. §1. წოვათუშური ენის ბრუნვათა რაოდენობა და რიგი

წოვათუშურ ენას ბრუნების კარგად ჩამოყალიბებული სისტემა გააჩნია, რაც აღნიშნული აქვს ყველა მკვლევარს, ვინც კი ამ ენის მორფოლოგიით დაინტერესებულა: ი. ცისკაროვს, ა. შიფნერს, ა. ლიზს, ი. დეშერიევს, დ. იმნაიშვილს, რ. გაგუას, კ. ჭრელაშვილს. აზრთა სხვადასხვაობას მხოლოდ ბრუნვათა რაოდენობის საკითხი იწვევს. სირთულეს ქმნის ერთის მხრივ, საკვლევი ენის სიტყვაწარმოების სიუხვე, მეორეს მხრივ კი – ბრუნვის ფორმანტებიანი და თანდებულდართული ფორმების გამიჯვნა. ამიტომ, მაგალითად, ა. შიფნერსა და ი. დეშერიევთან ბრუნვათა რაოდენობამ ოცდაორს მიაღწია (შიფნერი, 1856, 36; დეშერიევი 1953, 22). საკითხის მთელი სირთულე ნათელი გახდება, თუ იმასაც აღვნიშნავთ, რომ ამ ორ მკვლევართან მხოლოდ რიცხვი ემთხვევა ერთმანეთს ბრუნვებისა, შინაარსი კი განსხვავებულია.

აღნიშნული საკითხის ირგვლივ განსხვავებული თვალსაზრისი წამოაყენა პროფ. დ. იმნაიშვილმა. მან დასმული პრობლემა შეისწავლა ნახურ ენათა მთლიანი შტოს მასშტაბით და შეძლო გამოეყო ამ ენებში ფუნქციონირებადი სამგვარი ფორმები ბრუნვებისა: ძირითადი, ერთთანდებულიანი და ერთზემეტთანდებულიანი. ამ გზით, როგორც ჩეჩნურში, ისე ინგუშურსა და წოვათუშურში გამოიკვეთა ოთხი ძირითადი და ოთხივე ერთთანდებულიანი ბრუნვა. ორ – და მეტთანდებულიანი ბრუნვები მკვლევარს პარადიგმებში არ შეუტანია. ძირითად ბრუნვებად გამოყოფილია: სახელობითი, ნათესაობითი, ერგატივი და მიცემითი, ერთთანდებულიან ბრუნვებს კი წარმოადგენს: გამსჭვალვითი, მიმართულებითი, თანაობითი და გარდაქცევითი (იმნაიშვილი, 1942, 115).

დ. იმნაიშვილის ეს თვალსაზრისი საფუძვლად დაედო დოც. რ. გაგუას საკანდიდატო დისერტაციას, რომელიც წარმოადგენს

ფუნდამენტურ ნაშრომს საკუთრივ წოვათუშური ენის სახელთა ბრუნების საკითხებზე (გაგუა, 1930). შემდეგ ამავე პრობლემას მიეძღვნა მკვლევარის რიგი სტატია და მონოგრაფიული გამოკვლევა, სადაც უხვი საილუსტრაციო მასალის საფუძველზე განვითარებულია შეხედულება წოვათუშურ ენაში ოთხი ძირითადი და ოთხი ერთთანდებულებიანი ბრუნვის არსებობის შესახებ, გარკვეულია სახელთა ფლექსიის რიგი კარდინალური საკითხი.

აღნიშნული გზით წოვათუშური ენის წარმოქმნილი, ბრუნვის ფორმანტებიანი და თანდებულებიანი ფორმების სიმრავლიდან გამოიკვეთა მწყობრი, ოთხწევრიანი სისტემა ძირითადი ბრუნვებისა, რომლებიც გარკვეული თანამიმდევრობითაა დალაგებული: ჯერ სახელობითი დგას, მერე – ნათესაობითი, შემდეგაა ერგატივი და ბოლოს – მიცემითი.

წოვათუშური ენის ბრუნვათა რაოდენობისა და რიგის საკითხებში მნიშვნელოვანი კორექტივი შეიტანა პროფ. კ. ჭრელაშვილმა, რომელმაც მონოგრაფიაში წოვათუშური ენის შესახებ ათი უთანდებულო ბრუნვა გამოყო და გარკვეულად შეცვალა ე. წ. ძირითადი ბრუნვათა რიგი. (ჭრელაშვილი, 2002, 111). რადგან ბოლომდე ვერც პროფ. კ. ჭრელაშვილის კვალიფიკაციას ვიზიარებთ, წარმოვადგენთ ჩვენს შეხედულებას აღძრულ საკითხებზე.

დავიწყებთ ე. წ. ძირითად ბრუნვათა რიგის საკითხით; თვალსაჩინოებისათვის ვაბრუნებთ ნივთისა და ადამიანის კლასის თითო სახელს. სიმარტივისათვის მხოლოდითთ შემოვიფარგლებით, რაკი მრავლობითში აღარა გვაქვს სახელთა გამიჯვნა კლასკატეგორიის მიხედვით.

ა) ადამიანის კლასის სახელები: ნანა(ვ) – „დედა“, დად(ვ) – „მამა“, მიხრ – საკ. სახ.

სახ.	ნან(ა)	დად(ა)	მიხრ
ნათ.	ნანა-ფ	დადა-ქ	მიხუ-ფ

ერგ. ნანა-ს დადა-ს მიხო-ს

მიც. ნანა-მ-ნ დადა-მ-ნ მიხუ-მ-ნ

ბ) ნივთის კლასის სახელები: დოქ – „ცხენი“, „ჩა – დათვი“, ჟაგნო – „წიგნი“

სახ. დოქ ჩა ჟაგნო

ნათ. დონ-ქ ჩა-ძ ჟაგნუ-ძ

ერგ. დონ-ე-ვ ჩა-ი-ვ ჟაგნუ-მ-ვ

მიც. დონ-ე-ნ ჩა-ი-ნ ჟაგნუ-მ-ნ

როგორც ცნობილია, წოვათუშურის ორზე მეტმარცვლიან სახელებში დაუშვებელია ორი სრული ხმოვნის უშუალო მიმდევრობა. ამ მიზეზით ხმოვანთუძიან სახელთა ნათესაობითსა თუ მასზე დაფუძნებულ სხვა ბრუნვებში ხორციელდება დიფთონგიზაცია თავმოყრილი ხმოვნებისა, რასაც თითქმის ყოველთვის მოსდევს რეგრესული ასიმილაცია, მერე კი ხშირ შემთხვევაში იკარგება თვითონ მასიმილირებელი ხმოვანი.

მაგალითად: ნანა – ძ → ნანა – ძე → ნანე – ძე → ნანქ

ბილინგვთა ასაკობრივი დონეების მიხედვით დღეს კიდევ დავადასტურებთ ამ პროცესის სხვადასხვა საფეხურის მასალას, თუმცა მეტი თვალსაჩინოებისათვის ამჯერად ამოსავალი ფორმით წარმოვადგინეთ პარადიგმის წევრები.

პარადიგმებზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ წოვათუშურს ბრუნვის ნიშანთა ერთი წყება აქვს, საიდანაც გამონაკლისს ქმნის მხოლოდ ერგატული ბრუნვა თავისი ორი (ს და გ) ფორმანტით. ეს სუფიქსები ერთმანეთთან დამატებითი დისტრიბუციის მიმართებაშია და ერთი მორფემის ალომორფებად წარმოგვიდგებიან: ს ადამიანთა კლასის ერგატის აწარმოებს, გ კი ნივთის კლასის სახელებთან გვხვდება. ეს მოვლენა თვალსაჩინო თავისებურებაა წოვათუშური ენისა და დიდი ხანია მკვლევართა განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს. სანიანსა და ვინიან ერგატის შორის განსხვავ-

გება სხვადასხვა გვაქვს: პირველი მონოსემიური ფორმაა და მხოლოდ რეალურად მოქმედი საგნის აღმნიშვნელია, ვინაიან ფორმები კი, გარდა რეალური სუბიექტისა, თანაობისა და საჭურვლის უბრალო დამატებებსაც აღნიშნავს. ამის გამო პირველს თავისთავადი ერგატივი უწოდეს, მეორეს კი – საზიარო.

ასეთ ვითარებაში ბუნებრივად დგება ორგვარი ერგატივის ურთიერთიმართებისა და ვინაიან ერგატივის იმავე ნიშნაან ინსტრუქციონალისთან საზიარო ფორმათა კვალიფიკაციის საკითხები, ამასთან დაკავშირებით კი – ბრუნვათა რიგში ერგატივის ადგილის საკითხიც. რაკი საკვლევი ენის ბრუნვათა რიგი საყრდენი ფუძის მიხედვით არის შედგენილი, რომელიმე ბრუნვის ადგილის დაზუსტება, ანუ საყრდენი ფუძის გამოკვეთა დაგვეხმარება მოცემული ბრუნვის სტატუსის დადგენაში. სწორედ ამიტომ ერგატიული ბრუნვის ფორმებზე მსჯელობას საყრდენი ფუძის საკითხით ვიწყებთ.

წოვათუშურში სახელის ზოგადი ბაზისური ფუძის გარდა ბრუნვის ფუძეც გამოიყოფა, რის გამოც თავისებური ორფუძიანობა იქმნება. ეს ფაქტი დიდი ხანია იქცევა ყურადღებას და აღნიშნული აქვს ამ ენის თითქმის ყველა მკვლევარს (გაგუა, 1983, 220). საგულისხმოა, რომ ამ მხრივ იკე ენათა შორის წოვათუშური მარტო არაა. პროფ. გ. თოფურიას ანალოგიური ორფუძიანობა მონოგრაფიულად აქვს შესწავლილი დაღესტნის ენათა მთლიანი შტოს მასშტაბით და გამოტანილია მეტად მნიშვნელოვანი დასკვნები (თოფურია, 1989).

ორფუძიანობაზე მსჯელობისას მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ წოვათუშურში სახელობით ბრუნვაში დასმული ყოველგვარი სახელი ფორმანტის გარეშე, ანუ წრფელი ფორმითაა წარმოდგენილი, მერე კი რომელიმე სხვა ბრუნვის ფორმა ფუძედ განზოგადებული და მასზე ხდება ახალი განმასხვავებელი

ფორმანტების დართვა. ეს მოვლენა თვალსაჩინოდ არის ასახული ზემოთ ნაბრუნები ნივთის კლასის სახელთა პარადიგმებში. გვაქვს თავისებური საფეხურებრივი გზა: სახელობითის ზოგადი ფუძისაგან ნაზალური ხმოვნის დართვით იწარმოება ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა, ეს უკანასკნელი კი, თავის მხრივ, ნაზალობადაკარგული აუსლაუტის ხმოვნით საყრდენ ფუძედ იქცევა სხვა ბრუნვებისათვის. როგორც ვხედავთ, ამ ტიპის სახელებში საყრდენი ფუძის მიხედვით ერთმანეთს უპირისპირდება, ერთი მხრივ, სახელობითი, მეორე მხრივ კი – ყველა სხვა ბრუნვა.

საყრდენი ფუძის საკითხში ნივთის კლასის სახელებთან არსებული ეს ვითარება საფუძვლად დაედო წოვათუშური ენის ძირითად ბრუნვათა უკვე ტრადიციულად დაქვემდებარებულ რიგს, სადაც პირველად გილზუა სახელობითი, მას მოსდევს ნათესაობითი, რომელიც წარმოადგენს ახალ საყრდენ ფუძეს სხვა ბრუნვებისთვის და მერეა ის ბრუნვები, რომლებიც ნათესაობითის ფუძეს იმეორებს თავის შემადგენლობაში: ერგატევი და მიცემითი.

არსებული წყობა ბრუნვებისა ოპტიმალური იქნებოდა, საყრდენი ფუძის მიხედვით განსხვავებულ ვითარებას რომ არ გვიჩვენებდნენ ადამიანის კლასის სახელები. თუ ახლა უკვე მათს პარადიგმებს დავაკვირდებით, დავინახავთ, რომ ერგატევის აქ საყრდენად სახელობითის ბაზისური ფუძე აქვს და არა ნათესაობითის, როგორც ეს ნივთის კლასის სახელებთან დაფიქსირდა. საყრდენი ფუძის მიხედვით სანიანი ერგატევი სახელობითთან იკავებს ადგილს და მასთან ერთად ყველა სხვა ბრუნვას უპირისპირდება.

როგორც ვხედავთ, სანიანი და ვინიანი ერგატევი საყრდენი ფუძის მიხედვით ერთმანეთისგან მკვეთრად განიჩევა: პირველი სახელობითს ეყრდნობა და მასთან ერთად უპირისპირდება ყველა სხვა ბრუნვას, მეორეს კი სახელობითთან არაფერი აქვს საერთო და დანარჩენი ბრუნვების რიგშია მოქცეული. ამ ნიშნით

ერთ ჯგუფს ქმნიან სახელობითთან დაკავშირებული ბრუნვები, მეორეს კი – ნათესაობითთან დაკავშირებული ბრუნვები. აღნიშნული ორგვარი ერგატივი საყრდენი ფუძის მიხედვით ბრუნვათა ორ სხვადასხვა ჯგუფშია მოქცეული, რაც ფორმანტების მასალობრივ სხვადასხვაობასთან ერთად იმაზე მიუთითებს, რომ მათი სახით საქმე გვაქვს მორფოლოგიურად განსხვავებულ ოდენობებთან, რომელთაც განსხვავებული სინტაქსური ფუნქცია გააჩნიათ.

ცხადია, ორგვარი ერგატივის ფორმებში სახელობითისა და ნათესაობითის ფუძეთა აღნიშნულ დაპირისპირებას გარკვეული გრამატიკული იერარქია უდევს საფუძვლად, რაც, როგორც აღმონაშთი ძველი ვითარებისაა, ჯერ კიდევ დევს გაუაზრებლად ბილინგვათა ენობრივ ცნობიერებაში. ამ ფაქტის მეტად მნიშვნელოვანი გამოვლენა დაათვისირა დოც. რ. გაგუამ ო-ზე ფუძეგათავებულ სახელთა ბრუნების პარადიგმებში, სადაც სუფიქსი ვ ნიშანდობლივად გამოხატავს ერგატივს, ან ინსტრუმენტალის იმის მიხედვით, თუ რომელ ფუძეზე მოხდება მისი დართვა. მკვლევარი წერს: *Когда суффикс –v присоединяется непосредственно к основе, то он, наподобие падежа образованного суффиксом s первичен и имеет только функцию эргатива, а когда – v наращивается на основу родительного, то образуется только инструменталис*“ (გაგუა, 1983, 230).

გარდა არსებით სახელთა ბრუნების პარადიგმებისა, სანიახი ერგატივის კავშირი სახელობითთან რელიქტურად სხვაგანაც დაუცავს წოვათუშური ენის მორფოლოგიას. ამ მხრივ საყურადღებოა ინკლუზიური ვაჲ(ჩვენ) ნაცვალსახელის გაუდიფერენცირებელი გამოყენება სახელობითსა და ერგატივში, მაშინ როდესაც პირის ყველა სხვა ნაცვალსახელი ამ ორ ბრუნვაში ერთმანეთისგან განსხვავებული ფორმებითაა წარმოდგენილი. მაგალითად:

1. სახელობითი:

ა) ვაჲ ისე დითქ ნანას – ჩვენ აქ დაგეტოვა დედამ.

ბ) ოსი ვამ ცოჰანნა დაჰწე – იქ ჩვენ არავინ გვიცნობს.

გ) დალ ღუე ღითალ ვამ – ღმერთმა ღიდხანს გვაცოცხლოს ჩვენ.

II. ერგატევი:

ა) ვამ ნიფსხლო მეწე აღა ნახგრ – ჩვენ სიმაღლე უნდა ვუთხრათ ხალხს.

ბ) ვამ ლაჰდიენო ძოწ-ბუბუე ქერიგო მახვა დაჰინო – ჩვენი დაკრეფილი ყვაველები ქერისთან (ტაპონიმა) ქარს წაურია (ხალხური ლექსიდან).

გ) ჰამახეც ღანივს მოვ ვამ აღა ქუდრწლეს - ყველაზე კარგი სიმღერა ჩვენ ვთქვით ქორწილში.

ამავე თვალსაზრისით საინტერესო ვითარება შემოუნახავს კითხვით მქ (ვინ) ნაცვალსახელის პარადიგმასაც. როგორც აკად. არნ. ჩიქობავა ვარაუდობს, წოვათუშურში ეს ნაცვალსახელი ქართულიდანაა შემოსული და ვინ-ის ფონეტიკურ ვარიანტს წარმოადგენს.

ნასესხები მქ სახელობითში გვხვდება, ერგატევი კი მას ენაცვლება საკუთრივ წოვათუშური ჰა, რომელზეც არის დაყრდნობილი შემდგომ ნათესაობითი და მიცემითი ბრუნვის ფორმები. პარადიგმის წევრთა ურთიერთშეპირისპირება გვაფიქრებინებს, რომ ერგატევი დაცულია ბაზისური ფუძე, რომელიც თავის დროზე საზიარო უნდა ყოფილიყო სახელობითისთვისაც. ისტორიულად ამ ნაცვალსახელის პარადიგმა შემდეგი სახით წარმოგვიდგება:

სახ. *ჰან/მენ

ერგ. ჰა

* თვალსაჩინოებისათვის შემოხაზულია ნათესაობითთან დაკავშირებული ბრუნვები.

ნათ. ჰან-ი	→	ჰანნი
მიც. ჰან-ინ	→	ჰან-ნ

აღდგენილ პარადიგმაში თვალსაჩინოდ გამოიკვეთა სახელობით-ერგატივის ურთიერთკავშირი და ოდინდელი ფორმობრივი გაუღდფერენცირებლობა. თუ გაეინსენებთ, რომ ვინ კითხვა ამ ენებში მხოლოდ ადამიანს დაესმის, მაშინ ნათელი გახდება, რატომ უჭერს მხარს მისი ბრუნება ადამიანის კლასის სახელთა სანიან ერგატივში დაცულ ვითარებას.

სანიანი ერგატივის კავშირი სახელობითთან რეალური ფაქტია, რომელსაც წარმოაჩენს, ერთი მხრივ, ადამიანის კლასის სახელთა ბრუნების პარადიგმები, მეორე მხრივ კი, ნაცვალსახელთა ბრუნებაში შემორჩენილი მორფოლოგიური არქაიზმები. ამ მიმართებას მნიშვნელობა ენიჭება საკვლევი ბრუნვის როგორც გენეზისის, ისე სტატუსის დადგენაში; ის საინტერესოა ენობრივი ფსიქოლოგიის თვალსაზრისითაც. მიგვაჩნია, რომ სახელობითს უშუალოდ უნდა მოჰყვეს ის ბრუნვა, რომელიც ფუძით მასთან არის გაერთიანებული, შემდეგ კი მოექცევა ნათესაობითი და მასთან დაკავშირებული ბრუნვები. ასეთი რიგი, ერთი მხრივ, თვალსაჩინოს განდის სანიანი ერგატივის კავშირს სახელობითთან, მეორე მხრივ კი, გამოკვეთს მის პრინციპულ სხვაობას ვინიანი ერგატივისგან. სახელობითს უნდა მოჰყვეს ვინიანი ერგატივიც. მართალია, ასეთ ადგილმონაცვლეობას ერთგვარი შეუსაბამობა მოჰყვება რაკი ეს ფორმა მოექცევა ნათესაობითის წინ, მაშინ როდესაც საყრდენად სწორედ ამ უკანასკნელის ფუძეს იღებს, მაგრამ მოცემულ შემთხვევაში მხარს დაგვიჭერს ის გარემოება, რომ ამჯერად აღარ მოხდება ერთნაირი წარმოების ფუძეთა გათიშვა, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა სანიანი ერგატივის ძველი მიმდევრობის დროს. ამასთან, ცხადია, პრიორიტეტი მოცემულ საკითხში

სანიან ერგატეის უნდა მიენიჭოს, რადგან ისაა სწორედ პირველადი ერგატეი, ანუ საკუთრივ ერგატეი.

ბრუნვათა რიგის აღნიშნული ცვლილების შემდეგ პარადიგმა ასე წარმოგვიდგება:

ა) ადამიანთა კლასის სახელები:

სახ.	ნან(ა)	დად(ა)	მიხრ
ერგ.	ნანა-ს	დადა-ს	მიხო-ს
ნათ.	ნანა - თ	დადა - თ	მიხო-თ
მიც.	ნანა - მ - ნ	დადა - მ - ნ	მიხო - მ - ნ

ბ) ნივთის კლასის სახელები

სახ.	ღო ^წ	ჩა	ჟაგნო ^წ .
ერგ.	ღონ - ე - ვ	ჩა - ი - ვ	ჟაგნო - მ - ვ
ნათ.	ღონ - ე ^წ	ჩა - ი ^წ	ჟაგნო - თ ^წ
მიც.	ღონ - ე - ნ	ჩა - ი - ნ	ჟაგნო - მ - ნ

როგორც ვხედავთ, ასეთი ადგილგადანაცვლების შემდეგ კარგად გამოიკვეთა ორ საყრდენ თუქეს შორის არსებული იერარქიული დამოკიდებულება, ერთმანეთს დაუპირისპირდა ორი წყება ბრუნვებისა: ცალკე ჯგუფი შექმნეს სახელობითთან დაკავშირებულმა ბრუნვებმა, ცალკე ჯგუფს კი ქმნიან ნათესაობითთან დაკავშირებული ბრუნვები.

მიგვაჩნია, რომ ბრუნვათა რიგის გარდა ცვლილება უნდა შეეხოს ბრუნვათა რაოდენობასაც. როგორც ისტორიული, ისე თანამედროვე ვითარების მიხედვით წოვათუშური ენის ძირითად ბრუნვათა შორის ადგილი უნდა დაეთმოს ინსტრუმენტალისს.

მსჯელობისათვის კვლავ ერგატეის ვუბრუნდებით, მაგრამ ამჯერად არა სანიანს, ანუ თავისთავადს, არამედ – ვინიანს, ანუ სა-ზიაროს. ვინიანი ერგატეისა და ირიბ ბრუნვათა ფუძეების ერთიანობა არ შეიძლება შემთხვევითი იყოს, ისევე როგორც არაა შემთხვევითი სანიანი ერგატეისა და სახელობითის ფუძეთა ერთიანობა. გვაქვს ერთი და იმავე ბრუნვის ორი სხვადასხვა მაწარმოებელი და ორი განსხვავებული ფუძე. ამ ფაქტში უკვე დევს თვითონ ბრუნვის ფორმათა გენეზისისა და სინტაქსური შინაარსის საკითხები. ერგატეის ამ ორი ფორმის სახით საქმე გვაქვს ისტორიულად განსხვავებულ ორ ოდენობასთან.

აღნიშნული კუთხით პრინციპული მნიშვნელობა ენიჭება იმ გარემოებას, რომ გარდა დათითოებული ფორმანტებისა და საყრდენი ფუძეებისა, ერგატეის ამ ორ ფორმას ფუნქციური სხვაობაც გააჩნია: სანიანი ერგატეი მონოსემიურია და მხოლოდ რეალურად მოქმედი საგნის აღმნიშვნელია, ამავე ბრუნვის ვინიანი ფორმები კი ინსტრუმენტალისის ფუნქციებსაც ითავსებს, რაკი იმავდროულად თანაობისა და საჭურვლის უბრალო დამატებებსაც აღნიშნავს. ვინიანი ერგატეით გამოხატული რეალური სუბიექტისა და თანაობა-საჭურვლის უბრალო დამატების აღმნიშვნელ ფორმებს შორის გამოხატვის პლანში სხვაობა არა გვაქვს და ომოფორმათა გარჩევის ერთადერთ საშუალებას კონტექსტი წარმოადგენს. მაგალითად:

1. ა) **ღონ-ე-ვ** დაჟარ ვალო - „ცხენმა ბალახი შეჭამა.“
ბ) სტაკ **ღონ-ე-ვექქ** - „კაცი ცხენით მოვიდა.“
გ) სტაკ შერ **ღონ-ე- ვ კმატმაქა თასვალო** - კაცი თავის ცხენით (ცხენიანად) კლდეზე გადავარდა.

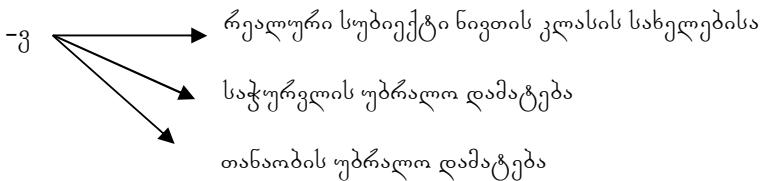
2. ა) ი ვირ-ე-ვ ისე გუხ თეგოდრ – „ეს ვირი (ვირმა) აქ რას აკეთებს.“*

ბ) სქ დად მიხმამც ვირ-ე-ვ-ლელეგ – „მამაჩემი ყველგან ვირით დადიოდა.“

გ) ილო შერ ვირ-ე-ვ წენის ცნ ოფვალთ – „ილო თავისი ვირით (ვირიანად) სახლს მოეთარა.“

საძიებელ ს და ვ სუფიქსებს შორის სინტაქსური ფუნქციების მხრივ არსებული სხვაობა სქემატურად შემდეგი სახით შეიძლება გამოვხატოთ:

-ს → რეალური სუბიექტი ადამიანის კლასის სახეებისა

მოცემული მარტივი სქემიდან კარგად ჩანს, რომ ეს ორი სუფიქსი ფუნქციურად ერთმანეთს ბოლომდე არ ემთხვევა, ანუ თანაბარი სინტაქსური შინაარსი არ გააჩნია. გასარკვევია, ერთი მხრივ, სანიანი და ვინიანი ერგატივის ურთიერთმიმართება, მეორე მხრივ კი – თვითონ ვინიანი ფორმების დისტრიბუციის საკითხები. სანიანი ერგატივის ფორმათა ერთფუძიანობის ფონზე განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ვინიანი ფორმებით ორი სხვადასხვა ბრუნვის გადმოცემა.

როგორ დგას სამეცნიერო ლიტერატურაში ინსტრუმენტალისის საკითხი?

* ერგატიული კონსტრუქცია წოვათუშურის ზმნებს გასდევს დრო-კილოთა ყველა სერიაში.

ამ ბრუნვას დოც. დ. იმნაიშვილი დამოუკიდებლად საერთოდ არ მოიხსენებს წოვათუშური ენის სახელთა ბრუნვებში. მკვლევარი გვაწვდის მხოლოდ ზოგად ცნობას იმის შესახებ, რომ ერგატვი ითავსებს ინსტრუმენტალისის სემანტიკურ ფუნქციას.

ინსტრუმენტალისის ცალკე ბრუნვად მიიჩნეეს და ვრცლად მსჯელობს მის შესახებ აკად. ი. დეშერიევი. სამწუხაროდ, მკვლევარი ამ ფუნქციით გამოყენებული ვინიანი ფორმების შესახებ საერთოდ არაფერს ამბობს და სავარაუდო პარადიგმას ცინ თანდებულობანი ფორმებით შემოფარგლავს. საანალიზო მასალას რუსულ თარგმანში (ნაშრომი რუსულ ენაზე დაწერილი) მართლაც ენაცვლება ინსტრუმენტალისი, მაგრამ ამის მიხედვით, ცხადია, ვერ გადაწყდება საკითხი. დავიმოწმებთ ი. დეშერიევის მაგალითებს მისეულივე რუსული თარგმანით:

ა) დად-ე-ცტ ვუძტას მოსკოვი – *С социом еду в Москву.*

ბ) თერმომეტრ დილლ წომლეცტ – *Термометр клади (вместе) с лекарством* (დეშერიევი, 1963, 434).

მკვლევარის თვალსაზრისის მოცემულ საკითხში ვერ ვიზიარებთ, რადგან ინსტრუმენტალისის სავარაუდო გაფორმებისათვის გამოყოფილი -ცტ დაბლოება თანდებულია და არა ბრუნვის ნიშანი. იგი მოცემულ შემთხვევაში ზუსტი ადეკვატია ქართული – თან თანდებულისა, როცა ეს უკანასკნელი თანაობას აღნიშნავს. ამიტომაც იმავე წინადადებების ქართულ თარგმანში გვექნება:

ა) მამას-თან (ერთად) მივდივარ მოსკოვში.

ბ) თერმომეტრი დადე წამალ-თან.

ი. დეშერიევი, როგორც ჩანს, ხედავს ცტ დაბლოების კავშირს თანდებულთან, რის გამოც იქვე შენიშნავს, რომ, როცა აღნიშნული ფორმები ბრუნვათა რიგში შეაქვს, მხედველობაში აქვს მათი მხოლოდ ერთი მნიშვნელობა – თანაობა. მოცემული ენობრივი ფაქტი რუსული თარგმანის მიხედვით ჩანს კვალიფიცი-

რებული და შეცდომაც სწორედ მას ეფუძნება. აღნიშნული ცინ – დაბოლოებიანი ფორმები დოც. რ. გაგუას სამართლიანად შეაქვს ერთთანდებულის ბრუნვებში და იხსენებს, როგორც თანაობითს (გაგუა, 1983, 223).

ინსტრუმენტალისის გენეზისური და ფუნქციური ასპექტების კვლევას უდიდესი წვლილი დასდო დოც. რ. გაგუამ. მართალია, მას ეს ბრუნვა პარადიგმაში არ შეაქვს, მაგრამ საგანგებოდ მსჯელობს ვინიანი ფორმების საზიარო ფუნქციების შესახებ. იგი ყურადღებას ამახვილებს თავისთავადი და საზიარო ერგატის ფუძეთა სხვადასხვაობაზე, რის მიხედვითაც სანიან ერგატის პირველად ბრუნვად მიიჩნევს, ვინიანს კი – მეორეულ ერგატის უწოდებს. მკვლევარი უხვ საილუსტრაციო მასალას მიმოიხილავს და ასკვნის, რომ „ამგვარი მაგალითების მიხედვით **ვ** სუფიქსისათვის თოთქოს ინსტრუმენტალისის გადმოცემა უნდა იყოს ძირითადი“ (გაგუა, 1948, 89). წლების შემდეგ დოც. რ. გაგუა კვლავ უბრუნდება ამ საკითხს და აკეთებს უკვე შემდეგი სახის კატეგორიულ დასკვნას: *Только в последствии расширяет этот суффикс своего употребления перейдя в эргатив*“ (გაგუა, 1983, 208).

საინტერესოა აკად. ა. შიფნერის მოსაზრებაც იმის შესახებ, რომ სუფიქსი **ვ** წარმოშობით თანაობის ფორმათა აღმნიშვნელია და მისი ამოსავალი ფუნქცია ინსტრუმენტალისთან ჩანს და კავშირებული (შიფნერი, 1856, 72). როგორც ვხედავთ, აკად. ა. შიფნერი და დოც. რ. გაგუა სხვადასხვა კუთხით განიხილავენ ჩვენთვის საინტერესო საკითხს, მაგრამ აკეთებენ ერთნაირ დასკვნას იმის შესახებ, რომ სუფიქსი **ვ** წარმოშობით ინსტრუმენტალისის მაწარმოებელია და ერგატის ფუნქცია მისთვის მეორადია.

ჩვენ ვიზიარებთ მკვლევართა ამ მოსაზრებას და მივიჩნევთ, რომ სანიანი და ვინიანი ფორმების სახით გვაქვს ისტორიულად გასხვავებული ორი ბრუნვა სხვადასხვა ფორმანტებითა და სხვა-

დასხვა სტატუსით: ერგატივი და ინსტრუმენტალისი. აქედან გამომდინარე, რაკი სუფიქსი *ს* მხოლოდ გონიერთა კლასის სახელებს დაერთვის, უნდა დავასკვნათ ისიც, რომ ნივთის კლასის სახელებს თავის დროზე არც უნდა ჰქონოდათ ერგატივი. მხოლოდ შემდეგ ერგატიული კონსტრუქციის, როგორც ახალი სინტაქსური კატეგორიის თანდათანობითი განზოგადების გზით უნდა შექმნოდა ინსტრუმენტალისის ფორმებს ნივთის კლასის სახელთა რეალური სუბიექტის გამოხატვის ფუნქცია. როგორც ცნობილია, ინსტრუმენტალისი ან სხვა ბრუნვა პარარელურად ერგატივსაც რომ გამოხატავს, არაა უცხო იკე ენებისათვის.

ნათქვამი საკითხის ისტორიას ეხება, როგორია განვითარების თანამედროვე საფეხურზე ინსტრუმენტალისის სინტაქსური ფუნქციები, მოეპოვება თუ არა დღეს ამ ფორმებს დამოუკიდებელი ბრუნვის სტატუსი?

რ. გაგუა მოცემულ კითხვაზე უარყოფით პასუხს იძლევა. მკვლევარი თავის მოსაზრებას შემდეგნაირად ასაბუთებს: „*В парадигмах склонения мы не выделяем творительный падеж отдельно, поскольку в классе вещей он совпадает с эргативом, а в классе человека хотя и имеет самостоятельную форму на в, но эта последняя употребляется весьма редко так как человек обыкновенно бывает деятелем, агенсом, а не инструментом орудиям. Суффикса в исторически и не было в словах I класса* (გაგუა, 1983, 208).

თუ ნივთის კლასის სახელთა ვითარებას იზოლირებულად ავიღებდით, ამ კითხვაზე მართლაც უარყოფითი პასუხი უნდა გავვეცა. მიუხედავად იმისა, რომ ისტორიული თვალსაზრისით საკვლევი ფორმები სწორედ ინსტრუმენტალისის კუთვნილებაა და ერგატივის შინაარსი მათ გვიან შეითავსეს, ერთი და იმავე ფორმის ეს მრავალფუნქციურობა არ იქნებოდა საკმარისი ნივთის კლასის სახელთა აღნიშნული ზიარი ფორმები სხვადასხვა ბრუნვებად დაგვეყო: ერგატივად და ინსტრუმენტალისად. ასეთ შემთხვევაში

დარჩებოდა ერთი ბრუნვა, რომელსაც შეიძლება დარქმეოდა როგორც ერგატივი, ისე ინსტრუმენტალისი. დოც. რ. გაგუა მას, მართლაც, უწოდებს ერგატივ-ინსტრუმენტალისს.

მდგომარეობა რთულდება, როცა იმავე საკითხს სანიანი ერგატივის ფორმებთან მიმართებაში განვიხილავთ. დაბრკოლებას ქმნის ის გარემოება, რომ ესენი არაა თანაბარი ღირებულების მორფოლოგიური ოდენობები და მათი ნაძალადევი გაერთმნიშვნელობებით, ანუ ერთ ბრუნვად გამოცხადებით იგნორირებული რჩება ვინიანი ფორმების რიგი განსხვავებული ფუნქცია. როგორც ცნობილია, ენის სინტაქსურ ინვენტარში არ არსებობს მნიშვნელოვანი და ნაკლებმნიშვნელოვანი ფუნქციები, რადგან, რაც რეალიზდება, ის საჭიროც არის. ამდენად ვინიანი ფორმების ზოგიერთ ფუნქციაზე თვალის დახუჭვა და სანიან ერგატივთან გაერთიანება გამართლებას მოკლებულია.

ნათქვამს მხარს უჭერს ის გარემოებაც, რომ ინსტრუმენტალისის ვინიანი ფორმები, გარდა ნივთის კლასის სახელებისა, ადამიანის კლასის სახელებსაც მოეპოვება და რაც მთავარია, აქ ეს ფორმები ერთფუნქციურია (იშვიათ გამონაკლისებზე მსჯელობა გვექნება მომდევნო პარაგრაფში). სწორედ ეს ერთფუნქციურობა სძენს ამ ფორმებს დამოუკიდებელი ბრუნვის სტატუსს. გარეგნულად ეს ფორმები არც ერთ სხვა ბრუნვას არ ემთხვევა, რის გამოც საჭირო ხდება მათი ცალკე გამოყოფა. ეს უკვე საკუთრივ ინსტრუმენტალისია, რომელსაც უნდა შეუერთდეს აგრეთვე ნივთის კლასის სახელთა ერგატივთან ნაძალადევად განიარებული ფორმები.

როგორია ფორმისა და ფუნქციის თავალსაზრისით ადამიანთა კლასის სახელების ინსტრუმენტალისი?

გარეგნულად ეს ფორმები მისდევს ნათესაობითის საყრდენი ფუძისაგან ნაწარმოები სხვა ირიბი ბრუნვების რიგს, კერძოდ: ნა-

თესაობითი ბრუნვის ფუძეს მარტივად დაერთვის საკუთრივ ინსტრუმენტალისის მაწარმოებელი ვინი. გვაქვს:

ნან-ე-ვ (დელით), ღად-ე-ვ (მამით), დაშ-ე-ვ (ღით), ვაშ-ე-ვ (ძმით), ავ-ე-ვ (ბებით), ბაბუ-მ-ვ (პაპით), მამუ-მ-ვ (მამილით), ბაჯ-ე-ვ (ქვისლით), უჩიტლ-ე-ვ (მასწავლებლით), მეზობლ-ე-ვ (მეზობლით), ნათესვ-ე-ვ (ნათესავით), ნაყბისტ-ე-ვ (მეგობრით), შიჩ-ე-ვ (დეიდაშვილით)...

ადამიანის კლასის სახელთა ვინიან ფორმებს, ანუ ინსტრუმენტალისის დღეს ყველა თაობის მეტყველებაში ვხვდებით, მაგრამ ასაკობრივი დონეების მიხედვით გარკვეულ სხვაობას აქვს ადგილი მათს გამოყენებაში: საგულისხმოა, რომ, როგორც თანაობის უბრალო დამატება, ეს ფორმები ფართოდ არის გავრცელებული, ხოლო როგორც საჭურვლის უბრალო დამატება, მათი გამოყენება თითქმის მხოლოდ ახალგაზრდათა მეტყველებით არის შემოფარგლული. გვაქვს, მაგალითად:

- ა) ტადსი შერ **ბადრიე** ჩუჰ ცო და – „ტასი თავისი **შვილებით** სახლში არ არის”.
- ბ) მიტო შერ **ჭადშიე** ჰუნახ ქიფებალა – „მიტო თავისი **სტუმრებით** ტყეში ქეიფობს”.
- გ) არსე შერ **დაშეე** ქალიქ ჰაჭვინას – „არსენა თავისი **ღით** ქალაქში გავგზავნე”.

სუფიქსი **ვინი** ანალოგიურ კონტექსტში დამოუკიდებლად ნაკლებად გვხვდება, უფრო ხშირად მას დამატებით დაერთვის სუფიქსი **-აც** რომელიც შინაარსობრივად და ფუნქციურადაც ქართული **-ვე** ნაწილაკის ფარდია. როგორც ჩანს, ამ სუფიქსის მოშველიებით ენა ცდილობს, თავი აარიდოს ადამიანის კლასის სახელეებისათვის საკმაოდ უხერხულ მორფოლოგიურ ომონიმის საჭურვლის დამატებასთან. ამ გზით მიღებული რთულსუფიქსიანი ფორმები თანაობის უბრალო დამატებისა უკვე მონოსემური და ფარ-

თოდ არის გამოყენებული. ეს ფორმები კონტექსტის მიხედვით ორგვარ გაგებას იგუებს: გაუდიფერენცირებული თანაობისა და გამეორებული თანაობისა.

ზემოთ დასახელებული მაგალითები რთული სუფიქსის დართვის შემთხვევაში შემდეგ სახეს მიიღებს:

- ა) ნაყბისტ **ნანე-გ-აც** ვეყქ სოჲ ჰაშედ.
 - 1. „მეგობარი **დედ-ით-ვე** მეწვია სტუმრად“.
 - 2. „მეგობარი ისევ **დედ-ით-ვე** მეწვია სტუმრად“.
- ბ) არსქ შერ **მაშე-გ-აც** ქალიქ ჰაჭვინას.
 - 1. „არსენა **დ-ით-ვე** ქალაქში გავგზავნე“.
 - 2. „არსენა ისევ **დ-ით** ქალაქში გავგზავნე“.

საგულისხმოა, რომ აღნიშნული შინაარსის გადმოსაცემად წოვათუშურ ენას სხვა საშუალებაც აქვს: **-ცჳ** (თან) თანდებულიანი და ვრცელი აღწერითი ფორმები. ასეთ შემთხვევაში უკვე სრული ანალოგია გვაქვს ქართულის თან თანდებულიანსა და აღწერითს ფორმებთან. მაგალითად:

- ა) 1. ნაყბისტ **ნან-ე-ცჳ** ცჳად ვეყქსოჲ ჰაშედ.
„მეგობარი **დედასთან ერთად** მომივიდა (მეწვია) სტუმრად.
2. ნაყბისტ **ნან მალოშ** ვეყქსოჲ ჰაშედ.
„მეგობარი **დედს** მიყვანით მეწვია სტუმრად“.
- ბ) 1. არსქ **მაშე-ცჳ** ცჳად ჰაჭვინას ქალიქ.
„არსენა დასთან ერთად გავგზავნე ქალაქში“.
2. არსქ **მაშო დიკოშ** ჰაჭვინას ქალიქ.
„არსენა **და (დის)** წაყვანით გავგზავნე ქალაქში“.

სხვა მდგომარეობაა, როცა საქმე საჭურვლის უბრალო დამატებას ეხება. ქართული ენის გავლენით ახალგაზრდები ასეთი დამატების გადმოსაცემად სწორედ ვინიან ფორმებს იყენებენ. გავიგონებთ:

1. შერ ზორამირ ვაშ-ე-გ და ი მაჰგო დანო დოკ. „თავისი ყოჩალი ძმითა აქვს ამ გოგოს დიდი გული“.
2. მოწაფი წინჩრ უჩიტლ-ე-გ ზორამირ კმა-ყუდელი და. „მოსწავლეები ახალი მასწავლებლით ძალიან კმაყოფილები არიან“.

უფროსი თაობის ბილინგვებისათვის მსგავს კონსტრუქციებს ხელოვნურობისა და ნაძალადეობის განცდა ახლავს, რის გამოც მათ ვრცელი, აღწერითი, ან კიდევ რამდენიმე თანდებულებანი ფორმით ცვლიან.

სხვადასხვა თაობის ბილინგვთა მეტყველებაზე დაკვირვებით ცხადი ხდება, რომ ინსტრუმენტალისი, რომელიც მრავალფუნქციურია ნივთის კლასის სახელებთან, აღამიანის კლასის სახელებთან შეზღუდულად გამოიყენება; როგორც ჩანს, ადრინდელ საფეხურზე მათთან ეს ბრუნვა მხოლოდ თანაობას აღნიშნავდა, დღეს კი საჭურვლის უბრალო დამატების ფუნქციასაც იძენს. მოცემულ დასკვნას შემოწმება ვერ უხერხდება მონათესავე ენათა ვითარებით, რადგან ჩეჩნურსა და ინგუშურში საკუთრივ ინსტრუმენტალისის გადმოსაცემად სუფიქსი ვინი აღარ იხმარება.

იმის გამო, რომ დღეს წოვათუშურში აღამიანის კლასის სახელებს აქვთ მარკირებული ფორმები საკუთრივ ინსტრუმენტალისისათვის, ხოლო ნივთის კლასის სახელებთან ვინიანი ფორმები ერგატის პარარელურად ინარჩუნებენ ამ ბრუნვის ფუნქციასაც, მან სათანადო ადგილი უნდა დაიკავოს ძირითად ბრუნვათა რიგში, რაც გამართლებული იქნება როგორც ისტორიული, ისე თანამედროვე ვითარების თვალსაზრისით. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი დაკარგულ ბრუნვად უნდა გამოვაცხადოთ ისევე, როგორც დაკარგულია, მაგალითად, ქართულში იგ დაბლოებიანი მოქმედე-

ბითი ან უნიშო წრფელობითი. მაგრამ ფაქტია, რომ ინსტრუმენტალისი წოვათუშურ სახელებს არ დაუკარგავთ, როგორც ეს მოხდა, მაგალითად ჩაჩურსა და ინგუშურში, პირიქით: ერთის მხრივ, ნივთის კლასის სახელებთან იგი გამოიკვეთა როგორც ერგატევი, მეორეს მხრივ კი ამ ბრუნვამ ფუნქციები გაითავართოვა ადამიანის კლასის სახელებთან.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ ინსტრუმენტალისის არსებობა წოვათუშურში რეალური ფაქტია როგორც ისტორიული, ისე სინქრონიული თვალსაზრისით. იგი უნდა შევიდეს ამ ენის ბრუნვათა რიგში როგორც ნათესაობითზე დაფუძნებული კიდევ ერთი ირიბი ბრუნვა. საგულისხმოა, რომ ინსტრუმენტალისი, როგორც დამოუკიდებელი წევრი პარადიგმისა, ბრუნვათა რიგში შეტანილია პროფ. კ. ჭრელაშვილის მონოგრაფიაში წოვათუშური ენის შესახებ (ჭრელაშვილი, 2002, 119). მართალია, მკვლევარი ამას ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე აკეთებს, მაგრამ თავისთავად ფაქტი ჩვენი მოსაზრების სასარგებლოდ მეტყველებს, თუმცა არ ვეთანხმებით მკვლევარს განცხადებაში იმის შესახებ, რომ „ეს ბრუნვა აქვთ მხოლოდ არაგონიერთა კლასის სახელებს და ნივთის კლასის სახელებს“ (იქვე, 119). მკვლევარს მხედველობიდან აქვს გამორჩენილი ჩვენ მიერ ზემოთ დახასიათებული საგანგებო კონტექსტები ადამიანთა კლასის სახელთა ინსტრუმენტალისისა, რასაც ჩვენი აზრით, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ამ ბრუნვის სტატუსის დასადგენად. ვვარაუდობთ, რომ თანაობის აღნიშნული ფორმები ადამიანის კლასის სახელებს თან დაჰყვათ, ან საკმაოდ დიდი ხნის წინ გაუჩნდათ ქართული ენის გავლენით, რადგან უფროსი თაობის მეტყველებაში ისინი უკვე ორგანულადაა ჩართული.

განსხვავებულია ჩვენი მოსაზრება კიდევ რამდენიმე ბრუნვის შესახებ. ეს ბრუნვებია: გარდაქცევითი, მიცემითი II, მიცემითი III და მიცემითი IV.

დავიწყოთ გარდაქცევითი ბრუნვით. საფსებით ვეთანხმებით პროფ. კ. ჭრელაშვილს, როცა ეს ბრუნვა გამოარჩია ტრადიციული კლასიფიკაციის ე. წ. ერთანდებულიანი ბრუნვებიდან და მარტივ (უთანდებულო) ბრუნვათა რიგში მოაქცია (ჭრელაშვილი 2002, 120). აგებულების მიხედვით იგი ნათესაობითზე დამყარებულ სხვა ბრუნვებს მისდევს, მაწარმოებლად კი აქვს სუფიქსი **ღ**. განსხვავებით ქართული ვითარებითისგან, რომელსაც რამდენიმე ფუნქცია აქვს, წოვათუშურში ეს ბრუნვა მხოლოდ ერთი დანიშნულებით გამოიყენება – გადმოსცემს ახალ ვითარებას, სიახლეს აღნიშნული საგნის ფუნქციაში. ამ მიზეზით გამართლებულად მიგვაჩნია, დარჩეს მას სახელად გარდაქცევითი, როგორც უწოდებენ დ. იმნაიშვილი და რ. გაგუა. ამ სახელწოდებით კარგად გამოიკვეთება, რომ ის არაა ქართული ვითარებითის ადეკვატური და აკლია ვითარების გარემოებისა და ადგილის გარემოების ფუნქციები. თვალსაჩინოებისათვის დავასახელებთ მაგალითებს:

1. უჩნახ ხე **ადმენ-ელ** ჩვენბადბალო სო.
„სიბნელეში ხე **ადამიანად** მეჩვენა”.
2. მიტოს ვაშე მოჰ **ბადრ-ე-ლ** ლაცო.
„მიტომ ძმის გოგო **შვილად** დაიჭირა (მიიღო)”.
3. მაძრამ ქუდრწლეს **მაყრ-ე-ლ** ვარასრ.
„მარიამის ქორწილში **მაყრად** ვიყავი”.

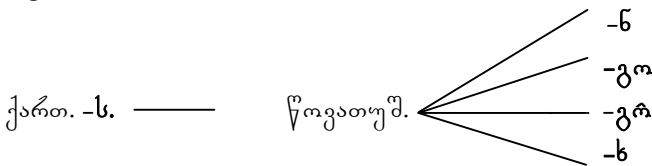
განსაკუთრებული ვითარება იქმნება წოვათუშურის მიცემით ბრუნვასთან დაკავშირებით. ქართული მიცემითის ფუნქციები აქ ოთხ სხვადასხვა ბრუნვას შორის არის განაწილებული: ადგილი აქვს ფორმათა კონკრეტიზაციას შინაარსობრივ ნიუანსებთან დაკავშირებით.

- შდრ. I. **ვაშ-ენ** ეცი⁵ – „ძმას უყიდა”.
 II. **ვაშ-ე-გო** დაჯ⁶ – „ძმას წაართვა”.
 III. **ვაშ-ე-გო** თაგდითე⁷ – „ძმას გააკეთებინა”.

IV. ვაშ-ე-ხ ნატვ – „ძმას ჰკითხა“.

წოვათუშურში თითოეული ტიპის მაგალითის გაგრძელებად ანალოგიური შინაარსის ზმნურ ფორმათა გრძელი რიგები დგას, რომელთაც სახელების ამ ფორმებთან მყარი სინტაქსური დამოკიდებულება აქვთ.

ქართულ-თუშური ენების მიმართება მოცემულ საკითხში თვალსაჩინოებისთვის შეიძლება შემდეგი მარტივი სქემით გამოვხატოთ.

განხილულთაგან პირველი ფორმა ყველა მკვლევარს აქვს ბრუნვათა რიგში შეტანილი და ერთხმად მოხსენიებული მიცემითად, დანარჩენი სამი ფორმის მიმართ კი დამოკიდებულება განსხვავებულია. დ. იმნაიშვილს და რ. გაგუას ისინი ერთიანად თანდებულიან ბრუნვებში აქვთ მოქცეული, პროფ. კ. ჭრელაშვილი კი მეორე ფორმას თანდებულიან ბრუნვებში ტოვებს ისევე, ხოლო მესამე და მეოთხე ფორმებს ძირითად ბრუნვებში ათავსებს. ჩვენი აზრით, ამ შემთხვევაშიც არაა ბოლომდე სწორი მათი კვალიფიკაცია.

მივიჩნევთ, რომ ოთხივე ეს ფორმა ძირითად ბრუნვათა რიგში უნდა მოექცეს, რადგან მათთან აქტანტების ზმნებთან მიმართებაა დაკავშირებული. ჩვენს სასარგებლოდ დავიმოწმებთ პროფ. თ. უთურგაიძის მოსაზრებას მორფემათა (ჩვენს შემთხვევაში ბრუნვის ნიშნების) როლის შესახებ; მკვლევარი წერს: „მორფემები ხომ სწორედ სინტაგმატურ ურთიერთობათა განმახორციელებელი ელემენტია ენისა. ისინი თავიანთ ფუნქციას ასრულებენ აქტან-

ტებთან მიმართებით და როგორც მოლაპარაკე, ისე მსმენელი ადეკვატურად არჩევს გრამატიკულ ფორმებს“ (უთურგაიძე, 2002, 88).

რადგან ჩვენ ვამტკიცებთ, რომ ეს ბრუნვები ერთსა და იმავე სინტაქსურ როლს ასრულებს და ფორმაწარმოების მიხედვით დამატებითი დისტრიბუციის მიმართებაში არიან, მათ ერთი და იმავე სახელით – მიცემით მოვიხსენიებთ და ერთმანეთისაგან გასარჩევად ვნომრავთ; გვექნება: მიცემითი I, მიცემითი II, მიცემითი III და მიცემითი IV. ცხადია, შეიძლებოდა ეს მიცემითები ფორმანტების მიხედვითაც გავვერჩია, მაგალითად, ნარიანი მიცემითი, სანიანი მიცემითი და ა. შ. მიმარტვიისათვის პირველ გზას ვირჩევთ. ასეთი სახელდებით ნათელი გახდება მათი მიმართება, ერთი მხრივ, ერთმანეთთან, მეორე მხრივ კი ქართულ მიცემითთან.

ერთი და იმავე სინტაქსური ფუნქციის რამდენიმე ბრუნვაზე განაწილების თვალსაზრისით წოვათუშური მარტო არაა. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს უდური ენის ორი მიცემითი. საინტერესოა ამ ორი ენის მიცემითი ბრუნვის ფორმანტთა მასალობრივი დამთხვევაც (ფანჩვიძე, 1974, 51; ალექსიძე, 2003, 152).

მსჯელობას დავიწყებთ საყოველთაოდ აღიარებული მიცემითით, რადგან სწორედ მასთან მიმართებაში იკვეთება ნათლად დანარჩენი ბრუნვების შინაარსობრივი პლანი. ამ ბრუნვას მიცემითი I – ის სახელით მოვიხსენიებთ. ეს ბრუნვა ზედმიწევნით ამართლებს წოვათუშურში თავის სახელწოდებას, რადგან მხოლოდ ისეთი ზმნები უკავშირდება, რომლებიც ირიბი ობიექტის სასარგებლოდ გამიზნულ მოქმედებას აღნიშნავენ. ქართულში ამ შინაარსობრივ დამოკიდებულებას სახელის ბრუნვასთან ერთად ზმნის სახვისო ქცევის ფორმა აწესრიგებს, თუშურში კი, რადგან მას ქცევის კატეგორია არა აქვს, მთელი დატვირთვა ბრუნვის ფორმანტს ეკისრება.

გვაქვს:

ნანენ (დედას) – დალოძ (მისცა), დიკე (მიუყვანს), დითე (დაუტოვა), გაგდიე (შეუნახა), დავდიე (გაუზარდა), დაჰი (მიუტანა), კარხდიე (გაუგონა), ჩუქბადიე (აჩუქა), აბი (შეუკერა), ეცი (უყიდა), დოფცი (მოუქსოვა), ლაჰდიე (დაუკრიფა), დიფე (დაუთესა), დითე (გაურეცხა), გათონადიე (გაუთონხა), გასხლადიე (გაუსხლა), ქეკდიე (დაუჭრა), დაბაროდიე (დაუბარა), ლაქდიე (მიუგდო), დაწერადიე (დაუწერა), ვექდიე (მოუშხადა), ვეხკდიე (მოუხარშა), დათი (შეუწვა), ლახი (უპოვა), ლათსდიე (გაუშრო), ლეტოდრ (უმატებს)...

საგულისხმობა, რომ ეს ბრუნვა ზოგიერთ ისეთ ზმნასთანაც გვხვდება, რომელიც ქცევის გაგებას არ იგუებს და კუთვნილება-დანიშნულებით ურთიერთობასაც ვერ გამოხატავს. ჩამოვთვლით ასეთ ზმნებს:

ხეთი (იბოვა), გუ (ხედავს), ლეტე (შველის), იში (აკლდება), ხაწე (ესმის), ლეხე (უნდა), ყახეთე (ეცოდება), მეწე (ყყვარს), მაკ(შეუძლია), ვეთე (იცის, ნასწავლი აქვს), ხეხე (იცის გაგებული აქვს), ვახე (მონხდა), დაკოდა(ახსოვს), დიცდალო (დაავიწყდა), დაკდექე (გაახსენდა), ჰადტებადიე (აბატია), ხეთი (დაეცა).....

განსხვავება ზმნათა ამ ორ რიგს შორის დიდია: პირველი ჩამოყალიბებულ სისტემას ქმნის და რიცხვმრავალია, მეორე თითქმის მხოლოდ გამოყენების ტრადიციას ეფუძნება და რაოდენობრივად შეზღუდულია.

მიცემითი II ნათესაობითის ფუძეს ეყრდნობა ისევ და მაწარმოებლად სუფიქსი **გო** აქვს. შინაარსობრივად ის მთლიანად უპირისპირდება პირველს.

შდრ.:

ა) მიცემითი I:

ნან-ე-ნ აბი^ნ (შეუკერა), დაჰი^ნ (მიუტანა), დიკე^ნ (მიუყვანა)...

ბ) მიცემითი II:

ნან-ე-გო — დაჯი^ნ (გამოართვა), დეჰი^ნ (მოჰპარა), დაგი^ნ (დაეკარგა)...

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს მიცემითი II-ის შინაარსობრივი ასპექტი, რომელსაც ქართულში გამოხატვის ფორმა არა აქვს და სემანტიკური კატეგორიის დონეზე რჩება. მხედველობაში გვაქვს გო სუფიქსიანი მიცემითით ისეთი მოქმედების გამოხატვა, რომელიც ამ ბრუნვაში დასმული სახელის სურვილის გარეშე მოხდა, ხდება, ან მოხდება. მაგალითად: დედის ეზოში დგას ხე. თუ ის მოიჭრა დედის სურვილით, თანხმობით, მაშინ ნარიანი მიცემითია საჭირო, ხოლო თუ მისი სურვილის ნებართვის გარეშე და მის საზიანოდ მოხდა ეს მოჭრა, მაშინ აუცილებელია გო სუფიქსიანი მიცემითი. ზმნა ამ დაპირისპირებაში მონაწილეობას არ იღებს და ორსავე მიცემითს ერთი საზიარო ფორმით შეეწყობა. გვაქვს ზმნათა გრძელი წყება, რომლებთანაც ამ ორი სუფიქსის ურთიერთდაპირისპირება გამოხატავს ირიბი ობიექტის სურვილითა თუ უსურვილოდ, სასარგებლოდ თუ საზიანოდ შესრულებულ მოქმედებას. მიგვაჩნია, რომ ასეთი ოპოზიციის შექმნა არის გო სუფიქსის ძირითადი ფუნქცია.

აღნიშნული დაპირისპირება ბუნებრივია, მაგალითად შემდეგი ზმნებისთვის:

ნან-ე-ნ II ნან-ე-გო (დედას):

დჷევი^ნ (დაუკლა), დონკი^ნ (გაუყიდა), თიტე^ნ (მოუჭრა), დონდიე^ნ (დაუნგრია), დაცე^ნ (გაუთიბა), ლაჭყდიე^ნ (დაუძალა), დეჰი^ნ (მოიპარა), ლაჰდიე^ნ (დაუკრიფა), ტატდიე^ნ (დაუსველა), დატდიე^ნ (მოსტაცა), დაკეტადიე^ნ (დაუკეტა), დაბერტყადიე^ნ (და-

უბერტყა), ხარცდინ (შეუცვალა), თასი (ჩაუგდო), გაჯაგოდიქ (გაუჯაგა)....

მსგავსი შინაარსობრივი დაპირისპირება გასდევს იმავე ზმნათა ვნებითებსაც, მაგ:

ნან-ე-ნ II ნან-ე-გო (დედას):

თეთსლა (უვარდება), დაცლა (ეთიბება), ლეჰლა (ეკრიფება), ხერცლა (ეცვლება), თეტლა (ეჭრება), დეხკლა (ეყიდება),

ცჷვლა (ეკვლება), ბერტყალა (ებერტყება)...

მოქმედების ასეთ ნებისითი თუ უნებლოე ხასიათის დაპირისპირებას მოკლებულია სტატიკური ვნებითები, რომელთაც ირიბი ობიექტი ყოველთვის მიცემითის ფორმით შეეწყობა. გვაქვს:

ნან-ე-გო (დედას):

ლათე (უღვას), ხჯაძწუ (უკიდია), დიშუ (უწევს), ოუხკუ (ასხმული აქვს), დადოუ (უსხია), ოუკუ (უნთია), დატე (უწყვია), დოუხკუ (უყრია)..

ზემოთ აღნიშნული შინაარსობრივი დაპირისპირება გო სუფიქსიანი მიცემითის დომინანტური ფუნქციაა, პარალელურად კი ზოგჯერ ის ადგილის გარემოებასაც გამოხატავს. გვაქვს:

სანგო (სახლთან), სანიგო (კარებთან), აკოშკიგო (ფანჯარასთან), ბუხრეგო (ბუხართან), ლაპიგო (კარებთან) ...

პროფ. კ. ჭრელაშვილი ამ ფორმებს თანდებულის ბრუნვებში განიხილავს, | ლოკატივის უწოდებს და სრული სახით ადადგენს მაწარმოებელ **გო** ფორმანტს, მიიჩნევს, რომ ეს გამარტივებული სახეა **გო-ჰ** რთული სუფიქსისა, სადაც „ჰ თავისი ფუნქციით უდრის **ში** თანდებულს” (კ. ჭრელაშვილი, 2002, 124). ვფიქრობთ **ჰ**-ს ფუნქციას დაზუსტება სჭირდება და საკითხი შემდგომ შესწავლას მოითხოვს. გასარკვევია და დასაზუსტებელი **გო** მაწარ-

მოებლის თანდებულური ბუნების საკითხიც, თუმცა ეს არ უშლის ხელს იგი ბრუნვის ნიშნად გამოვაცხადოთ.

თავისი ძირითადი და დამატებითი ფუნქციები აქვს III მიცე-
მითსაც. აქ საყრდენად ნათესაობითის ფუნქცია აღებული, მაწარმო-
ებლად კი – სუფიქსი გრ. მისი მთავარი ფუნქცია კაუზატივის
ფორმებში მოქმედების რეალური შემსრულებლის ნიშანდებაა.
ყოველი მოქმედებითი გვარის ზმნას მოეპოვება შუალობითი კონ-
ტაქტის ფორმა, რომელიც ით სუფიქსით იწარმოება და გულის-
ხმობს სამ პირს: მოქმედების ხელმძღვანელს, შემსრულებელსა და
სამოქმედოს – პირდაპირ ობიექტს. მოქმედების ხელმძღვანელი
ერგატივშია, პირდაპირი ობიექტი – სახელობითში, ხოლო შემ-
სრულებელი გრ-სუფიქსიან ფორმაში, რომელსაც მიცემითი III
დავარქვით. გასაგებია, რომ მოცემული ფუნქციით ამ ბრუნვას
ფართო ასპარეზი აქვს, რაკი ასეთი კონსტრუქცია მოქმედებითი
გვარის ყველა ზმნას მოეპოვება.

შდრ.:

ა) ნინო-ს ბადერ დაჯოდრ – ნინო-მ შეილი ზრდის (ნინო
შეილს ზრდის).

ბ) ნინო-ს ნან-ე-გრ ბადერ დაჯდ-ით-რ – ნინო-მ დედა-ს
შეილი აზრდევინებს (ნინო დედას შეილს აზრდევი-
ნებს)

გვაქვს უსასრულო წყება კაუზატიური წარმოების ზმნე-
ბისა, მაგლითად:

ნან-ე-გრ (დედას):

წერადითრ (აწერინებს), ხატოდითრ (ახატვინებს), ხაზო-
დითრ (ახაზვინებს), ნიფსდითრ (ასწორებინებს), ხეტითრ
(აკეთხვინებს), დითითრ (არეცხვინებს), თეკითრ (აკერები-
ნებს), აბითრ (აკერინებს), გაგდითრ (ანახვინებს), ლუს-
ტითრ (აზომინებს), აჭითრ (აფქვევინებს), ლესითრ (აც-

რევიზებს ფქვილს), დათითრ (აცხობინებს), ვექიდითო (ამ-
ზადებინებს), დარღითრ (ათლევენებს), დეკარღითრ (ათ-
ვლევენებს)...

გარდა კაუზატური ფორმებთან რეალური მოქმედის აღ-
ნიშვნისა, **გო** სუფიქსი სხვა ფუნქციითაც გვხვდება:

1. რამდენიმე ზმნასთან ჩვეულებრივ (არამოქმედ) ირბს
აღნიშნავს. ეს ზმნებია:

დექინ(დაუძახა) ხაწდიენ (გააგონა) თეყქ (ეხვეწება) ჰიჭყ(უყუ-
რებს) დაგოდრ(აჩვენებს), თეწოდო (ასწავლის)....

2. **წასვლა, გაგზავნა** ზმნებთანაგან **გრ** დართული სახელი
ქართული—თვის თანდებულთან უბრალო დამატების შინაარსს
გადმოსცემს, მაგალითად:

ხი-გრ დახქ – წყალზე, წყლისათვის წავიდა.

მაწო-გრ დახქ – პურზე, პურისათვის წავიდა.

ჟაგნო-გრ ჰაჭღდიქ – წიგნისათვის გაგზავნა...

3. ზოგჯერ ეს სუფიქსი მოქმედების მიმართულებას გამო-
ხატავს რომელიმე საგნისაკენ. როგორც ცნობილია, „მიმართულე-
ბითს აქვს ერთგვარი ფუნქციონალური კავშირი მიცემითთან“ (ჩი-
ქობავა, 1936, 20). ასეთ შემთხვევაში იგი ქმნის ოპოზიციას მიცე-
მითი II-ის **გო**-სთან, როცა ეს უკანასკნელი საგნის მყოფობის აღ-
გილს აღნიშნავს.

შდრ.: ა) სანიგრ დუდტჟ – კარებისკენ მიდიან.

ბ) სანი-გო დატქ – კარებთან ყრია.

სრულიად განსხვავებული ფუნქციები აქვს ფორმებს, რო-
მელთაც მიცემითი IV ვუწოდეთ. ფორმაწარმოების თვალსაზრი-
სით აქ დანარჩენი მიცემითებისგან განსხვავებით სხვაობა გვაქვს:
თანხმოვანფუძიანები ისევ ნათესაობითის ფუძეს იყენებენ, ხმოვან-
ფუძიანები კი – სახელობითის. ბრუნვის ფორმანტის როლში გვევ-
ლინება სუფიქსი **-ბ**.

სახელის ასეთ კონსტრუქციასთან ძალიან ბევრი ზმნაა მოქცეული და რაიმე ნიშნით მათი გაერთიანება არ ხერხდება. ასეთ შემთხვევაში გამოორიცხვის მეთოდს შეიძლება მივმართოთ და ვთქვათ, რომ ზმნა, რომელიც თავისი შინაარსის მიხედვით არ იგუ-ებს I, II ან III მიცემითს, ამ ფორმით შეიწყობს სათანადო წევრს – ირიბ დამატებას. შევეცდებით სრულად ჩამოვთვალოთ ეს ზმნები:

ნანა-ხ (დედას, დედაზე):

ახე (უყეფს), ალჷ (თქვა), ბარბადო (აბარებს), ბჷ არიხო (ხედება), დიღი (იცინის), დეხრ (სთხოვს), დოწი (ძიება), დაკ-ლივი (ფიქრობს), დარღბალა (დარღობს), დარბადო (ადა-რებს), დათხე(ტირის), დებწლა(მისდევს), დავბალა (ედავება), დადე (ფიცულობს), დიშდალო (დაეჯახა), დეხდალო (დაეთ-ხოვა), ვალბადო (ავალებს), თეშე (უჯჯგრებს), თოლოქ (მოე-რია), თოჷგჷ (უხდება), თოჷკჷ (აკერია), თეყე (ეხვეწება), თებლოდრ (ამჯობინებს), ლეთე (ეჭიდება), ლაჷი (დააბრა-ლა), ლაჷდიქ (შეახო), ლოცალა (ლოცულობს), ლივი (ამ-ბობს), მდურბალა (ემუდარება), ნიფსლა (ეტოლება), ნატრო-ლა (ნატრობს), რიღბალა (ერიდება), რიგბალა (ჭორაობს), სერტე (იწყევლება), ქატე (უჩივის), ქირჯოლა(ქილიკობს), ჩაბარბადიქ (ჩააბარა), ჯარბალა (უჯავრდება), ხეტრ (ეკით-ხება), ხარცჷ (გაცვალა), ცჷ ეფხეთე (სცხვენია), ცჷ ამლა (ეჩ-ვევა), ცჷ ეფლა(ეთარება)...

არ მიგვაჩნია სწორად ამ ფორმებისათვის სამეცნიერო ლი-ტერატურაში ფართოდ გავრცელებული სახელწოდება – გამ-სჭვალვითი, რადგან, როგორც მაგალითებიდან ჩანს, სულ რამდე-ნიმეა ისეთი ზმნა, რომელთანაც ამ ბრუნვის ფორმით გამოიხატება სუბიექტისა თუ პირდაპირი ობიექტის ფიზიკური შეხება რაიმე სა-განზე.

უფროობითი ხარისხის ფორმებთან ეს ბრუნვა გამოხატავს საგანს, რომელთანაც ხდება შედარება. ეს წესი უგამონაკლისოა და მწყობრ სისტემას ქმნის. გვაქვს, მაგალითად:

ღაზიფხ (უფრო კარგი):

ნანა-ხ (დედაზე), მაშა-ხ (დაზე), ვაშა-ხ (ძმაზე), დადა-ხ (მამაზე), აღმენე-ხ (ადამიანზე), მეზობლე-ხ (მეზობელზე), ნათესავე-ხ (ნათესაზე), უჩიტლე-ხ (მასწავლებელზე), ჟაგნო-ხ(წიგნზე), მიქლე-ხ (მიქელზე), მაგრმე-ხ (მარიამზე),ჯორე-ხ (ვაშლზე), ვარდე-ხ (ვარდზე), მავო-ხ (პურზე), ნახნო-ხ (ყველზე)...

აღნიშნული ფუნქციით ეს სუფიქსი წოვათუშურში მეტად პროდუქტიულია. ანალოგიური მაგალითების უსასრულო წყება გვექნება ნებისმიერ სხვა ზედსართავ სახელთანაც.

ცალკე უნდა ითქვას იმავე **-ხ** სუფიქსის კიდევ ერთი ფუნქციის შესახებ: გარკვეული ტიპის სახელთა მრავლობითის ფუძეებთან იგი **ში** თანდებულის ფუნქციას იძენს. მაგალითად:

წენბო-ხ (სახლებში), ლამნა-ხ (მთებში), ცერნა-ხ (ნაპირებში), კატნა-ხ(კლდეებზე), მიონდრა-ხ (მიონდვრებში).

ნათქვამის მიხედვით თანამედროვე წოვათუშურ ენაში ცხრა ბრუნვას გამოვეყოფთ, რომლებიც შემდეგი თანამიმდევრობითა და მაწარმოებლებით წარმოგვიდგება:

- სახელობითი - ∅
- ერგატოვი -ს/ვ.
- ნათესაობითი -თ
- მიცემითი I -ნ
- მიცემითი II -გო
- მიცემითი III -გო
- მიცემითი IV -ხ
- გარდაქცევითი -ლ
- ინსტრუმენტალისი -ვ

ჩვენი მომდევნო მსჯელობა აღნიშნულ პარადიგმებზე იქნება დამყარებული.

I. § 2. სიტყვის მოდელი და ბრუნების პარადიგმები ქართულში

ქართული ენის ბრუნვათა რაოდენობის, რიგის თუ ფორმასა-წარმოებელ აფიქსთა გენეზისის საკითხები დაზუსტებულია სამეცნიერო ლიტრატურაში და დავას არ იწვევს. განსხვავებული შეხედულება გვაქვს მხოლოდ ბრუნების პარადიგმებში ფუნქციონირებადი ფუძისეული ხმოვნის მოკვეცა – რედუქციისა და ბრუნვის ნიშნისეული ხმოვნის დასუსტება–დაკარგვის პროცესთა შესახებ. მიგვაჩნია, რომ დასახელებულ შემთხვევაში ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი პროცესები კი არ მოქმედებს, არამედ კონკრეტული ფონეტიკური გარემოს შესაბამისად სხვადასხვა სახით იჩენს თავს სიტყვის ორმარცვლიანობის ფონოლოგიური მოდელით შეპირობებული ერთიანი წესი მარცვალდაკლებისა.

წარმოვადგენთ ჩვენს მოსაზრებებს აღნიშნულ საკითხზე.

დღეისათვის დამტკიცებულად ითვლება აზრი იმის შესახებ, რომ ქართული ენის სიტყვათმოდელი ორმარცვლიანია და CVC–VC ფორმულით გამოიხატება, სადაც CVC მიმდევრობა სიტყვის ძირს გულისხმობს, ხოლო CV– ფორმისა თუ შინაარსის მცვლელ მორფემას. ძირის მოდელში თანხმოვანთა რაოდენობა შეიძლება გაიზარდოს მარჯვნივ, ან მარცხნივ.

მიგვაჩნია, რომ სწორედ სიტყვის ამ ორმარცვლიანი მოდელის შენარჩუნების ერთი და იგივე ფონოლოგიური წესი მოქმედებს მარცვალდაკლების სამსავე დასახელებულ შემთხვევაში, როგორცაა: ფუძისეული ხმოვნის რედუქცია, ფუძის აუსლაუტის ხმოვნის მოკვეცა და ბრუნვის ნიშნისეული ხმოვნის დასუსტება–

დაკარგვა. რეალური საფუძველი ამ პროცესებისა დღეს მნიშვნელოვნად დაზრდილია. აკად. გ. ახვლედიანი საგანგებოდ აღნიშნავს ისტორიულ ქართულში ხმოვანთა რედუქციის პროცესის სრული გრამატიზაციის შესახებ (ახვლედიანი, 1949, 216), რის შედეგადაც თავდაპირველმა ფუნქციამ უკანა პლანზე გადაიწია. მსგავსი გადაზრება საგულვებელი ხმოვნის დაკარგვის სხვა შემთხვევებშიც. მიუხედავად აღნიშნულისა, ხმოვანთა რედუქციის დისტრიბუციულ წესებში ჯერ კიდევ კარგად იკითხება ამოსავალი ვითარება. მჯელობასაც აქედან ვიწყებთ.

სახელთა ბრუნების პარადიგმებში მოქმედი ხმოვანთა რედუქცია დიდი ხანია იქცევა მკვლევართა ყურადღებას. ეს პროცესი აღნიშნული აქვს ჯერ კიდევ ანტონ კათალიკოსს „ქართულ ღრამატიკაში“ (ანტონ I, 1997, 216). შემდეგ კი მის დებულებებს გარკვეული ცვლილებებით იმეორებენ მომდევნო ხანის გრამატიკოსები: ს. დოდაშვილი, პ. ოისელიანი, დ. ჩუბინაშვილი, დ. ყიფიანი. რაც შეეხება მოვლენის მეცნიერულ შესწავლას, დისტრიბუციული მოდელების დაზუსტებას და ამ მხრივ ქართველურ ენებსა და კილოებს შორის არსებულ მიმართებათა დადგენას, ეს საკითხები დაკავშირებულია აკადემიკოსების ა. შანიძის, არნ. ჩიქობავას, გ. თოფურიას და პროფ. თ. უთურგაიძის სახელებთან.

დღეისათვის კარგად არის ცნობილი ის ფაქტი, რომ ქართველურ ენათაგან ეს მოვლენა ყველაზე სრული სახით დაუცავს სვანურს, კერძოდ მის სამ კილოს: ბალსზემოურს, ბალსქვემოურს და ლაშხურს. რაც შეეხება ამავე ენის მეოთხე კილოს — ლენტეხურს, იგი რედუქციას არ იცნობს. შედარებით შეცვლილი სახით მოაღწია ამ მოვლენამ ქართულში, ხოლო მეგრულსა და ჭანურს იგი საერთოდ არ ახასიათებს. ცნობილია, რომ ამ მხრივ მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისგან ქართული ენის აღმოსავლური და დასავლური კილოები.

მიიჩნევა, რომ ქართველური ენების ერთიანობის პერიოდში ეს მოვლენა საერთო იყო ამ შტოს სამივე წევრისათვის. აკად. ა. შანიძე აღნიშნულ ფაქტს ასეთ შეფასებას აძლევს: „პრეფიქს-სუფიქსების გავლენა ფუძის ხმოვანზე როგორც ჩანს, განსაკუთრებით ძლიერი უნდა ყოფილიყო ძველად, ქამესური ენების ერთობის ხანაში, ხოლო ერთობის დარღვევის შემდეგ, დაცალკეებისა და დაშორების პროცესში, თითოეულ კილოში თავისებურად განვითარებულია ეს კანონი“ (შანიძე, 1981, 314).

ქამესური, ანუ ქართული, მეგრული და სვანური, ენების ერთიანობის პერიოდს ხმოვანთა რედუქციის საკითხში ყველაზე მიახლოებულად ახასიათებს თანამედროვე სვანურის ვითარება. აკად. ვარლამ თოფურიას გამოკვლევით, დღეს სვანურში:

1. რედუცირდება ყველა არაგრძელი ხმოვანი;
2. სარედუქციო პოზიცია სამმარცვლიანია;
3. რედუქციას არ ემორჩილება ერთმარცვლიანი სიტყვა გარმმარცვლიანებისას;
4. რედუცირდება მხოლოდ ერთი ხმოვანი(თოფურია, 1946, 61-89).

როგორც ვხედავთ, სვანურში დღემდეა დაცული თანხმოვანფუძიან სახელთა სიგრძის მარეგულირებელი სრულქმნილი სისტემა. მისი მექანიზმი სრულ შესატყვისობაშია ქართველურ ენათა სიტყვათმოდელთან, რომლის სიგრძე ორი მარცვლით განისაზღვრება: ყველა თანხმოვანფუძიანი ორმარცვლიანი სახელი მოსალოდნელი გასამმარცვლიანების შემთხვევაში კარგავს ერთ ფუძისეულ ხმოვანს.

საინტერესოა, რომ სიტყვის ორმარცვლიანობისკენ სწრაფვის ეს პროცესი სხვაგანაც იჩენს თავს სვანური ენის სახელთა მორფოლოგიაში. როგორც პროფ. ა. ონიანი წერს: სვანურში „სახელის ფუძესთან, რომელიც ერთზე მეტი მარცვლისაგან შედგე-

ბა, მოთხრობითი ბრუნვის წარმომადგენლად შესაძლებელია მხოლოდ /დ/-ს და არა /ემ/-ის გამოვლენა. ერთმარცვლიან ფუძესთან კი დასაშვებია როგორც /დ/, ისე /ემ/ სუფიქსი, ე. ი.: ასეთ ფუძესთან შესაძლებელია აღნიშნული ორი ალომორფის თავისუფალი მონაცვლეობა, მაგალითად: ბეფშუ-დ || ბეფშუ-ემ „ბავშვა“, ჭყინტ-დ // ჭყინტ-ემ „ბიჭმა“ (ონიანი, 1989, 112).

იმავე მკვლევარის ცნობით, სიტყვის სიგრძის რეგლამენტაციის ტენდენცია თავს იჩენს სვანურს სახელთა მრავლობითის ფორმებშიც. კერძოდ: მრავლობითი რიცხვის ფორმებში, სადაც ფუძე რიცხვის ნიშნის დართვის გამო მუდამ ერთზე მეტმარცვლიანი ხდება, მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნად მხოლოდ „დ“ ფუნქციონირებს (ონიანი, 1998, 61).

ხმოვანთა რედუქციის ამოსავალი მოდელი, რომელიც თითქმის ზედმიწევნით დაუცავს სვანურს, მნიშვნელოვნად ტრანსფორმირებულია თანამედროვე ქართულში; უცვლელი დარჩა მხოლოდ წესი იმის შესახებ, რომ რედუქციის შედეგად სიტყვას უნდა მოაკლდეს ერთი ხმოვანი. მეტ – ნაკლებად შეიცვალა ამ ქანიზმის ყველა სხვა რგოლი, კერძოდ:

ა) რედუქციის პროცესს, ნაცვლად ხუთივე ხმოვნისა, ექვემდებარება მხოლოდ სამი: ა, ე, ო;

ბ) სარედუქციო პოზიცია ძირითადად ისევ სამმარცვლიანია, მაგრამ გარკვეულ შემთხვევებში დასაშვებია გახდეს ორმარცვლიანი პოზიციაც;

გ) რედუქციას იწვევს მხოლოდ სუფიქსი, პრეფიქსი ამ მხრივ ძალას მოკლებულია.

ძველი ქართული წერილობითი წყაროების ენობრივი ანალიზი საჩინოს ხდის იმ გარემოებას, რომ განვითარების უფრო ადრინდელ საფეხურზე რედუქციის ისეთივე მოდელი ფუნქციონირებდა ქართულში, როგორც დღემდე დაუცავს სვანურს. პროფ.

ი. იმნაიშვილის დაკვირვებით, ერთმარცვლიან ფუძეთა კუმშვა ძველად უფრო ნაკლებად ხდებოდა. არ იკუმშებოდა, მაგალითად: მტერი, მტვერი, ძვალი, ამბავი, თვალი, ჯვარი, მღვდელი..... თუმცა ერთეულ შემთხვევებში შებრუნებული პროცესიც დასტურდება (იმნაიშვილი, 1956, 29). ხოლო რაც შეეხება მრავალმარცვლიან სიტყვებს, ახალ ქართულთან შედარებით მათი კუმშვა მეტად იყო გავრცელებული ძველში (იმნაიშვილი, 1956, 49). აკად. ვ. თოფურჩიას დაკვირვებით, ძველ ქართულში დასტურდება **ი** და **უ** ხმოვნების რედუქციის ფაქტებიც (თოფურჩია, 1946, 88).

როგორც ვხედავთ, თანამედროვე სვანური და ქართული ენების ხმოვანთა რედუქციის მოდელებში ძირითადი სხვაობა შეაქვს, ერთი მხრივ, ერთმარცვლიანი სიტყვების ჩართვას ქართულის სარედუქციო პოზიციაში, მეორე მხრივ კი – **ი** და **უ** ხმოვნების მთლიან ამოვარდნას ამავე ენის მარცვალდაკლების საერთო პროცესიდან. რა შეიძლება ითქვას ამ გადახრებზე, რით შეიძლება მათი ახსნა?

მკვლევარნი საერთო აზრისანი არიან იმის შესახებ, რომ ქართულში ერთმარცვლიანი სახელური ფუძეების კუმშვა მეორეულია, რადგან რეტროსპექტულად მათი რიცხვი მკვეთრად კლებულობს (უთურგაიძე, 1976, 183). ასეთ შემთხვევაში, ანუ მაშინ, როცა მარცვალდაკლების საერთო პროცესში **ორ-** და მეტმარცვლიანი ფუძეების გვერდით ერთმარცვლიანი ფუძეები გაჩნდა, როგორც ხელშემწყობ პირობას, გადამწყვეტი როლი უნდა ეთამაშა რედუქციის პროცესის გრამატიზაციას. სახელთა შეკუმშული და შეუკუმშავი, ანუ გრძელი და მოკლე ფუძეები ამჯერად უკვე ერთმანეთს დაუპირისპირდა, როგორც პირდაპირი და ირიბი ბრუნვის ფორმები. ამასთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრებას გვაწვდის პროფ. თ. უთურგაიძე: „ახალ ქართულში რომ იმატა სახელთა ერთმარცვლიან ფუძეთა კუმშვამ, ეს უნდა უკავშირდებოდეს, გან-

სხვაგვებით ძველი ქართულისგან, საზღვრულის მეორე ადგილზე (მსაზღვრელის მომდევნოდ) ხმარების დიდ გავრცელებას, რამაც ხელი შეუწყო ერთმარცვლიან სახელთა ენკლიტიკად ქცევას: ძვ. ქართ. ცუარი ცისკრისა, ჯუარი ძელისა, თუალი ურმისა და სხვ.; შდრ. ახალი ქართულის **ცისკრის ცვრისა**.

(← ცისკრის ცვარისა), ძელის ჯვარისა, ურმის თვლისა – აი ძირითადი გზა ერთმარცვლიან ფუძეთა კუმშვისა“ (უთურგაიძე, 1976, 180).

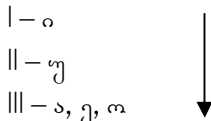
გაცილებით უფრო ძნელი ასახსნელია გამონაკლისების მეორე შემთხვევა: ი და უ ხმოვნების განსაკუთრებული მიმართება რედუქციის პროცესისადმი ქართულში. რატომ არ შეეხო მათ ხსენებული გრამატიზაცია გრძელი და მოკლე ფორმებისა?

ცნობილია, რომ ი და უ ხმოვნები რედუქციაში მონაწილეობის თვალსაზრისით ცალკე იდგნენ ძველსავე ქართულში (შანიძე, 1976, 34). თუ მივაქცევთ ყურადღებას იმ გარემოებას, რომ რედუქციის პროცესიდან ამოვარდნილ ორივე ხმოვანს ღიაობის სამკუთხედზე უკიდურესი ადგილი უჭირავს, შეიძლება დავუშვათ, რომ მარცვალდაკლების აღნიშნულ პროცესში გარკვეული მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა სარედუქციო პოზიციის ხმოვანთა ურთიერთმიმართებას ღიაობის მიხედვით. ასეთ შემთხვევაში უკვე ქართულის ვითარება დაუკავშირდება არა სვანურ მოდელს რედუქციისა, არამედ პარალელს იპოვის წოვათუშური ენის ხმოვანთა რედუქციის სისტემასთან. მოგვიწევს, მოკლედ დავანახაითოთ ეს უკანასკნელი.

ჩვენ გამოწვლილვით გვაქვს შესწავლილი წოვათუშური ენის სახელთა რედუქციის მოდელი, დადგენილია სათანადო კანონმზომიერებანი და კვლევის შედეგებიც გამოქვეყნებულია (მიქელაძე, 1977, 118–128). გაანალიზებული მოდელი წოვათუშური ენისა მნიშვნელოვნად ჰგავს სვანურისას იმით, რომ მოიცავს ყვე-

ლა ხმოვანს და არა აქვს მნიშვნელობა სარედუქციო მონაკვეთის თანხმოდანთა ურთიერთმიმართებას ნაპრალოვნობის ხარისხის მიხედვით. იმავდროულად მნიშვნელოვანი სხვაობაც გვაქვს ამ ორი ენის სარედუქციო სისტემებს შორის, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ რედუქციის პროცესში მონაწილეობისას ხმოვანთა ღიაობის ხარისხი მნიშვნელობას მოკლებულია სვანურში, წოვათუშურში კი მას უდიდესი დატვირთვა აკისრია.

რედუქციის პროცესისადმი მიმართების თვალსაზრისით წოვათუშურში რედუქციას ხმოვანთა ღიაობის სამი საფეხური:

ღიაობის ხარისხი მატულობს ისრის მიმართულებით. ხმოვანთა ღიაობის მოცემულ საფეხურებზე დამყარებით წოვათუშურ ენაში მოქმედებს ორგვარი რედუქცია: ე. წ. მარტივი რედუქცია და რედუქცია ეპენტეზისის გზით. უგამონაკლისოა შემდეგი ორი წესი მარცვალდაკლებისა:

ა) სარედუქციო სეგმენტში მარტივი რედუქციით მთავრდება თანაბარი ღიაობის ხმოვანთა ნებისმიერი მიმდევრობა, ან არათანაბარი ღიაობის ხმოვანთა ისეთი მიმდევრობა, როცა წინამავალი ხმოვანი უფრო ვიწროა მომდევნოზე.

ბ) ეპენტეზისით, ანუ რედუცირებული ხმოვნის დასუსტებით და რედუქციის საყრდენი სეგმენტის ხმოვანთა გადანაცვლებით მთავრდება სარედუქციო სეგმენტის არათანაბარი ღიაობის ხმოვანთა ისეთი მიმდევრობა, როცა წინამავალი ხმოვანი მომდევნოზე ფართეა. შედეგად ვიღებთ დამავალ დიფთონგს.

თუ ასეთი საზომებით მივუდგებით ქართული ენის ვითარებას, ცხადი გახდება, რომ **ა, ე, ო** ხმოვნების ნებისმიერი მიმდევრობა რედუქციის საყრდენი სეგმენტის ხმოვანთან პირველი წესის

მოქმედების არეში ექცევა, რის გამოც თვითონ ეს ხმოვნები ყველა შესაძლო შემთხვევაში მხოლოდ მარტივ რედუქციას დაექვემდებარება. მათი დასაშვები მიმდევრობებია:

ა) თანაბარი ღიაობის ხმოვანთა მიმდევრობა სარედუქციო სეგმენტში:

ა - ა: ქათამ-ი, კალამ-ი, ატამ-ი, ალამ-ი, საყდარ-ი, ტაბაკ-ი.....

ე - ე: კედელ-ი, ედემ-ი, მატარებელ-ი.....

ო - ო: გოგორ-ი, ფოთოლ-ი, ობოლ-ი.....

ა - ე: საცერ-ი, სახელ-ი, სანთელ-ი, საბელ-ი, აქლემ-ი, სარკმელ-ი.....

ა - ო: საცობ-ი, ტაფობ-ი, მაწონ-ი, მადლობ-ი.....

ე - ა: მედალ-ი, მხედარ-ი, მწერალ-ი, მძევალ-ი, მხევალ-ი, მელან-ი.

ე - ო: ლექტორ-ი.....

ო - ა: დოლაბ-ი, გორაკ-ი, კიდობან-ი, ხელოსან-ი, გორგალ-ი.....

ო - ე: მშობელ-ი, მახარობელ-ი, სოფელ-ი.....

ბ) არათანაბარი ღიაობის (ვიწრო-ფართი) ხმოვანთა მიმდევრობა სარედუქციო სეგმენტში:

ი - ა: ნილაბ-ი, ნიჩაბ-ი; ნიკაბ-ი..

ი - ე: სიგელ-ი, დილეგ-ი, ირემ-ი, წიფელ-ი.....

ი - ო: ლიმონ-ი, ნიგოზ-ი, მინდორ-ი, დიპლომ-ი.....

უ - ა: დუღაბ-ი, გუჯარ-ი, სურათ-ი, ბუხარ-ი, ჟურნალ-ი.....

უ - ე: ღუმელ-ი, ქუმელ-ი, ურემ-ი, კუნელ-ი.....

უ - ო: რულონ-ი, კუბონ-ი.....

ხუთმეტყვე დასახელებული მიმდევრობა ხელსაყრელ გარემოში **ა, ე, ო** ხმოვნების მარტივი რედუქციით მთავრდება. როგორც თ. უთურგაიძემ დაადგინა, ყველა შემთხვევაში „სახელის

ფუძეში რედუქცია ხორციელდება მაშინ, თუ სარედუქციო მონაკვეთის თანხმონები მარცვლებში იცავენ მზარდი ნაპრალოვნობის პრინციპს“ (უთურგაიძე, 1976, 154).

როგორც აღვნიშნეთ, განსხვავებული ვითარება იქმნება ი და უ ხმოვნებთან მიმართებით. მათი ვიწრო ღიაობის გამო ისინი შეიძლება აღმოჩნდნენ როგორც თანაბარი ღიაობის პოზიციაში, ისე უფრო ფართე ხმოვნების მომდევნოდ, რის გამოც დაექვემდებარებიან ერთ შემთხვევაში მარტივ რედუქციას, მეორე შემთხვევაში კი ეპენტეზისს. შესაბამისად სავარაუდო მიმდევრობები ამ ხმოვნებისა სარედუქციო სეგმენტში იქნება შემდეგი:

მარტივი რედუქციის მიმდევრობა:

უ – უ: შურდულ–ი, ურდულ–ი, კუნძულ–ი, ბულბულ–ი.....

ი – ი: ჩიდილ–ი, პილპილ–ი.....

ო – უ: ჩიბუხ–ი, საკიდურ–ი.....

საეპენტეზისო მიმდევრობა:

ა – უ: აგურ–ი, სადგურ–ი, მსახურ–ი, მსაჯულ–ი, ჭანჭურ–ი.....

ე – უ: მეგზურ–ი.....

ო – უ: გომურ–ი, ჩონგურ–ი.....

ა – ი: მანდილ–ი; ღანძილ–ი, მანძილ–ი, ასკილ–ი.....

ე – ი: ჯეჯილ–ი, ჯეპირ–ი.....

ო – ი: ბორკილ–ი, ბოგირ–ი, ქორწილ–ი, დობილ–ი.....

უ – ი: ღუნობ–ი, ბუნკ–ი.....

რაკი ძველი ქართულისათვის დიფთონგები უცხო არაა, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ უფრო ადრე არც ხმოვანთა ეპენტეზისი უნდა ყოფილიყო გამორიცხული და მისი მოშლა დიფთონგების მოშლის ზოგად ტენდენციას შეიძლებოდა მოჰყოლოდა. ამ თვალსაზრისით საუკლისხმოა ის გარემოება, რომ ძველ ქართულში დადასტურებული ი და უ ხმოვნების რედუქციის შემთხვევები

სწორედ ზემოთდასახელებული მარტივი რედუქციის პოზიციაშია განხორციელებული.

შურდული → შურდლ-ის

საკიდურ-ი → საკიდრ-ის

ამავე მიზნით შეიძლება დავიმოწმოთ აგრეთვე ზეპირსიტყვიერებაში შემორჩენილი ზღაპრის გმირის სახელი – კუმწლელი:

კუნძულელი > კუნძლელი > კუმწლელი

ჩვენი მოსაზრების სასარგებლოდ საინტერესოა ის გარემოება, რომ ძველი ქართულის მასალასთან დაკავშირებით სარედუქციო სეგმენტის ხმოვანთა მიმდევრობას გარკვეულ ყურადღებას აქცევს პროფ. ი. იმნაიშვილი. იგი წერს: „ძველ ქართულში დადასტურებული შეკუმშული ფუძეებიდან, სადაც **ო** იკარგება და ფუძე ორი მარცვლისგან შედგება, მეორე ხმოვანიც თითქმის ყოველთვის **ო**-ა. გამონაკლისს შეადგენს **ნიგოზი, მინდორი**, რომელთა მეორე მარცვალი არა **ო**, არამედ **ი** არის“ (იმნაიშვილი, 1956, 49). აქ საყურადღებოა ის, რომ დასახელებული მაგალითების ხმოვანთა მიმდევრობები მთლიანად ემთხვევა მარტივი რედუქციის ჩვენს მოდელებს.

ცხადია, მოსაზრება წინარე ქართულის სარედუქციო პოზიციაში ხმოვანი ბგერების ღიაობის რელევანტურობის შესახებ ჰიპოთეტიურია და საკითხი ამ მხრივ საგანგებო შესწავლას მოითხოვს. ისიც ცხადია, რომ ამ მიმართულებით მიღებული დასკვნები ანუ დადგენა იმისა, თუ რომელი მოდელი ფუნქციონირებდა რედუქციისა ქართულში (სვანური თუ წოვათუშური), ვერ აგვიხსნის რედუქციის საფუძველს, ანუ მისი მოქმედების გამომწვევ მიზეზს.

შეგვსებადია აზრით, რედუქცია შედარებით გვიანდელი პროცესია, მის გავრცელებამდე კი სამივე ქართველური ენისათვის სრულხმოვნობა იყო დამახასიათებელი (ჩიქობავა, 1942, 271).

„რედუქცია შედარებით გვიანდელი მოვლენაა, - წერს აკად. ვ. თოფურია, - იგი მეტ-ნაკლები ძალისა და გავრცელებისაა ქართველურ ენებსა და მთის კილოებში მათი განვითარების სხვადასხვა სტადიაზე და სრულხმოვნობა ზანურთან ერთად ქართულისა და სვანურის პირვანდელი თვისებაა (თოფურია, 1946, 87).

აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს საკითხი მხოლოდ იმის შესახებ თუ რა ფაქტორი განაპირობებს რედუქციის მექანიზმის მოქმედებას. მკვლევართა უმეტესობა ფიქრობს, რომ ესაა ოდინდელი ძლიერი დინამიკური მახვილის მოქმედების შედეგი (ჩიქობავა, 1942, 107). გვაქვს განსხვავებული მიდგომაც ამ საკითხისადმი, იგი აკად. ა. შანიძეს ეკუთვნის. მკვლევარი მოვლენას ასეთ ახსნას აძლევს:

„თუ პრეფიქსი ხმოვნით თავდება და, მაშასადამე მისი მარცვალი ღიაა ბოლოში, იგი ჩვეულებრივ ფუძის თავკიდურ თანხმოვანს მოიკრავს და მარცვალი დაიხურება, რასაც შედეგად მოჰყვება უმეშვეოდ დარჩენილი მომდევნო ხმოვნის ამოღება ფუძიდან, ხოლო როდესაც სუფიქსი ხმოვნით იწყება და მაშასადამე ღიაა თავში, მაშინ იგი წინამავალ ფუძისეულ თანხმოვანს მოიკრავს და ამით წინამავალ ფუძისეულ ხმოვანს ამოიღებს ხოლმე“ (შანიძე, 1981, 314).

აკად. ა. შანიძის მიხედვით კარგად იხსნება ის შემთხვევები, როცა რედუქციას იწვევს სახელის ფუძეზე ხმოვნით დაწყებული სუფიქსის დართვა, სარედუქციო პოზიცია სამმარცვლიანია და ამოღების საკითხი შუა ხმოვანს ეხება, მაგრამ ის ფაქტი, რომ ზოგჯერ რედუქცია ორმარცვლიან პოზიციაშიც ხორციელდება, სადაც მარტო დარჩენის საშიშროება ხმოვანს არ ემუქრება, ასეთ ახსნას ეწინააღმდეგება. ასეთი დასკვნის ხელშეშლელია აგრეთვე ის ფაქტიც, რომ მარედუცირებული სეგმენტი ზოგჯერ შეიძლება თავხმოვნითაც იწყებოდეს (წიფლ-ნარ-ი).

საპირისპირო მოსაზრება ჩნდება მაშინაც, როცა რედუქციას მახვილის გავლენას მიაწერენ. ძირითად სირთულეს აქაც ორმარცვლიანი სარედუქციო პოზიცია ქმნის, რადგან წესით მახვილს აქაც უნდა დაეტოვებინა თავისი კვალი. პროფ. თ. უთურგაიძე, რომელმაც შეისწავლა და გამოავლინა ქართული ენის სახელთა სარედუქციო პოზიციის თანხმომავნთა ურთიერთმიმართების მორფო-ფონემატური მოდელები, ეჭვქვეშ აყენებს ასეთ შეხედულებას. „ქართული ენის სახელებში მოქმედი კუმშვის მექანიზმი, ჩვენი აზრით, გამორიცხავს ინტენსიური მახვილის დაშვების აუცილებლობას ისტორიულად.“, – წერს მკვლევარი და იქვე აკეთებს ზოგად დასკვნას იმის შესახებ, რომ სახელის ფუძის კუმშვა ქართულში დამყარებულია მარცვალთა რაოდენობაზე“ (უთურგაიძე, 1976, 184).

ჩვენ მთლიანად ვიზიარებთ მკვლევარის მოცემულ შეხედულებას და, როგორც ზევით უკვე მივუთითეთ, მივიჩნევთ, რომ რედუქცია ქართულში ფონოლოგიური პროცესია, რომელიც სიტყვის სიგრძეს არეგულირებს.

რედუქციის მექანიზმში გასარკვევად განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ის ფაქტი, რომ ქართული ენის სახელთა ბრუნების პარადიგმებში იგი არაა ერთადერთი პროცესი, რომელიც გავლენას ახდენს სიტყვის მარცვალთა საერთო რაოდენობაზე. ბრუნვის მთლიანი ფორმის ფარგლებში ასეთსავე შედეგს იძლევა ფუძის ბოლოკიდური ხმოვნის კვეცა, ან კიდევ ბრუნვის ფორმანტის თავკიდური ხმოვნის დასუსტება-დაკარგვა. საბოლოო ჯამში მარცვალდაკლების ერთიანი ფონოლოგიური მოვლენა სამი სხვადასხვა ფონეტიკური პროცესის სახით რეალიზდება, რაც ბანისურ ფუძეთა აგებულებაზეა დამოკიდებული. მართალია, ყოველი კონკრეტული შემთხვევა ფორმანტის ხმოვანს უკავშირდება, მაგრამ ეს უკანასკნელი აღნიშნულ პროცესებში მონაწილეობს მხოლოდ

იმდენად, რამდენადაც ზრდის მარცვალთა რაოდენობას, ანუ სიტყვის საერთო სიგრძეს. ისე რომ სახელის ფუძეზე ახალი მორფემის დართვა პირობას წარმოადგენს მარცვალდაკლების ზოგადი პროცესისათვის და არა მიზეს.

თუ ქართულისათვის ამოსავალში ხმოვანთა რედუქციის სვანურისებურ (ან წოვათუშურისებურ) მოდელს ვივარაუდებთ, მაშინ მარცვალდაკლების აღნიშნული კონკრეტული წესების მიხედვით სახელები სამ ჯგუფად უნდა დაგყოთ. ამ ჯგუფებს შექმნიან:

- I. ფუძეკუმშვადი სახელები;
- II. ფუძეკვეცადი სახელები;
- III. მორფემაკვეცადი სახელები.

ფუძეკუმშვადები ფუძის შიგნით კარგავენ „ზედმეტ“ ხმოვანს, ფუძეკვეცადები – ფუძის აუსლაუტში, ხოლო მორფემაკვეცადები – ბრუნვის ნიშნის ანლაუტში. დავასახელებთ ტიპიურ საილუსტრაციო მაგალითებს მხატვრული ლიტერატურიდან:

1. **სოფლის** დედაკაცობას ხომ უფრო ეშინოდა ოთარაანთ ქვრივისა (ი. ჭავჭავაძე)

სოფლის ← სოფელ-ის

2) **რკინის** გადნობას ხელში ჭერისაგან დაიჯერებდა და დედის თვალში ცრემლს კი არა(იქვე).

რკინის ← რკინა-ის

დედის ← დედა-ის

3. გოლასთვის თედოს ქამრის ღილები წაერთმია(იქვე).

გოლა-ს-თვის ← გოლა-ის-თვის

რადგან ქართულისათვის რედუქციის ისეთ ამოსავალ მოდელს ვვარაუდობთ, რომელიც ბოლო მარცვლის ყველანაირ ხმოვანს თანაბრად ეხება, უნდა ვთქვათ, რომ ხმოვანდაკლების ჩამოთვლილი წესები ერთმანეთის მიმართ დამატებითი დისტრიბუ-

ციის მიმართებაშია და მათ შორის უგამონაკლისოდ არის განა-
წილებული სამ- და მეტმარცვლიანი პოზიციები. ასეთ შემთხვევა-
ში აღმოჩნდება, რომ მოცემული წესები წარსულში მთლიანად
ფარავდნენ ენის ჰორიზონტალურ ჭრილს და ღიობს არსად ტო-
ვებდნენ.

სწორედ იმის გამო, რომ ეს წესები ერთმანეთის მიმართ
ღამატებითი დისტრიბუციის მიმართებაშია და მათ შორის ნაწილ-
დება მთლიანი ენობრივი სინამდვილე, დგება საკითხი მათი ერთი
საერთო ტენდენციით შეპირობებულობის შესახებ. მოცემულ
დასკვნას ქართული ენის თანამედროვე ვითარების მიხედვით ეწი-
ნააღმდეგება ერთმარცვლიან სახელთა ვითარება, კერძოდ:

- ა) ერთმარცვლიანი სახელების კუმშვა;
- ბ) ერთმარცვლიანი სახელების კვეცა;
- გ) ბრუნვის ნიშნისეული ხმოვნის დასუსტება – დაკარგვა ერ-
თმარცვლიანებთან.

ამჯერად ჩვენი მოსაზრების სასარგებლოდ მიგვაჩნია რამდე-
ნიმე გარემოება:

1. ქართულის ერთმარცვლიან სახელთა ჩართვა რედუქციის
პროცესში გვიანდელ მოვლენად მიაჩნია ყველა მკვლევარს, ვინც
ამ საკითხს შეხება;

2. ზოგიერთი ერთმარცვლიანი ფუძე, რომელიც ცალკე არ რე-
დუცირდება, მრავალმარცვლიანი სიტყვის შემადგენლობაში რე-
დუცირებადი ხდება, რაც აშკარად განაზავს ამ პროცესის უშუა-
ლო კავშირს სიტყვის სიგრძესთან; შდრ.: ბერ-ი ბერ-ის, დედაბერ-
ი დედაბრ-ის.

3. საყოჩაოდებოდ მიგვაჩნია აგრეთვე ერთმარცვლიან სახე-
ლებთან დაცული პარალელური ფორმები: რუს || რუ-ის, ყრუს ||
ყრუის; ცრუს || ცრუის..

ორმარცვლიანი პოზიცია ხმოვანთა კვეცისა შედარებით ახალი შეიძლება იყოს ქართული ენის ფონოლოგიაში. მაგალითად, წოვათუშურ ენაში, სადაც რაფინირებული სახით არის დაცული ეს მექანიზმი, ერთმარცვლიან სახელთა პარადიგმები მთლიანად დაცულია რაიმე სახის მარცვალდაკლებისგან: როგორც რედუქციისა, ისე ფუძისეული თუ ბრუნვისნიშნისეული ხმოვნის დასუსტება—დაკარგვისგან. ეს მაშინ, როცა ამ ენის ორმარცვლიანი სახელები ახალი მარცვლის მიმატების შემთხვევაში უგამონაკლისოდ ექვემდებარებიან მარცვალდაკლების განხილულ წესებს.

ჩვენი შეხედულებები ფუძისეული თუ ბრუნვისნიშნისეული ხმოვნების დასუსტებისა და კვეცის საკითხებზე სავარაუდო მოსაზრებათა დონეზე რჩება. ჩვენთვის ცნობილია აკად. შ. ძიძიგურის საყურადღებო გამოკვლევა ქართული ენის პრეფიქსურ ხმოვანთა კომპლექსების შესახებ, სადაც მკვლევარი აკეთებს ფუნდამენტურ დასკვნას იმის შესახებ რომ „ყოველი რიგის ხმოვანთა კომპლექსი ისწრაფვის ერთხმოვნობისაკენ: კომპლექსის განვითარების საბოლოო საფეხურია ერთ ხმოვანზე დასვლა. საამისო გზა სხვადასხვაგვარია“ (ძიძიგური, 1946, 33). ამავე აზრს აღრმავენ და ხმოვანთკომპლექსების საკითხს ახალი ასპექტით განიხილავს პროფ. თ. უთურგაიძე. იგი აღგენს მნიშვნელოვან ფონოლოგიურ წესს იმის შესახებ, რომ ხმოვანთა თავმოყრა ერთი მორფემის ფარგლებში დამახასიათებელი არ იყო ქართულისათვის და რომ აღნიშნული ფონემატური სტრუქტურის დაწოლით მორფემათა ზღვარზე წარმოქმნილი ხმოვანთკომპლექსებიც ერთხმოვნობისკენ მიისწრაფვიან, რაც ხორციელდება სხვადასხვა ფონეტიკური ცვლილების გზით (უთურგაიძე, 1976, 208).

მიუხედავად აღნიშნულისა, მივიჩნევთ, რომ ქართულ ენობრივ სინამდვილეს ტრანსფორმირებული სახით შემორჩა დღემდე კვალი ბრუნების პარადიგმებში მოქმედი ფუძისეული

ხმოვნის რედუქცია-მოკვეცისა თუ ბრუნვის ფორმანტისეული ხმოვნის დასუსტება-დაკარგვის ერთიანი ფონოლოგიური პროცესისა, რომელიც მარცვალთა საერთო რაოდენობას არეგულირებს სიტყვის ფარგლებში.

ჩვენს ასეთ დასკვნასა და მსჯელობაშიც მნიშვნელოვანწილად ვეყრდნობით წოვათუშური ენის ვითარებას, რომელიც ზემოთ საკმაოდ დაწვრილებით წარმოვადგინეთ. წოვათუშური ენის სახელთა რედუქციის პროცესებმა თავის დროზე ა. შიფნერის ყურადღება მიიქცია. მკვლევარს ეს მოვლენა საგანგებოდ არ შეუსწავლია, მაგრამ განსაკუთრებული მეცნიერული ერუდიციის მეოხებით შესანიშნავად აუღო ალღო და უწოდა „შიში მრავალმარცვლიანობის წინაშე“ (შიფნერი, 1856, 46). მიგვაჩნია, რომ იგივე „მრავალმარცვლიანობის შიში“ განაგებს ხმოვანთა რედუქციის, კვეცისა და დიფთონგიზაციის პროცესებს ქართული ენის სახელთა ბრუნების პარადიგმებშიც.

დიდი მსგავსება ქართული და წოვათუშური ენების მარცვალდაკლების სისტემებისა გვაფიქრებინებს, რომ განხილულ პროცესთა სახით წოვათუშურში საქმე გვაქვს უძველეს სუბსტრატულ მოვლენასთან, რადგან ადსტრატის სახით ქართულს არ შეეძლო გაეცა ის, რამაც მასში საუკუნეებზე აღრე და კარგა რაფინირებული სახე. კარგადაა ცნობილი ისიც, რომ ამ დონის ზეგავლენას ნასესხები ლექსიკის ძალიან დიდი რაოდენობა სჭირდება, რაც მაშინ, ქართულთან ურთიერთობის აღრინდელ საფეხურზე, წოვათუშურს არ გააჩნდა.

აღნიშნული თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ მარცვალდაკლების ეს სისტემა ამოსავალი სახითაა წოვათუშურში დაცული და ენის სხვა თავისებურებებთან ერთად ქმნის მის ფონემატურ მოდელს.

ცნობილია, რომ „ყოველ ენას აქვს მისთვის დამახასიათებელი ფონემატური მოდელი, რომელიც ქმნის მის სპეციფიკას და ამით გასხვავდება იგი სხვა ენებისგან (უთურგაძე, 1973, 243). იგი არსებობს ამ ენის მორფოლოგიური და სინტაქსური მოდელებისგან დამოუკიდებლად და უცხოენობრივი გავლენისადმი განსაკუთრებული გამძლეობით გამოიჩინება. ასეთ პირობებში, რაკი ახლო მონათესავე ჩეჩნურსა და ინგუშურს არ ახასიათებს მარცვალდაკლების აღნიშნული პროცესები, იძულებული ვართ უცხოენობრივ სუბსტრატს მივაწეროთ იგი წოვათუშურში. მხოლოდ ამ გზით შეიძლება მისი ახსნა ურთიერთობის იმ საფეხურზე, როდესაც მისი სესხება ივარაუდება. ამ თვალსაზრისით შეიძლება არ იყოს ინტერესმოკლებული ის გარემოება, რომ თვითონ წოვათუშურის სუბსტრატი თუშურ დიალექტში უპირატესად სწორედ ფონემატურ მოდელეებში დაილექა. ამ მხრივ საინტერესოა, რომ ინტერფერენციის საკითხთა მკვლევარნი სუბსტრატს თითქმის მხოლოდ ლექსიკისა და ფონოლოგიის დონეზე მიიჩნევენ დასაშვებად (მეიე, 1954, 72).

1. § 3. ქართულ-წოვათუშური ენების ბრუნების სისტემათა შეპირისპირებითი ანალიზი

როგორც აღვნიშნეთ, ორენოვნების დროს მსესხებელ ენაში მიმდინარე ინტერფერენციული პროცესები ნათლად გამოიკვეთება, როცა წინასწარ ვითვალისწინებთ კონტაქტში მყოფ ენებს შორის არსებულ მსგავსება-განსხვავებას და მასთან მიმართებით განვიხილავთ უცხოენობრივი გავლენის შედეგებს, აქედან გამომდინარე, სახელთა ბრუნებასთან დაკავშირებული ცვლილებების შესწავლა ქართულ-წოვათუშური ენების ბრუნვათა პარადიგმების შეპირისპირებით უნდა დავიწყოთ, რათა შევძლოთ დავაზუსტოთ

გავლენის მასშტაბები და კანონზომიერებანი. წინასწარ უნდა დადგინდეს:

ა) რა საერთო ნიშნები აქვს წოვათუშური და ქართული ენების სახელთა ბრუნებას?

ბ) რა განასხვავებს ამ ორ სისტემას ერთმანეთისგან?

ქართული ენის სახელთა ფლექსიის საკითხები კარგად არის შესწავლილი და დაზუსტებული, რაც ხელსაყრელ პირობებს ქმნის განზრახული შეპირისპირებისათვის. თანამედროვე ქართულში შეიძლება ბრუნვას გამოყოფენ, როგორცაა: სახელობითი, ერგატივი, მიცემითი, ნათესაობითი, ინსტრუმენტალისი, ვითარებითი და წოდებითი. ძველ ქართულში მერვეც გვქონდა – წრფელობითი. დადგენილია, რომ დასახელებული ბრუნვები არაა თანაბარი ხნოვანებისა. ყველაზე ძველია მიცემითი, ნათესაობითი, ინსტრუმენტალისი და ვითარებითი; უფრო გვიანდელი ფორმაციისა სახელობითი და წოდებითი, რომელთაც ხნოვნებით რამდენადმე უსწრებს ერგატივი.

დღეისათვის დაზუსტებულია აგრეთვე ქართული ენის ბრუნვის ნიშანთა გენეზისიცი, კერძოდ:

ა) წოდებითი ბრუნვის ნიშანი **ო** უკავშირდება ბერძნულ შორისდებულს, რომელიც ამ ენაში სახელის მიმართვის ფორმებს უძღვის წინ. აკად. ვ. თოფურიას აზრით, „რუსული **о**, ბერძნული და ქართული **ო** ერთი წარმოშობისანი ჩანან. ეს **ო** ქართულშიც სიტყვის თავში იყო მოქცეული თავდაპირველად“ (თოფურია, 1965, 44).

ბ) სახელობითის **ი** და ერგატივის **მ** ნაცვალსახელოური წარმოშობისაა (შანიძე, 1980, 639).

გ) რაც შეეხება დანარჩენი ბრუნვების ფორმანტებს, როგორცაა:

-ს, -ის, -ით, -ივ, -ად, -ნ, მათ ოდინდელ კლასნიშნებს უკავშირებენ.

დ) კლასნიშნებსვე უკავშირებენ მრავლობითი რიცხვის **-ნ, -თ, -ებ** სუფიქსებსაც (ჩიქობავა, 1954, 77).

რიცხვის გამონატვის თვალსაზრისით ისტორიულ ქართულში მდგომარეობა მარტივია: ნებისმიერ საზოგადო სახელს აქვს მრავლობითი რიცხვის ორგვარი ფორმა, რომელთაგან ერთს **-ებ** სუფიქსი აწარმოებს, ხოლო მეორე **-ნ** და **თ**. რიცხვის ფორმანტიები ორსავე შემთხვევაში მხოლობითის ბაზისურ ფუძეს დაერთვის, იმ განსხვავებით რომ **-ებ** და **-ნ** სუფიქსებთან აგლუტინაციის პრინციპია დაცული, **თ** – ს დართვისას კი – ფლექსიისა, რაკი **-თ** მორფემა რიცხვთან ერთად ბრუნვასაც გამონატავს. ვარაუდობენ, რომ **თ** – ს ასეთი ორმაგი ფუნქციით გამოყენება მეორეულია. „საფუქრებელია, რომ ისტორიულად ეს იყო მხოლოდ მრავლობითობის ნიშანი“ (ჩიქობავა, 1939, 169).

ქართული ენის სახელთა ბრუნებისათვის ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ ბრუნვის ნიშანთა მხოლოდ ერთი წყება გვაქვს, რადგან ამა თუ იმ ბრუნვაში ნებისმიერი დაბოლოების ფუძეს ერთი და იგივე ფორმანტი დაერთვის. თუ მანც ერთის მაგივრად ბრუნების სამ ტიპს გამოვეყოფთ, ამას უკვე სულ სხვა ფაქტორი უდევს საფუძვლად – გათვალისწინებულია ბრუნვის ფუძეში ფუნქციონირებადი მარცვალდაკლების სამი სახე.

სახელთა გარკვეული ბრუნვის ფორმებში მარცვალთა რაოდენობის შემცირების ტენდენცია მნიშვნელოვანი თავისებურებაა ქართული ენისა. მარცვალს კარგავს ერთ-ერთი: ბაზისური ფუძე, ან ფორმანტი. ფუძისეული ხმოვანი ამ დროს რედუქციას განიცდის, ან კვეცას იმის მიხედვით, თუ როგორია მისი პოზიცია; რაც შეეხება ფორმანტის ხმოვანს, იგი სუსტდებოდა და უმარცვლოვდებოდა ძველ ქართულში, ახლა კი მთლიანად იკარგება. ამ პროცესთა სარეალიზაციო პოზიციები ერთმანეთთან დამატებითი დისტრიბუციის მიმართებაშია, რაც კარგად ავლენს მარცვალდაკ-

ლების სახეების საერთო საფუძველს. ქართული ენის სახელთა ბრუნების პარადიგმებში მოქმედი აღნიშნული პროცესების შესახებ ჩვენ ვრცლად ვმსჯელობთ წინა პარაგრაფში, რის გამოც აქ მოკლე დახასიათებით ვკმაყოფილდებით.

წოვათუშური ენის ბრუნვის ნიშანთა გენეზისი შესწავლილი არაა, რაც შეეხება ბრუნების პარადიგმებს, არც აქაა დადგენილი საბოლოოდ მათი წევრების რაოდენობა. ჩვენ, საკუთარი შეხედულების თანახმად, წოვათუშური ენის ცხრა ბრუნვის შესახებ ვმსჯელობთ, როგორცაა: სახელობითი, ერგატევი, ნათესაობითი, მიცემითი I, მიცემითი II, მიცემითი III, მიცემითი IV, ინსტრუმენტალისი და გარდაქცევითი. ქართულთან შედარებისთვის წარმოვადგენთ აღნიშნულ ბრუნვათა წარმოების წესებს:

ა) წოვათუშურის სახელობითი ბრუნვა ძველი ქართულის წრფელობითს შეეთარდება ხნოვანებითაც და წარმოების წესითაც, ფუნქციით კი მას ბევრად აღემატება: იგი ამ მხრივ ქართულის სახელობითსა და წოდებითს უტოლდება.

ბ) ერგატეული ბრუნვა სხვადასხვა ფუძესა და ფორმანტებს იყენებს იმის მიხედვით, თუ რომელ კლასს განეკუთვნება საბრუნებელი სახელი: ადამიანის კლასის სახელებს საყრდენად სახელობითის ფუძე აქვთ, ფორმასაწარმოებელ აფიქსად – თანხმოვანი ს, ნივთის კლასის სახელებს კი საყრდენად ნათესაობითის ფუძე აქვთ, ბრუნვის ფორმანტად – სუფიქსი გ.

გ) ნათესაობითის საწარმოებლად სახელობითის ბაზისურ ფუძეს დაერთვის ხმოვანი ი, შემდეგ კი – თანხმოვანი ნ, რომლის გაგლენით წინამავალი ხმოვანი ნაზალური ხდება. ამ ბრუნვის ფუნქციები მთლიანად ემთხვევა ქართული ენის სათანადო ბრუნვის ფუნქციებს.

დ) მიცემითი I – ის ფორმა ნათესაობითის მზა ფუძისაგან იწარმოება იგივე **-ნ** – ს ღართვით, რომელიც ამ მორფოლოგიურ კონტექსტში უკვე აღარ იწვევს წინამავალი ხმოვნის ნაზალიზაციას. როგორც წინა პარაგრაფში გვაქვს აღნიშნული, იგი დანარჩენ სამ მიცემითთან ერთად ინაწილებს ქართული მიცემითის ფუნქციებს. საკუთრივ ეს ბრუნვა ირიბ ობიექტს გამოხატავს და ძირითადად ისეთ ზმნებთან დაკავშირებით იხმარება, რომლებიც ამ პირისადმი პირდაპირი ობიექტის კუთვნილება – დანიშნულებით ურთიერთობას გამოხატავენ.

ე) მიცემითი II კვლავ ნათესაობითის ფუძეს იყენებს საყრდენად, ბრუნვის ფორმანტს კი სუფიქსი **გო** წარმოადგენს. მისი ძირითადი ფუნქცია ისევ ირიბი ობიექტის გამოხატვაა, ოღონდ ისეთ ზმნებთან რომლებიც შინაარსობრივად უპირისპირდებიან I მიცემითთან დაკავშირებულ ზმნებს.

ვ) მიცემითი III ისევ ნათესაობითის ფუძეს ეყრდნობა და მაწარმოებლად აქვს სუფიქსი **გო**. მისი დომინანტური ფუნქციაა გამოარჩიოს ზმნათა კაუზატური ფორმების ირიბი ობიექტი.

ზ) მიცემითი IV ძირითადად ისევ ნათესაობითის ფუძეს იყენებს და აწარმოებს სუფიქსი **-ხ**, მაგრამ გარკვეულ შემთხვევებში (ხმოვანფუძიანებთან) სახელობითსაც ეყრდნობა. იგი ირიბ ობიექტს გამოხატავს ისეთ ზმნებთან, რომლებიც შინაარსობრივად სხვა მიცემითებს არ ესადაგებიან. სისტემურია მისი გამოყენება ზედსართავ სახელთა უფროობითი ხარისხის ფორმებთან.

თ) ინსტრუმენტალისი საყრდენად ნათესაობითის ფუძეს იყენებს, მაწარმოებლად კი აქვს სუფიქსი **გ**. იგი საჭურვლისა და თანაობის უბრალო დამატებებს გამოხატავს.

ი) გარდაქვევითი საყრდენად კვლავ ნათესაობითის ფუძეს იყენებს, მაწარმოებელ ფორმანტად კი აქვს სუფიქსი **ღ**. ამ ბრუნ-

ვის სინტაქსური ფუნქციაა გადმოსცეს სიახლე სახელით აღნიშნული საგნის ფუნქციაში.

კ) სახელთა მრავლობითი რიცხვის წარმოება თანამედროვე თუშურში საკმაოდ რთულ სახეს ატარებს. მართალია, ქართულისაგან განსხვავებით, აქ თითოეულ სახელს მრავლობითის მხოლოდ ერთი ფორმა გააჩნია, მაგრამ სიძნელეს ქმნის ის გარემოება, რომ მის საწარმოებლად ათამდე სხვადასხვა აფიქსი ფიგურირებს, როგორცაა: -ი, -ბი, -მი, -ნი, -აძრ, -აძრჩ, -ძრჩ, -რჩ, -იშ.

წოვათუშურში, ისევე როგორც ქართულში, სახელის ბრუნვათა ფორმას სიგრძის მიხედვით არეგულირებს მარცვალდაკლებების მწყობრი წესები: ყოველი ორ და მეტმარცვლიანი სახელი ბრუნვის მთლიანი ფორმის ფარგლებში აუცილებლად კარგავს მარცვალს, როცა ბაზისურ ფუძეს ხმოვანთა შემცველი სუფიქსი დაერთვის. მარცვალი დააკლდება თვითონ ბაზისურ ფუძეს ან მასზე დართულ ბრუნვის ფორმანტს იმის მიხედვით, თანხმოვანი დგას ფუძის აუსლაუტში თუ ხმოვანი. თანხმოვანფუძიანები ამ დროს ხმოვანთა რედუქციას ექვემდებარებიან, ხმოვანფუძიანებთან კი სუსტდება და მარცვლიანობას კარგავს თვითონ ფორმანტის ხმოვანი.

წოვათუშური ენის სახელთა მარცვალდაკლების პროცესებთან დაკავშირებით საგულისხმოა რამდენიმე გარემოება. ამ ენაში:

1. სარედუქციო პოზიცია სამმარცვლიანია;
2. ხმოვნის შემცველი ფორმანტის დართვისას რედუქციას უგამონაკლისოდ ექვემდებარება ხუთივე ხმოვანი;
3. სარედუქციო სეგმენტის ხმოვანთა ურთიერთმიმართების მიხედვით ხორციელდება მარტივი რედუქცია, ან რედუქცია დასუსტებული ხმოვნის ადგილგადანაცვლებით;

4. რედუქციას განიცდის ოთხზე მეტ მარცვლიანი ნასესხები თანხმომავან ფუძიანი სახელები სახელობით ბრუნვაშიც, რომელსაც საერთოდ ფორმანტი არ გაჩნია;

5. მრავალმარცვლიანთაგან განსხვავებით, ერთმარცვლიან ხმომავან ფუძიან სახელებზე დართული ხმოვნით დაწყებული სუფიქსი ცვლილებას არ ექვემდებარება და მარცვლიანობას არ კარგავს.

6. ნასესხები მრავალმარცვლიანი სახელები, რომელთაც სესხების პროცესში უკვე დაკარგეს ერთი ფუძისეული ხმოვანი, ხმოვნის შემცველი ბრუნვის ფორმანტის დართვისას ხელახლა მოიკლებენ კიდევ ერთ მარცვალს.

მას შემდეგ რაც დავახასიათეთ ბრუნების პარადიგმები ქართულ-წოვათუშური ენებისა, შეიძლება დავასკვნათ, რომ მათ შორის მსგავსებაც გვაქვს და განსხვავებაც. მსგავსება სისტემურია უპირატესად, განსხვავება კი - ძირითადად მასალობრივია, დავიწყებით მსგავსებით:

ა) ერგატიული ბრუნვის თავისებური ვითარება რომ გამოვრიცხოთ, სადაც ორსუფიქსიანობა ორი სხვადასხვა ბრუნვის შერწყმით არის მიღებული, შეიძლება დავასკვნათ, რომ წოვათუშურსაც მსგავსად ქართულისა, ბრუნების ერთი სახე აქვს ბრუნვის ნიშანთა ერთი რიგით.

ბ) თუ გავითვალისწინებთ, რომ წოვათუშური ენის ბრუნვათა პარადიგმებში წარმოდგენილი ოთხი მიცემითი ქართულის ერთი მიცემითის სხვადასხვა ფუნქციებს ინაწილებს, ეს ფორმები ერთ რთულ მიცემითად შეიძლება გავაერთიანოთ და ვილაპარაკოთ ამ ორი ენის ბრუნვათა თანაბარ რაოდენობასა და მსგავს სინტაქსურ ფუნქციებზე. როცა ამ ორი ენის ბრუნვათა თანაბარ რაოდენობაზე ვლაპარაკობთ, მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ წოდებითი ბრუნვა, რომელიც წოვათუშურს აკლია, გვიანდელ-

ლი ფორმაციისაა ქართულში და უცხო ენობრივი გავლენის შედეგს წარმოადგენს.

ვ) ცხადია, თავისთავადი მნიშვნელობისაა ის ფაქტი, რომ ორსავე ენას მოეპოვება სპეციფიკური ბრუნვა ქვემდებარისა - ერგატევი. მართალია, რამდენადმე განსხვავებულია ამ ენებში მისი მორფოლოგიურ-სინტაქსური რეალიზაციის პრინციპები, მაგრამ მათს იდენტურ სტატუსზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ ორივე ენას აკლია ბრალდებითი. როგორც ცნობილია, ეს ორი ბრუნვა პრინციპულად გამორიცხავს ერთიმეორეს: სადაც გვაქვს ერთი, გვაკლია მეორე, და პირუკუ (ნებიერიძე, 1994, 188). სწორედ ამ საერთო ერგატეულმა კონსტრუქციამ განაპირობა აქტანტების ბრუნვათა ერთნაირი ფუნქციური დატვირთვა ორსავე ენაში.

დ) ბრუნების სისტემათა ისევე მსგავსების თვალსაზრისით არაა მნიშვნელობას მოკლებული ის ფაქტიც, რომ მრავლობითი ორსავე ენაში აგლუტინაციის პრინციპით იწარმოება.

ე) ქართული და წოვათუშური ენების ბრუნვის სისტემათა მსგავსების თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს სახელთა ბრუნების პარადიგმებში მოქმედი მარცვალდაკლების პროცესები.

გარდა მსგავსებისა, როგორც აღვნიშნეთ, სხვაობაც საგრძნობია ამ ორი ენის სახელთა ბრუნების სისტემებში. ხშირად იმავე საკითხში, სადაც მსგავსება დავადასტურეთ, განსხვავებაც იჩენს თავს, რის გამოც მსგავსების მიხედვით განხილული საკითხის განსჯა ხელმეორედ გვიწევს სწორედ ამ უკანასკნელი თვალსაზრისით. წოვათუშურის მხარეს განსხვავებას ავლენს:

1. კლასკატეგორიის მიხედვით გარჩეული ერგატევის ფორმები;
2. გარკვეული ჯგუფის სახელთა ორფუძიანობა;

3. ერგატევისა და ინსტრუმენტალისის ზიარი ფორები ნიე-
თის კლასის სახელებთან;

4. წოდებითი ბრუნვის უქონლობა;

5. მრავლობითი რიცხვის ფორმანტთა სიმრავლე;

6. ბრუნვის ფორმანტთა მასალობრივი სახე;

7. რედუქციის რთული სახე ხმოვნის ეპენტეზისით.

როგორც ვხედავთ, მსგავსების მიხედვით ამ ორი ენის სა-
ხელთა ბრუნების ერთი საერთო მორფოლოგიური სისტემის სა-
კითხი დგება, ამ სისტემის რეალიზაციის გზებსა და საშუალებებ-
ში კი სხვადასხვაობა ვლინდება. ინტერფერენციის პროცესთა კა-
ნონზომიერებების კვლევისათვის მნიშვნელოვანია კონტაქტში
მყოფ ენათა მსგავსებაც და განსხვავებაც, მაგრამ თვითონ ამ
პროცესების განვითარებაზე დაკვირვების საშუალებას სწორედ
განსხვავება იძლევა. ამ მიზეზით ჩვენ ცალკე მოგვიწევს მსჯელო-
ბა ყოველ განმასხვავებელ რგოლზე, რის გამოც ამჯერად მათ არ
ვეხებით და ჩამოთვლით ვკმაყოფილდებით.

თავი II

ინტერფერენტული პროცესები წოვათუშური ენის სახელთა ბრუნების პარადიგმებში

ორენოვანების თანამედროვე საფეხურზე ინტერფერენტული პროცესები მეტ-ნაკლებად უკვე შექნო წოვათუშური ენის სახელთა ბრუნების პარადიგმებში ფიქსირებულ ქართულისაგან განმასხვავებელ თითქმის ყველა რგოლს. ამჯერად თითოეულ მათგანს მიმდევრობით განვიხილავთ უცხოენობრივი გავლენის თვალსაზრისით.

II. § 1. ერგატიული ბრუნვა ინტერფერენტციის თვალსაზრისით

ქართულთან შეპირისპირებისას წოვათუშური ენის ერგატივი თავისებურებას გვიჩვენებს იმ მხრივ, რომ ამ ბრუნვაში სახელეები დაპირისპირებულია გრამატიკული კლასების მიხედვით: ადამიანის კლასის სახელებს აფორმებს სუფიქსი **ს**, ნივთის კლასის სახელებს კი - სუფიქსი **გ**. ნათქვამი მარტო მხოლობითს ეხება, რადგან მრავლობითს ასეთი დაყოფა არ ახასიათებს და ყოველგვარ სახელს სუფიქსი **გ** დაერთვის. თვალსაჩინოებისთვის ვაბრუნებთ ადამიანისა და ნივთის კლასის თითო სახელს, რომელთა პარადიგმებიც სხვა საკითხებთან დაკავშირებით ზევით ერთხელ უკვე დავიმოწმეთ (ნან - „დედა“, ნეკ - „ღანა“):

მხოლობითი			მრავლობითი	
სახ.	ნანა	ნეკ	ნან-ი	ნეკ-ი
ერგ.	ნანა-ს	ნეკ-ე-ვ	ნან-ი-ვ	ნეკ-ი-ვ

ნათ.	ნანა-ა ^ა	ნეკ-ე ^ე	ნან-ა ^ა	ნეკ-ა ^ა
მიც. I	ნანა-მ-ნ	ნეკ-ე ^ე -ნ	ნან-ი-ნ	ნეკ-ი-ნ
მიც. II	ნანა-მ-გო	ნეკ-ე-გო	ნან-ი-გო	ნეკ-ი-გო
მიც. III	ნანა-მ-გრ	ნეკ-ე-გრ	ნან-ი-გრ	ნეკ-ი-გრ
მიც. IV	ნანა-ხ	ნეკ-ე-ხ	ნანა-ა-ხ	ნეკ-ა-ხ
ინსტრ.	ნანა-მ-ვ	ნეკ-ე-ვ	ნან-ი-ვ	ნეკ-ი-ვ
გარდ.	ნანა-მ-ლ	ნეკ-ე-ლ	ნან-ი-ლ	ნეკ-ი-ლ

ერგატივის ორნიშნის სისტემაში ბრუნვის ფორმათა ასეთი დაპირისპირებით თავს იჩენს სამყაროს განაწილების ის ძირითადი პრინციპი, რაც საფუძვლად უდევს საზოგადოდ იბერიულ-კავკასიური ენების გრამატიკული კლასის კატეგორიას. ეს მოვლენა კანონზომიერ მიმართებაშია ენის მთლიან მაკროსისტემასთან და მის ორგანულ ნაწილს წარმოადგენს.

საგულისხმოა, რომ საგანთა მსგავსი კლასიფიკაცია არც ქართული გრამატიკული სინამდვილისთვისაა უცხო (ჯავახიშვილი, 1992; ჩიქობავა, 1942). ქართული სამეტყველო ფსიქოლოგია დღემდე განასხვავებს ადამიანისა და ნივთის კატეგორიებს, მაგრამ, განსხვავებით წოვათუშურისაგან, საკუთრივ ბრუნების პარადიგმაში ამ პრინციპების არეკვლა არ ხდება.

იმის გამო, რომ გრამატიკულ სისტემათა შეპირისპირებისას ქართულიდან ამოვადივართ, როგორც წყარო ენიდან, უჩვეულო ჩანს წოვათუშურის ერგატიული ბრუნვის ორსუფიქსიანობა, ისევე როგორც უჩვეულო გამოჩნდებოდა ერთსუფიქსიანობა ქართული ერგატივისა, თუ სხვაობათა ათვლისას ახლა უკვე წოვათუშურს დავეყრდნობოდით. შეპირისპირების ასეთ ფონზე ბუნებრივია, რომ წოვათუშურის ორნიშნა ერგატივი განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს. იმის გამო, რომ დაჩრდილოლია უკვე თვითონ ორსუფიქსიანობის ფსიქოლოგიური საფუძველი, სხვადასხვა ასა-

კის თანამედროვე ბილინგვთა მეტყველების ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება სწორედ აღნიშნული სუფიქსებისადმი სხვადასხვაგვარ დამოკიდებულებაში ვლინდება. ორენოვნების კანონზომიერებათა საფუძველზე ბილინგვი გაუცნობიერებლად დგება სავალდებულო არჩევანის წინაშე. არჩევანის ბედი ამ შემთხვევაში წინასწარაა გადაწყვეტილი: იმის გამო, რომ შეგნებული აქტივობა პირის სახელთა პრეროგატივაა, მოქმედების არეს იფართოვებს სწორედ საკუთრივ ერგატივის მაწარმოებელი სუფიქსი ს. ამ პროცესს ბუნებრივად მოსდევს ნივთის კლასის სახელთა ერგატივის მაწარმოებელი გ-ს პოზიციის შეზღუდვა, რის შედეგადაც დამკვიდრებას იწყებს ქართულისებური ერთსუფიქსიანი პარადიგმა.

აღნიშნული მორფოლოგიური ინოვაცია საოცარი თანდათანობით ხორციელდება. იგი გზას ძირითად ფორმებთან პარალელური მონაცვლეობით იკაფავს, მაგრამ ეს შენაცვლება არაა თავისუფალი ანუ ნებისმიერი - პარალელურ ფორმათა გაგრძელების დინამიკა სრულ შესატყვისობაშია ენის დრეკადობის მაჩვენებელთან. იმის გამო, რომ სიახლემ არ უნდა შეიტანოს ბუნდოვნება კომინიკაციის პროცესში, მსესხებელი ენა ნაბიჯ-ნაბიჯ, ძალიან შეზღუდულად იხევეს უკან: მხოლოდ მას შემდეგ, რაც გარკვეული სიახლე დამკვიდრდება, ჩნდება შესაძლებლობა მომდევნოს დაშვებისა. ძველ, ე.წ. კანონიერ ფორმებს ფანატიკური ერთგულებით იკაფს ტრადიცია, რომლის გავლენაც ამ მხრივ განუზომლად დიდია. ენის დრეკადობის ზღვარი და გამოყენების ტრადიცია ორი მძლავრი ფაქტორია, რომელთა მოქმედების გამოც თვით იდეალური ბილინგვიზმის დროსაც კი არ ხერხდება ფართო გზა მიეცეს სიახლეს. ბილინგვს შესაძლებლობა ეძლევა ახალი გრამატიკული ფორმა მიუსადაგოს სახელთა მხოლოდ მცირე ჯგუფს.

ახალი ფორმა ნივთის კლასის სახელთა ერგატივისა თავდაპირველად თითქოს „შემთხვევით“ უწევს მონაცვლეობას ძირითად

თადს ერთგვარი ენობრივი ციკატების სახით. მხოლოდ გარკვეული დროის შემდეგ, მომდევნო საფეხურზე, იძენენ ისინი საკუთარ ტრადიციას და თავისუფალ მონაცვლეობაში ერთვებიან. აქედან უკვე რამდენიმე ნაბიჯილა რჩება მათს საბოლოო დამკვიდრებამდე. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც აღნიშნული წყება სახელებისა ერგატის ახალი ფორმით ძველ ფორმებთან თავისუფალი პარალელური მონაცვლეობის უფლებას მოიპოვებს, რიგში დგებიან ახალი სახელები, ჩნდება ახალი „შემთხვევების“ შესაძლებლობა.

როგორც აღვნიშნეთ, სახელებისათვის ახალ ფორმათა მისადაგების „შემთხვევები“ ენაში ძალიან შეზღუდული რაოდენობით და ეტაპობრივად ჩნდება: მოუბრისაგან დაშვებული „შემთხვევები“ ასატანი უნდა იყოს მსმენელისათვის და რაოდენობრივად არ უნდა გასცდეს ენის დრეკადობის ზღვარს. ამიტომაც, რომ წოვათუშური ენის ნივთის კლასის ყველა სახელს ჯერაც არა აქვს ერგატის სახიანი პარალელი, ჯერაც არ ჩამდგარა „შემთხვევათა“ რიგში. საამისოდ გასაგლეელია გრძელი საფეხურებრივი გზა.

რყევა ენაში ამ მხრივ საკმაოდ დიდი ხნის დაწყებული ჩანს. აღნიშნული თვალსაზრისით ჩვენ შევისწავლეთ ა. შიფერის თუშური ენის გრამატიკას დართული ტექსტები. სამწუხაროდ, ტექსტები მცირეა მოცულობით და შინაარსითაც შეზღუდული. რაჯგუფის სახელებიდან ერგატეში მხოლოდ სამი აბსტრაქტული სახელი შეგვჩნდა, მათგან ორი ტრადიციულ ვინიან ერგატეშია გაფორმებული, მესამე კი სანიან ერგატეში დგას. საინტერესოა ის გარემოება, რომ ერთსა და იმავე წინადადებაში ნახმარი ორი აბსტრაქტული სახელიდან ერთი სანიან ერგატეშია, მეორე კი – ვინიანში:

„მაცმე ბეკხეთილაეს იესჷ ქრისტ თეწდარევა ლათი⁵ ეკლა⁵ ტყუდჷმბაწნიში დესუენ...“ „როცა საოცრებამ და იესო

ქრისტეს **სწავლება**მ დაიწყო მიმდევრების მიყვანა იესო ქრისტეს-თან...“ (შიფნერი, 1856, 78).

აბსტრაქტულ სახელთა ასეთი სხვადასხვაგვარი გამოყენება ერთსა და იმავე წინადადებაში, ჩვენი აზრით, შექმნევეთი არაა და ენაში უკვე დაწყებულ რყევას ასახავს, თუმცა მაგალითების სიმცირე შეუძლებელს ხდის მოცემულ საკითხში მაშინდელი წოვათუშორის ობიექტური სურათის აღდგენას.

დაწყებული ინტერფერენტული ინოვაციის დინამიკა ვცადეთ გაგვეჩვენოთ თანამედროვე წოვათუშთა სამი სხვადასხვა თაობის მეტყველების მიხედვით. დაკვირვებისათვის გამოვყავით უფროსი თაობა (60-90 წ.წ.), საშუალო თაობა (30-60 წ.წ.) და უმცროსი თაობა (30 წლამდე).

როგორც მოსალოდნელი იყო, ამოსავალი ვითარება შეცვლილია თვით ყველაზე უფროსი ასაკის ბილინგვთა მეტყველებაშიც კი, რადგან ესენი უკვე, როგორც შესავალში აღვნიშნეთ, საბჭოთა მასობრივი მწიგნობრობის ეპოქის შვილები არიან, უკლებლივ ყველანი ქართული ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლაგანვლილები, ხშირად მათ თამთავრებული აქვთ ქართულივე უმაღლესი სასწავლებელიც. მიუხედავად ამისა, სხვა თაობებთან შედარებით აქვთ ის დიდი უპირატესობა, რომ მათი მშობლებისა და პაპა-ბებიების მეტყველებას არ განუცდია იდეალური ბილინგვიზმის ყოვლისშემძლე გავლენა, რის გამოც უშუალო მემკვიდრეებს ნაკლებად შეცვლილი გადასცეს მშობლიური ენა.

აღნიშნული მიზეზით ჩვენ სწორედ უფროსი თაობის მეტყველებას ვეყრდნობით შედარებისთვის. მათს მეტყველებაში ჯერ კიდევ კარგად არის დაპირისპირებული ადამიანის და ნივთის კლასის გრამატიკული კატეგორიები: ცალკე ჯგუფს ქმნიან ის სახელები, რომელთაც ერგატივის ნიშნად სუფიქსი **ს** აქვთ, ცალკე

ჯგუფს კი - ის სახელები, რომლებიც იმავე ფუნქციით გ-ს დაირთავენ.

ა) სახელთა პირველ ჯგუფში გვაქვს:

ნანა-ს (დედამ), დადა-ს (მამამ), დაშა-ს (დამ), ვაშა-ს (ძმამ), ბიძი-ს (ბიძამ), მამი-ს (მამიდამ), აგა-ს (ბებია), ბაბო-ს (პაპამ), წინუსე-ს (პატარძალმა), ფეხლათორე-ს (ხელისმომკიდემ), მარნანა-ს (დედამთილმა), მარდადა-ს (მამამთილმა), განყოფე-ს (ბიძაშვილმა), ნაყბისტე-ს (ამხანაგმა), მოძღრე-ს (მღვდელმა), უჩიტლე-ს (მასწავლებელმა), მასთხოვა-ს (მტერმა), ყუვა-ს (ქურდმა), ცჳ უვა-ს (მწყემსმა), მეწისქვილე-ს (მეწისქვილემ)... თამრო-ს (თამარმა), ნიკო-ს (ნიკომ), ნინო-ს (ნინომ), მოსე-ს (მოსემ), მაგრემ-ს (მარიამმა), ჰოვლე-ს (პავლემ), თინა-ს (თინამ)...

ბ) სახელთა მეორე ჯგუფში გვაქვს:

ათა-ვ (ძროხამ), ღონე-ვ (ცხენმა), ფსტარა-ვ (ხარმა), კამჩე-ვ (კამეჩმა), ჯაი-ვ (ღორმა), ასე-ვ (ხბომ), ბაყო-ვ (კვიცმა), ბურკე-ვ (ბურვაკმა), ჩუხო-ვ (ბატკანმა), საგე-ვ (ირემმა), გაზნე-ვ (თხამ), ჩაი-ვ (დათვმა), ტურე-ვ (ტურამ), დასკი-ვ (თაგვმა), კოტი-ვ (კატამ)... ჰადწკეე (ჩიტმა), ქოთმე-ვ (ქათამმა), ინდრე-ვ (ინდაურმა), ბატე-ვ (ბატმა) იხეე-ვ (იხემა), წიწლე-ვ (წიწილამ), ვანნი-ვ (მტრედმა), ყოცე-ვ (ყვავმა), ჭუკე-ვ (ჭუკმა)... ხენე-ვ (ხემ), ბუბკე-ვ (ყვავილმა), ვორე-ვ (ვაშლმა), სხალე-ვ (მსხალმა), ვაზე-ვ (ვაზმა), წინი-ვ (სახლმა), ღობე-ვ (ღობემ), ყარო-ვ (წვიმამ), ლაფე-ვ (თოვლმა), თუხოვ (მარილმა), ხი-ვ (წყალმა), თურე-ვ (ხმალმა), შურე-ვ (ჩემი)... დაშა-ვ (სიტყვამ), ცჳ ამდარე-ვ (სწავლამ), გონწლე-ვ (სისულელემ), ლელრე-ვ (სიარულმა), ახრეე (ყეფამ)...

ასეთია თანამედროვე წოვათუშური ენის ერგატვის ფორმათა წარმოების საყრდენი მოდელი, ასე იბრუნვის უფროსი თაობის მეტყველებაში მრავალი სახელი, თუმცა ამ საერთო მოდელი-

დან გადახრის შემთხვევებსაც ვხვდებით. გადახრა ახასიათებს როგორც პირველი, ისე მეორე ჯგუფის სახელებს, მაგრამ ამ გამოხატვისებს შორის დიდი სხვაობაა როგორც რაოდენობის, ისე თვისობრიობის თვალსაზრისით, რის გამოც ცალ-ცალკე განვიხილავთ.

სანის მაგიერ ერგატის ნიშნად ვინის გამოყენების შემთხვევები სახელთა მცირერიცხოვანი ჯგუფითაა ლოკალიზებული. ამ ჯგუფს ქმნის სულ ექვსი წევრი:

მარ (ქმარი), ფსტუ (ცოლი), სტაკ (კაცი), მოჰ (გოგო), ვოჰ (ბიჭი), ბადერ (ბავშვი).

მათი ერგატის ფორმებია:

მარა-გ, ფსტუნა-გ, სტაკო-გ, მოჰო-გ, ვაჰო-გ, ბადრე-გ.

ამ სახელებთან ერგატის ვინით წარმოებას ხანგრძლივი ტრადიცია უჩანს. ეს მოვლენა ფიქსირებულია ი. ცისკაროვის მიერ 1848 წელს შედგენილი წოვათუშური ენის გრამატიკას დართულ ტექსტებში (ცისკაროვი, 1848). უფრო მეტიც, ვინით იწარმოებენ ეს სახელები ერგატის ორივე უახლოეს მონათესავე ენაში: ჩეჩნურსა და ინგუშურში, რაც ცხადყოფს, რომ მოვლენა ამ ენათა ერთიანობის ხანისაა. მთავარი კი მაინც ისაა, რომ გამოხატვისები სამსავე ენაში კანონზომიერებათა რანგშია აყვანილი და მათ სანიანი პარალელები არ მოეპოვებათ.

ეს ფაქტი აღნიშნული აქვს ყველა მკვლევარს, ვინც კი ნახურ ენათა სახელების ბრუნებით დაინტერესებულა, მაგრამ მისი ცალსახა ახსნა არავის მოუცია. იმის გამო, რომ სანიანი ერგატის სოციალურად ყველაზე მაღალი ღირებულების საგანთა სახელების კუთვნილებათა, აღნიშნულ სახელთა გადახატვა ვინიან ერგატის სათანადო საგანთა გადაფასებით შეიძლებოდა აგვეხსნა, გამოხატვისების რიცხვში სხვადასხვა ასაკისა და სქესის სახელები რომ არ იყოს თავმოყრილი. მოვლენა თავისებური ასახვა უნდა

იყოს განვითარების იმ პერიოდისა, როცა მოხდა ვინიანი ინსტრუმენტალისის ფორმათა გააქტიურება და მათი სემანტიკური გათანაბრება ერგატივის სანიან ფორმებთან. როგორც არ უნდა იყოს საკითხის ისტორია, ჩვენთვის ამჯერად უაღრესად მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ აღნიშნულ გამონაკლისთა სახით საქმე გვაქვს არა ინტერფერენტულ ინოვაციასთან, არამედ ენის დამოუკიდებელი შინაგანი განვითარების შედეგად ორენოვნებადღე დიდი ხნით ადრე მომხდარ ცვლილებასთან, რომელსაც გამოყენების ხანგრძლივი, მრავალსაუკუნოვანი ტრადიცია იცავს.

ამრიგად, უფროსი თაობის მეტყველებაში სანიანი ერგატივი ინტერფერენტის თვალსაზრისით ხელშეუხებელია და მოსალოდნელი ცვლილებები მხოლოდ ვინიან ერგატის ეხება, თუმცა ყველა გადახრა არც აქ უნდა იყოს ორენოვნებასთან დაკავშირებული, გასათვალისწინებელია გარკვეული ექსტრალინგვისტური ფაქტორებიც. მხედველობაში გვაქვს უფროსი ასაკის ბილინგვთა მიერ სანის გამოყენება საკუთარი სახელებით მოხსენიებულ ცნოველ-ფრინველთა სახელების ერგატივში:

დავასახელებთ მაგალითებს:

1. **მურა-ს** ჩა ცობაყითე^ნ ქეცი^ნ.

„**მურამ** (ძაღლის სახელი) დათვი ცხვართან არ მიუშვა“.

2. **ასმალე-ს** ვაი^ნ ჰაში ჩუ ცო დახკითე.

„**ასმალმა** (ძაღლის სახელი) ჩვენი სტუმრები შინ არ შემოუშვა.“

3. **ყურმა-ს** ჰაწუკ ლაცდიე^ნ.

„**ყურმამ** (ძაღლის სახელი) ჩიტი დაიჭირა.“

4. **პარასკო-ს** ნაძხ ჟაბოხ ლეთეშ მშ აპრ დშ ოგი^ნ.

„**პარასკო-მ** სხვების ძროხებთან ჭიდილში რქა მოიტეხა“.

5. უჯ დენი **საღრე-ს** ზორადში სახელებადვიე^ნსრ.

„ამ დღეს **საღარმა** (ცხენის სახ.) ძალიან მასახელა“.

6. დინ მეზობლან⁵ საქმე კაპლო-ს თეგომო.
„მთელი მეზობლების საქმეს კაპლომ (ვირის სახ.) აკეთებს“

7. ვადლო-ს შტოლმაქრე ნახნ დეჰნ სოგო.
„ვადლომ (კატის სახ.) მაგიდიდან ყველი მოიპარა“.

8. კასიო-ს თხე ეზო-კარან დანკო დაჰანიტბიე⁶.
„კასიომ (კატის სახ.) ჩვენს ეზო-კარში თავი გაწყვიტა“.

საგულისხმოა მოცემული თვალსაზრისით ის გარემოება, რომ, თუ ამავე კონტექსტებში იმავე ცხოველებს საზოგადო სახელებით მოვიხსენიებთ, ერგატივი უკვე ვინით გაფორმდება. დამოწმებული მაგალითები შემდეგ სახეს მიიღებს:

1. თჰარა-ვ ჩა ცობაყითე⁶ ქეცი⁶.
2. თჰარა-ვ ვაჲ ჰაში ჩუ ცო დანკითე⁶.
3. თჰარა-ვ ჰაწუკ ლაცდიე⁶.
4. ათა-ვ ნახნ ჟაბონ ლეთეშ მწ აყრ დწ ოგი⁶.
5. უვ დენი დონე-ვ ზორადში სახელებადვიე⁶სო.
6. დინ მეზობლან⁵ საქმე ვირე-ვ თეგომო.
7. კოტი-ვ შტოლმაქრენ ნახნ დეჰნ სოგო.
8. კოტი-ვ თხე ეზო-კარან დანკო დაჰნიტბიე⁶.

განურჩევლად იმისა, სანიანი ერგატივით გაფორმებული ზემოთაღნიშნული ჯგუფი ნივთის კლასის სახელებისა ოდინდელია თუ ახალი, ინტერფერენტულ პროცესთა დინამიკის თვალსაზრისით საგულისხმოა ის გარემოება, რომ აქ პარალელური ფორმები არ ფუნქციონირებს. ასეთ შემთხვევაში უნდა დავუშვათ, რომ საქმე გვაქვს არა ინტერფერენტულ გამოწვევებთან, არამედ საკუთარი სახელით საგნის მსგავსთაგან გამოცალკევებისა და ახალი სოციალური დატვირთვის ფაქტთან.

საგანგებოდ უნდა აღვნიშნოთ ის გარემოება, რომ უფროსი თაობის მეტყველებაში გარდა სანიისა და ვინის ასეთი სტაბი-

ლური დისტრიბუციისა, მათივე პარალელური გამოყენების შემთხვევები მაინც გვხვდება. ეს უკვე უცხო ენობრივი გავლენის შედეგია და მათ ინტერფერენტული ინოვაციები შეიძლება ვუწოდოთ. ამ მხრივ სანიანი ერგატივი შეუვალა და პარალელურ ფორმებს არ იგუებს., გამონაკლისები აღენიშნება მხოლოდ ნივთის კლასის სახელებს. საინტერესოა, რომ ერთიანი საფუძველი ამ გამონაკლისებს არ მოეპოვება, მაგრამ მაინც ხერხდება გარკვეული თვალსაზრისით მათი მიახლოებითი დაჯგუფება.

გამოვეყოფთ ნივთის კლასის სახელთა ორ ჯგუფს:

ა) პარალელური სანიანი ერგატივი შეიძლება გაუჩნდეს ცხოველ-ფრინველთა საზოგადო სახელებს ზღაპრებში, გამოთქმებსა თუ ანდაზებში, სადაც ისინი ადამიანისათვის დამახასიათებელ მოქმედებას ასრულებენ, ანუ გაპიროვნებული არიან, მაგალითად:

1. **ყოყ-ე-ვ //ყოყ-ე-ს** უარ აღი დაჰოგო ლატრენ.

„ყყყმა უარი უთხრა გოგოს დახმარებაზე“.

2. ჰათხდალენჩრ **ფხაკლ-ე-ვ//ფხაკლ-ე-ს** ამბუდ მაჰალომენ. „დაწინაურებულმა კურდღელმა ამბავი წაუღო ლომს“.

3. ხილო ჰაჭენჩრ **ირმ-ე-ვ//ირმ-ე-ს** შარი^ნ ქოკი დაწუნბადმქ.

„წყალში ჩამხედვარე ირემმა თავისი ფეხები დაიწუნა.“

4. **ლაჭ-ე-ვ//ლაჭ-ე-ს** ადნორ: „ქორთო მაჭანე ათლსქ, ცოჭექ მულ დადამრენ^ნ დაჰოსადნო“ (ანდაზა).

„გველმა (გველს) ეთქვა: თავს ხურავინ გამიჭეჭყავს, თორემ კულს მშობლებისაგან მოვიტანო“.

5. **მამუნ-ე-ვ//მამუნ-ე-ს** ვუმაც აღმენღეშ თეგოდრ.

„მამუნმა (მამუნის) ყველაფერს ადამიანივით აკეთებს“.

ამ რიგის მაგალითებში კვლავ არპირთა თავისებური გაპიროვნების ცდაა გამოხატული, რასაც, როგორც ლოგიკური შედე-

გი, სათანადო ს აფიქსის გამოყენება მოსდევს. საგულისხმოა, რომ ამ ცდასაც, როგორც ყველა ენობრივ მოვლენას, თავისი კანონზომიერება უჩანს: თვით ამ სახის პარალელუბსაც უფროსი თაობის მეტყველებაში ყველა სახელი არ იგუებს: აკრძალვა ისეთ სახელებს ეხება, რომელთა სინშირეული გამოყენებაც ყოველდღიურ სიტყვათმომქცევაში შედარებით ღიდაა. ენის შინაარსობრივ პლანში დაწყებულ დრეკას წინააღმდეგობას უწევს მრავალსაუკუნოვანი ყოველდღიური გამოყენების ტრადიცია. ასეთი სახელებია, მაგალითად:

ღო⁵ (ცხენი), მეო (ძროხა), ფჰუ (ძაღლი), კუძტი (კატა), ასე (ხბო), ბაყრ (კვიცი), ჯა (ლორი), ქოთამ (ქათამი)...

ბ) მეორე ჯგუფში ვაერთიანებთ ისეთ გამონაკლისებს (სიახლის თვალსაზრისით), რომელთა მოტივირებაც გაძნელებულია. ესენი ძირითადად აბსტრაქტული სახელებია, საკუთრივ ნივთის, ანუ უსულო საგნების სახელებთან უფროსი თაობის ბილინგვთა მეტყველებაში ასეთი პარალელური ფორმები არ ჩანს. გვაქვს, მაგალითად:

1. ცხოვრბ-ე-ვ//ცხოვრბა-ს დაჰ მალვიე⁵სრ.
„ცხოვრებამ დამილა“.
2. ყივლ-ე-ვ// ყივლ-ე-ს აღმე⁵ზორაღში ჩაგროდო.
„სიღარიბემ (სიღარიბე) აღამიანს ძალიან ჩაგრაგს“.
3. შერ უბიდრობ-ე-ვ// უბიდრობა-ს ბენკი⁵ ნიყ კიმუნ.
„თავისმა უბედურებამ შეუკრა გზა კიმოს“.
4. სიფრთხილ-ე-ვ// სიფრთხილ-ე-ს მაჯო⁵ საქმ თეგოდო.
„სიფრთხილემ (სიფრთხილე) ღიდ საქმეს აკეთებს“.

ასე ღვას ნივთის კლასის სახელთა ერგატივის საკითხი უფროსი თაობის მეტყველებაში. ის ფაქტი თავისთავად, რომ გამონაკლისები გარკვეულ სემანტიკურ ჯგუფებთან არის დაკავში-

რებულო, გვიჩვენებს, რომ ეს ინოვაცია ბილინგვთა სამეტყველო ფსიქოლოგიაში მომხდარი ცვლილების ასახვას წარმოადგენს.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ უფროსი თაობის მეტყველებაში ერგატივის სუფიქსთა გამოყენების წესები მწყობრია, სანისა და ვინის სამოქმედო არეები ერთმანეთისაგან ჯერ კიდევ გამიჯნულია და თითოეული სუფიქსის გამოყენება საკუთარ მიკროსისტემას ექვემდებარება. ინტერფერენტული გამონაკლისები მხოლოდ ნივთის კლასის სახელებთან შეინიშნება, რაოდენობრივად შეზღუდულია და გარკვეულ კანონზომიერებას ექვემდებარება.

საშუალო თაობის მეტყველება ჩვენთვის საინტერესო მოვლენათა განვითარების თვალსაზრისით ერთგვარ გარდამავალ საფეხურად წარმოგვიდგება. მართალია, ს ფორმანტის სამოქმედო არე ვინისათვის კვლავ შეუვალი რჩება, მაგრამ მნიშვნელოვნად არის შესუსტებული თვითონ ვინის პოზიციები, რადგან მის ადგილს სულ უფრო ხშირად იჭერს სანი. მდგომარეობა არაა მყარი, აღნიშნული თაობის ბილინგვებმა ნივთის კლასის იმავე სახელებს სხვა კონტექსტში შეიძლება ისევ ვინიანი ერგატივი მიუსადაგონ: ამ გზით იქმნება მორფოლოგიურ პარალელიზმთა გრძელი რიგები, რომელთა ერთი წევრი გამართლებულია ისტორიულად, მეორეს კი ინტერფერენტულ პროცესთა განვითარების კანონზომიერება უჭერს მხარს. დავასახელებთ მაგალითებს:

1. სე ნეკე-ვ //ს ცო თეტრ - „ჩემმა დანამ არ ჭრის“.
2. ი კალმ-ე-ვ //ს მუღშ წერადო - „ამ კალამმა ცუდად წერს“.
3. ჰადწკე-ვ //ს ჰჰ ა^ნ ბჰოგ^ნ - „ჩიტმა ფრთა მოიტეხა“.
4. მერცხლე-ვ //ს თხეჩუ ბე^ნ თაგბი^ნ - „მერცხალმა ჩვენთან ბუდე გაიკეთა“.
5. თანთე-ვ //ს ისე ვუხ თეგოდრ - „ჭიანჭველამ აქ რას აკეთებს“.

6. დაყიწრ ჳანე-გ//ს ქოკ ლაწბიე^ნ სო^ნ - „ხმელმა ქალა-
მანმა ფეხი მატკინა“.

7. ლამფურაყო-გ//ს ბუდს ნადღრებადო - „ღამურამ ლა-
მით ნადირობს“.

8. ვეფხევე-გ //ს ავი აშარგო ვერღლითო - „ვეფხემა
მხეცებს ხმით აშინებს“.

ნივთის კლასის სახელთა ქვეცნობიერი დაყოფა სულიერთა და უსულოთა სახელებად, რამაც ჳერ კიდევ უფროსი თაობის მეტყველებაში იჩინა თავი, აქ ისევ შეიმჩნევა. აღნიშნული გადაჯგუფება უნდა გამხდარიყო საფუძველი, რომ სულიერი საგნის სახელებს უფრო ხშირად აქვს სანიანი ერგატივის პარალელური ფორმები, ვიდრე იმავე კლასის უსულო საგნის სახელებს. თუ დავაკვირდებით, ერთი მხრივ, ნივთის კლასის სულიერი საგნის სახელებს (საგ - „ირემი“, ასე - „ხო“, დეთ - „ძროხა“...) ხოლო, მეორე მხრივ, იმავე ჳგუფის უსულოთა საგნის სახელებს (ვერ - „ქვა“, ვორ - „ვაშლი, ნეკ - „დანა“...) და დავადგენთ ერთსა და იმავე ბილინგვთან მათი სანიანი და ვინიანი ერგატივის სიმშორულ შეფარდებას, აშკარა გახდება სულიერი საგნების სახელთა პრიორიტეტი სანიანი ერგატივის გამოყენების საკითხში.

იმის გამო, რომ სულიერი საგნის სახელი უფრო ლოგიკურია ზმნის აქტიურ კონსტრუქციებში, ასეთი ცვლილება ენაში შეიძლება მომხდარიყო ინტერფერენტულ პროცესთა გარეშეც, შინაგანი ევოლუციის გზით, მაგრამ ამჯერად სულიერი საგნების სახელთა პარალელურად ქართული ენის მზარდი ზეგავლენით სუფიქსი ს ვინის ადგილს იკავებს უსულო საგნის სახელებთანაც. უკანასკნელი პროცესი იმდენად დაჩქარებულად ვითარდება, რომ სახელთა ხელახალი (სულიერთა და უსულოთა ჳგუფებად) გადაფასების ტენდენცია გამოკვეთას ვერ ასწრებს, რადგან იგი სხვა უფრო ახალი და ზოგადი ტენდენციით იზრდილება - ესაა ერგა-

ტივის საკითხში სახელთა ყოველგვარი შინაარსობრივი დიფერენციაციის მოშლის ქართულისებური გზა.

საშუალო თაობის წოვათუშთა მეტყველებაში ჯერ კიდევ გამოიყოფა ლექსიკის შედარებით მცირერიცხოვანი ფენა, რომელსაც დასახელებული გრამატიკული ინოვაცია ჯერ კიდევ არ შეეხება. ეს არის ბირთვი აქტიური ფონდის სიტყვებისა, როგორცაა მაგალითად: თუფნი (მარილი), მაფნი (პური), ხი (წყალი), წე (ცეცხლი), დეთ (ძროხა), დონ (ცხენი), ჩუფნი (ბატკანი), ლამ (მთა), მოთ (ლოგინი), ნაჩხ (ყველი), ტოტ (ხელი)... როგორც ცნობილია, სიხშირის ფაქტორს განსაკუთრებული როლი ენიჭება ორენოვან სიტუაციებში, სადაც ის ძველი ენობრივი ნორმების დამცველის როლს ასრულებს ინტერფერენტულ პროცესთა საწინააღმდეგოდ. იგივე მეორდება ჩვენს შემთხვევაშიც: თუ ნივთის კლასის სხვა სახელთა ერგატეში ორი სუფიქსი მონაცვლეობს, აქ იმავე ფუნქციას მხოლოდ ე ასრულებს.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ საშუალო თაობის ბილინგვთა მეტყველებაში ერგატიული ბრუნვის ფორმანტების ხვედრითი წონის მიხედვით სახელთა სამი ჯგუფი გამოიყოფა:

I. სახელები, სადაც ერგატიული ბრუნვის ფორმანტად გვხვდება მხოლოდ ს;

II. სახელები, სადაც იმავე ფუნქციას ასრულებს სუფიქსი გ.

III. სახელები, სადაც ორივე სუფიქსი თავისუფალ მონაცვლეობაშია.

საშუალო თაობის წოვათუშთა მეტყველების სპეციფიკას ბრუნვის ფორმანტთა გამოყენების საკითხში სახელთა მესამე ჯგუფი ქმნის. ეს მორფოლოგიური პარალელებია, ე.ი. ერგატიული ბრუნვის წყველი ფორმები, სადაც ერთი წევრი ვინთაა წარმოდგენილი, მეორე კი – სანით. როგორც აღვნიშნეთ, ეს მოვლენა წინა თაობის მეტყველებასაც ახასიათებდა, მაგრამ სუსტად იყო

გამონატული, აქ კი იგი ნივთის კლასის სახელთა უკვე დიდ ნაწილს მოიცავს და განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ეს სახელები მეორე ჯგუფს გამოეყო მთლიანად, პირველი ჯგუფი კი ამ დროს ხელოვნობელი დარჩა, ნათელი გახდება, რომ დაწყებულია გ-ს პოზიციათა აქტიური შეზღუდვა.

კიდევ უფრო ღრმად არის გამსჭვალული ინტერფერენტული პროცესებით ახალგაზრდა წოვათუშთა მეტყველება. ენობრივი გავლენის დაჩქარება ამ შემთხვევაში უკუუქნაა ორენოვან სიტუაციათა განმსაზღვრელ ისეთ მნიშვნელოვან ფაქტორთა რადიკალური ცვლილებებისა, როგორცაა: უცხო ენის ცოდნის დონე, ე.წ. წმინდა და შერეული ოჯახების რიცხობრივი თანაფარდობა და ენიდან ენაზე გადაართვის სისშირე.

მესამე, ანუ ყველაზე ახალგაზრდა თაობის მეტყველებაში ერგატიული ბრუნვის ფორმანტთა გამოყენების თვალსაზრისით საგანგებოდ შევეისწავლეთ სოფლის საშუალო ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის უფროსი კლასის მოსწავლეთა ენა, სადაც გავლენის შედეგების მიხედვით გამოიყო ბილინგვთა ორი ჯგუფი: ერთს ქმნიან მოსწავლეები, ვისაც წოვა-თუში ჰყავს ორივე მშობელი, მეორეს კი - ისინი, ვინც შერეულ ოჯახებში იზრდებიან. როგორც მოსალოდნელი იყო, შერეულ ოჯახებში გაზრდილ მოსწავლეთა მეტყველებას განსაკუთრებული სიცხადით ატყვია ქართული ენის გავლენის კვალი, მითუმეტეს თუ მშობელთაგან არათუშთა დედა. ორენოვნების თანამედროვე საფეხურზე ქართულ-წოვათუშური მოსახლეობის თანაცხოვრება ისეთი გზით წარიმართა, რომ განსაკუთრებული როლი ინტერფერენტულ პროცესთა დაჩქარების თვალსაზრისით შერეულ ოჯახებს ერგო. მათი დიდი ხვედრითი წონის გამო (შერეულია დღეს ყოველი III ოჯახი), თითოეული შერეული ოჯახი ორენოვნების ფაქტორთა განსხვავებუ-

ლი ერთობლიობით ენობრივი გავლენის ცალკეულ მიკროკერად იქცა, რომელიც, მართალია, განვითარების ერთ საერთო კანონ-ზომიერებას ემორჩილება, მაგრამ სხვადასხვა საფეხურზე და სხვადასხვა კუთხით წარმოგვიდგენს ამ პროცესს.

დასკვნებისათვის პირველი ჯგუფის მოსწავლეთა მეტყველება ავიჩიეთ. ჩავთვალეთ, რომ ორენოვნება აქ უკეთ არის დაცული ექსტრალინგვისტური ფაქტორებისაგან და მისი განვითარების ზოგადი ტენდენციებიც უფრო თვალსაჩინოდ გამოვლინდება. მდგომარეობა აქაც არ აღმოჩნდა ერთფეროვანი. ახლა უკვე საჭირო გახდა გაგვეთვალისწინებინა სხვა ფაქტორები: პაპა-ბებიების ეროვნება, მშობლების განათლების დონე, შიდასაოჯახო ურთიერთობის ენა. თითოეული ახალი ფაქტორი, თავის მხრივ, ცვლის ორენოვანი სიტუაციის ხასიათს და გავლენის შედეგებიც განსხვავებულია. ორენოვან სიტუაციათა ეს განსაკუთრებული მრავალფეროვნება წარმოადგენს სწორედ არსებით ნიშანს თუ-შურ-ქართული ენობრივი ურთიერთობის თანამედროვე საფეხურისთვის.

ცხადია, მშობლიური ენა ყველაზე უკეთ იმ მოსწავლეთა მეტყველებაშია დაცული, ვისაც წოვათუში ჰყავს მშობლები, წოვათუშები არიან პაპა-ბებიებიც, მშობლებს არა აქვთ უმაღლესი განათლება და ოჯახში ურთიერთობის ენადაც წოვათუშია გამოყენებული, მაგრამ ასეთი ოჯახების რიცხვი უკვე ძალიან ცოტაა და დღითიდღე სულ უფრო მცირდება. ახალ თაობას, გარდა მშობლებისა, პაპა-ბებიაც ხშირად უმაღლესდამთავრებული ჰყავს; შიდასაოჯახო ურთიერთობების ენადაც სულ უფრო ფართოდ გრცელდება ქართული. ზოგიერთ თემაზე მოსწავლეებს წოვათუშურად მეტყველება უჭირთ კიდევ. ამ თვალსაზრისით ხშირად მათთვის მშობლიური ენა ქართული უფროა, ვიდრე წოვათუშიური.

ახალგაზრდათა მეტყველებაში, ისევე როგორც წინა ორი თაობის მეტყველებაში, სანი დამოუკიდებლობას ინარჩუნებს, მისი პოზიციები ვინისათვის შეუვალაია. სამაგიეროდ ვინს აღარ გააჩნია ერგატივის დამოუკიდებელი ფორმანტის ფუნქცია, რადგან მის მაგიერად სანი უკვე თავისუფლად ფუნქციონირებს ნივთის კლასის თითქმის ყველა სახელთან. ერთი და იგივე ცდის პირი ნივთის კლასის ერთსა და იმავე სახელს ერგატივის ხან ერთ სუფიქსს მიუსადაგებს და ხანაც მეორეს, რაც სრულიად გაუცნობიერებლად ხდება. ამკარად იგრძნობა, რომ გ-ს, როგორც ერგატივის ნიშანს, ამ თაობის მეტყველებაში ტრადიციულად იცავს.

ახალგაზრდა ბილინგვთა შორის ერთეულები ზოგჯერ სწორად იცავენ მშობლიური ენის ვითარებას ერგატიული ბრუნვის სუფიქსთა განაწილების საკითხში, მაგრამ როგორც კი საუბარში თავს იჩენს ნივთის კლასის საგნის აღმნიშვნელი ისეთი ლექსემა, რომელიც ბილინგვს წოვათუშურ კონტექსტში სხვა დროს არ მოუსმენია, უკვე სანიანი ერგატივი ჩნდება. ეს გარემოება ცხადად მიუთითებს, რომ ამ თაობის ენობრივ ცნობიერებაში ერგატივის წყვილი მორფემიდან სუფიქსი ს დომინირებს.

ორენოვნების ამ საფეხურზე განსაკუთრებულ როლს ასრულებს უცხო ენის ცოდნის დონე. ეს უკანასკნელი ჩრდილავს სინშირის ფაქტორის მოქმედებასაც კი. ამიტომაც, რომ ახალგაზრდა თაობის ცალკეულ ბილინგვთა ენაში სანიანი ერგატივის ფორმით შეიძლება შეგვხვდეს უსულო საგნის თითქმის ყველა სახელი თვით ყველაზე აქტიური ფონდის ბირთვიდანაც კი, რაც გამოორიცხული იყო უფროსი და საშუალო ასაკის წოვა-თუშთა მეტყველებაში.

დავიმოწმებთ ასეთ წინადადებებს:

შუ **ფჰარა-ს** ჯერღმეინსრ - „თქვენმა ძალმა შემაშინა“.

თხე **დონე-ს** ოჟღრი ხეტიე^ნ - „ჩვენმა **ცხენმა** აღვირები დაწყვიტა“.

ოჯარ **ათა-ს** ლამაზურ ას დიე^ნ - „მათმა **ძროხამ** ლამაზი ხბო მოიგო“.

ფსარე თხე **ჯაი-ს** ბურკი დიხკე^ნ - „გუშინ ჩვენმა **ლორმა** ბურვაკები დაყარა“.

იცხ **კოტი-ს** დანკერჩ ცო ლეცოდრ - „მაგ **კატამ** თავგებს არ იჭერს“.

წყარო ენის გათავისება მშობლიური ენის დონეზე, რასაც კოდინდან კოდზე გადართვის სულ უფრო მზარდი სინშირე იწვევს, არღვევს მსესხებელი ენის ყოველგვარ ტრადიციას მოცემულ საკითხში. ქართულისებურ ერთიან ყალიბში ექცევა ერგატივის ფორმათა ყველა სახის ჯერ კიდევ არსებული გამონაკლისი. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ სანიანი ერგატივის ფორმით შეიძლება შევხვდეთ უკვე გონიერთა კლასის იმ სახელებსაც კი, რომლებიც წინა თაობათა მეტყველებაში ტრადიციულად ვინით იხმარებოდა. მხედველობაში გვაქვს ასეთი მაგალითები:

მეზობლა **სტაკო-ს** დოს ქეკოდრ - „მეზობლის **კაცმა** შეშას ჭკრის“.

ცჰანი **დაჰო-ს** კითხოდორაჰრ - „ერთმა **გოგომ** გკითხულობდა“.

ოჯუდ **მარა-ს** ჰუნან ჩა ბჭვი^ნ - „იმისმა **ქმარმა** ტყეში დათვი მოკლა“.

ჰე **ვაჰო-ს** ამბუდ მუდში დეცე^ნჰო^ნ - „შენმა **ბიჭმა** ამბავი ცუდად მოგიტანა“.

გუხ ლეეოდრ ი **ფსუტუნხო-ს** - „რას ამბობს ამ **ქალმა**“.

წარმოდგენილი მასალის მიხედვით ნათელი ხდება, რომ ორენოვნების ამ საფეხურზე ახალგაზრდა თაობის მეტყველებაში სუფიქსმა **ს-**მ თითქმის მთლიანად მოიცვა **გ-**ს სამოქმედო არე.

მართალია, სანი ვინის ადგილას ჯერ მხოლოდ პარალელურ გამოცემაშია, მაგრამ მრავლისმთქმელია, რომ ვინიანი ერგატევი ხშირ შემთხვევაში არქაულ, სტილიზებულ ხასიათს იძენს.

მოვლენათა განვითარების თვალსაზრისით პრინციპული მნიშვნელობისაა ის გარემოება, რომ დღეს ახალგაზრდა ბილინგვთა მეტყველებაში აღარ გვხვდება სახელები, სადაც ერგატევის მხოლოდ **ვ** გამოხატავს. ასეთ სახელთა ჯგუფი რეალური იყო როგორც უფროსი ისე მომდევნო თაობის მეტყველებაში, ახალგაზრდა თაობასთან კი იგი აღარ ფუნქციონირებს. ერგატევის ფორმანტთა დისტრიბუციის წესებში ეს ცვლილება ამ ჯგუფის წევრთა მორფოლოგიური პარალელიზმების ჯგუფში თანდათანობით გადანაცვლებით განხორციელდა. ერგატეული ბრუნვის ნიშანთა განაწილების თვალსაზრისით ახალგაზრდა თაობის მეტყველებაში გამოიყოფა სახელთა მხოლოდ ორი ჯგუფი, რომელთაც ქმნიან:

I. სახელები, სადაც ერგატევის ნიშნად მხოლოდ **ს** ფუნქციონირებს და

II. სახელები, სადაც პარალელურად გამოიყენება ორივე სუფიქსი.

ორენოვნების მომდევნო საფეხურზე მოსალოდნელია უკვე დარჩენილი ორი ჯგუფის სახელთა გაერთიანება ერთ ჯგუფად, სადაც ყველა პოზიციას განუყოფლად დაიკავენ სუფიქსი **ს**.

ბილინგვთა ერთიმეორის მომდევნო სამი სხვადასხვა თაობის მეტყველებაში ერგატეული ბრუნვის სუფიქსთა სამოქმედო არეების მიხედვით გამოყოფილ სახელთა ჯგუფების რაოდენობრივი და შინაარსობრივი შეპირისპირება ცხადყოფს, რომ წოვათუშურ ენაში დაჩქარებულად ვითარდება ამ ბრუნვის ერთსუფიქსიან სისტემაზე გადართვის პროცესი. ინტერფერენციის კანონზომიერებათა თვალსაზრისით საგულისხმოა ის გარემოება, რომ ერგატე-

ტივის ახალ, ერთსუფიქსიან სისტემაზე გადასვლა მორფოლოგიური პარალელიზმების გზით ხორციელდება, რაც ერთსა და იმავე სარეალიზაციო პოზიციაში ორი სხვადასხვა აფიქსის თავისუფალ მონაცვლეობაში ვლინდება. საინტერესოა ამ პარალელურ ფორმათა გაერცვლების დინამიკაც: მონაცვლე ფორმები ყველა სახელთან ერთბაშად არ ჩნდება. ისინი თავდაპირველად სპორადულ ხასიათს ატარებენ და მხოლოდ გარკვეულ სემანტიკურ ჯგუფებს ესადაგებიან, მომდევნო საფეხურზე კი უცხო ენობრივი მოდელის შემდგომ მოძალეხასთან ერთად ხდება ასეთი შინაარსობრივი დიფერენციაციის მოშლა. ამ დროს პარალელიზმები მთლიანად ვრცელდება ნაკლები სიხშირის სახელებზე, ბოლოს კი ყველა დაბრკოლებას ხსნის გავლენის ძალა და გრამატიკული ინოვაცია მოიცავს მთელ ლექსიკურ ფონდს.

თანამედროვე წოვათუშურ ენაში ფუნქციონირებადი გარკვეული ტიპის მორფოლოგიური პარალელიზმების სახით ჩვენს თვალწინაა ერგატიული ბრუნვის მიკროსისტემაში მომხდარი ინტერფერენტული ინოვაციის დასაწყისიც, განვითარების გზაც და მოახლოებული დასასრულის კონტურებიც, რაც საშუალებას გვაძლევს თვალი გადადევნოთ მისი განვითარების საინტერესო პროცესს და შევაფასოთ მისი შედეგები, როგორც ბილინგვთა სამეტყველო ცნობიერებაში მომხდარი ცვლილებების ენობრივი ასახვა.

ცხადია, რომ სახელთა ორსუფიქსიანი ერგატივის ერთსუფიქსიანობაზე გადართვა სათანადო საგანთა განსხვავებული სოციალური ღირებულების მიხედვით დაპირისპირების მოშლას მოჰყვა.

II. § 2. ინსტრუმენტალისი

ქართულ-წოვათუშური ენების სახელთა ბრუნებაში თვალ-საჩინო სხვაობას ქმნის ინსტრუმენტალისის ფორმათა წარმოებისა და დისტრიბუციის საკითხები. სხვადასხვა თაობის ბილინგვთა მეტყველებაზე დაკვირვება გვიჩვენებს რომ ინტერფერენტული პროცესები მსესხებელი ენის მოცემულ მონაკვეთზე სწორედ აღნიშნული განსხვავებათა ნივთიერების გზით მიემართება: სწორდება ინსტრუმენტალისის ფორმებში წყარო ენის მოდელთან შედარებით არსებული ყველა გადახრა.

ქართულში, რომლის ვითარებიდანაც ამოვდივართ შედარებისას, ინსტრუმენტალისი თავისთავადია, აქვს ყველა სახის ბრუნვისაგან განსხვავებული ფორმა და სინტაქსური დანიშნულება. როგორც წინა პარაგრაფში უკვე მივუთითეთ, სხვაგვარად დგას ინსტრუმენტალისის საკითხი წოვათუშურში. აქ ეს ბრუნვა კარგად აქვთ გამოკვეთილი ნივთის კლასის სახელებს, ადამიანის კლასის სახელებში კი შეზღუდული კონტექსტებით იფარგლება. თავისებურებას ვაწყდებით იმ მხრივაც, რომ ნივთის კლასის სახელებს ინსტრუმენტალისი საზიარო აქვთ ერგატივთან, რაც გრამატიკულ ომიფორმათა გრძელ რიგს წარმოქმნის.

ნივთის კლასის სახელთა ინსტრუმენტალისის წოვათუშურში აქვს კონტექსტთა ფართე, შეუზღუდავი არე: გამოხატავს საჭურვლისა და თანაობის უბრალო დამატებებს.

გვაქვს:

- ა) 1. სტაკ დონ-ე-ვ ვახე⁶ ქალიქ.
„კაცი ცხენით წავიდა ქალაქში“
2. დოლ ურმ-ე-ვ დაიჰნას ჩუ.
„თივა ურმით მივიტანე შინ“.
3. სტაკ შინაყ ბჰარკ-ე-ვ ვათხერ.
„კაცი ორივე თვალთ ტიროდა“.

4. ეუმაყ სად ბჰარკ-ე-ე ხილბადინას.

„ყველაფერი ჩემი თვალით ვიხილე“.

5. დაშა-ე თიტენრ დოკ ჰალრ ძნელათ დენლა.

„სიტყვით დაკოდლილი გული ძნელად მოჩჩება“.

ბ) 1. დეთ შერ ასე-ე ბონკა⁵ ბიკითინას.

„ძროხა თავის ხბოთი (ხბოიანად) გასაყიდად გავატანე“.

2. დონ თაძღზნი-ე კმატმაქა თასბალი⁶.

„ცხენი ხურჯინით (ხურჯინიანად) კლდეზე გადავარდა“.

3. ჟელრენ ჩუხ-ო-ე-აც აჯეე ჯალი⁵.

„ცხვარი კრავიანად ნადირმა შეჭამა“.

4. კრუხ შერ წიწლი-ე საქათმე დჭეპდინას.

„კრუხი თავისი წიწილებით (წიწილებიანად) საქათმეში

დავამწყვდიე“.

5. სათვალი შერ ბენ-ე-ე დაჰ დავდინას.

„სათვალე თავისი ბუდით (ბუდიანად) დავეკარგე“.

მაგალითები ცხადყოფს, რომ მოცემულ შემთხვევაში გრამატიკულ კონტექსტთა იგივეობა გვაქვს წყაროსა და მსესხებელ ენებს შორის, მაგრამ სინამდვილეში ეს მსგავსება მხოლოდ ნაწილობრივია. საქმე იმაშია, რომ ნივთის კლასის სახელებთან იგივე ფორმანტი ვ აწარმოებს ერგატისა. როგორც ცნობილია, ერგატულ ბრუნვას შეიძლება ჰქონდეს საკუთარი, მხოლოდ მისთვის განკუთვნილი ფორმა სახელისა, ან კიდევ შეიძლება სხვა ბრუნვასთან საზიარო ფორმით იყოს წარმოდგენილი (ჩიქობავა, 1942, 37). სწორედ ასეთი ვითარება დასტურდება წოვათუშური ენის ნივთის კლასის სახელებთან, სადაც ერგატივი და ინსტრუმენტალისი გარეგნულად ერთმანეთს ემთხვევა.

ამრიგად, ნივთის კლასის სახელთა ინსტრუმენტალისსა და ერგატივს წოვათუშურში ფორმა ერთი აქვს, ფუნქცია კი სხვადასხვა. დამთხვევა აბსოლიტურია და ომოფორმათა გარჩევის ერთა-

დერთ საშუალებას კონტექსტი წარმოადგენს: ვინიანი ფორმა ერგატის გამოხატავს, როცა წინადადებაში სხვა ქვემდებარე არა გვაქვს, და პირიქით – საპირისპირო შემთხვევაში საქმე გვაქვს ინსტრუმენტალისთან.

მდრ.:

ა) ერგატის:

1. **თოფე-გ** ბადრი ზორაძეში ვერლდიე⁵.

„**თოფმა** ბავშვები ძალიან შეაშინა“.

2. **ღონე-გ** ფუჩიჩი ჩამლიშ ვალდი⁵.

„**ცხენმა** ფუჩიჩი გემრიელად შეჭამა“.

ბ) ინსტრუმენტალისი:

1. მეზობლეს **თოფე-გ** ბადრი ზორაძეში ვერლდიე⁵.

„მეზობელმა **თოფით** ბავშვები ძალიან შეაშინა“.

2. დადას **ღონე-გ** ფუჩიჩი დეცე⁵.

„მამამ **ცხენით** ფუჩიჩი მოიტანა“.

მკვლევართა აზრები ერთმანეთს ემთხვევა იმის შესახებ, რომ ეს მორფოლოგიური ომონიმია მეორეულია და თავდაპირველად საკვლეფ ფორმებს მხოლოდ ინსტრუმენტალისის მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა, მაგრამ ეს ისტორიას საკითხისა, რაც ინტერფერენცისათვის მნიშვნელობას მოკლებულია. ამჯერად ყველაფერს წყვეტს სინქრონული ვითარება, რომელიც თავისებურია და შეუთავსებელი წყარო ენის ნორმებთან.

უცხოენობრივი გავლენის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ აღნიშნული ომონიმები დავიწყებას ეძლევა, უფრო სწორედ, ხდება მათი ფუნქციური დაშლა-დანაწევრება. ისინი დღემდე მყარად შემორჩა მხოლოდ ბილინგვთა უფროსი თაობის მეტყველებას, საშუალო და უმცროსი თაობის მეტყველებას, კი ნიშანდობლივი გახდა მათი ძირითადად ერთი – ინსტრუმენტალისის ფუნქციით დატვირთვა. ცვლილება ხორციელდება ვინი-

ანი ერგატეის ადგილას სანიანი ფორმების ჩანაცვლებით, რის შე-
სახებაც სხვა საკითხთან დაკავშირებით ვრცლად ვისაუბრეთ წინა
პარაგრაფში. ასეთი მთლიანი ჩანაცვლების შემდეგ ნივთის კლასის
სახელთა ვინიანი ფორმები ერთფუნქციური გახდება და საკვლევი
ბრუნვის მოდელიც უკვე მთლიანად დაემთხვევა ქართულს.

ამ გზით ინტერფერენციის თანამედროვე საფეხურზე ნივ-
თის კლასის სახელთა ერგატეი-ინსტრუმენტალისის ამოსავალი
ორწევრიანი კორელაცია სამწევრიანით შეიცვალა, გაჩნდა ერგა-
ტივის საოპოზიციო ფორმათა თავისებური არჩევანის შესაძლებ-
ლობა. კერძოდ:

ა) გექონდა:

1. ერგატეი - გ : დონ-ე-ვ „ცხენმა“
2. ინსტრუმენტალისი - ვ : დონ-ე-ვ „ცხენით“

ბ) გვაქვს:

1. ერგატეი $\begin{cases} \text{გ : დონ-ე-ვ „ცხენმა“} \\ \text{ს : დონ-ე-ს „ცხენმა“} \end{cases}$
2. ინსტრუმენტალისი - ვ : დონ-ე-ვ „ცხენით“

ერგატეის აღნიშნულ წყვილებში ვინიან ფორმათა ბედი
წინასწარ გადაწყვეტილია: თუ რაიმე ახალი ექსტრალინგვისტური
ფაქტორის წყალობით მალე არ შეიცვალა ორენოვანი სიტუაცია,
დროთა სვლაში ისინი მთლიანად დაუთმობენ ადგილს სანიან ერ-
გატეის. ამის მომასწავებელია მათგან ტოლფასოვანი პარალელუ-
რი სანიანი დუბლეტების შექმნა.

ამრიგად, ნივთის კლასის სახელთა ტრადიციული ვინიანი
ერგატეის პარალელურად სანიანი ფორმების გამოყენებით დაწ-
ყებული პროცესი ამ უკანასკნელის გაბატონებით დამთავრდება:
ერგატეის ნიშნად ფორმანტი ს განზოგადდება უკვე ნებისმიერი
კლასის სახელთან. აღნიშნული ფორმანტის ასეთი განზოგადებით

ერთდროულად გასწორდება წოვათუშური ენის ორი გრამატიკული შეუსაბამობა წყარო ენის მოდელთან:

ა) ერთნიშნად იქცევა ყოფილი ორნიშნა სისტემა ადამიანისა და ნივთის კლასების სახელთა ერგატივისა;

ბ) დაიშლება ნივთის კლასის სახელთა ერგატივ-ინსტრუმენტალისის ტრადიციული საერთო გ სუფიქსიანი ომოფორმები.

აღნიშნული პროცესი წოვათუშური ენის სახელთა ბრუნების ტრანსფორმაციისა საში ერთმანეთის მომდევნო საფეხურის სახით წარმოგვიდგება, რომელთაც ქრონოლოგიური თანამიმდევრობის მიხედვით ძველი, ახალი და უახლესი შეიძლება ვუწოდოთ:

	ა) ძველი	ბ) ახალი	გ) უახლესი
სახ.	- Ø	- Ø	- Ø
ერგ.	- ს, ვ	- ს, - ვ//ს	- ს
ნათ.	- ი ^ნ	- ი ^ნ	- ი ^ნ
მიც. I	- ნ	- ნ	- ნ
მიც. II	- გო	- გო	- გო
მიც. III	- გრ	- გრ	- გრ
მიც. IV	- ხ	- ხ	- ხ
ინსტრ.	- ჟ	- ჟ	- ჟ
გარდ.	- ლ	- ლ	- ლ

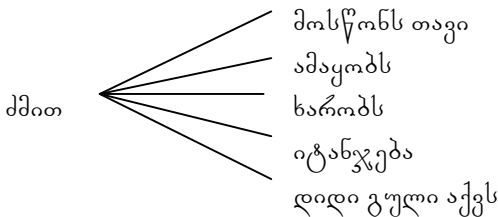
მას შემდეგ, რაც ბილინგვთა მეტყველებაში საბოლოოდ გაბატონდება ბრუნების უახლესი სახე, ანუ ბოლომდე განვითარდება სანიანი ერგატივის უნიფიკაციის პროცესი, ინსტრუმენტალისი მთლიანად გაემიჯნება ამ ბრუნვას, როგორც დამოუკიდებელი მორფოლოგიური ოდენობა დამოუკიდებელი ფორმანტითა და ფუნქციებით.

თუ ტრადიციულად მხოლოდ ადამიანის კლასის სახელებთან გვექონდა ფორმობრივი სხვადასხვაობა ერგატივ-ინსტრუმენტალისისა, მოსალოდნელ ცვლილებათა შემდეგ დაპირისპირება

შეეხება ყველანაირ სახელს. ამით მთლიანად წაიშლება ბრუნების პარადიგმებში დღემდე შემორჩენილი კლასკატეგორიის ყოველგვარი კვალი, ეს იქნება ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ხასიათის სისტემური ცვლილება, რასაც წოვათუშური ენა დაექვემდებარება ქართულის გავლენით.

ქართულის გავლენა წოვათუშურის ინსტრუმენტალისზე მარტო მისი მორფოლოგიური ინვენტარის ნასესხებ სქემაზე აწყოებით არ დამთავრებულა, ცვლილება მოხდა მოცემული ბრუნვის სინტაქსურ ფუნქციებშიც - გაფართოება დაიწყო იმ კონტექსტებმა, სადაც ადამიანის კლასის სახელები ამ ბრუნვის ფორმით რეალიზდება. თუ აქამდე სუფიქსი ვინი ადამიანის კლასის სახელებთან მხოლოდ თანაობას აღნიშნავდა, ახლა იგივე ფორმანტი იმავე სახელებთან საჭურვლის უბრალო დამატებასაც გამოხატავს.

ადამიანის კლასის სახელთა თანაობის ვინიანი ფორმები ვრცლად განვიხილეთ მოცემული ნაშრომის წინა პარაგრაფში, რის გამოც ახლა მხოლოდ საჭურვლის უბრალო დამატებას შევეხებით. საჭურვლის უბრალო დამატება, რომელიც ბუნებრივია და ფართოდ გავრცელებული ნივთის კლასის სახელებთან, გასაგები მიზეზების გამო საკმაოდ შეზღუდულია ადამიანის კლასის სახელებთან თვითონ ქართულშიც: სინტაქსურ წყვილებს იგი მხოლოდ გარკვეული სემანტიკის ზმნებთან ქმნის, როგორცაა მაგალითად:

გამოყენების ანალოგიური ვიწრო მასშტაბებით ხასიათდება სათანადო ფორმაში წარმოდგენილი ადამიანის კლასის სახე-

ლები წოვათუშურშიც. როგორც მოსალოდნელი იყო, აღნიშნული კონსტრუქციის გამოხატვის თვალსაზრისით გასხვავებას ვაწყდებით ბლინგვთა უფროსი და მომდევნო თაობების მეტყველებაში. ასეთი ფუნქციით უფროსი თაობა მრავალთანდებულთან ფორმებს იყენებს. მათს მეტყველებაში საფესებით ბუნებრივია:

1. შერზორაძრო ვაშ-ე-გო-რქ-და და ი მაჭგო დაჯონ ღოკ.
„თავისი ყოჩალი ძმა-ს-თან-იდან (ძმით) აქვს ამ გოგოს

დიდი გული“.

2. მოწათე წინჩო უჩიტლე-ე-გო-რქ-და კმაყუდგული და.

„მოსწავლეები ახალი მასწავლებლ-ს-თან-იდან (მასწავლებლით) კმაყოფილები არიან“.

3. აბრამ შერ ვაჭო-გო-რქ-და ზორაძში ვიწ-ვანო ვა.

„აბრამი თავისი ბიჭ-ს-თან-იდან (ბიჭით) ძალიან ამაყი არის“.

ასე გრძელდება ძირითადად დღემდე უფროსი თაობის მეტყველება, ახალგაზრდების ენა კი საფსეა ქართულის კალკებით. აქ უკვე ბუნებრივია ახალი კონსტრუქცია.

1. შერზორაძრო ვაშ-ე-გ და ი მაჭგო დაჯონ ღოკ.

„თავისი ყოჩალი ძმ-ით აქვს ამ გოგოს დიდი გული“.

2. მოწათე წინჩო უჩიტლე-გ კმაყუდგული და.

„მოსწავლეები ახალი მასწავლებლ-ით კმაყოფილები არიან“.

3. აბრამ შერ ვაჭო-გ ზორაძში ვიწ-ვანო ვა.

„აბრამი თავისი ბიჭით ძალიან ამაყი არის“.

გასაგებია, რომ თანაობის უბრალო დამატების დასახელებული ვარნიანტებიდან დროის გამოცდას გაუძლებს ის, რომელიც თავისი აგებულებით ანლოა ქართულთან; ინტერფერენტული დაკარგვის პროცესში გარკვეულ როლს ითამაშებს არქაული ფორმების შედარებითი სირთულეც.

ინტერფერენტულ პროცესთა ბუნების თვალსაზრისით სა-
 ინტერესოა ის გარემოება, რომ წყარო ენის გავლენით წოვათუ-
 შური ენის ინსტრუმენტალისის კონსტრუქციებს ცვლილება შეე-
 ხო მარტო მხოლოდითი რიცხვის ფორმებში, მრავლობითი კი ამ
 მხრივ ხელუხლებელი დარჩა. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოე-
 ბა, რომ ბრუნების მოდელი არც აქ ემთხვევა ბოლომდე ქართული-
 სას, რაკი ყველანაირი სახელისათვის ინსტრუმენტალისის ფორმა
 ერგატევისას ემთხვევა. ასეთი ვითარება უსასრულო რაოდენობის
 ომოფორმებს წარმოქმნის, რომელთა გარჩევა მხოლოდ კონტექ-
 სტით ხერხდება. შდრ.:

ა) ადამიანის კლასის სახელები:

სახ.	ნან-ი	„დედები“	ბადრ-ი	„ბავშვები“
ერგ.	ნან-ი-ვ		ბადრ-ი-ვ	
ინსტრ.	ნან-ი-ვ		ბადრ-ი-ვ	

ბ) ნივთის კლასის სახელები:

სახ.	ნეკ-ი	„დანები“	ქოთმ-ი	„ქათმები“
ერგ.	ნეკ-ი-ვ		ქოთმ-ი-ვ	
ინსტრ.	ნეკ-ი-ვ		ქოთმ-ი-ვ	

ერთადერთი სიახლე, რაც იდეალური ბილინგვიზმის პირო-
 ბებში აქ დაფიქსირდა, არის საჭურვლის უბრალო დამატების მრავალ-
 ვალთანდებულობანი კონსტრუქციის შეცვლა ქართულისებური
 მარტივი წარმოების ფორმებით ანალოგიურად იმისა, როგორც ეს
 მოხდა მხოლოდითში. რაც შეეხება ბრუნების პარადიგმას თავისი
 ომოფორმებით, იგი დღემდე უცვლელია.

აქ შეიძლება გავიხსენოთ ინტერფერენტის საკითხთა
 ცნობილი მკვლევარის უ. ვაინრაინის მოსაზრება იმის შესახებ,
 რომ „მჭიდრო კონტაქტების დროს წყარო ენის გავლენის საფუძ-
 ვლიან ცვლილებას განიცდის მსესხებელი ენა, მაგრამ ამ ენებს
 შორის არსებული ყველა შეუსაბამობა როდი იქცევა გარდაქმნის

ობიექტად (ვაინრიხი, 1972, 35). ამ მოსაზრებას ბოლომდე ვერ ვინაირებთ, რადგან მსგავსი სიტუაციების შესწავლა გვაფიქრებინებს, რომ მრავლობითის ერგატივ-ინსტრუმენტალისის საზიარო ფორმათა უცვლელად დატოვება შემთხვევითი არაა. როგორც ჩანს, ორენოვნების მომდევნო საფეხურებზე სწორედ ეს უკანასკნელი დადგება დღის წესრიგში, როგორც ინტერფერენტულ პროცესთა სამოქმედო ობიექტი.

დაყოვნების მიზეზი რამდენიმე გარემოება უნდა იყოს:

ა) მხოლოდით რიცხვში ნივთის კლასის სახელთა ერგატივ-ინსტრუმენტალისის ომოფორმებს ფონად ჰქონდა ადამიანის კლასის სახელთა დაცალკევებული ფორმები იმავე ბრუნვებისა, მრავლობითში კი ყველა სახელი ერთი წესით იბრუნვის და ასეთი ქვეცნობიერი შეპირისპირება აღარ ხდება.

ბ) ყველაზე მთავარი კი, ალბათ, მანც ის უნდა იყოს, რომ შეუძლებელი ჩანს ერთდროულად დაქვემდებაროს ინოვაციას ერთი და იმავე მიკროსისტემის ყველა განმასხვავებელი რგოლი, რადგან ასეთ შემთხვევაში ენა შეიძლება ბუნდოვანი გახდეს, როგორც კომუნიკაციის საშუალება. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც გარკვეულ ცვლილებებს უკვე შეისისხლხორცებს იგი, დასაბამი ეძლევა ახალ გარდაქმნებს. ამ მხრივ მიკროსისტემა ენისა მისსავე მაკროსისტემას მოგვაგონებს.

გ) ამავე თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ჩანს ის გარემოებაც, რომ წყაროსა და მსესხებელ ენათა ინტერფერენტული გაერთმნიშვნელიანების პროცესი მათ შორის არსებულ განსხვავებათა ყველაზე მაღალი მაჩვენებლების მოშლით იწყება.

უ. ვაინრიხისაგან განსხვავებით ჩვენ ვფიქრობთ, რომ, თუ ქართულ-წოვათუშური ორენოვნება ბოლომდე გაგრძელდება და რომელიმე ეტაპზე ნაადრევად არ მოხდება წყარო ენაზე ბილინგვთა სრული გადაართვა, მაშინ მსესხებელ ენაში არსებული ყველა

განსხვავება ინტერფერენციის ობიექტი გახდება თანდათანობით და საფეხურებრივად. ირკვევა, რომ ენის დრეკადობას, ანუ შემგუებლობას, ინოვაციათა მიმართ გარკვეული ზღვარი აქვს, რის გამოც დაუშვებელია ყველა შესაძლო ცვლილება ერთდროულად განხორციელდეს. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც უკვე დამკვიდრდება, ანუ დრეკადობის ზონიდან გამოვა გარკვეული რეალიები, როგორც ენისაგან უკვე გათავისებული, ინტერფერენციის პროცესებში ჩაერთვება ახალი. ზღვარი აქ, ცხადია, არ შეიძლება მკვეთრი იყოს.

ცალკეული მიკროსისტემა გარდაქმნათა მიმართ ისე იქცევა, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული და გათვლაც ცვალებადი და უცვლელი ნაწილებისა ერთი მიკროსისტემის ფარგლებში ხდება. სწორედ ამიტომ ხერხდება ენაში ერთდროულად გაჩნდეს ინტერფერენციის ბევრი დამოუკიდებელი კერა.

II . § 3. ბრუნვის ფუძეთა სხვადასხვაობა

წოვათუშური ენის სახელთა ბრუნების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თავისებურებას გარკვეული ჯგუფის სახელთა ორფუძიანობა წარმოადგენს. ბრუნების პარადიგმებში ჩართულია ერთი და იმავე სახელის ორი ფუძე: ერთი - სახელობითისა და მეორე - ნათესაობითისა. თითოეული მათგანი წარმოადგენს საყრდენს გარკვეული ბრუნვებისათვის: სახელობითის ფუძეს ეყრდნობა ადამიანის კლასის სახელთა ერგატევი, ნათესაობითისას კი - ორივე კლასის სახელთა მიცემითი, ინსტრუმენტალისი და საკუთრივ ნივთის კლასის სახელთა ერგატევი (ამის შესახებ სხვა საკითხებთან დაკავშირებით გამოწვლილვით მოგვიწია მსჯელობა ზემოთ, რის გამოც აქ მხოლოდ ფაქტზე მივუთითებთ).

აღნიშნული ორფუძიანობის დროს ბაზისური ფუძე უცვლელი რჩება და სხვაობას ქმნის მხოლოდ ამ ფუძეზე დართულ-შეხორცებული ნათესაობითი ბრუნვის ფორმანტისეული ხმოვნითი ელემენტი. ამ შემთხვევაში სხვაობა პერიფერიული ხასიათისაა და არ ეხება ამოსავალ ფუძეს, რის გამოც იგი ნაკლებ თვალსაჩინოა და ჯერჯერობით ინტერფერენტულ პროცესთა მიღმა რჩება. სამაგიეროდ სერიოზული გავლენის ობიექტი გახდა სხვა სახის ორფუძიანობა წოვათუშურისა. საქმე იმაშია რომ, გარკვეული ფონეტიკური გარდაქმნების შედეგად ზოგიერთი სახელის სახელობითი ბრუნვის ფუძე მნიშვნელოვნად განსხვავებული აღმოჩნდა დანარჩენ ბრუნვათა ფუძისაგან.

მართალია, სხვაობას ამჯერადაც ერთი ხმოვანი ქმნის, მაგრამ, რადგან ეს ხმოვანი აქ ფუძისეულია და ფუძეთა სიგრძე უპირატესად ერთი მარცვლით განიზომება, ერთადერთი ფუძისეული ხმოვნის შეცვლა უდიდეს მნიშვნელობას იძენს და თვალში საცემი ხდება. გარდაქმნის შედეგად ფუძე შეცვლილია მარტო

მხოლოდებითი რიცხვის სახელობითი ბრუნვაში, სხვაგან კი ყველგან ამოსავალი სახითაა დაცული.

ამ გზით სახელობითი ბრუნვის ფუძე დაუპირისპირდა მხოლოდებითი რიცხვის დანარჩენი ბრუნვებისა და მრავლობითი რიცხვის ყველა ბრუნვის ფუძეს. ამოსავალ ფუძეში ყველა საანალიზო ლექსემა ა ხმოვანს შეიცავს, ცვლილების შედეგი კი სხვადასხვანაირია: ა-ს მონაცვლედ გვაქვს **ო, უ, ე** და **ი** ხმოვნები. ასეთი ორფუძიანი სახელების რიცხვი საკმაოდ დიდია. მათ შორის ყველაზე ხშირად ფუძისეულ **ა-ს ო** ხმოვანი ენაცვლება, სხვები კი შედარებით ნაკლებად გვხვდება. თვალსაჩინოებისათვის დავიმოწმებთ ასეთი ფუძემონაცვლე სახელების ორი ბრუნვის - სახელობითისა და ერგატის ფორმებს:

გვაქვს:

1. ხმოვანმონაცვლეობა **ა → ო:**

ერგ. ბჭრწა-ვ, სახ. ბჭ ორწ (მგელი)*⁸ დაკა-ვ - დოკ (გული); დასა-ვ - დოს (შეშა); მახკა-ვ - მოხკ (ფილი, დედამიწა); მაწა-ვ - მოწ (თათლი); მატა-ვ - მოტ (ენა); ბასა-ვ - ბოს (ფერი); დაშა-ვ-დოშ (სიტყვა); მაჯა-ვ - მოჯ (სიმღერა); მახა-ვ - მოხ (ქარი); ბათხა-ვ - ბოთხ (საქმე); მათა-ვ-მოთ (ადგილი, ლოგინი); დახკ-ავ - დოხკ (ღრუბელი);

ჭაჭა-ვ - ჭოჭ (პირი);

2. ხმოვანმონაცვლეობა **ა → უ:**

ერგ. ბათა-ვ, სახ. ბუთ (მთვარე, თვე); ბაცა-ვ - ბუც (ბალახი); ფჰარა-ვ - ფჰუ (ძალლი); ფსტარა-ვ - ფსტუ (ხარი); ნასი-ვ - ნუს (რძალი);

3. ხმოვანმონაცვლეობა **ა → ე:**

* მაგალითებს ჯერ ერგატის ფორმით ვასახელებთ, რადგან აქაა დაცული სახელის ამოსავალი ფუძე, შემდეგ კი მოსდევს სახელობითი.

ერგ. წარა-გ - სახ. წე (სახელი, ცეცხლი); კაჭარ-გ - კეჭ (მატყლი);

4. ხმოვანმონაცვლეობა ა → ი:

ერგ. ნაყა-გ - სახ. ნიყ (გზა); აშარ-გ - იშ (ხმა); ნატარ-გ - ნიტ (ჭინჭარი);

აღნიშნული ხმოვანმონაცვლეობის ისტორიის თვალსაზრისით საინტერესოა ის გარემოება, რომ იგი სამსავე ნახურ ენაში დასტურდება და ფუძე ენის კუთვნილებას წარმოადგენს. რაც შეეხება მის ბუნებას, ეს მოვლენა მთელი შტოს მასშტაბით შესწავლილი აქვს აკად. ი. დეშერიევს. აღნიშნულ მონაცვლეობას მკვლევარი აბლაუტით ხსნის, რომელიც ძლიერი დინამიკური მახვილის გავლენას უნდა გამოეწვია. მისი აზრით, ა-ს ადგილას ო და უ ხმოვნების წარმოჩენა ლაბიალური აბლაუტის შედეგია, ე და ი კი პალატალურ აბლაუტს უნდა მოეცა. პირველ შემთხვევაში განხორციელდა ფუძის აუსლაუტში მდგარი სავარაუდო ლაბიალური თანხმობის, ან კიდევ უმარცვლო უ-ს დელაბიალიზაცია და ლაბიალიზაციის ელემენტის ეპენტეზისი ძირეულ ხმოვანთან, მეორე შემთხვევაში კი გადაინაცვლა და გავლენა იქონია ნათესაობითი ბრუნვის ფორმანტისეულმა ი-მ (დეშერიევი, 1963, 348-52).

პრობლემა რთულია, რადგან საქმე გვაქვს შორეული ეპოქის ფონოლოგიურ ცვლილებათა შედეგთან. დასაზუსტებელია და სადავო მასთან დაკავშირებული რიგი საკითხი. ჩვენი აზრით, გამართლებელია სახელობითში მომხდარი ცვლილების ახსნა ნათესაობითის ნიშნის გავლენით, მაშინ როდესაც თვითონ ნათესაობითში ფუძე უცვლელი სახითაა დაცული. მაგრამ ამჯერად ეს არაა ჩვენთვის არსებითი, რადგან ინტერფერენტული პროცესებისათვის მნიშვნელობას მოკლებულია გრამატიკული მოვლენის გენეზისი, არსებითია მხოლოდ სინქრონიულ ჭრილში ფიქსირებული

სხვადასხვაობა. ამ რიგის სხვადასხვაობასთან გვაქვს საქმე სწორედ ორფუძიანობის მოცემულ შემთხვევაში.

როგორც მოსალოდნელი იყო, აღნიშნული ორფუძიანობა წოვათუშური ენისა ინტერფერენტულ პროცესთა აქტიური ზემოქმედების ობიექტად იქცა, დაიწყო ერთი ფუძის განზოგადება. საინტერესოა ამ მხრივ, რომ განზოგადებას იწყებს სახელობითის ფუძე და არა მეორე ფუძე, რომელსაც ეყრდნობა მხოლოდითი რიცხვის მთლიანი დანარჩენი პარადიგმა და აგრეთვე მრავლობითი. თითქოს მოსალოდნელი იყო სწორედ ამ უკანასკნელის განზოგადება, რადგან ის ფუნქციონირებს ყველგან, გარდა სახელობითისა, გენეზისის თვალსაზრისითაც ისაა სწორედ პირვანდელი. არჩევანისათვის ამჯერად გადამწყვეტი აღმოჩნდა ის ფაქტი, რომ სახელდება საგნისა თუ მოვლენისა სწორედ სახელობითის ფორმით ხდება. სახელობითი ბრუნვის ფორმაა საგნის სახელი და სხვა ბრუნვებშიც ის უნდა ფიგურირებდეს, როგორც ამას გვეკარნახობს ბრუნების ქართული მოდელი.

ორფუძიანი პარადიგმების რღვევა დიდი ხნის დაწყებული არა ჩანს, რადგან ერთმანეთის გვერდით შემონახულია სამი სხვადასხვა საფეხურის მასალა. ირკვევა, რომ ტრადიციის რღვევის პროცესი მხოლოდითის პარადიგმებში დაიწყო, მრავლობითი კი გარკვეული ხნით უცვლელი დარჩა. ამას გვაფიქრებინებს რივი სახელი, სადაც მხოლოდითში ბოლომდეა უკვე ერთი ფუძე განზოგადებული, მრავლობითს კი კვლავ მეორე ფუძე შემორჩა. ამ გზით შეიქმნა ახალი ტიპის ორფუძიანობა: თუ აქამდე ერთმანეთს უპირისპირდებოდა მხოლოდითი რიცხვის სახელობითი ბრუნვისა და ორივე რიცხვის ყველა დანარჩენი ბრუნვის ფუძეები, აღნიშნული ინოვაციის შემდეგ ერთმანეთს დაუპირისპირდა მხოლოდითისა და მრავლობითის პარადიგმები.

ამ რიგის ორფუძიანობა, ანუ დაპირისპირება მხოლოდით-მრავლობითს ფუძეებისა შემოგვრჩა გარკვეულ სახელებში.

მაგალითად:

მხ. რიცხვი, სახ. ბრუნვა: - თურ „ხმალი - მრავლ. რიცხვი, სახ. ბრუნვა: თარ-ბი „ხმლები“, ბუყ „ცხოველის წელი“ - ბაყ-ბი, ღრუტ „ჭყუჭრუტანა“ - ღრატ-ბი, მუღ „კუდი“ - მალუ-მრ, დიკ „ცული“ - დაკუ-მრ, ტუმ „ნიგოზი“ - ტამუ-მრ, ნიყ „გზა“ - ნაყ-იშ, ღობ „საქსოვი დაზგის ნაწილი“ - დაბუ-მრ...

მოცემული ორფუძიანი სახელების მრავლობითის პარადიგმებში მეორე ფუძის შედარებით ხანგრძლივ შემონახვას, ვფიქრობთ, ტრადიციასთან ერთად გარკვეულწილად ხელი შეუწყობს მათი წარმოების სირთულემატ. წოვათუშურში სახელთა მრავლობითობის ბევრი სუფიქსი გვაქვს და ეს სუფიქსები ყველა ბრუნვას გასდევს, რის გამოც ხშირ შემთხვევაში მოხდა მათი თავისებური შეხორცება ფუძეებთან (ამაზე დაწვრილებით იხ. მომდევნო პარაგრაფში) ფუძის ბგერითი შედგენილობის შეცვლას, ჩვეულებრივ, მრავლობითობის ფორმანტის შეცვლაც უნდა მოჰყვეს, რაც გარკვეულ სიძნელეებთანაა დაკავშირებული და აბრკოლებს ინტერფერენტულ პროცესს.

როგორც მოსალოდნელი იყო, იდეალურმა ბილინგვიზმმა მოხსნა მრავლობითის ფორმებთან დაკავშირებული ეს დაბრკოლება, რის გამოც დღეს უკვე ქართული ენის მხარედი ზეგავლენით ერთფუძიანობის პრინციპი თანაბრად იწყებს გავრცელებას ორსავე რიცხვში. საკითხთან დაკავშირებით საგულისხმოა ის გარემოებაც, რომ ერთფუძიანობაზე ახლად გადასულ სახელებში მრავლობითის ერთი ყველაზე მარტივი ფორმანტი იწყებს განზოგადებას, რითაც მთლიან გაბატონებას იწყებს ბრუნების ქართული მოდელი.

აღნიშნული გზით გარკვეული ჯგუფის სახელთა ტრადიციულ ორფუძიან ბრუნებას მორფოლოგიური პარალელიზმის სახით გვევლინება ამოუდგა ჯერ ახალი ტიპის ორფუძიანი ბრუნება, ბოლოს კი - უახლესი ტიპის ერთფუძიანი ბრუნება. ასეთი ერთფუძიანი ბრუნების პარალელური პარადიგმები აქვეთ უკვე გარკვეულ სახელებს, როგორცაა მაგალითად:

ნიც - „გზა“, დიკ - „ცული“, ჰიკ - „სახელური ტაფის“, ღრუტ - „ჭუჭრუტანა“, ბშორწ - „მგელი“, მოხკ - „ფილი“, დოკ - „გული“, დოხკ - „ღრუბელი“ ...

წარმოვადგენთ ორფუძიან სახელთა ბრუნების სამივე ტიპის ნიმუშებს:

I ტიპი

მხოლოდითი რიცხვის სახელობითი ბრუნვის ფუძე დაპირისპირებულია ყველა დანარჩენ ბრუნვასთან მხოლოდითი და მრავლობითი რიცხვისა.

ა) მხოლოდითი რიცხვი

სახ.	ბშორწ „მგელი“	დოკ „გული“
ერგ.	ბშარწა-ვ	დაკა-ვ
ნათ.	ბშარწ-ძ	დაკ-ძ
მიც. I	ბშარწა-ნ	დაკა-ნ
მიც. II	ბშარწ-გო	დაკ-გო
მიც. III	ბშარწა-გო	დაკა-გო
მიც. IV	ბშარწა-ხ	დაკა-ხ
ინსტრ.	ბშარწა-ვ	დაკა-ვ
გარდ.	ბშარწა-ლ	დაკა - ლ

ბ) მრავლობითი რიცხვი

სახ.	ბშარწ-აღლი „მგლები“	დაკ-მი „გულები“
ერგ.	ბშარწ-აღლი-ვ	დაკ-მი-ვ

ნათ.	ბჰარწ-ადღი-წ	დაკ-მ-წ
მიც. I	ბჰარწ-ადღი-ნ	დაკ-მი-ნ
მიც. II	ბჰარწ-ადღი-გო	დაკ-მი-გო
მიც. III	ბჰარწ-ადღი-გო	დაკ-მი-გო
მიც. IV	ბჰარწ-ადღი-ნ	დაკ-მა-ნ
ინსტრ.	ბჰარწ-ადღი-ვ	დაკ-მი-ვ
გარდ.	ბჰარწ-ადღი-ლ	დაკ-მი-ლ

II ტიპი

მხოლოდბითის ყველა ბრუნვაში ერთი ფუძეა განზოგადებული, მრავლობითში კი - მეორე ფუძე.

ა) მხოლოდბითი რიცხვი:

სახ.	ბჰორწ „მეელი“	თურ „ხმალი“
ერგ.	ბჰორწ-ე-ვ	თურ-ე-ვ
ნათ.	ბჰორწ-ე	თურ-ე
მიც. I	ბჰორწ-ე-ნ	თურ-ე-ნ
მიც. II	ბჰორწ-ე-გო	თურ-ე-გო
მიც. III	ბჰორწ-ე-გო	თურ-ე-გო
მიც. IV	ბჰორწ-ე-ნ	თურ-ე-ნ
ინსტრ	ბჰორწ-ე-ვ	თურ-ე-ვ
გარდ.	ბჰორწ-ე-ლ	თურ-ე-ლ

ბ) მრავლობითი რიცხვი

სახ.	ბჰარწ-ადღი „მგლები“	თარ-ბი „ხმლები“
ერგ.	ბჰარწ-ადღი-ვ	თარ-ბი-ვ
ნათ.	ბჰარწ-ადღი-წ	თარ-ბი-წ
მიც. I	ბჰარწ-ადღი-ნ	თარ-ბი-ნ
მიც. II	ბჰარწ-ადღი-გო	თარ-ბი-გო
მიც. III	ბჰარწ-ადღი-გო	თარ-ბი-გო
მიც. IV	ბჰარწ-ადღი-ნ	თარ-ბი-ნ

ინსტრ.	ბჭარწ-აღლჩ-გ	თარ-ბი-გ
გარდ.	ბჭარწ-აღლჩ-ღ	თარ-ბი - ღ

III ტიპი

ყველა ბრუნვასა და რიცხვში სახელობითის ერთი ფუძეა განზოგადებული

ა) მხოლოდითი რიცხვი

სახ.	ბჭორწ „მეელი“	ღოკ „გულო“
ერგ.	ბჭორწ-ე-ს	ღოკ-ე-ს
ნათ.	ბჭორწ-ე	ღოკ-ე
მიც. I	ბჭორწ-ე-ნ	ღოკ-ე-ნ
მიც. II	ბჭორწ-ე-გო	ღოკ-ე-გო
მიც. III	ბჭორწ-ე-გრ	ღოკ-ე-გრ
მიც. IV	ბჭორწ-ე-ხ	ღოკ-ე-ხ
ინსტრ.	ბჭორწ-ე-ვ	ღოკ-ე-ვ
გარდ.	ბჭორწ-ე-ღ	ღოკ-ე - ღ

ბ) მრავლობითი რიცხვი

სახ.	ბჭორწ-ი „მგლები“	ღოკ-ი „გულები“
ერგ.	ბჭორწ-ი-ვ	ღოკ-ი-ვ
ნათ.	ბჭორწ-ი	ღოკ-ი
მიც. I	ბჭორწ-ი-ნ	ღოკ-ი-ნ
მიც. II	ბჭორწ-ი-გო	ღოკ-ი-გო
მიც. III	ბჭორწ-ი-გრ	ღოკ-ი-გრ
მიც. IV	ბჭორწ-ი-ხ	ღოკ-ი-ხ
ინსტრ.	ბჭორწ-ი-ვ	ღოკ-ი-ვ
გარდ.	ბჭორწ-ი-ღ	ღოკ-ი - ღ

როგორც ვხედავთ, საკუთრივ წოვათუშურის ლექსიკაში ორფუძიან სახელთა ბრუნვების სამი ტიპის სახით სამი სხვადასხვა საფეხურის მასალაა დაცული: ზოგი სახელი დღემდე ინარჩუნებს

ორფუძიანი ბრუნების უძველეს სახეს, ზოგი ახალი ტიპის ორფუძიანობას ავლენს, ზოგი კი ერთფუძიანობაზეა უკვე გადასული. გვაქვს ისეთი სახელებიც, რომელთაც პარალელიზმების სახით დღემდე დაუცავთ სამივე ტიპის ბრუნება. ბრუნების ახალი ტიპი შუალედურ საფეხურს წარმოგვიდგენს, ხოლო სახელები, რომლებიც უახლეს მარტივ ბუნებაზე გადავიდნენ, ბოლომდე განვითარებული უცხოენობრივი გავლენის შედეგს გვიჩვენებს. მათი გამოყენება, ცხადია, ბილინგვთა ასაკობრივ დონეებთან არის დაკავშირებული: უფროსი თაობა მხოლოდ პირველი ტიპის ბრუნებას იცნობს, საშუალო თაობის მეტყველებაში მეორესაც შევხვდებით, ახალგაზრდებთან კი მესამე დომინირებს.

ახლა, იდეალური ბილინგვიზმის პირობებში, როცა უკვე მოხსნილია ენათა ურთიერთობის განხილულ უბანზე მოქმედი ორივე ჯგუზი: ტრადიციის გავლენაც და მრავლობითის წარმოების სირთულეც – ერთფუძიანობაზე გადასვლის გზაც შემოკლდება. სახელებს, რომლებიც აღნიშნულ დამცველ ფაქტორთა გავლენით დღემდე ინარჩუნებდნენ ძველი ტიპის ორფუძიანობას, აღარ დასჭირდებათ შუალედური საფეხურის გავლა, პირდაპირ ჩაერთვებიან უახლესი ტიპის ბრუნებაში.

თავისთავად ცხადია, რომ ბრუნების ძველი ორფუძიანობა საკმაოდ რთული მოვლენაა, მაგრამ ეს არაა ისეთი სირთულე, რასაც შეეძლო სიძნელე შეექმნა მშობლიურ ენაზე მოუბართათვის. ეს მოდელი, როგორც ზევით უკვე აღვნიშნეთ, ნახურ ენათა ერთიანობის დროინდელია და დაუბრკოლებლად ფუნქციონირებდა საუკუნეთა მანძილზე. საკითხს მარტივად აწესრიგებდა, ერთის მხრივ, გამოყენების ტრადიცია, მეორეს მხრივ კი ის გარემოება, რომ აღნიშნული მოვლენა, რომელიც თავის დროზე ფონეტიკური პროცესებით იყო გამოწვეული, დროთა განმავლობაში გრამატიზირებული გახდა. მიუხედავად ამისა, როგორც პარალელური პა-

რადიგების მაგალითზე ზემოთ ვაჩვენეთ, მჭიდრო ენობრივმა კონტაქტმა მოცემულ უბანზე ინტერფერენციის საწინააღმდეგოდ მოქმედი ორივე ფაქტორი მოხსნა.

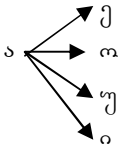
მკვეთრად რომ ვუსვამთ ხაზს ქართული ენის გავლენას მორფოლოგიური პარალელიზმების ჩამოყალიბების მოცემულ შემთხვევაში, არ გვაფიქვლება, რომ თვითონ წოვათუშურსავე ენაში გვაქვს სახელთა უფრო დიდი ჯგუფი, რომლის წევრებიც ძველთაგანვე იცავენ ერთფუძიანობის პრინციპს. ასე რომ საფუძველი ორფუძიან პარადიგმათა უფრო მარტივი წარმოების ფორმებთან შეპირისპირებისა და ამ გზით გამარტივების ტენდენციის ამოქმედებისა წოვათუშურს საკუთარიც გააჩნდა. მიუხედავად ამისა, სახელთა აღნიშნული ერთფუძიანი და ორფუძიანი ბრუნების ურთიერთსაპირისპირო ვითარება, რომელიც საუკუნეთა სიღრმეში იღებდა სათავეს, ისე საიმედოდ იყო დაცული მოხმარების ტრადიციით, რომ ამ ენაზე მეტყველთა ცნობიერებისათვის დღემდე შეუმჩნეველი დარჩა. მხოლოდ ახლა, იდეალური ბილინგვიზმის პირობებში, წყარო ენაზე მოჭარბებული ხშირი გადართვის გამო იმძლავრა წყარო ენის გრამატიკულმა მოდელმა და საკუთარ მარტივ სქემაზე დაუწყო გადართვა ორფუძიანი ბრუნების რთულ პარადიგმებს.

ამ მხრივ მეტად საინტერესო აღმოჩნდა ნასესხობებში დაცული ვითარება. გარკვეულ საფეხურზე ორფუძიანობის ზემოთ აღნიშნული მოვლენა გრამატიზებული გახდა წოვათუშურში, მან თავისებური ფონოლოგიური სტატუსი მოიპოვა და დაკანონდა ძირისეულ ხმოვანთა გარკვეული შესატყვისობა მხოლოდით-მრავლობითისა, თუ თვითონ მხოლოდითის პარადიგმათა შიგნით. სწორედ ასეთი დაკანონებული ბგერათშესატყვისები აისახა იმ ქართულ ნასესხობებში, რომლებიც ჩართული აღმოჩნდნენ ორფუძიანობის აღნიშნულ პროცესში: მათ ერთი ფუძე აქვთ მხოლოდითის

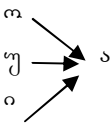
ზარდიგებში, მეორე კი - მრავლობითში. საგულისხმოა, რომ ეს ფუძეები ერთმარცვლიანია და განსხვავება იმ ერთადერთი ხმოვნის შეცვლაზე დამყარებული. თავისი ერთმარცვლიანობით ისინი ზუსტად მისადაგებიან საკუთრივ თუ შორ სახელებს, რის გამოც თავის დროზე ადვილი აღმოჩნდა მათი მოქცევა მსესხებელი ენის საკუთარ მორფოლოგიურ ყალიბში.

მონაცვლეობის პროცესი ნასესხობებში შებრუნებულია, რადგან საკუთრივ წოვათუშური ორფუძიანი სახელებისაგან განსხვავებით ამოსავალი ფუძე დაცულია სწორედ სახელობითში და არა პირიქით. იმის გამო, რომ საკუთრივ მსესხებელი ენის ორფუძიან სახელებში ძირისეულ ხმოვანს წარმოადგენდა ა, ნასესხობებში ყველა ხმოვანი შეცვლილია ა-თი. თვალსაჩინოებისათვის ნათქვამი სქემატურად შეიძლება შემდეგნაირად გამოვხატოთ:

ა) ხმოვანთმონაცვლეობა წოვათუშურ სახელებში:

ბ) ხმოვანთმონაცვლეობა ნასესხობებში:

როგორც სქემიდან ჩანს, ნასესხობებში დასტურდება ა-ს მონაცვლეობა ყველა ხმოვანთან, გარდა ე-სი. ამ რიგის მაგალითები ვერ დავუძებნეთ.

გვაქვს:

1. ხმოვანთმონაცვლეობა უ → ა:

მხ. რიცხვი: ქულ - მრ. რიცხვი: ქაღ-ბი, კუნძ - კანძ-ბი, ყუთ - ყათ-ბი, კუჭ - კაჭ-ბი, ყუნწ - ყანწ-ბი, თუნგ - თანგ-ბი, გუნდ - განდ-ბი, გუბე - გაბ-ნი.

2. ხმოვან მონაცვლეობა ო → ა:

თოფ - თაფ-ირ

3. ხმოვანთმონაცვლეობა ი → ა:

ძირ - ძარ-ბი, ქილ (ქილა) - ქალ-ბი,

ვირ - ვარ-ბი, ჩხირ (ჩხირი) - ჩხარ-ბი.

ასეთ ორთუქიანობაში ჩართულ სახელთა სესხების ისტორია საკმაოდ ხანგრძლივი უნდა იყოს, რადგან ყველა ნიშნით ეს ნასესხობები ინდივიდუალური ორენოვნების ადრეულ პერიოდს განეკუთვნებიან. ასეთი ნასესხები ორთუქიანი სახელების რიგიც უფრო დიდი იქნებოდა, რომლის შემოკლება უნდა მოჰყოლოდა კოლექტიური ორენოვნებისათვის დამახასიათებელ ტენდენციას ადრეულ ნასესხობათა „გასწორებისა“.

დღეს აღნიშნული ქართული ნასესხობები, როგორც საკუთრივ წოვათუშური სახელები, ჩართულები არიან ახლა უკვე შებრუნებული მიმართულების ინტერფერენტულ პროცესში ერთთუქიანობაზე გადასვლისა, რის გამოც ბრუნების ორ სხვადასხვა ტიპს მისდევენ. წარმოვადგენთ მათი ბრუნების რამდენიმე ნიმუშს.

1 ტიპი

დაპირისპირებულია ნასესხებ სახელთა მხოლოდობისა და მრავლობითის პარადიგმათა საყრდენი თუქიები.

ა) მხოლოდობითი რიცხვი

სახ.	ქულ	„ქული“	ქილ	„ქილა“
ერგ.	ქულ-ევ		ქილ-ე-ვ	
ნათ.	ქულ-ქ		ქილ-ქ	

მიც. I	ქუდ-ე-ნ	ქილ-ე-ნ
მიც. II	ქუდ-ე-გო	ქილ-ე-გო
მიც. III	ქუდ-ე-გრ	ქილ-ე-გრ
მიც. IV	ქუდ-ე-ხ	ქილ-ე-ხ
ინსტრ.	ქუდ-ე-ვ	ქილ-ე-ვ
გარდ.	ქუდ-ე-ღ	ქილ-ე-ღ

ბ) მრავლობითი რიცხვი

სახ.	ქად-ბი, „ქუდები“	ქალ-ბი „ქილები“
ერგ.	ქად-ბი-ვ	ქალ-ბი-ვ
ნათ.	ქად-ბ-ა ⁵	ქალ-ბ-ა ⁵
მიც. I	ქად-ბი-ნ	ქალ-ბი-ნ
მიც. II	ქად-ბი-გო	ქალ-ბი-გო
მიც. III	ქად-ბი-გრ	ქალ-ბი-გრ
მიც. IV	ქად-ბ-ა-ხ	ქალ-ბ-ა-ხ
ინსტრ.	ქად-ბი-ვ	ქალ-ბი-ვ
გარდ.	ქად-ბი-ღ	ქალ-ბი-ღ

II ტიპი

უახლესი ტიპის ერთფუძიანი ბრუნება იმავე ნასესხები სახელებისა, სადაც აღარაა დაპირისპირება მხოლოდით - მრავლობითის ფუძეებისა.

ა) მხოლოდითი რიცხვი

სახ.	ქუდ „ქუდი“	ქილ „ქილა“
ერგ.	ქუდ-ე-ს	ქილ-ე-ს
ნათ.	ქუდ-ქ	ქილ-ქ
მიც. I	ქუდ-ე-ნ	ქილ-ე-ნ
მიც. II	ქუდ-ე-გო	ქილ-ე-გო
მიც. III	ქუდ-ე-გრ	ქილ-ე-გრ
მიც. IV	ქუდ-ე-ხ	ქილ-ე-ხ

ინსტრ.	ქუდ-ე-ვ	ქილ-ე-ვ
გარდ.	ქუდ-ე-ლ	ქილ-ე-ლ
ბ) მრავლობითი რიცხვი		
სახ.	ქუდ-ი „ქუდები“	ქილ-ი „ქილები“
ერგ.	ქუდ-ი-ვ	ქილ-ი-ვ
ნათ.	ქუდ-წ	ქილ-წ
მიც. I	ქუდ-ი-ნ	ქილ-ი-ნ
მიც. II	ქუდ-ი-გო	ქილ-ი-გო
მიც. III	ქუდ-ი-გო	ქილ-ი-გო
მიც. IV	ქუდ-ა-ხ	ქილ-ა-ხ
ინსტრ.	ქუდ-ი-ვ	ქილ-ი-ვ
გარდ.	ქუდ-ი-ლ	ქილ-ი-ლ

ნასესხებ სახელთა დამოწმებული ორგვარი ბრუნება საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ წარმოგვიჩენს ორი ენის ურთიერთსა-პირისპირო გავლენის შედეგებს. პირველი ტიპის ბუნება წოვათუ-შურის სქემაზეა აკნობული და ამ ენის აქტიურობის პერიოდს გა-მონატავს, მეორე კი ქართულის პრიორიტეტის ამსახველია და მის წესებს ექვემდებარება. თითოეული მათგანი ორენოვნების სხვა-დასხვა საფეხურის ამსახველია და კარგად გვიჩვენებს კონტაქტში მყოფი ენების ძალთა თანაფარდობას ურთიერთობის გარკვეულ მონაკვეთებზე.

დასკვნის სახით გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ იმ გა-რემოებაზე, რომ ყველა ორფუძიანი სახელი წოვათუშური ენისა ერთდროულად არ ჩართულა ინტერფერენტულ გარდაქმნათა ზე-მოთაღნიშნულ წრედში. დღეისათვის ზოგიერთმა მათგანმა ბრუ-ნების გაქართულების ორივე საფეხური გაიარა, ზოგი შუა გზაზეა მხოლოდ, ზოგი კი ჯერაც იცავს ძველ კანონზომიერებას. ამ ფაქ-ტში ნათლად ჩანს ის საოცარი სიფრთხილე და თანდათანობითობა. რასაც სიახლეთა მიმართ იჩენს მსესხებელი ენა, რათა ორენოვნე-

ბის ყველა მონაკვეთზე კვლავაც მაქსიმალური სიზუსტით შეასრულოს თავისი საკომუნიკაციო ფუნქცია.

II. § 4. სახელთა მრავლობითის ფორმები

უცხოენობრივი გავლენის თვალსაზრისით გარკვეულ ყურადღებას იქცევს წოვათუშური ენის სახელთა მრავლობითის ფორმები.

თანამედროვე ქართულ ენაში ფაქტიურად ერთი მრავლობითი გვაქვს - ე.წ. ებ-იანი მრავლობითი. ისაა სასაუბრო ენაში გაბატონებული და სალიტერატურო ენაშიც უკვე მას ენიჭება უპირატესობა, თუ ნარ-თანიანი მრავლობითის საგანგებო სტილიზებული ფორმებს არ მივიღებთ მხედველობაში. საწარმოქმნო მოდელი ებ-იანი მრავლობითისა უაღრესად მარტივია: ყოველგვარი სახელის ბაზისური ფუძე დაირთავს რიცხვის აღმნიშვნელ ერთსა და იმავე ებ სუფიქსს, შემდეგ კი იმავე ბრუნვის ნიშნებს, რაც გვქონდა მხოლობითში. ფაქტობრივ იმავე მარტივ სქემაზეა აგებული ნარიანი მრავლობითიც და ამ მხრივ მათ შორის სხვაობა საერთოდ არა გვაქვს. რამდენადმე განსხვავებულია ვითარება თანიან მრავლობითში, სადაც ამოსავალი აგლუტინაციის პრინციპი ფლექსიურით არის შეცვლილი. აღნიშნული ფორმანტების ნეიტრალური დამოკიდებულება ფუძის სემანტიკისა თუ დაბოლოებისადმი მათ ერთი და იმავე მოდელის თავისუფალ ვარიანტებად წარმოგვიდგენს, რომლებიც ეკვივალენტური დისტრიბუციის მიმართებაში არიან ერთმანეთთან.

საგულისხმოა, რომ მარტივი აგლუტინაციის პრინციპზეა აგებული მრავლობითი რიცხვის ფორმები თვითონ წოვათუშურშიც: სახელის ბაზისურ ფუძეს მიმდევრობით დაერთვის ჯერ რიცხვისა, შემდეგ კი ბრუნვის ნიშნები. გარდა აღნიშნულისა, ფორმათა წარმოების ქართულ მოდელთან მსგავსების თვალსაზრისით

ყურადღებას იქცევს ისიც, რომ მრავლობითში ბრუნვის იგივე ფორმანტები მეორდება, რაც გვაქვს მხოლოდითში. გამონაკლისს ამ წესიდან მარტო ერგატივი ქმნის, სადაც ადამიანისა და ნივთის კლასის სახელებს მხოლოდითში განსხვავებული **ს** და **ვ** ფორმანტები მოუდის, მრავლობითში კი იმავე ბრუნვას ყველანაირი სახელისათვის თანაბრად აწარმოებს ერთადერთი **ვ**.

მრავლობითი რიცხვის წარმოების საკითხში წყაროსა და მსესხებელ ენებს შორის არსებულ სისტემურ მსგავსებას თვითონ ამ სისტემის რეალიზაციის გზა ჩრდილავს. ყველანაე თვალსაჩინო სხვაობას ამ თვალსაზრისით მრავლობითობის სუფიქსთა სიმრავლე ქმნის წოვათუშურში. საქმე იმაშია, რომ მხოლოდითის ფორმებთან მრავლობითის შეპირისპირებით რიცხვის ათამდე მაწარმოებელი გამოიყოფა ამ ენაში, ესენია:

-ი, -იშ, -ში, -ბი, -მი, -ნი, -არ// -ადრ, -ადრჩ, -ლარ.

ფორმანტთა რაოდენობა კიდევ უფრო გაიზრდება, თუ რიცხვის წარმოების ერთეულ შემთხვევებსაც გავითვალისწინებთ.

დღეისათვის ამ საწარმოქმნო ფორმანტების განაწილების პრინციპები თითქმის მთლიანად დაჩრდილულია, რის გამოც მათი დართვის საკითხი ტრადიციის მიხედვით წყდება. თვალსაჩინოებისათვის დავასახელებთ მაგალითებს:

ა) **-ი**: ნეკ (დანა) - ნეკ-ი (დანები), ქოკ (ფეხი) - ქოკ-ი (ფეხები), ბუბუკ (ყვავილი) - ბუბკ-ი (ყვავილები), ბჭარკ (თვალი) - ბჭარკ-ი (თვალები), ცარკ (კბილი) - ცარკ-ი (კბილები), ნან (დედა) - ნან-ი (დედები), დად (მამა) - დად-ი (მამები), დაჟარ (ბალახი) - დაჟრ-ი (ბალახები), ბადერ (ბავშვი) - ბადრ-ი (ბავშვები), თალ (ზღაპარი) - თალ-ი (ზღაპრები)...

ბ) **იშ**: ნიყ (გზა) - ნაყ-იშ (გზები), მოვ (სიმღერა) - მანვიშ, მათხ (მხე) - მათხ-იშ, ჰყე (ტყე) - ჰყნ-იშ, ბჭე (ჯვარი) - ბჭ -იშ, ყა (ცოდვა) - ყ-იშ, მოხ (ქარი) - მახ-იშ, თჰე (სოფელი) - თჰ-იშ...

გ) -ში: თეყინი (მლოცველი) - თეყინი-ში (მლოცველები), ბალუანი (მოძაფალი) - ბალნი-ში, აბუანი (მკურავი) აბნი-ში, იტინი (მორბენალი) - იტნი-ში, ლეტინი (დამხმარე) - ლეტნი-ში, ხეტუანი (მკითხველი) - ხეტნი-ში, დუღინი (მყვირალი - დუღნი-ში, დათხინი (მტირალი) დათხნი-ში, სერტინი (მაწყევარი) - სერტნი-ში...

დ) -ბი: აღნოვი (აღვანელი) - აღნოვი-ბი, აღნობი, ქალქოვი (ქალაქელი) - ქალქო-ბი, თინთოვი (თიანელი) - თინთო-ბი, ახმეტოვი (ახმეტელი) - ახმეტ-ბი, თელგოვი (თელგელი) - თელო-ბი, ჩინთოვი (ჩინელი) - ჩინთო-ბი, შილდოვი (შილდელი) - შილდო-ბი... ვერ (ქვა) - ვერ-ბი, ლოჭ (ჯოხი) - ლაჭ-ბი, ბუყ (წელი ცხოველის) - ბაყ-ბი, ქუდ (ქუდი) - ქად-ბი...

ე) -მი: ბოს (ფერი) - ბას-მი, დოკ (გული) - დაკ-მი, ჭოჭ (პირი) - ჭაჭ-მი, შატ (კვანძი) - შატ-მი, ზოქ (ნისკარტი) - ზაქ-მი, ქორთო (თავი) - ქორთ-მი...

ვ) -ნი: ცოც (მარცვალი) - ცოც-ნი, ლამ (მთა) - ლამ-ნი, კმატ (კლდე) - კმატ-ნი, დომ (სიტყვა) - დომ-ნი, ლაწ (ბზარი) - ლაწ-ნი...

ზ) -არ: ვაში (ძმა) - ვაჟ-არ, მაში (და) - მაჟ-არ, გაზა⁵ (თხა) - გაზ-არ...

თ) არ+ი —> მრ // ერ // ირ:

ნუს (რძალი) - ნას-ამრ // ნას-ერ // ნას-ირ, დეხკ (საფარ-ცხელი) - ახკ-ამრ // ახკ-ერ // ახკ-ირ, თოთუ (თოთუი) - თათუ-ამრ // თათუერ // თათუ-ირ...

ი) არ+იშ —> მრჩ // ერჩ —> მლჩ // ელჩ:

დახკო (თავი) - დახკ-ამრჩ // დახკ-ერჩ,

ცშავ (ჭვავი) - ცშავ-ამრჩ // ცშავ-ერჩ.

ჭერწო (ქვაბი) - ჭერწო-ამლჩ // ჭერწო-ელჩ

ბჰორწო (მგელი) - ბჰორწო-ამლჩ // ბჰორწო-ელჩ...

კ) -**ლარ**:

ალარ (ბატონი) - ალარლარ (გვარია), ადუშნაყარ (ადუშინა) - ადუშნაყარ-ლარ (ადუშინიანი), კიმარ (კიმო) - კიმარ-ლარ (კიმოანი), მიქელ - მიქელ-ლარ, გადბრალ (გაბრიელი) - გადბრალ-ლარ, ბლუჯარ (საკ. სახელი) - ბლუჯარ-ლარ...

ღ) რამდენიმე ფუძეში სუბლექტური წარმოებაც გვაქვს:

სტაკ (კაცი) - ვასერ (კაცები)

დოჭ (გოგო) - მანკარ (გოგოები)

ვოჭ (ბიჭი) - კნათი (ბიჭები)

დეთ (ძროხა) - ყაბარ (ძროხები).

მრავლობითის ჩამონათვალ სუფიქსთაგან გარკვეულ სემანტიკურ ჯგუფებთან არის დაკავშირებული მხოლოდ **ბი**, **ში** და **ლარ**. **ბი** ძირითადად სადაურობის სახელთა მრავლობითობას აწარმოებს. ასეთ შემთხვევაში მკვლევარნი მას შლიან და გამოყოფენ მამაკაცის სახელთა მრავლობითის ნიშან **ბ**-ს, რომელიც მხოლობითის კლასნიშან **ვ**-ს ენაცვლება. ამგვარი დაშლისას საკუთრივ რიცხვის გამოხატვის ფუნქცია რჩება **ი**-ს. მდგომარეობას რამდენადმე ართულებს ის გარემოება, რომ **ბი** ფუნქციონირებს აგრეთვე ზოგიერთი ნივთის კლასის სახელთა მრავლობითშიც. გარკვეული შინაარსობრივი ჯგუფის სახელებთან კავშირის თვალსაზრისით მსგავსი ვითარება გვაქვს **ში**-ს შემთხვევაში, რომელიც ძირითადად მიმღეობებს ერთვის, თუმცა რამდენიმე გამონაკლისი მასაც მოეპოვება.

განხილულთაგან განსხვავებით მკვეთრად არის იზოლირებული **ლარ**-ით გაფორმებულ სახელთა სემანტიკური ჯგუფი. მისი ფუნქციაა ანთროპონიმთაგან გვაროვნული სახელების წარმოება. მას შეუძლია აგრეთვე ადამიანთა გარკვეული ჯგუფი გამოყოფნათესაობის უფრო ვიწრო ნიშნის მიხედვითაც, დაასახელოს, მაგალითად, არა გვარი მთლიანად, არამედ მისი ნაწილი: შტო, ოჯახ-

ნი, ჯგუფი ადამიანებისა. მას ანალოგიური ფუნქცია აქვს სხვა ნა-
ხურ ენებშიც.

ღარ სუფიქსის შესახებ საინტერესო მოსაზრებას ავითარებს დოც. რ. გაგუა. მისი აზრით **ღარ** დაშლადია: არ კრებითობას აღნიშნავს, ხოლო **ღ** გარდაქცევითი ბრუნვის ფორმანტი უნდა იყოს (რ. გაგუა, 1983, 202). ამ მოსაზრების სასარგებლოდ, ჩვენი მხრივ, შეიძლება დავიმოწმოთ ისევ ნათესაობრივი ჯგუფის აღმნიშვნელი **ღუდ** ფორმანტიანი სახელები, როგორცაა მაგალითად: ნან-ღუდ (დედეულები), მამრ-ღუდ (ქმარეულები), დად-ღუდ (მამეულები). ასეთი შეპირისპირებით **ღ** შეიძლება მართლაც გამოიყოს, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული.

ღარ სუფიქსს შეიძლება სხვაგვარი კვალიფიკაციაც მიეცეს. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ იგი დღესაც დამოუკიდებელი მნიშვნელობის სიტყვაა ჩეჩნურსა და ინგუშურში, სადაც გვარის განშტოებას, ნაწილს, ჯგუფს, გუნდს, კონას ან ხროვას აღნიშნავს. მისი დამოუკიდებელი გამოყენების თვალსაზრისით წოვათურში ყურადღებას იქცევს სიტყვათშეხამება **ჩუხონ ლამრ** (კრავების ჯგუფი). ასე უწოდებენ აქ ჩრდილოეთის დათვის ცნობილ თანავარსკვლავედს. დღეისათვის აღნიშნული შესიტყვების მნიშვნელობა დაიხრდილა, იგი ერთ სიტყვად გააზრიანდა, შემოკლდა და მივიღეთ ახალი ფორმა ჩოღარ, რომლის შინაარსში უკვე ძალიან ცოტა ერკვევა. მსგავსი გარდაქმნა შეიძლება ვივარაუდოთ გვაროვნულ სახელებშიც, კერძოდ:

მიტუღ ლამრ (მიტოს ჯგუფი, ოჯახი) > მიტრ-ღარ.

გუგუღ ლამრ (გუგოს ჯგუფი, ოჯახი > გუგრ-ღარ

ასეთ შემთხვევაში ცხადი ხდება, რატომ დაუკავშირდა ეს ფორმანტი საკუთრივ გვაროვნულ სახელებს.

როგორც აღვნიშნეთ, არ ხერხდება დანარჩენი ფორმანტების კონკრეტულ სემანტიკურ ჯგუფებთან დაკავშირება და მათი გამოყენება მხოლოდ ტრადიციითაა მოწესრიგებული.

მრავლობითის წარმოების საკითხებს სხვადასხვა დროს ამენის თითქმის ყველა მკვლევარი შეეხო, რომელთაც ერთხმად აღნიშნეს ამ ფორმათა სირთულე. რიცხვის ფორმანტთა გენეზისის სპეციალურად აქვთ შესწავლილი რ. გაგუას, ი. დეშერიევს, კ. ჭრელაშვილს. მკვლევარნი საერთო აზრისანი არიან იმის შესახებ, რომ ფორმანტთა აღნიშნული მოჭარბებული სიმრავლე რთული ფონეტიკური გარდაქმნების შედეგია, რის გამოც ხშირად ჭირს ფუძისა და რიცხვის მაწარმოებლის გამიჯნვა. გარდა ამისა, დიდ როლს ასრულებს ანალოგიის პროცესიც. „ზოგი აფიქსი ფონეტიკური ვარინტებით არის წარმოდგენილი, ზოგი რთული შემადგენლობისაა, ზოგი კი ანალოგიის საფუძველზეა მიღებული“, - წერს დოც. რ. გაგუა (გაგუა, 1983, 202).

პროფ. კ. ჭრელაშვილმა აღნიშნული საკითხისადმი მიძღვნილ სტატიაში დამაჯერებლად ახსნა, რომ აფიქსთა ასეთი სიმრავლე და რთული შედგენილობა მნიშვნელოვანწილად განაპირობა მხოლობითი რიცხვის სახელობითში მომხდარმა ბაზისური ფუძეების ცვლამ, რაც ძლიერი დინამიკური მახვილის მოქმედებით იყო გამოწვეული. აღნიშნულ პროცესს შედეგად მოჰყვა ამ ბრუნვის ფუძის გამარტივება, რის გამოც მრავლობითთან შეპირისპირებისას მისი გარკვეული ნაწილი რიცხვის ფორმანტთან შეხორცებული აღმოჩნდა. მანვე დაასაბუთა, რომ „ამოსავალში მრავლობითი რიცხვის მხოლოდ ერთი აფიქსი (-იშ) დასტურდება ბაცტურში (წოვათუშურში)“ (კ. ჭრელაშვილი, 1961, 45).

დიაქრონიული ასპექტით თუ მიფუძვლებით საკითხს, ცხადი ხდება, რომ მრავლობითი რიცხვის ფორმათა წარმოება კიდევ უფრო მარტივ სახეს ატარებდა წოვათუშურში, ვიდრე დღეს ეს ქარ-

თულ ენაშია, მაგრამ, რადგანაც ინტერფერენტული პროცესები ჰორიზონტალურ ჭრილში მოქმედებენ, შეპირისპირებისას თანამედროვე საფეხურზე ქართულ-წოვათუშური ენების სახელთა რიცხვის სისტემებს შორის ყველაზე თვალსაჩინო სხვაობას მაწარმოებელ ფორმანტთა რაოდენობრივი შეფარდება ქმნის: ქართულში ძირითადად ერთი მაწარმოებელი ფიგურირებს, წოვათუშურში კი მათი რაოდენობა ათსა და უფრო მეტს აღწევს. სირთულეს წარმოადგენს აღნიშნულ ფორმანტთა განაწილების გაურკვეველი პრინციპებიც.

გარდა მრავლობითობის ფორმანტთა სიმრავლისა, წოვათუშური ენის რიცხვის გამოხატვის სისტემაში მნიშვნელოვან სხვაობას ქმნის აგრეთვე მხოლობით-მრავლობითის ბაზისურ ფუძეებს შორის არსებული სხვაობა, რაც თავისებური ორფუძიანობის სახელითაა ცნობილი და ნიშანდობლივია სახელთა საკმაოდ დიდი ჯგუფისათვის. ასეთი ორფუძიანობისათვის დამახასიათებელია მხოლობითის პარადიგმათა ბაზისური ფუძის დაპირისპირება მრავლობითის საყრდენ ფუძესთან, რაც ამ უკანასკნელის ძირეული ხმოვნის შეცვლით ხორციელდება. ხმოვანმონაცვლეობის ეს პროცესი ფონეტიკურ ნიადაგზე განვითარდა, მაგრამ შემდეგ მოხდა მისი გრამატიზაცია და სავალდებულოდ იქცა გარკვეული ტიპის სახელებისათვის. ასეთი მნიშვნელოვანი თავისებურება წოვათუშური ენის სახელთა მორფოლოგიისა თავის დროზე მნიშვნელოვან ცვლილებას განაპირობებდა უცხო ენიდან ნასესხებ სახელთა მრავლობითის ფუძის აგებულებაში, დღეს კი პროცესმა უკუგანვითარება დაიწყო და მოშლის გზას დაადგა როგორც საკუთარ, ისე ნასესხებ ლექსემებში. ამ ტიპის ორფუძიანობა ინტერფერენტულ პროცესებთან მიმართებით დაწვრილებით განვიხილეთ ნაშრომის წინა პარაგრაფში, რის გამოც მასზე საგანგებოდ აღარ შევიჩერდებით. ამჯერად შევეცდებით გავარკვიოთ, როგორ

ასახა უცხოენობრივი გავლენა მრავლობითის მაწარმოებელთა რთულ სისტემაში.

საკითხის თანმიმდევრულ განხილვას ისევ ორენოვნების საფეხურებთან მივყავართ. მიუხედავად იმისა, რომ სახელთა მრავლობითთან დაკავშირებული ინტერფერენტული გარდაქმნების ისტორია ყველა თანამედროვე თაობის ასაკს სცილდება და საკმაოდ დიდი ხნის წინ იღებს სათავეს, გვაქვს საფუძველი ვამტკიცოთ, რომ ორენოვნების დასაწყის სტადიაზე წოვათუშური ენის სახელთა მრავლობითის თავისებურებანი კანონზომიერ ასახვას პოულობდა ნასესხები სახელების მორფოლოგიაში. აღრეულ ნასესხობათა გარკვეული წყება თვალსაჩინოდ გვიჩვენებს, რომ ინდივიდუალური ორენოვნების დროს აქტიურია სწორედ მსესხებელი ენა და ცვლილებათა ხასიათსაც ის განსაზღვრავს, წყარო ენის გავლენა კი ამ პერიოდში ზედაპირულია: მისი ფუნქცია მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ გასცემს ლექსიკურ ერთეულებს, რომელთაც საკუთარი ფონოლოგიისა და მორფოლოგიის მოთხოვნებს უქვემდებარებს მსესხებელი ენა.

აღნიშნული თვალსაზრისით საყურადღებო აღმოჩნდა მცირერიცხოვანი ჯგუფი ქართული სახელებისა, რომლებიც დღემდე გადაურჩა კოლექტიური ორენოვნების დროს მოქმედი ძველ ნასესხობათა „გასწორების“ პროცესს. ამ სახელთა მაგალითზე ნათლად ჩანს, რომ ბილინგვიზმის დასაწყის საფეხურზე მსესხებელი ენა აქტიურ ზეგავლენას ახდენდა ნასესხობათა სტრუქტურაზე: გარკვეული, ალბათ, ბგერითი ანალოგიის საფუძველზე ანაწილებდა მათ მრავლობითის წარმოების სხვადასხვა ჯგუფში და ორფუძიანობის პრინციპსაც უსადაგებდა.

დავასახელებთ ძველ ნასესხობათა მაგალითებს მაწარმოებელ ფორმანტთა მიხედვით.

ა) სუფიქსი ბი:

მხ. რ.: კუნძ (კუნძი) - მრ. რიცხვი: კანძ-ბი; ქუდ (ქუდი) - ქად-ბი; ყუნწ (ყუნწი) - ყანწ-ბი; გუნდ (გუნდა) - განდ-ბი; კუჭ (კუჭი) - კაჭ-ბი; თუნგ (თუნგი) - თანგ-ბი; ქილ (ქილა) - ქალ-ბი; ჩირ (ჩირი) - ჩარ-ბი; ვირ (ვირი) - ვარ-ბი; ძირ (ძირი) - ძარ-ბი; რიკ (რიკი) - რაკ-ბი ხე⁶ (ხე) - ხენ-ბი...

ბ) სუფიქსი **ძი**:

მხ. რ.: ქონ (ქონი) - მრავლ. რ.: ქონ-მი

გ) სუფიქსი **ნი**

მხ. რიცხვი: ცორ (ცვარი) - მრ. რიცხვი: ცორ-ნი; ტოტ (ტოტი) - ტოტ-ნი; გუბე (გუბე) - გაბ-ნი; წვერ (წვერი მთის, ხის...) - წვერ-ნი; ბექ (ბექი) - ბექ-ნი.

დ) სუფიქსი **აძრ** → **იზრ**:

თოფ (თოფი) - თაფ-იზრ

ე) სუფიქსი **იშ** → **აშ**

სკა (სკა) - **სკა-აშ**; ცდა (ცდა) - ცდა-აშ; ზღვა (ზღვა) - ძღვა-აშ; ტბა (ტბა) - ტბა-აშ; ყდა (ყდა) - ყდა-აშ...

მოცემული ნასესხობანი, როგორც აღვნიშნეთ, მრავლობითის ფორმანტა მრავალსახეობით გამოიჩინებიან. მათს გარკვეულ ნაწილს მრავლობითის ფუძეში შეცვლილი აქვთ ძირისეული ხმოვანიც, რითაც ისინი აშკარა ორფუძიანობაზე არიან გადაართული, ნაწილს კი, როგორც ჩანს, ხმოვნის ასეთი ცვლილება არ განუცდია. ამ ნიშნით თვით დასახელებულ ნასესხობებს შორის შეიძლება გამოიყოს უფრო ძველი და შედარებით ახალი ნასესხობების ფენები. გვიანდელ ნასესხობათა მიმართ ფუძეთა ეს ხმოვანმონაცვლეობა რელიევანტური აღარ ჩანს.

უკან დარჩა ორენოვნების ის მონაკვეთი, როცა წოვათუშური თვითონ განაგებდა ქართულ ნასესხობათა ბედს, ახლა ინტერფერენტულ გავლენას შებრუნებული ხასიათი აქვს და ქართულ მოდელზე დაიწყო საკუთრივ წოვათუშური სახელების აწ-

ყოფილი. როგორც წინა პარაგრაფში უკვე მივუთითეთ, ქართულის გავლენამ არქაიზმების წყებაში ჩააყენა უკვე ხმოვანმონაცვლე ფუძეები; გასარკვევია, როგორ აპირებს იგი რიცხვის მაწარმოებელ აფიქსთა სიმრავლის „მოწესრიგებას“?

დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ გაქართულების პროცესი რიცხვის წარმოების სისტემაში ნასესხობებით დაიწყო. გარკვეული დროიდან ყველა ახალი ნასესხობა მრავლობითის ერთსა და იმავე ყალიბში მოექცა, რის გამოც:

1. ყველა ბრუნვისა და რიცხვისათვის საყრდენად იქნა აღებული მხოლოდითი რიცხვის სახელობითი ბრუნვის ბაზისური ფუძე.

2. რიცხვის გრამატიკული კატეგორიის გამონატვა მრავალთავან დაეკისრა მხოლოდ ერთ მაწარმოებელს - ი-ს.

ორენოვების თანამედროვე საფეხურზე სწორედ ასეთი მარტივი სახით დამკვიდრდა წოვათუშურში ქართულიდან ნასესხები მრავალი ათეული სახელი. მაგალითად:

მხ. რიცხვი: კალამ - მრ. რიცხვი: კალმ-ი, მეზხ - მეზხ-ი, ფურცელ - ფურცლ-ი, ჩანთ (ჩანთა) - ჩანთ-ი, დაფ (დაფა) - დაფ-ი, რეეულ - რეეულ-ი, დავალებ (დავალება) დავალ-ბი, გამოცდ (გამოცდა) - დამოცდ-ი, კლას - კლას-ი, დამრიგებელ - დამრიგებლ-ი, მორიგე - მორიგ-ი, პიონერ - პიონერ-ი, ყურნალ - ყურნალ-ი, ნიშა⁵ - ნიშნ-ი, კოსმონავტ - კოსმონავტ-ი, ტელევიზორ - ტელევიზორ-ი, ვარსკვლავ - ვარსკვლავ-ი, ფრიად - ფრიად-ი, ოქმ - ოქმ-ი, ცხრილ - ცხრილ-ი, ბრძანებ - ბრძან-ბი, განცხადებ - განცხად-ბი, მოწმობ (მოწმობა) - მოწმ-ბი, ბეჭედ - ბეჭედ-ი, ჰაეროპლან⁶ - ჰაეროპლან-ი, ტრაქტორ - ტრაქტორ-ი, კომბაი⁷ - კომბაინ-ი, მდივა⁸ - მდივან-ი, კრებ - კრებ-ი, სხდომ (სხდომა) სხდომ-ი, მოხსენებ (მოხსენება) - მოხსენ-ბი, ატესტატ - ატესტატ-ი, დიპლომ - დიპლ-ი, სტუდენტ - სტუდენტ-ი, ლექტორ -

ლექტრ-ი, ჩათვლ (ჩათვლა) - ჩათვლ-ი, მელან - მელნ-ი, კაბინეტ - კაბინეტ-ი, სიგელ - სიგლ-ი, მატრიკულ - მატრიკულ-ი, ვარჯიშ - ვადრჯიშ-ი...

მრავლობითის ახალი, ერთ საერთო ფორმანტიანი წარმოება გაითავისა ბევრმა დიდი ხნის წინ შეთვისებულმა ქართულმა სახელმაც. იმავე სახელთა პარადიგმებში, სადაც დაცული იყო ხმოვანთმონაცვლეობაზე დამყარებული ორთუქიანობის პრინციპი, გაბატონება დაიწყო მხოლობითი რიცხვის ბაზისურმა ფუძემ. მიმდინარეობს აღრინდელ ნასესხობათა „გადასწორება“, რის გამოც ერთმანეთის გვერდით ფუნქციონირებს მათი მრავლობითობის ძველი და ახალი ფორმები.

გვაქვს:

- მხ. რ.: ქულ (ქული) - მრ. რ.: ქალ-ბი // ქულ-ი
- ყუნწ (ყუნწი) - ყანწ-ბი // ყუნწ-ი
- გუნდ (გუნდა) - განდ-ბი // გუნდ-ი
- კუნძ (კუნძი) - კანძ-ბი // კუნძ-ი
- კუჭ (კუჭი) - კაჭ-ბი // კუჭ-ი
- თუნგ (თუნგი) - თანგ-ბი // თუნგ-ი
- გუბე (გუბე) - გაბ-ნი // გუბ-ი
- ყუთ (ყუთი) - ყათ-ბი // ყუთ-ი
- ქილ (ქილა) - ქალ-ბი // ქილ-ი
- ჩხირ (ჩხირი) - ჩხარ-ბი // ჩხირ-ი
- ვირ (ვირი) - ვარ-ბი // ვირ-ი
- ძირ (ძირი) - ძარ-ბი // ძირ-ი
- თოფ (თოფი) - თაფ-ირ // თოფ-ი...

ბუნებრივია, „გადასწორების“ აღნიშნული პროცესი უფრო მარტივად ხორციელდება იმ აღრინდელ ნასესხობებში, რომელთა მხოლობით-მრავლობითი არაა ორთუქიანობაზე აგებული და მათ სიძველეს მხოლოდ რიცხვის ფორმანტი ავლენს. ასეთ სა-

ხელთა პარალელურ ფორმებს ერთმანეთისაგან მარტო რიცხვის ფორმანტი განასხვავებს.

მხედველობაში გვაქვს:

მხ. რ.: ქონ (ქონი) - მრ. რ.: ქონ-მი//ქონ-ი

ხენ - ხენ-ბი//ხენ-ი

ცორ (ცხვარი) - ცორ-ნი//ცორ-ი

ტოტ (ტოტი) - ტოტ-ნი//ტოტ-ი

ბექ (ბექი) - ბექ-ნი//ბექ-ი

მოვლენათა შემდგომი განვითარების თვალსაზრისით საყურადღებოა ის გარემოება, რომ იდეალური ბილინგვიზმის გავლენით უკვე წოვათუშური ენის საკუთარი ფონდის სიტყვებში გაჩნდა საყრდენი ფუძის გამარტივებისა და ფორმანტი ი-ს უნიფიკაციის ტენდენცია. მრავალმა სხვა ფორმანტით გაფორმებულმა ფუძემ უკვე შეიძინა ინიანი პარალელი, რის შედეგადაც მრავლობითობის თითქმის ყველა სხვა მაწარმოებელს შეექმნა დაკარგვის საშიშროება.

გვაქვს მრავლობითობის ფორმანტთა შენაცვლების შემდეგი შემთხვევები:

ა) -იშ// -ი

მხ. რ.: მონ (სიმღერა) - მრ. რ.: მონ-იშ// მონ-ი

მათხ (მზე) - მათხ-იშ// მათხ-ი

მონ (ქარი) - მონ-იშ// მონ-ი

ჰუნ (ტყე) - ჰუნ-იშ//ჰუნ-ი

ბ) -ბი// -ი

მხ. რ.: ლოტ (ჯონი) - მრ. რ.: ლოტ-ბი//ლოტ-ი

ღრუტ (ჭუჭრუტანა) - ღრატ-ბი//ღრუტ-ი

ბუყ (წელი) - ბაყ-ბი//ბუყ-ი

ჯერ (ქვა) - ჯერ-ბი//ჯერ-ი

გ) -მი// -ი

- მხ. რ.: დოკ (გული) - მრ. რ.: დაკ-მი//დოკ-ი
 ზოქ (ნისკარტი) - ზაქ-მი//ზოქ-ი
 შატ (კვანძი) - შატ-მი//შატ-ი
- დ) -ნი// -ი
 მხ. რ.: კშოკ (ორმო) - მრ. რ.: კშოკ -ნი// კშოკ-ი
 ცოც (მარცვალი) - ცოც-ნი// ცოც -ი
- ე) -ერჩ -ელჩ// -ი
 მხ. რ.: ბშორწ (მგელი) - მრ. რ.: ბშორწ -ელჩ//ბშორწ -ი
 ჰერწრ (ქვაბი) - ჰერწ-ელჩ// ჰერწოღ → ჰერწუ-ი
 ტშირ (ვარსკვლავი) - ტშირ-ელჩ//ტშირ-ი
- ვ) -ირ// -ი
 მხ. რ.: კეჭ (მატყლი) - მრ. რ.: კაჭ-ირ//კეჭ-ი
 თოფ (თოფი) - თაფ-ირ// თოფ-ი
 დიკ (ცული) - დაკუ-მრ// დიკ-ი
 ზიკ (ზოლი) - ზაკუ-მრ//ზიკ-ი

მრავლობითის განზოგადებული ი სუფიქსის დართვა რიგ ფონეტიკურ გარდაქმნას იწვევს როგორც საკუთარი, ისე ნასესხები ფუძეების ბგერით გარსში. ეს ცვლილება თავისი ბუნებით მკვეთრად განსხვავდება ზემოთაღნიშნული გაორფუძიანების დროს მომხდარი გარდაქმნებისგან, მას ფონოლოგიური დანიშნულება აქვს: ფუძეების ერთი მარცვლით შემოკლებას იწვევს და სიტყვის სავალდებულო ორმარცვლიანობის შენარჩუნებას ემსახურება. მარცვალდაკლების ეს პროცესი თანხმომავანფუძიან სახელებში მარტივი რედუქციისა თუ ეპენტეზისის გზით ვითარდება, ხმომავანფუძიანებში კი აუსლაუტის ხმომავანთა დიფთონგიზაციას იწვევს. ამ პროცესთა კანონზომიერების შესახებ ჩვენ დაწვრილებით ვსაუბრობთ ნაშრომის წინა მონაკვეთში, რის გამოც აქ მხოლოდ მაგალითებით დავკმაყოფილდებით.

ა) მარტივი რედუქცია:

მხოლოდ რ.: კალამ - მრავლ. რ.: კალმ-ი; ფანქარ - ფანქარ-ი; მანქა⁵ - მანქნ-ი; კედელ - კედლ-ი; ბეჭედ - ბეჭდ-ი; გოდორ - გოდრ-ი; ფოთოლ - ფოთლ-ი; წიწილ - წიწლ-ი; ნილაბ (ნილაბი) - ნილბ-ი; მდივა⁵ (მდივანი) - მდივნ-ი; ბელად (ბელადი) - ბელდ-ი...

ბ) ხმოვანთა ეპენტეზისი:

მხ. რ.: მანდილ (მანდილი) - მრ. რ.: მანდლ-ი; ქაფქირ (ქაფქირი) - ქაფქრ-ი; კრამიტ (კრამიტი) - კრამტ-ი; ჩონგურ (ჩონგური) - ჩონგრ-ი; ჭანჭურ (ჭანჭური) - ჭანჭრ-ი; შამფურ (შამფური) - შამფრ-ი; დობილ (დობილი) - დუმბლ-ი...

გ) აუსლაუტის ხმოვნის დიფთონგიზაცია:

წყარო (წყარო) - წყარუ-მ; კალო (კალო) - კალუ-მ; სპილო (სპილო) - სპილუ-მ; თარო (თარო) - თარუ-მ...

დასახელებულ მაგალითებთან დაკავშირებით უნდა აღვნიშნოთ ფონოლოგიური წესების გამძლეობა და წინააღმდეგობის უნარი უცხო ენობრივი გავლენის მიმართ. რაც უფრო რთულია ფონოლოგიური კანონები, მით უფრო უკეთ ეწინააღმდეგებიან ისინი ინტერფერენტულ პროცესებს. ამ თვალსაზრისით სხვათაგან მკვეთრად განსხვავებული ფონოლოგიური სტრუქტურა ენას ხანგრძლივი წინააღმდეგობის მეტ გარანტიას უქმნის.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ წოვათუშურის ნასესხები თუ საკუთარი სახელების მრავლობითის ფორმებში დაცულია ორენოვნების სხვადასხვა საფეხურის მასალა, რომელიც საინტერესოა ინტერფერენტულ პროცესთა ბუნების თვალსაზრისით. ყურადღებას იქცევს რამდენიმე გარემოება:

ა) მრავლობითის აღნიშნული ფორმანტი ი, რომელიც ინტენსიურად იწყებს განზოგადებას, წყარო ენიდან კი არ ისესხა წოვათუშურმა, არამედ შეარჩია საკუთარი მორფოლოგიურ ინვენტარში, როგორც ყველაზე მარტივი და გამოსაყენებლად მონერნებული. ეს ცნობილი ალგებრული ხასიათის სესხებაა და კარ-

გად გახაზავს აღნიშნული ინოვაციის არსს, რომლის მიხედვითაც ირკვევა, რომ ბილინგვის აზროვნებისათვის არსებითია არა კონკრეტული საკოორდინაციო მასალა, არამედ თვითონ ამ კოდიფიკაციის სისტემა.

ბ) ორენოვნების დონეების მიხედვით იცვლება ინტერფერენტულ პროცესთა მიმართულება და ხასიათი. კონტაქტის დასაწყის საფეხურზე აქტიურია თვითონ მსესხებელი ენა და ლექსიკურ ნაირსახეობებს საკუთარ მორფოლოგიურ კანონზომიერებებს უმორჩილებს, კონტაქტის შემჭიდროვებასთან ერთად კი მოძალეობას იწყებს უცხო ენობრივი მოდელი, რომელიც ჯერ პარალელურ გამოყენებაშია მსესხებელი ენის მოდელთან, მერე კი განდევნის ამ უკანასკნელს და მარტო რჩება ასპარეზზე. მრავლობითი რიცხვის ახალი მოდელი თავდაპირველად ნასესხებ სიტყვებს მიესადაგა, რის გამოც ჯერ უახლესი ნასესხობანი აეწყვნენ ახალ წესებზე, შემდეგ მოხდა აღრინდელ ნასესხობათა „გადასწორება“ ამ ახალი წესების მიხედვით, ბოლოს კი ინოვაცია შეიჭრა მსესხებელი ენის საკუთარ ლექსიკურ ფონდშიც. მართალია, საკუთრივ წოვათუშური ენის სახელებში ეს პროცესი ახალი დაწყებულია და ჯერ მხოლოდ პარალელურ ფორმებს აწესრიგებს, მაგრამ ის გარემოება, რომ აუარებელ ახალ ქართულ ნასესხობაში მხოლოდ ეს ერთი მოდელი ფუნქციონირებს, აღნიშნულ პარალელიზმთა არცთუ მორეულ შედეგებზე მიგვანიშნებს.

დასასრულ უნდა აღვნიშნოთ ის ორმხრივი როლი, რასაც მოცემული და საერთოდ ყოველგვარი ინოვაციის საკითხში ასრულებს უფროსი თაობა ბილინგვებისა: საკუთარი თაობის წარმომადგენლებთან მათი მეტყველება ინტერფერენტული ინოვაციებისადმი განსაკუთრებული კონსერვატიულობით ხასიათდება, ახალგაზრდებთან საუბრისას კი ქვეცნობიერად ამარტივებენ საკუთარ მეტყველებას და ცდილობენ „მათი ენით“, ანუ მათთვის გა-

საგები ერთ ილაპარაკონ (ამ დროს დაახლოებით ისეთი ვითარება გვაქვს, ქართული ენის ცუდად მცოდნე პირს – რუსს, გერმანელს, ოსს – გამარტივებული ქართულით რომ ველაპარაკებოთ). უფროსი თაობა თუ ერთ შემთხვევაში მშობლიურ ენას იცავს წყარო ენის გავლენისაგან, მეორე შემთხვევაში სწორედ მის სამსახურში გამოდის. ასეთი ვითარება ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია იდეალური ბილინგვიზმისა, რადგან სწორედ ამ დროს დგება რომელიმე თაობისაგან მშობლიური ენის ცუდი ცოდნის საკითხი.

II. § 5. „თეთრი ლაქები“ სახელთა ბრუნების პარადიგმაში

ინტერფერენციის თვალსაზრისით თანმიმდევრულად განვიხილეთ თითქმის ყველა სხვაობა, რაც ქართულთან შეპირისპირებისას ამა თუ იმ ბრუნვისა თუ რიცხვის ფორმათა რეალიზაციის საკითხში აღენიშნება წოვათუშურს. ამავე თვალსაზრისით საჭიროა, შევეხოთ იმ განსხვავებასაც, რასაც რომელიმე ბრუნვის უქონლობა, ან ნაკლები ფუნქციური დატვირთვა ქმნის ამ ენაში, ეს კი ნიშნავს დავსვათ მსესხებელი ენის ბრუნვათა პარადიგმაში არსებული თავისუფალი ადგილების, ანუ ე.წ. „თეთრი ლაქების“, საკითხი. ისევე, როგორც „თავისებური“ შეიძლება ეწოდოს ამა თუ იმ გრამატიკულ მოვლენას მხოლოდ სხვა ენის სათანადო სისტემასთან მიმართებაში, პირობითია ტერმინებიც „თავისუფალი ადგილები“, ანუ „თეთრი ლაქები“. კარგად არის ცნობილი, მსოფლიოს რამდენიმე ათასეული ენიდან როგორი მოქნილი და მოხერხებულია თითოეული მასზე დაკისრებული ფუნქციის შესასრულებლად და, თუ რომელიმე ენის მისამართით ჩვენ ამ ტერმინებს მაინც ვიყენებთ, მხედველობაში ყოველთვის უცხოენობრივი ფონი გვაქვს.

ქართული ენის გრამატიკული სისტემის ფონზე წოვათუ-
შური ენის ბრუნვათა პარადიგებში თავისუფალ ადგილს, ანუ ლი-
ობს ქმნის წოდებითი ბრუნვის უქონლობა; ნაწილობრივი ლიობი
შეიძლება დავარქვათ ე.წ. გარდაქცევითი ბრუნვის ნაკლებ ფუნ-
ქციურ დატვირთვისაც ქართულივე ენის სათანადო ვითარებითან
შედარებით. განვიხილავთ თითოეულ მათგანს ცალ-ცალკე.

ქართული ენის ვითარებით ბრუნვას რამდენიმე ძირითადი
ფუნქცია აკისრია, იგი გამოხატავს: ვითარების უბრალო დამატე-
ბას, თანაობის უბრალო დამატებას, ადგილის გარემოებას, მიზნის
გარემოებას და ვითარების გარემოებას. განსხვავებული მდგომა-
რეობა გვაქვს ამ მხრივ წოვათუშურში: მისი გარდაქცევითი ბრუნ-
ვა ჩამოთვლილთაგან და საერთოდაც მხოლოდ ერთ ფუნქციას ას-
რულებს - გამოხატავს ვითარების უბრალო დამატებას. მიუხედა-
ვად აღნიშნულისა, ქართული ვითარებითი ბრუნვის ფუნქციები
უკლებლივ რეალიზდება აქ, მაგრამ სხვაგვარად: განაწილებულია
სხვა ბრუნვებზე, აგრეთვე ზმნიზედასა და ზმნურ ფორმებზე, ისე
რომ შინაარსის პლანში თავისუფალი ადგილის საკითხი აღარ
დგება:

კერძოდ:

ა) ვითარების უბრალო დამატებას გამოხატავს თვითონ
გარდაქცევითი ბრუნვა:

1. ჩემი ძმა **მწყემს-ად** დაუდგა სხევებს

„სე^ნ ვაშრ **ცშუნა-დ** ოთე^ნ ვეჩუდშნ.“

2. მე მასწავლებლ-ად ვმუშაობ სკოლაში

„ას უჩიტლე-ლ მუშებადოს სკოლე.“

3. ზარმაცი გოგო ცოლ-ად არ გამოადგება კაცს.

„ზარმაც დოჰ ფსტუნა-ლ ცო გამოდგომალა სტაკონ“.

ბ) თანაობის უბრალო დამატება ვინიანი ინსტრუმენტალი-
სით, თანდებულისანი ფორმებით ან აღწერილობითად გადმოიცემა:

1. მადრამ შერ ბადრ-ი-ე ლოუმუ დახე^ნ.
„მარიაში თაგისი შვილებით (შვილებიანად) მთაში წავი-
და“.

2. ნაყბისტ ვაშ-ე-ცი^ნ ცჰალ ვეცე^ნ სონ^ნ ჰაშელ.
„მეგობარი ძმასთან ერთად (ძმიანად) მომივიდა სტუმ-
რად“.

3. ღად ნაყბისტ ვიკოშ ვახენ ქუდრწლეს.
„მამა მეგობრის წაყვანით (მეგობრიანად) წავიდა ქორ-
წილში“.

გ) ადგილის გარემოებას ჰ თანდებულობანი ლოკატივი
ენაცვლებს:

1. ქალქი-ჰ დუჯ ნახ დახე.
„ქალაქში (ქალაქად) ბევრი ხალხი ცხოვრობს“.

2. წინი მოძღორ ფჰე-ჰ ხაყე^ნ ვახან^ნ.
„ახალი მღვდელი სოფელში (სოფლად) დასახლდა“.

დ) ვითარების გარემოებას ზედსართავთაგან შ სუფიქსით
ნაწამოები ზმნისსართული ფორმები შეესაბამება:

1. ძვირ-ად დაუჯდა მტერს ეს შეცდომა.
„ძვირო-ში ხაყე^ნ მასთხუდნ შეცდომ“.

2. თეთრ-ად მოხანდა მალლა მთები.
„კუი-ში გურ ლაჯე^ნ ლამნი“.

ე) მიზნის გარემოება ზმნის ინფინიტივით გადმოიცემა:

1. მეზობელი ახალი ამბის სათქმელ-ად იყო მოსული.
„მეზობელ წინ ამბუდ ალა^ნ ვარ ვეცენა“.

2. ბავშვი საცემრ-ად ვერ გავიძეტე.
„ბადერ თეფხან^ნ ცო გამეტბადომაკი^ნ სონ“.

როგორც ვხედავთ, ქართული ვითარებითი ბრუნვის სინ-
ტაქსურ ფუნქციათა გადმოცემის თვალსაზრისით წოვათუშურ
ენას არ რჩება ცარიელი ადგილები, ანუ თეთრი ლაქები, რომელთა

დაფარვის ამოცანაც შეიძლებოდა დამდგარიყო ბილინგვის სა-
მეტყველო პრაქტიკაში. ამ მიმართულებით რაიმე სახის ცვლილება
საერთოდ არც შეიმჩნევა.

სხვაგვარად დგას წოდებითის საკითხი. წოვათუშურს არ
მოეპოვება საგანგებო ფორმა მისი ფუნქციის გადმოსაცემად,
წოდებითი აკლია წოვათუშურის ახლო მონათესავე ჩეჩნურსა და
ინგუშურსაც. ამ ბრუნვის ფუნქციას სამსავე ენაში ბაზისური ფუ-
ძე, ანუ სახელობითი ითავსებს. ბაზისური, ანუ გაუფორმებელი
ფუძის გამოყენება წოდებითის ფუნქციით თავის დროზე ნიშან-
დობლივი იყო ქართულშიც, მაგრამ დროთა სვლაში მომხდარი
ინოვაციის შედეგად მიმართვის ფორმათა გამოხატვის საკითხში
დღეს ეს ორი ენა მკვეთრად დაუპირისპირდა ერთმანეთს: გაუდი-
ფერენცირებელი სახელობით-წოდებითი ქართულში დღეს მხო-
ლოდ საკუთარი სახელებით აღმოჩნდა ლოკალიზებული, წოვათუ-
შურში კი ამ მოვლენას სისტემური ხასიათი აქვს და თანაბრად მო-
იცავს როგორც საკუთარ, ისე საზოგადო სახელებს.

უფრო გამოწვლილვით თუ შევეხებით საკითხს, ქართული
ენის საკუთარი სახელებიდან წოვათუშურთან მსგავსების თვალ-
საზრისით უნდა გამოვყოთ მხოლოდ ისინი, რომელთა ფუძეც ხმო-
ვანზე ბლოვდება, რადგან მხოლოდ ამ უკანასკნელთ შემორჩათ
გაუდიფერენცირებული სახელობითი და წოდებითი. რაც შეეხება
თანხმოვანფუძიან საკუთარ სახელებს, რაკი დაირთეს და შემოინა-
ხეს სახელობითის ი ფორმანტი, მათი უნიშნო წოდებითი უკვე
მარკირებული აღმოჩნდა თავისი ნულოვანი მორფემით.

გვაქვს ოპოზიცია:

ა) თანხმოვანფუძიანი საკუთარი სახელები: სახ. ბრ. - ი,
წოდ. ბრ. - Ø.

ბ) ხმოვანფუძიანი საკუთარი სახელები: სახ. ბრ. - Ø, წოდ.
ბრ. - Ø.

როგორც ვხედავთ, წოვათუშური ენის ვითარებას ქართულში დღეს უპირისპირდება ყველა საზოგადო სახელი და აგრეთვე თანხმოვანფუძიანი საკუთარი სახელები, მსგავსება კი შემოგვრჩა მხოლოდ ხმოვანფუძიან საკუთარ სახელებთან. იდეალური ბილინგვიზმის პირობებში, როცა ორივე ენის კარგი ცოდნა და ხშირი ცვლა საკოორდინაციო სისტემებისა მათს ქვეცნობიერ უპირისპირებას იწვევს, წოვათუშური ენის ვითარება უჩვეულო აღმოჩნდა პრესტიჟული ქართული ენის ფონზე. რა ცვლილებები მოჰყვა აღნიშნულ სხვადასხვაობას მსესხებელი ენის მიმართვის სისტემაში?

საგანგებო ფორმათა უქონლობა არ წამოადგენს ხელისშემშლელ გარემოებას წოვათუშურ ენაზე მეტყველთათვის, რათა უშეცდომოდ იქნეს გარჩეული მიმართვა იდენტური ბგერითი შედგენილობის წინადადების წევრთაგან. გარჩევის საშუალებას წარმოადგენს საგანგებო პაუზა, რითაც მიმართვა გამოეყოფა მთლიან წინადადებას და ის თავისებური დამთავრებულობის ინტონაცია, რაც ახლავს მას, როგორც დამოუკიდებელ სინტაქსურ ერთეულს. ამ ნიშნით უმიმართვო წინადადება ერთ ინტონაციურ მთელს წარმოადგენს, მიმართვიანი წინადადება კი ორ ინტონაციურ ერთეულად იყოფა.

შდრ.:

1. ა) ენათ ჰაშედ ვენი⁵ ნაყბისტეს.

„ბიჭ(ი) სტუმრად დაჰპატიჟა მეგობარმა“.

ბ) კნათ, ჰაშედ ვეხინ ჰო ნაყბისტეს.
„ბიჭ(ო) სტუმრად დაგპატყა მეგობარმა“.

2. ა) დალე ლეტე სე ბადრინ.
„ღმერთ(ი) შველის ჩემს შვილებს“.

ბ) დალე, ლეტალ სე ბადრინ.
„ღმერთ(ო), უშველე ჩემს შვილებს“.

3. ა) რევეკ თხადლონ ცომაგლაგ სე ბჷარკინ.
„რევეკა დღეიდან აღარ დაენახვება ჩემ თვალებს“.

ბ) რევეკ, თხადლონ მა მაგლაგ სე ბჷარკინ.
„რევეკა, დღეიდან ნუ დაენახვები ჩემ თვალებს“.

მიმართვის ფორმათა მსგავსი გამყოფა ინტონაციისა და ბაუნის საშუალებით დამახასიათებელია თვითონ ქართულშიც, მაგრამ წოდებითის მარკირებული ხასიათის გამო (გარდა ხმოვან-ფუძიანი საკუთარი სახელებისა) იქ ერთიც და მეორეც დამატებითი ნიშნებია, მაშინ როდესაც წოვათუშურში მათ განსაკუთრებული როლი ენიჭება, როგორც ლექსემათა სინტაქსურ როლზე მიწინების ძირითად საშუალებებს. თუ ამ საშუალებებს მოვხსნით, მაშინ უკვე გაჭირდება მიმართვის გამოჩვენება, ან უკეთ, მისი სინტაქსური როლის გააზრება, ჩნდება მისი წინადადებების წევრად კვალიფიკაციის საფრთხე. განსაკუთრებით ეს ითქმის ისეთი კონსტრუქციის წინადადებებზე, სადაც ქვემდებარე სახელობითი ბრუნვის ფორმით ივარაუდება.

მაგალითად:

ა) მეზობელ, ქალიქ მაცა^ნ ვუდტა მატარებლევ?

„მეზობელო, ქალაქში როდის მიდიხარ მატარებლით?“

ბ) მეზობელ ქალიქ მაცა^ნ ვუდტა მატარებლევ?

„მეზობელ ქალაქში როდის მიდიხარ მატარებლით?“

ამ თავისებური სინტაქსური ნიშნის თავიდან ასაცილებლად განსაკუთრებული სიძლიერით გამოიჩენება მიმართვის ფორმებში მოქმედი ლინამიკური მახვილი. ჩვენი დაკვირვებით, მიმართვის ფორმათა დანარჩენი წევრებისაგან გამორჩევის ფუნქციას ასრულებს თაკულტატური ა ხმოვანიც. იგი ხშირად ჩნდება მიმართვასთან, მაშინ როდესაც შეუძლებელია ახლდეს წინადადების სხვა რომელიმე წევრს. განსაკუთრებით ხშირია თაკულტატური ა-ს გამოყენება, როცა მიმართვა წინადადების შუაშია, ან ბოლოში, სადაც მისი გამორჩევა ინტონაციითა და პაუზით შედარებით გაძნელებულია, თუმცა სავალდებულო არც აქ არის.

შდრ.:

1. ა) დოცინ, ბადერ//ბადერ-ა, ჰად ნაყვ.

„წადი, შვილ(ო), შენი გზით“.

ბ) დახე ბადერ შერ ნაყვ.

„წავიდა შვილი თავისი გზით“.

2. ა) ჰათხ ვალოლო, ვოჰ//ვოჰა, ნახნ.

„წინ გაუძეხი, ბიჭ(ო), ხალხს“.

ბ) ჰათხ ვალო^ნ ვოჰ ნახნ.

„წინ გაუძევა ბიჭი ხალხს“.

3. ა) ლატსო^ნ, სტაკ//სტაკ-ა, თადღი აჰ დშოფოშ.

„მიშველე, კაც(ო), ხურჯინის ჩამოღებაში“.

ბ) ლატე^ნსო^ნ სტაკ თადღი აჰ დშოფოშ.

„მიშველა კაც(მა) ხურჯინის ჩამოღებაში“.

როგორც ვხედავთ, მაგალითთა დასახელებულ წყვილებში ა-დართული პარალელური ფორმები სახელებს აქვთ მხოლოდ მი-

მართვად გამოყენებისას, სხვა შემთხვევაში კი, როცა იგივე სახე-
ლები წინადადების წევრის როლს ასრულებენ, აღნიშნული ფა-
კულტატური ხმოვნის დართვა გამოორციხულია.

თუ სახელს ფუძის ბოლოს ხმოვანი აქვს, რომელიც, რო-
გორც წესი, დასუსტებულია, მიმართვად გამოყენების შემთხვევა-
ში აღარ სჭირდება ფაკულტატური ა-ს დართვა, რადგან ამავე
ფუნქციას ასრულებს აუსლაუტის ხმოვნის სიგრძის აღდგენა.

მაგალითად:

1. ა) **იასე** წენინ გარგვალი⁵.

„**იასე** სახლს მიუახლოვდა“.

ბ) **იასე**//**იასე**, წენინ გარგლიბ.

„**იასე**, სახლს მიუახლოვდი“.

2. ა) **ნიკო**, ვენაჯ ბაროდმოშ ლატსო⁵.

„**ნიკო** ვენახის ბარვაში მომეხმარა“.

ბ) **ნიკო**//**ნიკო**, ვენაჯ ბაროდმოშ ლატსო⁵.

„**ნიკო**, ვენახის ბარვაში მომეხმარე“.

ჩვენი მაგალითების ფაკულტატურ ა-სთან დაკავშირებით
შეიძლებოდა გაგვეხსენებოდა წოვათუშურსავე ენაში ფართოდ
გავრცელებული პროსოდული ა. ისინი, მართლაც, ბევრი ნიშნით
ჰგვანან ერთმანეთს, მაგრამ, თუ დაფუკვირდებით, განსხვავებასაც
აღმოვაჩინებთ იმ მხრივ, რომ პროსოდული ა არაა ლოკალიზებული
სიტყვის პოზიციით ან ფუნქციით, ფაკულტატურ ა-ს კი თავისი
დისტინქციური წესები აქვს.

ვფიქრობთ, ფაკულტატური ა-ს გამოყენებისა თუ აუსლა-
უტის დასუსტებული ხმოვნის აღდგენის შემთხვევაში საქმე
გვაქვს სახელობით-წოდებითის ომოფორმებს შორის განსხვავე-
ბის დამყარების ორიგინალურ ცდასთან, რომელიც ბოლომდე
არაა ენაში გამოკვეთილი. ჩვენს მოსაზრებას ადასტურებს ის გა-
რემოებაც, რომ მიმართვის ფორმას, რომელსაც არ ერთვის ფა-

კულტატური ა, ან კიდევ არაა გამორჩეული აუსლაუტის სრული ხმოვნით, უფრო მეტი პაუზა სჭირდება, ვიდრე ა-დართულსა თუ ხმოვანადღეენილ ფორმებს. უფრო მეტიც, სწრაფმეტყველებაში ეს უკანასკნელი ფორმები ყოველგვარი პაუზის გარეშეც შეიძლება შეგხედეს.

წოდებითის უნიშნო ფორმათა გამორჩევის ზემოთაღნიშნულ საშუალებებთან ერთად, როგორცაა ფუძეზე ფაკულტატური ა-ს დართვა, ან დასუსტებული აუსლაუტის ხმოვნის აღდგენა, თავი იჩინა ქართულიდან არითმეტიკული სესხების ფაქტმა. მხედველობაში გვაქვს თვითონ წოდებითის ო ფორმანტის სესხების თავისებური შემთხვევა. ჯერჯერობით ამ ტენდენციის მხოლოდ ჩანასახს ვხედავთ. საგულისხმოა, რომ, როგორც ინტერფერენციის სხვა შემთხვევებში, სესხების პროცესი აქაც პარალელური ფორმებით დაიწყო.

საგანგებოდ უნდა აღვნიშნოთ ის გარემოება, რომ, თუ მორფოლოგიური ინოვაციის სხვა შემთხვევები ე.წ. პერიფერიული ლექსიკით იწყებოდა, აქ იგივე პროცესი შებრუნებით განხორციელდა: წოდებითის ო ფორმანტი დაირთეს პირველ რიგში ყველაზე ხშირადხმარებულმა სიტყვებმა, როგორცაა ნათესაობითის აღმნიშვნელი სახელები: ნან (დედა), დად (მამა), დოჰ (გოგო), ვოჰ (ბიჭი), მაშ (და), ვაშ (ძმა), ბადერ (შვილი), ბიდ (ბიძა). იგივე წოდებითის ო გვხვდება აგრეთვე ჩამოთვლილ მარტივ ფუძეთა მონაწილეობით მიღებულ კომპოზიტებში: ნანეშ (დედა), ნანვაშ (დედის ძმა), დადეშ (მამიდა), დადვაშ (მამის ძმა, ბიძა).

ნასესხები სუფიქსი დამკვიდრებას ჩვეული გზით - ადგილობრივ ფორმებთან პარალელური შენაცვლებით იწყებს. ამ მიზეზით განვითარების თანამედროვე საფეხურზე აღნიშნულ ლექსემათა სახელობითის თითო ფორმას წოდებითში ორი ფორმა ენაცვლება, რომელთაგან ერთი საკუთარია, გაუფორმებელი, მეო-

რეკი ნასესხებია და გაფორმებული. აქვე თუ იმასაც გავიხსენებთ, რომ იმავე მიმართვის ფუნქციით გაუფორმებელ წოდებითან თავისუფალ მონაცვლეობაშია ფაკულტატურ ა-ხმოვნისანი ფორმებიც, მაშინ პარალელიზმები სამი წევრით უნდა წარმოვიდგინოთ, რომელთაგან ორი საკუთარია, ერთი – ნასესხები.

გვაქვს:

1. სახ. ნან (დედა)

წოდ. ნან//ნან-ა//ნან-ო

2. სახ. დად (მამა)*

წოდ. დად//დად-ა//დად-ო

3. სახ. დოჭ (გოგო)

წოდ. დოჭ//დოჭ-ა//დოჭ-ო → დოჭ-უ

4. სახ. ვოჭ (ბიჭი)

წოდ. ვოჭ//ვოჭ-ა//ვოჭ-ო → ვოჭ-უ

5. სახ. ბიდ (ბიძა)

წოდ. ბიდ//ბიდ-ა//ბიდ-ო

6. სახ. ბადერ (ბავშვი)

წოდ. ბადერ//ბადერ-ა//ბადერ-ო

ზემოთ დასახელებული ნათესაობის აღმნიშვნელი სახელე-ბიდან ორ შემთხვევაში, როგორცაა დაშრ და ვაშრ, წოდებითს ო ფუძეს საბოლოოდ შეუხორცდა. ცხადია, იგივე მოხდა მათი მონა-წილეობით მიღებულ თხზულ სახელებშიც. როგორცაა: ნან-ე-შრ (დედა), ნან-ვაშ-რ (ბიძა, დედის ძმა), დად-ე-შრ (მამიდა), დად-ვაშ-რ (ბიძა, მამის ძმა).

ბრუნვის ნიშანთა ფუძესთან შეხორცება არაა უჩვეულო მოვლენა ზოგადენათმეცნიერული თვალსაზრისით. მსგავსი შემ-

* ზოგიერთ სახელს აუსლაუტში დაკარგული აქვს ფუძისეული ხმოვანი ა. ამჯერად, წოდებითს ფორმებში, ხდება არა მისი აღდგენა, არამედ ფაკულტატური ხმოვნით მისი გავრცობა.

თხვევები სალიტერატურო ქართულსა და მის დიალექტებშიც გვხვდება, სადაც ცნობილია მაგალითად სახელობითის ი-სა და წოდებითის ო-ს ფუძესთან შეხორცების შემთხვევები (თ. უთურ-გაიძე, 1986, 101; ლ. ნოზაძე, 1995, 45).

თავისთავად საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ბრუნვის ნიშან-თა ასეთი შეხორცება ფუძესთან სწორედ ანთროპონიმებში ხდება და ძირითადად ეს წოდებითს ეხება. აქ, ალბათ, გარკვეულ როლს ასრულებს ის გარემოება, რომ წოდებითის ფორმანტი თავისი ბუნებით მნიშვნელოვნად განსხვავდება ბრუნვის სხვა ჩვეულებრივი ფორმანტებისაგან, რის გამოც მას ხშირად სიტყვაწარმოებაში უძებნიან ადგილს (ვ. თოფურია, 1956, 47).

გასაგებია, რომ სახელებს, სადაც უკვე მოხდა წოდებითის ფორმანტის ფუძესთან შეხორცება, ამ ბრუნვაში სხვა, უნიშნო პარალელური ფორმები აღარ მოეპოვებათ, რაც შეეხება დანარჩენ სახელებს, კონტექსტებში მათი პარალელური ფორმების თავისუფალი მონაცვლეობა გვაქვს.

შდრ.:

ა) 1. სე^ნ იმედ ბჟა ხილალ ჰოგო, ვაშო.

„ჩემი იმედი ყოველთვის გქონდეს, ძმაო“

2. დაჰ მა დიც მოლ, მაშო, ჰო^ნ ას დიენ სიკეთე.

„ნუ დაივიწყებ, დაო, შენთვის ჩემს გაკეთებულ სიკეთეს“.

ბ) 1. თეწბებალსოგო, ნან// ნანა// ნანო, ნიფსი^ნ ნიყ.

„მასწავლე, დედა, სწორი გზა“.

2. დეფცალთხოგო, დად// დად-ა// დად-ო, თიში^ნ ამბუე..

„გვიამბე, მამა, ძველი ამბავი“.

3. მა ჰედლა, მოჰ// მოჰა// მოჰ-უ, სკოლი.

„ნუ დაიგვიანებ, გოგო, სკოლაში“.

განხილული მაგალითების მიხედვით იქმნება შთაბეჭდილება, რომ მიმართვის ფორმებისთვის ნასესხები ო ფორმანტი გა-

თავისებური აქვს სახელთა ძალიან მცირე ჯგუფს, მაგრამ, თუ გავიხსენებთ, რომ ეს ყველაზე ხშირად ხმარებული ლექსიკური ერთეულებია, ნათელი გახდება ნასესხები ფორმანტის დიდი ხვედრითი წონა მეტყველების ნაკადში. ამ გზით შეიძლებოდა გვემტკიცებინა, რომ ადამიანის კლასის გარკვეულ სახელებს წოვათუშურში წოდებითი ბრუნვა გაუჩნდა. ასეთ შემთხვევაში იგი სათანადო ადგილს დაიკავებდა ამ ენის უთანდებულო ბრუნვათა შორის.

ასეთ დასკვნას ხელს უშლის სპეციფიკური მოვლენა, რომელმაც თავი იჩინა აღნიშნულ სახელთა ბრუნებაში: მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ სესხების გარკვეულ საფეხურზე ისევე იძალა საკუთრივ წოვათუშური ენის გრამატიკულმა მოდელმა და წოდებითის ო-ნიშნისანი ქართულისებური ფორმები მოულოდნელად სახელობითში აიტანა. მოვლენათა განვითარების ამ საფეხურზე წარმმართველი გახდა კვლავ წოვათუშური ენის საკუთარი კანონზომიერება, რომლის მიხედვითაც მიმართვის ფორმა სახელობითისას უნდა ემთხვეოდეს, გაჩნდა ახალი ბაზისური ფუძე, გაჩნდა ბრუნების ახალი სახეობა; მოხდა თავისებური კონტამინაცია: ფორმა ქართულისაა, ხოლო გამოყენება, ანუ ერთნაირი განაწილება სახელობითსა და წოდებითში – საკუთარი.

ორი მიკროსისტემის აღნიშნულ კონტამინაციას შედეგად ის მოჰყვა, რომ ერთმანეთის პარალელურად ამოქმედდა წყვილი პარადიგმა ბრუნებისა, რომელთაგან ერთი ტრადიციულია, მეორე კი მთლიანად ახალ ნაწოდებითარ ფუძეზეა აგებული.

მაგალითად:

	ა) ძველი ბრუნება	ბ) ახალი ბრუნება
სახ.	დად(ა) „მამა“	დად-ო
ერგ.	დადა-ს	დად-ო-ს
ნათ.	დადა-მ ⁶	დად-ო-მ ⁶ → დადე ₁ – მ ⁶

მიც. I დადა-ფ
 მიც. II დადა-მ-გო
 მიც. III დადა-მ-გო
 მიც. IV დადა-ხ
 ინსტრ. დადა-მ-ვ
 გარდ. დადა-მ-ლ
 წოდ. დად // დად-ა

დად-ო-მ-ნ → დადუმნ
 დადა-მ-გო → დადუმგო
 დადა-მ-გო → დადუმგო
 დად-ო-ხ
 დადო-მ-ვ → დადუმვ
 დადო-მ-ლ → დადუმლ
 დად-ო

ა) ძველი ბრუნება
 სახ. ნან(ა)
 ერგ. ნანა-ს
 ნათ. ნანა-მ⁶
 მიც. I ნანა-მ-ნ
 მიც. II ნანა-მ-გო
 მიც. III ნანა-მ-გო
 მიც. IV ნანა-ხ
 ინსტრ. ნანა-მ-ვ
 გარდ. ნანა-მ-ლ
 წოდ. ნან // ნან-ა

ბ) ახალი ბრუნება
 ნან-ო
 ნან-ო-ს
 ნან-ო-მ⁶ → ნანაუმ⁶
 ნან-ო-მ-ნ → ნანუმნ
 ნან-ო-მ-გო → ნანუმგო
 ნან-ო-მ-გო → ნანუმგო
 ნან-ო-ხ
 ნან-ო-მ-ვ → ნანაუმვ
 ნან-ო-მ-ლ → ნანაუმლ
 ნან-ო

ა) ძველი ბრუნება
 სახ. ბიძი „ბიძა“
 ერგ. ბიძი-ს
 ნათ. ბიძ-მ⁶
 მიც. I ბიძ-ი-ნ
 მიც. II ბიძ-ი-გო
 მიც. III ბიძ-ი-გო
 მიც. IV ბიძ-ი-ხ
 ინსტრ. ბიძ-ი-ვ

ბ) ახალი ბრუნება
 ბიძ-ო
 ბიძ-ო-ს
 ბიძ-ო-მ⁶ → ბიძუმ⁶
 ბიძ-ო-მ-ნ → ბიძუმნ
 ბიძ-ო-მ-გო → ბიძუმგო
 ბიძ-მ-გო → ბიძუმგო
 ბიძ-ო-მ-ხ → ბიძუმხ
 ბიძ-ო-მ-ვ → ბიძუმვ

გარდ. ბიძ-ი-ლ
წოდ. ბიძ// ბიძი

ბიძ-ო-მ-ლ → ბიძყმდ
ბიძ-ო

ა) ძველი ბრუნება

სახ. მამი „მამიდა“

ერგ. მამი-ს

ნათ. მამ-ი^ნ

მიც. I მამ-ი-ნ

მიც. II მამ-ი-გო

მიც. III მამ-ი-გო

მიც. IV მამ-ი-ხ

ინსტრ. მამ-ი-ვ

გარდ. მამ-ი-ლ

წოდ. მამი // მამი

ბ) ახალი ბრუნება

მამ-ო

მამ-ო-ს

მამ-ო-მ^ნ → მამყმ^ნ

ამ-ო-მ-ნ → მამყმ^ნ

მამ-ო-მ-გო → მამყმგო

მამ-ო-მ-გო → მამყმგო

მამ-ო-მ-ხ

მამ-ო-მ-ვ → მამყმვ

მამ-ო-მ-ლ → მამყმლ

მამ-ო

ამ გზით ზოგიერთმა სახელმა სახელობითსა და წოდებით-ში საბოლოოდ დაიფიქსა ძველი ფუძე, რის შედეგადაც მივიღეთ ბრუნების პარადიგმათა სხვა უფრო ახალი ტიპის პარალელიზმები. ასეთ ვითარებას გვიჩვენებენ სახელები **მამო** (და) და **მამო** (ქმა, რომელთაც დანარჩენ ბრუნებებშილა შემორჩათ ამოსავალი ფუძეებ-ბი **მამა** და **მამა**. მსგავსი ვითარებაა აგრეთვე მათგან ნაწარმოები რთული სახელების პარადიგმებში, როგორცაა: ნანეშო (დეიდა), ნანეშო (დედის ქმა), დედეშო (მამიდა), დადეშო (მამის ქმა). წარმოგადგენთ უახლესი ტიპის პარალელიზმების რამდენიმე ნი-მუშს:

1) სახ. ვამ-ო „ქმა“

ერგ. ვამა-ს

ნათ. ვამა-მ^ნ

მიც. I ვამა-მ^ნ

ვამ-ო

ვამ-ო-ს

ვამ-ო-მ^ნ → ვამყმ^ნ

ვამ-ო-მ-ნ → ვამყმ^ნ

მიც. II ვაშა-მ-გო
 მიც. III ვაშა-მ-გრ
 მიც. IV ვაშა-მ-ხ
 ინსტრ. ვაშა-მ-ვ
 გარდ. ვაშა-მ-ღ
 წოდ. ვაშ-რ

ვაშ-ო-მ-გო → ვაშუმგო
 ვაშ-ო-მ-გო → ვაშუმგრ
 ვაშ-ო-მ-ხ
 ვაშ-ო-მ-ვ → ვაშუმვ
 ვაშ-ო-მ-ღ → ვაშუმღ
 ვაშ-რ

2) სახ. დაშ-რ „და“
 ერგ. დაშა-ს
 ნათ. დაშა-მ^ნ
 მიც. I დაშა-მ-ნ
 მიც. II დაშა-მ-გო
 მიც. III დაშა-მ-გრ
 მიც. IV დაშა-მ-ხ
 ინსტრ. დაშა-მ-ვ
 გარდ. დაშა-მ-ღ
 წოდ. დაშ-რ

დაშ-რ
 დაშ-ო-ს
 დაშ-ო-მ-ნ → დაშუმნ^ნ
 დაშ-ო-მ-ნ → დაშუმნ
 დაშ-ო-მ-გო → დაშუმგო
 დაშ-ო-მ-გო → დაშუმგრ
 დაშ-ო-მ-ხ
 დაშ-ო-მ-ვ → დაშუმვ
 დაშ-ო-მ-ღ → დაშუმღ
 დაშ-რ

წოდებითის ფორმანტის სესხების პროცესი საკმაოდ დიდი ხნის დაწყებული ჩანს იმიტომ, რომ ა. შიფნერი ო-ნიშნიანი წოდებითის ამ ახალ ფორმებს უკვე სახელობითში ატანილს ეცნობა. მკვლევარს არ დაუსვამს წოდებითთან მათი გენეზისური კავშირის საკითხი, მაგრამ აღნიშნავს ამ სიტყვათა აგებულებაში მომხდარი სანიტერესო ცვლილების შესახებ. იგი საყვებით სწორად მიუთითებს, რომ სახელები **ვაშრ** (ძმა) და **დაშრ** (და) ნაწარმოებია **ვაშა** და **დაშა** ფუძეებისაგან, რაკი ამ სახეს ატარებს მათი ბაზისური ფუძეები ჩეჩნურში და ამ სახითაა ისინი შემონახული თვითონ წოდვათუმური ენის ერგატევიში (შიფნერი, 1856, 37).

მოცემული ენის მიერ წოდებითის ო ფორმანტის სესხების ცდა შენიშნული აქვს აკად. ი. დეშერიევს, მაგრამ იგი არ იძლევა

ფაქტის მიმოხილვას და მასზე ზოგადი მითითებით კმაყოფილდება (დეშერიევი, 1953, 86). მკვლევარს მხედველობიდან გამოიწიება ის გარემოება, რომ წოდებითის ნასესხები ფორმა დამოუკიდებელ ფუძედ განზოგადდა, რამაც ფორმასაწარმოებელი აფიქსი სიტყვასაწარმოებელ აფიქსად აქცია. ამ გზით სესხების პროცესიც შეჩერდა, რაკი მოიშალა სახელობით-წოდებითის დაპირისპირების ფორმალური საშუალება.

ამრიგად, წოვათუშურ ენაში ვხვდებით წოდებითის ჩამოყალიბების საკმაოდ სერიოზულ ცდებს ფაქულტეტური ა-ს დართვისა, თუ ქართული ო ფორმანტის გამოყენების გზით პირველ შემთხვევაში სახეზეა ენის შინაგანი, იმანენტური განვითარების შედეგი, მეორე შემთხვევაში კი წყარო ენის აქტიური გავლენა. მიუხედავად ამისა, წოდებითი ბრუნვის დამოუკიდებელ ერთეულად ჩამოყალიბებისაგან ჯერ შორს ვართ. პროცესი, როგორც ზემოთ დავინახეთ, დააბრკოლა პარადიგმის ნასესხები წევრების ხელახალმა მოქცევამ მსესხებელი ენის გრამატიკულ სისტემაში და სახელობითად გადააზრებამ. ამ გზით წოდებითის ფორმა ახალ, წარმოქმნილ ფუძედ განზოგადდა, რამაც ფორმასაწარმოებელ მორფემას სტატუსი შეუცვალა და სიტყვასაწარმოებელ მორფემად აქცია. ამ გარემოებამ წოდებითი ბრუნვის ჩამოყალიბება წოვათუშურში სამომავლოდ გადადო, პარადიგმაში კი ცალკე გამოყვავით, რათა საკითხის ისტორია წარმოგვეჩინა. ფაქტი საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ გვიჩვენებს ენის დიდ შინაგან წინააღმდეგობას გრამატიკული ინოვაციებისადმი.

წოვათუშურის წარუმატებელი ცდა ქართულიდან წოდებითის ფორმანტის სესხებისა უკვე საკმაოდ რაოდენობით ნასესხები და დამკვიდრებული სადერივაციო აფიქსების ფონზე ყურადღებას იქცევს, როგორც ფლექსიის სესხების უპრეცედენტო შემთხვევა. აქ კარგად გამოჩნდა, რამდენად რთული და წინააღმდე-

გობრივია ეს პროცესი შორს წასული იდეალური ბილინგვიზმის დროსაც კი და რამდენად გამძლე და მოქნილია მსესხებელი ენა ამ თვალსაზრისით. თვალსაზრისოდ გამოიკვეთა ის საინტერესო კანონზომიერებაც, რომ წყარო ენიდან შემოტანილი მიმოსახრელი აფექსი თავდაპირველად ლექსემათა გარკვეულ სემანტიკურ ჯგუფს უნდა დაუკავშირდეს და მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ამ ჯგუფში დაიწყებს იგი ბუნებრივ ფუნქციონირებას, გაეხსნება გზა საყოველთაო გამოყენებისაკენ. რაც შეეხება „თეთრი ლაქების“ საკითხს, მოცემული შემთხვევა ახალი ბრუნვის ჩამოყალიბების მცდელობისა კიდევ ერთხელ გვიჩვენებს, რომ ინტერფერენტული პროცესები გარდაუვალი აუცილებლობით გულისხმობს თითოეული დიობის შევსებას ენობრივი სტრუქტურის ყველა დონეზე. განსხვავებას მხოლოდ დროის ფაქტორი ქმნის, რომელიც სხვადასხვაგვარია იმის მიხედვით, თუ გრამატიკული იერარქიის რომელ საფეხურთან გვაქვს საქმე.

II. § 6. ზედსართავი სახელი

წოვათუშური ენის ზედსართავი სახელი აგებულებისა და ფორმაცვალების მიხედვით დამოუკიდებელ სისტემას ქმნის ამავე ენის სხვა მეტყველების ნაწილებს შორის, რამაც განაპირობა ინტერფერენტულ პროცესებთან მიმართებით მისი ცალკე გამოყოფა-განხილვა. სახელობით ბრუნვაში მაზედსართავებელი ფუნქციით მას ნაზალური ხმოვანი დაერთვის, სხვა ბრუნვებში კი – საგანგებო ჩი მახასიათებელი, რითაც იქმნება თავისებური ოპოზიცია დანარჩენ მეტყველების ნაწილებთან სხვაგვარად დგას საზღვრულთან მისი დამოკიდებულების საკითხიც, ამ ნიშნებით იგი

ცალკე დგას სხვა სახელებისაგან და ქმნის ბრუნების პარადიგმათა საკუთარ მარკირებულ სისტემას.

ზოგად ენათმეცნიერებაში ხშირად აღნიშნავენ იმის შესახებ, რომ სისტემებრივად რაც უფრო შეკრულ-შემოზღუდულია მეტყველების ესა თუ ის ნაწილი, მით უფრო შეუფალია იგი ინტერფერენტული პროცესებისათვის (ფოჩხუა, 1974, 343; ვაინრახი, 1972, 46). ამ მხრივ, როგორც აღვნიშნეთ, წოვათუშური ენის ზედსართავ სახელს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს დანარჩენ მეტყველების ნაწილებს შორის. ზედსართავი სახელის სისტემებრივი შეკრულ-შემოზღუდულობის ფაქტორმა თავი იჩინა, ერთი მხრივ, მზა ლექსიკურ ერთეულთა სესხებისადმი მკვეთრი წინააღმდეგობის პროცესში, მეორე მხრივ კი - მორფოლოგიური ინოვაციებისადმი კონსერვატიულ დამოკიდებულებაში.

პირველი ასპექტი მზა ერთეულების სესხებისადმი ენის შინაგანი წინააღმდეგობისა ცალკე გვაქვს განხილული და სტატისის სახით გამოქვეყნებული, რის გამოც აქ აღარ ვეხებით და საჭიროების შემთხვევაში კვლევის მზა შედეგებით ვსარგებლობთ (მიქელაძე, 1977, 167-168). ნაშრომში ჩვენ მიერ წარმოდგენილი მეტყველების ნაწილთა ღიაობის ცხრილები საშუალებას იძლევა გავარკვიოთ ცალკეული მეტყველების ნაწილის ღიაობის ხარისხი ორენოვნების სხვადასხვა საფეხურზე, გავითვალისწინოთ მოცემულ საკითხში დროთა სვლასთან დაკავშირებით მომხდარი ძვრები. საგულისხმოა, რომ ინდივიდუალური ორენოვნების დროს ზედსართავი სახელის ღიაობა მხოლოდ 14%-ს უდრიდა, მაშინ როდესაც არსებითი სახელის ღიაობა 65%-ს აღწევდა. ამ დროს ზედსართავი სახელი თავისი შინაგანი წინააღმდეგობის ძალით თითქმის ზმნას უტოლდებოდა. სწორედ რთული აგებულების გამო იყო, რომ ზედსართავების სესხება არსებითებთან შედარებით მაშინ საოცარი შეზღუდულობით ხასიათდებოდა. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც

მოიხსნა ზოგი მორფონოლოგიური ბარიერი, შედარებით დაჩქარდა ამ უკანასკნელთა შეთვისების პროცესი, რის გამოც ორენოვნების მომდევნო საფეხურზე მათმა ღიაობამ უკვე 71%-მდე აიწია.

ამჯერად ზედსართავ სახელთან დაკავშირებული ინტერფერენციის სხვა მხარე გვანტერესებს: ვიკვლევთ ინოვაციათა ხასიოსა და მასშტაბებს საკუთრივ ბრუნების პარადიგმებში; ვარკვევთ, როგორია გრამატიკული გავლენის შელწვევადობა საერთოდ და რა მიმართებაშია იგი მიმოხრის სირთულეებთან; რა გზით ეყრება საფუძველი ცვლილებებს პარადიგმათა მთლიან სისტემაში.

ზედსართავი სახელი წოვათუშურში, ისევე როგორც სხვა ენებში, ვითარებითია, ან მიმართებითი. ამ ორი სახის ზედსართავებს შორის მსგავსებაც გვაქვს და განსხვავებაც: განსხვავება ბაზისურ ფუძეთა აგებულებაშია, მსგავსებას კი მათი ერთნაირი დაბოლოება ქმნის, კერძოდ, ნაზალური ხმოვანი, რომელიც მაზედსართავებელი ფუნქციით აუსლაუტში თანაბრად დაერთვის ერთსაც და მეორესაც.

ვითარებითი ზედსართავები ფორმის მიხედვით მარტივია, ცხადია, თუ თვითონ მაზედსართავებელ ხმოვანს არ მივიღებთ მხედველობაში. მოცემულ შემთხვევაში ეს ხმოვანი დაერთვის მარტივ ძირს, რომელიც შინაარსის მიხედვით ნეიტრალურია, რის გამოც მხოლოდ შესაბამისი აფიქსების დართვა აქცევს მას ამა თუ იმ მეტყველების ნაწილად. დღეს წოვათუშურში მაზედსართავებელი ფუნქციით დატვირთულია ხუთივე ნაზალური ხმოვანი (ან, ენ, ინ, ონ, უნ), მაგრამ რომელიმე მათგანის დართვა სათანადო ძირზე არაა ნებისმიერი, რადგან ეს საკითხი უკვე ტრადიციის დონეზე წყდება.

მაგალითად:

- ა^ნ: ატ-ა^ნ (ადვილი), ხალ-ა^ნ (ძნელი), ზორ-ა^ნ (ყოჩაღი)...

- ე^ნ: ღაზ-ქ (კარგი), ლაჯ-ქ (მაღალი), წიგ-ქ (წითელი), აფ-ქ (მწვანე), დას-ქ (ცარიელი), ყაჰ-ქ (მწარე), კჷ აფ-ქ (კოჭლი)...
- ი^ნ: ნიფს-ი (სწორი), შორ-ი (განიერი), თიშ-ი (ძველი), მუსტ-ი (მკავე), ღურ-ი (მლაშე), მაწრ-ი (ტკბილი), ცჷ ირ-ი (ბასრი)...

- ო^ნ: აყრ-ო (გაშლილი), ფხიტ-ო (ცქვიტი), კაწკ-ო (პატარა), დაჯ -ო (დიდი)...

- უ^ნ: გამ-უ (გაშლილი), ლახ-უ (დაბალი), ლუჩ-უ (დაბლურა).

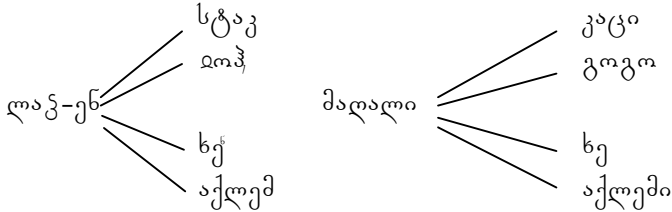
შესწავლილია და დადგენილი, რომ თითოეული ნაზალური ხმოვნის ამოსავლად ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნისეული ი ივარაუდება, რომელსაც ცვლილება განუცდია სხვადასხვა ფონეტიკურ გარემოში (უსლარი, 1988, 42; დეშერიევი, 1963, 452). ცნობილია, რომ ნათესაობითი ბრუნვის ფუნქციებიდან, რომელთა მიხედვითაც აშკარა პარალელიზმი ახასიათებს მსოფლიოს ენებს, ერთ-ერთი ძირითადი სწორედ მისი მაზედსართაველები ფუნქციაა (ნებიერიძე, 1994, 190). ამ მხრივ საინტერესო ვითარებას წარმოგვიდგენს წოვათუშური, სადაც ყველანაირი მსაზღვრელი ნათესაობითის ერთიან ფორმაშია წარმოდგენილი და საზღვრულთან მაკავშირებელი ძირითადი საშუალებაც სწორედ ამ ბრუნვის ფორმაშია.

ვითარებით ზედსართავთა საზღვრულთან საკავშირებელ საშუალებას ნაზალურ ხმოვანთან ერთად ზოგჯერ კლასნიშანიც წარმოადგენს. ასეთი ორნიშნიან ზედსართავეებში ყოველთვის აისახება საზღვრულთა კლასი, უკლასნიშნოები კი დაკავშირების ამ საშუალებას მოკლებულნი არიან.

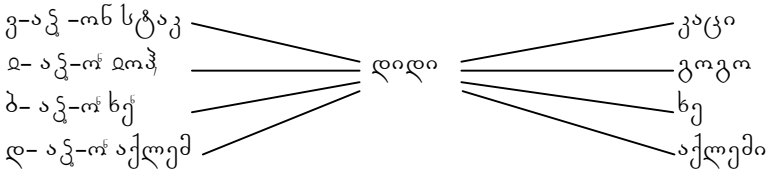
საზღვრული სახელის კლასის მიხედვით კლასნიშნიანი ზედსართავის ოთხი ფორმა შეგვხვდება მაშინ, როდესაც იმავე სა-

ხელებთან, მსგავსად ქართულისა, უკლასნიშნო ზედსართავი ერთი საერთო ფორმით იხმარება. შევადაროთ, მაგალითად:

ა) უკლასნიშნო ზედსართავი:

ბ) კლასნიშნიანი ზედსართავი იმავე სახელებთან:

ზემოთ ჩვენ გარკვეული მოსაზრებებით მხოლოდ უკლასნიშნო ზედსართავები დავასახელებთ, ამჯერად კი კლასნიშნიანთა მაგალითებს მოვიყვანთ:

დ-აწ-ი (მძიმე), დ-ახ-ე (გრძელი), დ-უტყ-ი (წვრილი, დ-აგ-ი (მსუბუქი), დ-აყ-ი (ხმელი), დ-აც-უ (მოკლე), დ-არ-ი (იარიანი), დ-უყ-ი (სქელი სითხე), დ-არწ-ი (შიშველი), დ-აჩკრ-ი (გლუვი)...

ვითარებითი ზედსართავები გარკვეული პირობით ყველა მარტივად უნდა გამოგაცხადოთ, რადგან როგორც მაზედსართავებელი სუფიქსი, ისე კლასნიშნიან კონკრეტულ შინაარსს მოკლებულია. სხვა მდგომარეობაა ამ მხრივ მიმართებითს ზედსართავებთან. მათი ბაზისური ფუძე რთულია, რადგან კონკრეტული ში-

ნაარსითაა დატვირთული ძირეული სახელებიც და მათზე დართული სადერეივაციო აფიქსებიც. გვაქვს ქონებისა, უქონლობისა, წარმომავლობისა, მსგავსებისა და სხვა შინაარსობრივი ჯგუფების ზედსართავი სახელები.

მაგალითად:

თუხო-რქ (მარილიანი), წეგო-რქ (სისხლიანი), მათხო-რქ (მზიანი)... ყარო-ლქ (წვიმიანი), ჰადრნე-ლქ (ფქვილიანი)... დაკ-ლქ (გულიანი, გულადი), დადი-ლქ (პატრონიანი), ჰაში-ლქ (სტუმრიანი, ასი-ლქ (ხბოებიანი)... ხი-წქ (უწყალო), დადი-წქ (უპატრონო), ტათბუ-წქ (უფულო), თუხ-წქ (უმარილო), მადხ-წქ (უფასო)...

ფსარე-ლყ (გუშინდელი), თხა-ლყ (დღევანდელი), დუ-დახ-ლყ (წუგანდელი)... ვაჟ-ღქ (ჩვენნაირი, ჩვენებური), ხენ-ღქ (ხისნაირი) ხილ-ღქ (ხილისნაირი)...

წოვათუშური ენის წარმოქმნილ სახელთა შინაარსობრივ ჯგუფებსა და მათს მაწარმოებელ ფორმანტებზე ჩვენ ცალკე ემსჯელობთ ამ ნაშრომის მომდევნო თავში, რის გამოც აქ ზოგადი მიმოხილვა და მაგალითებით ვკმაყოფილდებით. წარმოდგენილ მაგალითებში ზედსართავთა შინაარსობრივი ჯგუფების მაწარმოებელი სუფიქსები **რქ, ლქ, წქ, ლყ, ღქ** რთულია: მათი ბოლო ნაზალური ხმოვნები საკუთრივ მაზედსართავებელი სუფიქსებია, კონკრეტული შინაარსი კი წინამავალ თანხმოვნებთან არის დაკავშირებული.

აუსლაუტის ნაზალური ხმოვნის დისტრიბუციაზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ წოვათუშურ ენაში ხმოვნით ცალკეა გამოყოფილი არა მხოლოდ ზედსართავი სახელი, არამედ ყველანაირი მსაზღვრელი საერთოდ. გარდა საკუთრივ ზედსართავი სახელებისა, ესაა პირველ რიგში სუბსტანტიური მსაზღვრელები, აქვე შემოდის სხვადასხვა ჯგუფის ნაცვალსახელები, რიცხვითები.

სუბსტანტიური მსაზღვრელები ჩვეულებრივ ნათესაობით ბრუნვაში მდგარი სახელებია, რომელთა ერთადერთ დასაშვებ დაბოლოებას ნაზალური ხმოვანი წარმოადგენს. ამ ჯგუფის მსაზღვრელთა ფუნქციაა საენის განსაზღვრა დანიშნულების, კუთვნილების, მასალისა თუ სხვათა მიხედვით.

მაგალითად:

ვაშ-ქ ქანგრ (ძმის წიგნი), დაშ-ქ მანდილ (ღის მანდილი), ბადრ-ქ სათამაშო (ბავშვის სათამაშო)... ხენ-ქ ჩაკრ (ხის სკამი), ოგრ-ქ წა (აგურის სახლი), ვერ-ქ ლაპ (ქვის კიბე), ხილ-ჟ ნეკ (ხილის დანა), ყაბ-ძ დაყარ (ძროხების საჭმელი), თესლ-ჟ ხორბალ (სათესლე ხორბალი)...

ნაზალური ხმოვნით ბოლოვდება ამ ენის რეგობითი რიცხვითი სახელებიც. მათი მაწარმოებელია რთული დაბოლოება **ლო-ლქ**. სადაც ხმოვანი ო ხშივად რედუცირებულია.

მაგალითად:

ში (ორი) - ში-ლლქ (მეორე), ვო (სამი) - ვალლქ (მესამე), დშიფს (ოთხი) - დშიფს -ლლქ (მეოთხე), ტყა (ოცი) - ტყა-ლლქ (მეოცე), ფხაუზტყ (ასი) - ფხაუზტყ-ლლქ (მეასე)...

ნაზალური ხმოვანი აბოლოებს ჩვენებით ნაცვალსახელებსაც, რომელთაც ფუძედ აქვთ პირის ნაცვალსახელოთაგან ნაწარმოები ვითარების ზმნიზედა.

ი (ეს) - იშტ (ასე) - იშტჟ (ასეთი)

ო (ის) - ოშშტ (ისე) - ოშშტჟ (ისეთი)

მოლჟ (როგორი), მიჩრქ (სადაური), მაცლჟ (როდინდელი), ჰანლქ (ვისნაირი), მელ -ლქ (მერამდენე)... გამონაკლისს ქმნის ამ მხრივ ერთადერთი **მენჟხ** (რომელი).

როგორც ვხედავთ, ნაზალური ხმოვნით იკვრება თავისებური წრედი, რომელშიც მოქცეულია არა მარტო საკუთრივ ზედსართავი სახელები, არამედ ყველა სახის მსაზღვრელი საერთოდ

და დაპირისპირებულია დანარჩენ სახელებთან, რომელთაც მოცემული არანაწიროების მიხედვით თავისთავადი შეიძლება ვუწოდოთ. ამ გზით იქმნება ორწევრა ოპოზიცია, სადაც მორფოლოგიის დონეზე ერთმანეთს უპირისპირდებიან ნაზალურხმოვნის და უნაზალურხმოვნის, ანუ მსაზღვრელი და თავისთავადი სახელები. ნაზალურხმოვნის მსაზღვრელებში, როგორც ზევით უკვე მივუთითეთ, შედის: ვითარებითი და მიმართებითი ზედსართავები, გენიტური მსაზღვრელები, რიგობითი რიცხვითები, კუთვნილებითი, კითხვითი და ჩვენებითი ნაცვალსახელები; მსაზღვრელად გამოყენებულ სახელებში უნაზალურხმოვნო გამონაკლისს ქმნიან მხოლოდ რაოდენობითი რიცხვითები, ზედსართავთა ხარისხის ფორმები და მიმღეობები.

ზედსართავ სახელთა ხარისხის ფორმებისა და მიმღეობათა მიერ ნაზალური ხმოვნის დაურთველობა შეიძლება იმით აიხსნას, რომ მათ ბაზისურ ფუძეებში ეს ხმოვანი უკვე ფიგურირებს სხვადასხვა ფუნქციით, რის გამოც მისი ხელახალი გამოყენება მოუხერხებელი უნდა ყოფილიყო. გარდა ამისა ორივეს აქვს სპეციფიკური დაბოლოება, რითაც ისინი ფორმალურად საკუთარ სისტემას ქმნიან და მსაზღვრელთა დამოუკიდებელ ქვეკლასებად ფორმდებიან. რაც შეეხება რაოდენობით რიცხვითებს, მათ არა აქვთ რაიმე სახის სისტემური წარმოება, რის გამოც მსაზღვრელ სახელთაგან მათი განზე გადგომის მოტივირება ძნელდება. ერთიდან ათამდე ისინი სხვადასხვა დაბოლოების ძირეული სახელებია, რომლებიც ზევით უკვე ათობით-ოცობითი თვლის სისტემაში ექცევიან და ხელახლა მეორდებიან.

თავისთავადი და მსაზღვრელი სახელების აღნიშნული ორწევრა კორელაციის თვალსაზრისით საინტერესოა ის გარემოება, რომ მათი დაპირისპირება ბაზისურ ფუძეებში არსებული სხვაობით კი არ მთავრდება, არამედ ბოლომდე გასდევს პარადიგმებს: თა-

ვისთავადი სახელები იბრუნვიან, მსაზღვრელი სახელები კი ბრუნვის ნიშნებს საერთოდ არ დაირთავენ და სახელობითისაგან განსხვავებული თავისებური ფუძის სახით არიან წამოდგენილი ყველა სახის ბრუნვაში. ეს მეორე ფუძე მსაზღვრელი სახელებისა ერთი მხრივ, თავისსავე სახელობითს უპირისპირდება, მეორე მხრივ კი – საზღვრელი სახელების ცალკეული ბრუნვების მარკირებულ ფორმებს. საქმე გვაქვს მსაზღვრელთა თავისებურ ორფუძიანობასთან.

საინტერესოა, რომ სავალდებულო ნაზალური ხმოვნით ერთ კლასში გაერთიანებულ ატრიბუტულსა და სუბსტანტიურ მსაზღვრელებს ტრანსფორმათა წარმოების განსხვავებული წესები აქვთ. ატრიბუტული მსაზღვრელები მეორე ფუძის საწარმოებლად საერთო ნახური წარმომავლობის ჩო სუფიქსს დაირთავენ, რომლის საშუალებითაც ხორციელდება სახელობითის ბაზისური ფუძისადმი დანარჩენი ბრუნვების საერთო ახალი ფუძის დაპირისპირება. აღნიშნული ფორმანტის თავდაპირველი ფუნქციისა და გენეზისის შესახებ საინტერესო თვალსაზრისი წამოაყენა პროფ. კ. ჭრელაშვილმა. მკვლევარს იგი მსაზღვრელი ნაწევარის როლში გამოყენებული შარ (თვითონ) ნაცვალსახელის ფონეტიკურად შეცვლილ სახეობად მიაჩნია (ჭრელაშვილი, 1977, 167).

ატრიბუტულ მსაზღვრელებთან დაკავშირებით საინტერესოა ის გარემოება, რომ ცალკე ბრუნებისას, ანუ გაარსებითების შემთხვევაში, ისინი ჩვეულებრივ დაირთავენ ბრუნვის ნიშნებს, მსაზღვრელად გამოყენებისას კი ოდენ ფუძის სახით ფუნქციონირებენ. თვალსაჩინოებისთვის წარმოვადგენთ ბრუნების ნიმუშებს, რომელთაც მარტო მხოლოდით რიცხვში დავიმოწმებთ, რადგან მსაზღვრელი სახელი წოვათუშურში რიცხვის მიხედვით საერთოდ არ იცვლება. გვაქვს:

1) სახ. ლაგ-ქ ვაშ-ო „მაღალი ძმა“

ერგ. ლაჯ-ე-ჩრ	ვაშა-ს
ნათ. ლაჯ-ე-ჩრ	ვაშა-მ ^ნ
მიც. I ლაჯ-ე-ჩრ	ვაშ-მ-ნ
მიც. II ლაჯ-ე-ჩრ	ვაშა-მ-გო
მიც. III ლაჯ-ე-ჩრ	ვაშა-მ-გრ
მიც. IV ლაჯ-ე-ჩრ	ვაშა-ხ
ინსტრ. ლაჯ-ე-ჩრ	ვაშა-მ-ვ
გარდ. ლაჯ-ე-ჩრ	ვაშა-მ-ლ

2) სახ. თიშ-ძ	წა	„ძველი სახლი“
ერგ. თიშ-ი-ჩრ	წენ-ი-ვ	
ნათ. თიშ-ი-ჩრ	წენ-ი ^ნ	
მიც. I თიშ-ი-ჩრ	წენ-ი-ნ	
მიც. II თიშ-ი-ჩრ	წენ-ი-გო	
მიც. III თიშ-ი-ჩრ	წენ-ი-გრ	
მიც. IV თიშ-ი-ჩრ	წენ-ი-ხ	
ინსტრ. თიშ-ი-ჩრ	წენ-ი-ვ	
გარდ. თიშ-ი-ჩრ	წენ-ი-ლ	

მსაზღვრელთა სახელობითის ბაზისურ ფუძეზე **ჩო** სუფიქსის დაწესების შემდეგ ყოფილი აუსლაუტის მანქანათმშენებელი ხმოვანი კარგავს ნაზალობას და ერთგვარი თანხმოვანთგამყარის ფუნქციას ასრულებს. სწორედ ამიტომ ჩო მანახსათებელს, გარდა სახელობითთან ირიბი ბრუნვის დაპირისპირებისა, ახალი, მეორე ფუნქციაც ეკისრება – მსაზღვრელისაგან მსაზღვრელის გამიჯვნა. ამრიგად, ჩო სუფიქსით დამატებით ერთვება ატრიბუტულ მსაზღვრელთა მარკირების იმ სისტემაში, რასაც სახელობითში ნაზალური ხმოვანი ემსახურება.

სუფიქსი **ჩო** იმდენად დამანახსათებელია ატრიბუტულ მსაზღვრელთა სისტემისათვის, რომ ირიბ ბრუნვებში იგი დაერ-

თვის ისეთ სახელებსაც კი, რომლებიც გამონაკლისს ქმნიან და სახელობითში ნაზალურ ხმოვანს არ დაირთავენ. ასეთებია ხარისხის სახელები და მიმღებები. ამჯერად ცალკე მხოლოდ რაოდენობითი რიცხვითები რჩებიან. დავასახელებთ ხარისხის სახელებისა და მიმღებობათა ბრუნების რამდენიმე მაგალითს:

1) სახ. ბახ-ივხ	ხე ⁶ „უფრო გრძელი ხე“
ერგ. ბახ-ივხ-ჩრ	ხენ-ე-ვ
ნათ. ბახ-ივხ-ჩრ	ხენ-ე ⁶
მიც. I ბახ-ივხ-ჩრ	ხენ-ე-ნ
მიც. II ბახ-ივხ-ჩრ	ხენ-ე-გო
მიც. III ბახ-ივხ-ჩრ	ხენ-ე-გრ
მიც. IV ბახ-ივხ-ჩრ	ხენ-ე-ხ
ინსტრ. ბახ-ივხ-ჩრ	ხენ-ე-ვ
გარდ. ბახ-ივხ-ჩრ	ხენ-ე-ღ

1) სახ. ბოჟენრ	ხე ⁶ „წაქცეული ხე“
ერგ. ბოჟენრ -ჩრ	ხენ-ე-ვ
ნათ. ბოჟენრ -ჩრ	ხენ-ე ⁶
მიც. I ბოჟენრ -ჩრ	ხენ-ე-ნ
მიც. II ბოჟენრ -ჩრ	ხენ-ე-გო
მიც. III ბოჟენრ -ჩრ	ხენ-ე-გრ
მიც. IV ბოჟენრ -ჩრ	ხენ-ე-ხ
ინსტრ. ბოჟენრ -ჩრ	ხენ-ე-ვ
გარდ. ბოჟენრ -ჩრ	ხენ-ე-ღ

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ, თუ საზღვრულ სახელთა პარადიგმებში ცხრა განსხვავებული ფორმა ფიგურირებს ბრუნების მიხედვით, მსაზღვრელ სახელებთან მხოლოდ ორი ფორმა უპირისპირდება ერთმანეთს: ერთი - სახელობითი ბრუნვისა, ნაზალურხმოვნისა, მეორე კი - საერთო ყველა დანარჩენი

ბრუნვისათვის, ჩო სუფიქსიანი. ბაზისური ფუძის ნაზალური ხმოვნის ჩო-თი შეცვლის გზით სახელობითი უპირისპირდება მისსავე ტრანსფორმებს. ეს დაპირისპირება იმდენად არსებითია მსაზღვრელი სახელებისათვის, რომ, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, მათ შეიძლება საზღვრულისადმი დაქვემდებარების რომელიმე სხვა ნიშანი დააკლდეთ, ეს თავისებური ორფუძიანობა კი ხელუხლებელი რჩება.

მიუხედავად იმისა, რომ ნაზალური ხმოვანი ყველანაირი მსაზღვრელის საერთო მახასიათებელია, ჩო სუფიქსი ყველას საკუთრება არ არის, მასზე გადის სადემარკაციო ხაზი ატრიბუტულსა და სუბსტანტიურ მსაზღვრელებს შორის. სუბსტანტიური მსაზღვრელები სწორედ ჩო-ს დაურთველობით გამოირჩევიან ატრიბუტულ მსაზღვრელთაგან და ორფუძიანობაც სხვა პრინციპზე აქვთ აგებული: ნაზალური ხმოვნით გაფორმებულ სახელობითის ბაზისურ ფუძეს დანარჩენ ბრუნვებში უპირისპირდება იგივე ფუძე, რომელსაც აუსლაუტის ნაზალური ხმოვანი ან მთლიანად ჩამოსცილდება, ან დაკარგავს მხოლოდ ნაზალობას, დამატებით კი ალარაფერი დაემატება.

როგორც აღვნიშნეთ, წოვათუშურ ენაში გენიტიური მსაზღვრელები ნაზალური ი, ან ე ხმოვნებით არის ნაწარმოები. საგულისხმოა, რომ თითოეული მათგანის ჩამოცილება სხვადასხვა რეფლექსს იძლევა ფუძეში: ხდება უკუგანვითარება იმ ფონოლოგიური პროცესებისა, რაც განხორციელდა მათი დართვისას. ამ ცვლილებების გზის ნაზალურხმოვნაინი სახელობითი უპირისპირდება ყველა დანარჩენ ბრუნვას მსაზღვრელი სახელისა. ცვლილებები განსხვავებულია მსაზღვრელის საყრდენი ფუძის სიგრძის მიხედვით, კერძოდ:

1. ორ- და მეტმარცვლიან საყრდენ ფუძეთა მქონე მსაზღვრელებში პზოცესები ვითარდება ფუძის დაბოლოების მიხედვით:

ა) თანხმოვანფუძიანებში ხდება აღდგენა რედუცირებული თუ ეპენტეზირებული ხმოვნებისა. მაგალითად:

აღზნ-ქ (აღაზნისა) - აღზან, ცოკლ-ქ (მელასი) - ცოკალ, გოდრ-ქ (გოდრისა) - გოდორ... ქაძნჭ (ყურძნისა) - ქანიზ, ჭაძნკ-ქ (ნიკაბისა) - ჭანიკ...

ბ) ხმოვანფუძიანებში ხდება აუსლაუტის დიფთონგის დაშლა:

მაგალითად:

ყარუ-შ (წვიმის) - ყარო, სპილუ-შ (სპილოს) - სპილო, სორუ-შ (სოროს) - სორო, კოდო-შ (კოდოს) - კოდო...

II. ერთმარცვლიანი ძირეული სახელებისაგან მიღებულ გენეტიურ მსაზღვრელებში სხვადასხვა ვითარებაა იმის მიხედვით, თუ რომელი ხმოვანი ჩამოსცილდება ფუძეს, ი თუ ე:

ა) ქ-ს ჩამოცილება თანხმოვანფუძიანებში წინამავალი ა, ე, ო ხმოვნების საკომპენსაციო გაგრძელებას იწვევს, ი და უ კი უცვლელი რჩება.

მაგალითად:

ბატ-ქ (ბატის) - ბატ, გედ-ქ (გედის) - გედ, ვორ-ქ (ვაშლის) - ვორ... კურ-ქ (კვამლი) - კურ, ტურ-ქ (ტური) - ტურ, ვირ-ქ (ვირის) - ვირ...

ბ) თანხმოვანფუძიან მსაზღვრელებს არ ჩამოსცილდება, კარგავს მხოლოდ ნაზალობას, გადაინაცვლებს წინა ხმოვანთან და ქმნის დიფთონგს.

მაგალითად:

ნას-ი (რძლის) - ნაძს, დაშ-ი (სიტყვის) - დადშ, ნაყ-ი (გზის) - ნაყყ, მახ-ი (ქარის) - მაძხ... კოტ-ი (კატის) - კუდტ, ქორ-ი (ქორის) - ქუდრ...

გ) ხმოვანთუძიანებთან ი კარგავს მხოლოდ ნახლოობას, ქ კი მთლიანად იკარგება:

ვა-ი (ღორის) - ვაძ, ჩა-ი (დათვის) - ჩაძ...

რუ-ი (რუის) - რუჟ, კუ-ი (კუს) - კუჟ...

თვალსწინოებისათვის ვაბრუნებთ რამდენიმე წყვილს, და-ვიმოწმებთ მხოლოდითის პარადიგმებს: ბატქ ბუმბულ (ბატის ბუმ-ბული), გედქ თივთიკ (გედის თივთიკი), ვორქ ფოთოლ (ვაშლის ფოთოლი), აღზნქ ხი (აღაზნის წყალი), დიკქ ჰიკ (ცულის ტარი), ნასი მანდილ (რძლის მანდილი), ცოკლქ მულ (მელიის კუდი), გოდრქ ძირ (გოდრის ძირი)...

სახ.	ბატ-ქ	ბუმბულ	გედ-ქ	თივთიკ
ერგ.	ბატ	ბუმბლ-ე-ვ	გედ	თივთკ-ე-ვ
ნათ.	ბატ	ბუმბლ-ე ^ვ	გედ	თივთკ-ე ^ვ
მიც. I	ბატ	ბუმბლ-ე-ნ	გედ	თივთკ-ე-ნ
მიც. II	ბატ	ბუმბლ-ე-გო	გედ	თივთკ-ე-გო
მიც. III	ბატ	ბუმბლ-ე-გრ	გედ	თივთკ-ე-გრ
მიც. IV	ბატ	ბუმბლ-ე-ხ	გედ	თივთკ-ე-ხ
ინსტრ.	ბატ	ბუმბლ-ე-ვ	გედ	თივთკ-ე-ვ
გარდ.	ბატ	ბუმბლ-ე-ლ	გედ	თივთკ-ე-ლ

სახ.	ვორ-ქ	ფოთოლ	აღზნ-ქ	ხი
ერგ.	ვორ	ფოთლ-ე-ვ	აღზნ ^ვ	ხი-ვ
ნათ.	ვორ	ფოთლ-ე ^ვ	აღზნ ^ვ	ხი ^ვ
მიც. I	ვორ	ფოთლ-ე-ნ	აღზნ ^ვ	ხი-ნ
მიც. II	ვორ	ფოთლ-ე-გო	აღზნ ^ვ	ხი-გო
მიც. III	ვორ	ფოთლ-ე-გრ	აღზნ ^ვ	ხი-გრ

მიც. IV	ვორ	ფოთლ-ე-ხ	აღზნ	ხი-ხ
ინსტრ.	ვორ	ფოთლ-ე-ვ	აღზნ	ხი-ვ
გარდ.	ვორ	ფოთლ-ე-ლ	აღზნ	ხი-ლ

სახ.	ნას-ი	მანდილ	დიკ-ქ	ჰიკ
ერგ.	ნაღს	მანდლ-ე-ვ	დიკ	ჰაკუდრ-ვ
ნათ.	ნაღს	მანდლ-ე ^ნ	დიკ	ჰაკრ-ი ^ნ
მიც. I	ნაღს	მანდლ-ე-ნ	დიკ	ჰაკუდრ-ნ
მიც. II	ნაღს	მანდლ-ე-გო	დიკ	ჰაკუდრ-გო
მიც. III	ნაღს	მანდლ-ე-გრ	დიკ	ჰაკუდრ-გრ
მიც. IV	ნაღს	მანდლ-ე-ხ	დიკ	ჰაკუდრ-ხ
ინსტრ.	ნაღს	მანდლ-ე-ვ	დიკ	ჰაკუდრ-ვ
გარდ.	ნაღს	მანდლ-ე-ლ	დიკ	ჰაკუდრ-ლ

სახ.	ცოკალ-ქ	მუღ	გოდორ-ქ	ძირ
ერგ.	ცოკალ	მუღ-ე-ვ	გოდორ	ძირ-ე-ვ
ნათ.	ცოკალ	მუღ-ე ^ნ	გოდორ	ძირ-ე ^ნ
მიც. I	ცოკალ	მუღ-ე-ნ	გოდორ	ძირ-ე-ნ
მიც. II	ცოკალ	მუღ-ე-გო	გოდორ	ძირ-ე-გო
მიც. III	ცოკალ	მუღ-გრ	გოდორ	ძირ-ე-გრ
მიც. IV	ცოკალ	მუღ-ე-ხ	გოდორ	ძირ-ე-ხ
ინსტრ.	ცოკალ	მუღ-ე-ვ	გოდორ	ძირ-ე-ვ
გარდ.	ცოკალ	მუღ-ე-ლ	გოდორ	ძირ-ე-ლ

თუ ბრუნების პარადიგმაში მარტო ი და უ ხმოვნების შემცველ ერთმარცვლიან ძირებს მივაქცევდით ყურადღებას, ან კიდევ რედუცირებულსა და ეპენთეზირებულ ფუძეებს, შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ სუბსტანტიურ მსაზღვრელად გამოყენებულ გენეტივის ფორმას ირიბ ბრუნვებში მონაცვლეობას უწევს ძირეული სახელის სახელობითის ფუძე, რადგან ცალკე აღებული დიკ,

ტურ, გოდორ... მართლაც ემთხვევა ნომინატიურ ფორმებს. მიუხედავად აღნიშნულისა, ეს იქნებოდა საკითხის მცდარი წარმოდგენა, რისთვისაც დაგვეჭირდებოდა მთელი რივი გარდაქმნების უგულებელყოფა, რასაც ყველა შესაძლო შემთხვევაში ახორციელებს ენა ამ ფუძეთა ნიშანდებისათვის. ჩვენს მაგალითებში ფიქსირებული გქდ, ბაჭ, ვორ, ნაღს... არ არის სახელობითი და არც სხვა რომელიმე აქამდის ცნობილი ბრუნვა. მათთვის ფუნქციისა და შინაარსის მიხედვით სწორი იქნებოდა გვეწოდებინა მხოლოდ მეორადი გენეტივი.

მიუხედავად აღნიშნულისა, გარეგნული დამთხვევა ძირეულ სახელთა სახელობითისა და მეორადი გენეტივის ფორმებს შორის საკმაოდ ხშირია, მით უფრო რომ ბილინგვთა ახალი თაობა ქართულის უფრო მზარდი გავლენით გრძელსა და მოკლე ხმოვნებს თითქმის აღარ არჩევს და დიფთონგებიც მოშლის გზაზეა დამდგარი. დასახელებულ მიზეზთა გამო ეს ფორმებიც შეცდომით შეიძლება, მართლაც, გამოვაცხადოთ ძირეულ სახელთა სახელობითად. ამგვარ შეცდომას უშვებს აკად. ი. დეშერიევი, რომელსაც უყურადღებოდ რჩება ძირეული ხმოვნის საკომპენსაციო გაგრძელებისა თუ ეპენტეზისისა და დიფთონგიზაციის ზემოთ აღნიშნული ფაქტები. მეორადი გენეტივის სახელობითად ანუ წრფელ ფუძედ გამოცხადებით მკვლევარი ცდილობს დაასაბუთოს თავისთავად საყურადღებო მოსაზრება იმის შესახებ, რომ გენეტიური ბრუნვის გაფორმებამდე ეს ფუნქცია მხოლოდ სინტაქსური საშუალებით, ანუ სიტყვათა რიგით გადმოიცემოდა.

ი. დეშერიევის დებულება საინტერესოა, მაგრამ არადამაჯერებელია მისი არგუმენტაცია; მცდარია ის მაგალითი, რომელიც საილუსტრაციოდ მოაქვს ავტორს წოვათუშურიდან. აი, ისიც მისეულივე რუსული თარგმანით:

გედ თივთიკ ბოს - **лебяжний пуховый цвет** (დეშერიევი, 1963, 420). იქვე მკვლევარი დამოწმებული მაგალითის სიტყვასიტყვით თარგმანსაც იძლევა **лебед, пух, цвет**.

აღნიშნული დამოწმება არასწორია ორი თვალსაზრისით:

1. უნდა იყოს **გედ** და არა **გედ**. ხმოვნის სიგრძეს წოვათუშურში ფონემატური ღირებულება აქვს. **გედ** არ უდრის სახელობითს თავისი ფორმითა და შინაარსით, ეს მეორადი გენეტივია.

2. უნდა იყოს **თივთიკ-ქ** და არა **თივთიკ**, რადგან წოვათუშური ენის მორფოლოგიის თანახმად სახელობითში წარმოდგენილი რამდენიმე გენეტივური მსაზღვრელიდან უკანასკნელი აუცილებლად ფორმდება გენეტივის ნიშნით:

შდრ:

ა) გედ-ქ **პჰჰ** - **გედის** ფრთა

ბ) გედ **პჰან-ქ** ბუმბულ - გედის **ფრთის** ბუმბული

გ) გედ **პჰ ან ბუმბლ-ქ** ბალიშ - გედის ფრთის ბუმბულის ბალიში.

ისე რომ ი. დეშერიევის განხილული მაგალითი არასწორი გრამატიკული ფორმითაა დამოწმებული, უფრო სწორად - ყოველგვარი ფორმის გარეშე. წოვათუშურის სათანადო წესების გათვალისწინებით სადავო მაგალითი მიიღებს შემდეგ სახეს.

გედ თივთიკ-ქ ბოს (გედის თივთიკის ფერი).

აღნიშნული შეცდომა შედეგად მოჰყვა ე.წ. მეორადი გენეტივის გაუთვალისწინებლობას და რამდენიმე მსაზღვრელიდან ბოლო მსაზღვრელის სავალდებულო მართვის წესის უგულებელყოფას.

ნათქვამის შემდეგ, ბუნებრივია, დაისვას კითხვა: როცა, მიუხედავად ზემოთ აღნიშნული საგანგებო ღონისძიებებისა (ძირისეული ხმოვნის გაგრძელება, დიფთონგიზაცია...), ზოგჯერ მაინც მოხდება მეორადი გენეტივის დამთხვევა ძირეული სახელის

სახელობითან, როგორ გაარჩევს ენა მსაზღვრელს თავისთავადი სახელისაგან?

ასეთი დამთხვევის შესაძლებლობა, მართლაც, არსებობს საკუთარ სახელთაგან ნაწარმოებ გენეტიურ მსაზღვრელებში, მაგრამ ენა შესანიშნავად ართმევს თავს ამ პრობლემას. ამაში ადვილად დავრწმუნდებით, თუ ახლა უკვე ამ თვალსაზრისით შევისწავლით ასეთი „დამთხვეული“ მსაზღვრელის პარადიგმას. მაგალითად:

სახ.	მადრამ-ქ	ვაშ-რ	„მარიამის ძმა“
ერგ.	მადრამ-Ø	ვაშა-ს	
ნათ.	მადრამ-Ø	ვაშა-დ ⁶	
მიც. I	მადრამ-Ø	ვაშ-დ-ნ	
მიც. II	მადრამ-Ø	ვაშა-დ-გო	
მიც. III	მადრამ-Ø	ვაშა-დ-გო	
მიც. IV	მადრამ-Ø	ვაშა-ხ	
ინსტრ.	მადრამ-Ø	ვაშა-დ-ვ	
გარდ.	მადრამ-Ø	ვაშა-დ-ლ	

განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ის ფაქტი, რომ, როცა საზღვრული სახელობითშია და უფორმანტო (საზღვრულის სახელობითი ყოველთვის ნულოვანი მორფემით აღინიშნება წოვათუშურში), მსაზღვრელისათვის სავალდებულო ხდება გენეტივის ნიშნის დართვა, მაშინ კი, როცა საზღვრული რომელიმე სხვა ბრუნვაშია და ამის გამო ბრუნვის ნიშნით არის გაფორმებული, მსაზღვრელი უფორმანტოდ გვევლინება. როგორც ვხედავთ, მსაზღვრელ-საზღვრულისაგან შემდგარი სინტაგმის ორივე წევრის ერთდროული ნულოვანი გაფორმება რომელსამე ბრუნვაში პრინციპულად გამორიცხულია, მაშინ როდესაც ერთ-ერთი მათგანი ყოველთვის უფორმანტოა. ჩვენი აზრით, აქ ენობრივი ეკონომიის პრინციპის მოქმედებასთან უფრო უნდა გვექონდეს საქმე,

ვიდრე სიტყვათა რიგის - სინტაქსური ოდენობის - მორფოლოგიური ფუნქციით დატვირთვის ძველი ვითარების გადმონაშთთან, როგორც ამას აკად. ი. დეშერიევი ვარაუდობს.

შეიძლება არ იყოს ინტერესმოკლებული იმის აღნიშვნა, რომ ცალკე ნაბრუნები ანუ გასუბსტანტივებული მსაზღვრელები: ატრიბუტულიც და გენეტიურიც ერთნაირად დაირთავენ ჩო მახასიათებელსაც და ბრუნვის ნიშნებსაც. საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ ჩო-თი გაფორმებულ გაარსებითებულ მსაზღვრელებთან ერგატიულ ბრუნვაში აღარ მონაცვლეობენ ს და ვ ფორმანტები. ამ მხრივ სულ ერთია, როგორი საგანი იქნება გასუბსტანტივებული მსაზღვრელით აღნიშნული, მუდმივად გაბატონებულია ერთადერთი სუფიქსი ვ, რომლის გამოყენებაც ამჯერად თითქოს ჩო მახასიათებელს უკავშირდება. მაგალითად:

სახ.	ხენ-ქ „ხისა“	ლაჯ-ქ „მაღალი“
ერგ.	ხენ-ჩო-ვ	ლაჯ-ი-ჩო-ვ
ნათ.	ხენ-ჩო ^წ	ლაჯ-ი-ჩო ^წ
მიც. I	ხენ-ჩო-ნ	ლაჯ-ი-ჩო-ნ
მიც. II	ხენ-ჩო-გო	ლაჯ-ი-ჩო-გო
მიც. III	ხენ-ჩო-გო ^რ	ლაჯ-ი-ჩო-გო ^რ
მიც. IV	ხენ-ჩო-ნ	ლაჯ-ი-ჩო-ნ
ინსტრ.	ხენ-ჩო-ვ	ლაჯ-ი-ჩო-ვ
გარდ.	ხენ-ჩო-ლ	ლაჯ-ი-ჩო-ლ

როგორც ვხედავთ, დამოუკიდებლად აღებულ მსაზღვრელს ოდნავადაც არ უჭირს ტრანსფორმათა წარმოება. ასე რომ, საზღვრულთან ნაბრუნები მსაზღვრელის უფორმანტობა ირიბ ბრუნვებში სინტაგმის თავისებური კონსტრუქციით უნდა აიხსნას.

მსაზღვრელის კლასი, როგორც დამოუკიდებელი მორფოლოგიური ოდენობა, ქართულს არ გააჩნია, წოვათუ შურში კი ეს

სისტემა, როგორც ვნახეთ, საგანგებოდ არის ორგანიზებული, ერთი მხრივ, ბაზისურ ფუძეთა ნაზალურხმოვნიათა დაბოლოებებით, მეორე მხრივ კი – ჩრ მახასიათებლითა თუ უმისოდ განხორციელებული ორფუძიანობით. ფლექსიისა და დერივაციის ეს განსაკუთრებული სირთულე და შემოზღუდულობა იყო ის ძნელად გადასალახი ჯგებიანი, რაც ასე დიდხანს და საიმედოდ იცავდა წოვათუშური ენის ზედსართავ სახელებს უცხოენობრივი ერთეულების მოძალეებისგან. ორენოვნების დასაწყისსა და დიდხანს მერე მომდევნო საფეხურებზე სესხების თვალსაზრისით ეს იყო თითქმის მთლიანად ჩაკეტილი სისტემა, რომელში მოქცევაც მხოლოდ სერიოზული მორფონოლოგიური სახეცვალების შემდეგ შეიძლებოდა. სწორედ გარდაქმნის სირთულეთა გამო თითქმის ბოლო დრომდე ნასესხებ ზედსართავ სახელთა მხოლოდ ცალკეული ერთეულები აღწევდნენ წოვათუშურის ლექსიკურ ფონდამდე.

ამ მხრივ მარტივად იდგა საკითხი სუბსტანტიურ მსაზღვრელებთან, რომლებიც ამ მიზნით უკვე ნასესხებ და დამკვიდრებულ არსებით სახელთა გენეტიური ბრუნვის ფორმას იყენებდნენ. სწორედ ის გარემოება, რომ უკვე გათავისებულ ფუძეებზე ხდებოდა C ენის გენეტიური ბრუნვის ფორმანტის დართვა, ფარავდა მათ ჰიბრიდულ ბუნებას. ეს აადვილებდა, ერთი მხრივ, მათი ფორმაწარმოებისა და, მეორე მხრივ კი, სიტყვათმომოქცევაში ჩართვის საქმეს. აუარებელი ქართული, ან ქართულის გზით ნასესხები არსებითი სახელი ღებულობდა გენეტივის ფორმას და დაუბრკოლებლად მონაწილეობდა სინტაქსურ წყვილებში. მათი აქტიური როლიც ენის სიტყვათმომოქცევაში დადებითად წყდებოდა იმავდროულად, რა დროიდანაც კი ბაზისური არსებითი სახელი მსესხებელი ენის საკუთრება ხდებოდა: თუ არსებითი სახელი უკვე ნასესხები იყო, ეს იმას ნიშნავდა, რომ ჩნდებოდა მისი გენეტიური ფორმაც, როგორც წოვათუშური შინაარსობრივი პლანის აუცი-

ლებელი კომპონენტი. ენის ყველაზე სრულ ლექსიკონში, რომელიც დ. და ნ. ქადაგიძეებს ეკუთვნის. საკუთრივ თუშური წარმომავლობის 824 არსებითი სახელის გვერდით 1556 ნახსენები არსებითი სახელია შესული. ცხადია, ივარაუდება მათგან ნაწარმოები ამდენივე გენეტიური მსაზღვრელის მონაწილეობა სინტაქსურ წყვილებში, როგორცაა, მაგალითად:

აგსბ-ქ დე - „აღვსების, აღდგომის დღე“, მოძღრ-ქ დოშ - „მღვდელის სიტყვა“, სკოლა-ი ეზრ - „სკოლის ეზო“, მოწაფ-ქ ჟაგნრ - „მოსწავლის წინგი“, მეზობლ-ქ წა - „მეზობლის სახლი“, საყდრ-ქ სანი - „ეკლესიის კარები“, გაზითა-ი სათაურ - გაზეთის სათაური, მოთხრობ-ქ ქოროთრ - მოთხრობის თავი, დასაწყისი“, მერცხლქ ბქ - მერცხლის ბუდე, აირწვ-ქ გაგა - არწივის კვერცხი, ქოთმ-ქ გაგა - ქათმის კვერცხი, პალტუ-ი ქაჩ - პალტოს საყელო, კაბ-ქ ქამარ - კაბის ქამარი, ქოთმ-ქ საბუდარ - ქათმის საბუდარი, საძირკვლქ გერ - საძირკვლის ქვა, ბოთლქ ძირ - ბოთლის ძირი, აღზნ-ქ ტივ - აღაზნის ხიდი, ქალიქა-ი ნიყ - ქალაქის გზა“, წიფლქ დოს - წიფლის შეშა, კამჩ-ქ შურ - კამეჩის რძე, ცაითაყ უ-ი ბადერ - ნათლიის შვილი, ადმენ-ქ დახარ - ადამიანის ცხოვრება, ელექტრონ-ქ მაშა - ელექტრონის სინათლე, გენჯქ დად - გენჯის პატრონი“...

რაც მარტივად წყდებოდა სუბსტანტიურ მსაზღვრელთა ფორმაწარმოებისა და მიმოქცევის საკითხები, მით უფრო ძნელი იყო მათივე გადაწყვეტა ატრიბუტულ მსაზღვრელებთან დაკავშირებით. სესხების პროცესში ზედსართავი სახელი იმგვარად უნდა შეცვლილიყო, რომ აუსლაუტში ბუნებრივად მორგებოდა ნაზალური ხმოვანი; გარდა ამისა, მიღებული ფორმა ახლადდართულ ნაზალურხმოვანიანად სავალდებულო ორმარცვლიანობის ჩარჩოში უნდა მოქცეულიყო; ცხადია, უნდა დაგვეშალა თუშურისათვის უჩვეულო ბგერათმომღვერობანიც. მხოლოდ ამის შემდეგ იყო

ზედსართავი სახელი მსესხებელი ენის მიერ გათავისებული და ეხსნებოდა გზა მისი ლექსიკური ფონდისაკენ. ასეთი დასკვნების საფუძველს გვაძლევს, ერთი მხრივ, სისტემებრივი შეკრულ-შემოზღუდულობა წოვათუშური ენის ზედსართავი სახელებისა, მეორე მხრივ კი - ნასესხობათა პროცენტული სიმცირე და იმ მორფონოლოგიურ გარდაქმნათა სირთულე, რასაც ისინი ექვემდებარებიან. განვიხილავთ ადრინდელ ნასესხობათაგან დღემდე უცვლელად შემორჩენილ რამდენიმე ზედსართავ სახელს: ცუდუ-ქ - ცოფიანი, ბრუდტ-ქ - ბრუტიანი, კუზ-ქ - კუზიანი, მანდლუ-ქ - მანდილიანი, დარდუ-ქ - დარდიანი, ნაკლუ-ქ - ნაკლიანი კუდ-ქ - კუდიანი, ედუ-ქ - ედუიანი, წუწუ-ქ - წუწუიანი... საინტერესოა, რომ დასახელებულთაგან **მადლუქ** დამოწმებულია ა. შიფნერის გრამატიკას დართულ ლექსიკონში, სხვები კი არ ჩანს, ალბათ, ლექსიკონის შეზღუდული ხასიათის გამო.

აქ შეიძლება ნასესხები მზა არსებითი სახელებისაგან საკუთარი წარმოების ქ დაბოლოების დართვით მიღებული ჰიბრიდული ახალწარმონაქმნები დაგვეჩვენა, რადგან თუშურში მართლაც გვაქვს ნასესხები შესაბამისი ძირეული სახელები: **ცოფი, ბრუტ, კუზ, მადლუ, დარდ, ნაკლ, ედუ**, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ასეთი გზით უნდა მიგვეღო: ცოფ-ქ, მადლ-ქ, დარდ-ქ, ნაკლ-ქ... ფორმები. ჩვენ მიერ ფიქსირებულ მაგალითებში კი აშკარად ჩანს **იან** სუფიქსისეული ი ხმოვნის კვალი. გარდა ამისა კუიდენ და წუიწუენ ზედსართავთა ძირეული სახელები კუდ და წუწუ წოვათუშურში დღემდე არაა ნასესხები და იმავე მნიშვნელობის საკუთარი სიტყვები მყარად დგას სათანადო კონტექსტებში. აშკარა ხდება, რომ აქ ამოსავალია **ი**-ს შემცვლელი ფორმები, ანუ თვითონ მზა ქართული ზედსართავები **იან** დაბოლოებით. სწორედ მათი ტრანსფორმაციის შედეგია ზემოთ დასახელებული ფორმები, რომლებიც დაექვემდებარა შემდეგი სახის გარდაქმნებს:

ა) დაიკარგა აუსლაუტის ი:

ცოფიანი - ცოფიან

ბ) აუსლაუტში დარჩენილმა იან სუფიქსის ნ ნაზალურმა თანხმოვანმა მოახდინა წინამავალი ხმოვნის ნაზალიზაცია:

ცოფიან - ცოფიან

გ) განვითარდა ეპენთეზისი, როგორც მარცვალდაკლების საშუალება:

ცოფიან - ცუმფან

დ) ნაზალური ა შეცვალა ზედსართავთა დამახასიათებელმა ნაზალურმა ე-მ:

ცუმფან - ცუმფან.

აღნიშნული გათავისებული ნასესხები ერთეულები უკვე მარტივად ჩაერთვნენ წოვათუშური ენის ზედსართავ სახელთა მიმოქცევაში: დაირთეს ჩო მახასიათებელი და გადავიდნენ ორფუძიანობაზე. მათი პარადიგმები ზედმიწევნით ემთხვევა საკუთრივ ამ ენის ზედსართავ სახელთა პარადიგმებს. მაგალითებისთვის ვაბრუნებთ რამდენიმე წყვილს: კუზიანი ძმა, ეჭვიანი ადამიანი, ცოფიანი ძაღლი, მადლიანი სტუმარი.

სახ.	კუძნ-ქ	ვაშ-რ	იჭვ-ქ	ადმქ
ერგ.	კუძნ-ე-ჩრ	ვაშა-ს	იჭვ-ე-ჩრ	ადმენ-ე-ს
ნათ.	კუძნ-ე-ჩრ	ვაშა-მ ^ნ	იჭვ-ე-ჩრ	ადმენ-ე ^ნ
მიც. I	კუძნ-ე-ჩრ	ვაშ-მ-ნ	იჭვ-ე-ჩრ	ადმენ-ე-ნ
მიც. II	კუძნ-ე-ჩრ	ვაშა-მ-გო	იჭვ-ე-ჩრ	ადმენ-ე-გო
მიც. III	კუძნ-ე-ჩრ	ვაშა-მ-გრ	იჭვ-ე-ჩრ	ადმენ-ე-გრ
მიც. IV	კუძნ-ე-ჩრ	ვაშა-ნ	იჭვ-ე-ჩრ	ადმენ-ე-ნ
ინსტრ.	კუძნ-ე-ჩრ	ვაშა-მ-გ	იჭვ-ე-ჩრ	ადმენ-ე-გ
გარდ.	კუძნ-ე-ჩრ	ვაშა-მ-ლ	იჭვ-ე-ჩრ	ადმენ-ე-ლ

სახ.	ცუმფ-ქ	ფჰუ	მადღლ-ქ	ჰაშ
------	--------	-----	---------	-----

ერგ.	ცუდფ-ე-ჩრ	ფჰარა-ვ	მადღლ-ე-ჩრ	ჰაშ-ე-ს
ნათ.	ცუდფ-ე-ჩრ	ფჰარ-ი ⁵	მადღლ-ე-ჩრ	ჰაშ-ე ⁶
მიც. I	ცუდფ-ე-ჩრ	ფჰარა-ნ	მადღლ-ე-ჩრ	ჰაშ-ე-ნ
მიც. II	ცუდფ-ე-ჩრ	ფჰარ-გო	მადღლ-ე-ჩრ	ჰაშ-ე-გო
მიც. III	ცუდფ-ე-ჩრ	ფჰარა-გრ	მადღლ-ე-ჩრ	ჰაშ-ე-გრ
მიც. IV	ცუდფ-ე-ჩრ	ფჰარა-ხ	მადღლ-ე-ჩრ	ჰაშ-ე-ხ
ინსტრ.	ცუდფ-ე-ჩრ	ფჰარა-ვ	მადღლ-ე-ჩრ	ჰაშ-ე-ვ
გარდ.	ცუდფ-ე-ჩრ	ფჰარა-ღ	მადღლ-ე-ჩრ	ჰაშ-ე-ღ

ასეთი ბოლომდე გათუშურებული ნასესხები ზედსართავები ღღეს იშვიათადლა შეგვხვდება, რადგან აქაც ჩვეული აქტიურობით მოქმედებს იდეალური ბილინგვიზმისათვის ნიშანდობლივი ტენდენცია ადრინდლ ნასესხობათა „გადასწორებისა“, შლის წარსულის „შეცდომებს“, ცვლის მათ ახალი, უცვლელად დატოვებული ფორმებით.

ზედსართავ სახელთა ადრინდელი ნასესხობების შეზღუდულ რაოდენობაზე მსჯელობისას, ცხადია, არ უნდა დავივიწყოთ ექსტრალინგვისტური ფაქტორებიც. საზოგადოებრივ პროგრესსა და ცხოვრების დონის ამაღლებას ადამიანთა ყოფიერებაში გაცილებით სწრაფად შემოჰქონდა ახალი საგნები, ხოლო აქედან კი – ენაში ახალი სახელები, ვიდრე უფრო აბსტრაქტული ბუნების ზედსართავ სახელთა საყრდენი ახალი ურთიერთობები და ცნებები. მაგალითად დ. და ნ. ქადაგიძეების ლექსიკონში, თუ ერთმანეთს მივათვლით საკუთარსა და ნასესხებს, 2380 არსებითი სახელია შესული, ზედსართავი კი სულ 734-ა (ქადაგიძე, ქადაგიძე, 1984).

ლექსიკონის აღნიშნული მონაცემების მიხედვით ნათელი ხდება, რომ რომელიმე ენის ნასესხობებში ცალკეული მეტყველების ნაწილთა ხვედრითს წონაში არსებული სხვადასხვაობა შეუძლებელია ჩვეულებრივი რიცხვებით გადმოიცეს. ამ თვალსაზრისით ზუსტი შედარების საშუალებას იძლევა ღიაობის ცნება და

მასზე დამყარებული გამოთვლები, როცა ნასესხობათა შეფარდება ხდება საკვლევი მეტყველების ნაწილის საერთო რაოდენობასთან. სწორედ ასეთი გამოთვლების შედეგებზეა აგებული ჩვენი ღიაობის ცხრილები, რომლებიც, როგორც მოცემული პარაგრაფის შესავალში გვაქვს აღნიშნული, ქართულ-წოვათუშური ორენოვნების განსხვავებულ საფეხურებს უკავშირდება. საგულისხმოა, რომ ამ ცხრილების მიხედვით ორენოვნების დასაწყის სტადიაზე სახელებიდან ღიაობის ყველაზე ნაკლები ხარისხი ზედსართავს აღმოაჩნდა. ასეთი ჩაკეტილობით იგი თითქმის თანაბარ დონეზე იყო ზმნასთან, შემდეგ კი იდეალურ ბილინგვიზმთან დაკავშირებით ისე გაიზარდა მისი როლი ნასესხობებში, რომ ამ მხრივ გამორჩეულ არსებით სახელთა ღიაობას გაუტოლდა.

ჩვენ უკვე აღნიშნული გვაქვს, რომ ორენოვნების აღზრდელ საფეხურზე ზედსართავთა ღიაობის დაბალი პროცენტი ამ მეტყველების ნაწილის განსაკუთრებულ ორგანიზებულობასთან იყო დაკავშირებული. ასეთ შემთხვევაში ასახსნელია, რამ განაპირობა შემდგომში მკვეთრი ცვლილება იმავე მეტყველების ნაწილი ღიაობის საკითხში, როგორ ვითარდებოდა მოვლენები.

ორენოვნების იმ საფეხურის შესახებ, როცა ღიაობა ზედსართავი სახელებისა თითქმის ნულს უტოლდებოდა, ჩვენ მხოლოდ მოღწეული თითო-ორი მაგალითის მიხედვით ვმსჯელობთ. ეს იყო, ალბათ, ინდივიდუალური ორენოვნების დასაწყისი პერიოდი, როცა ნასესხები ლექსიკური ერთეულები იკავებდნენ მხოლოდ თავისუფალ ადგილებს, ანუ ავსებდნენ ე.წ. თეთრ ლაქებს. ცხადია, თვით ეს „თეთრი ლაქებიც“ მთლიანი რაოდენობით არ იჩენდა ამ დროს თავს, რადგან თანმიმდევრული შეპირისპირება კონტაქტში მყოფ ენათა ლექსიკური თუ გრამატიკული სისტემებისა მხოლოდ კოლექტიურ ორენოვნებას ახასიათებს.

ქართულ ენასთან ურთიერთობის ეს დასაწყისი პერიოდი, რომელიც დროის ხანგრძლივობით ყველა სხვა საფეხურს აღემატება და საუკუნეების განმავლობაში გრძელდებოდა, წოვათუშურს დიდი ხნის განვლილი აქვს. ეს იყო ინდივიდუალური ორენოვნების პერიოდი, რომელსაც დღევანდელ საყოველთაო კოლექტიურ ორენოვნებასთან აკავშირებს გარდამავალი საფეხური კოლექტიური, მაგრამ არა საყოველთაო ორენოვნებისა. ეს გარდამავალი პერიოდი იწყება XIX საუკუნის 20-იან წლებში, როცა წოვათუშები მთიდან მასიურად ჩამოსახლდნენ ბარში და გრძელდება მეოცე საუკუნის 20-იან წლებამდე, როცა საქართველოში დაიწყო გასაბჭოება. ამ გარდამავალი საფეხურის შესახებ ჩვენ წოვათუშური ენის ლექსიკაში უკვე დამკვიდრებული ნასესხები ერთეულების მიხედვით ვმსჯელობთ. ნასესხობათა ის მასალები, რაც შესულია ქადაგიძეთა ლექსიკონში, ძირითადად ამ საფეხურის ამსახველია.

ქართულთან კონტაქტის შემდგომ შემჭიდროებას დიდი როლენობის „თეთრი ლაქები“ მოჰყვა, რომელთა შევსებაც ორენოვნების განვითარების დაჩქარებასთან დაკავშირებით დაჩქარებულად გახდა საჭირო. ამ მიზნით თუშურმა სცადა გარკვეულწილად სიტყვათქმნადობის საკუთარი შესაძლებლობები გამოეყენებინა, მაგრამ მოძალებულმა უცხოენობრივმა სინამდვილემ შეასუსტა მისი ლექსიკური ენერგია. პარალელურად თავი იჩინა უცხო სიტყვათა პრესტიჟის ცნობილმა ფაქტორმაც, რომელიც „თეთრი ლაქებისაგან“ განსხვავებით სესხებას ხელს უწყობს მაშინაც კი, როცა მსესხებელ ენას ნასესხები ლექსიკური ერთეულის ბადალი საკუთარი მოეპოვება. ამ დროს თვით ყველაზე მარტივი სიტყვებიც კი, რომლებიც აღნიშნავდნენ ერთსა და იმავე თვისებას და იდენტურნი იყვნენ დამატებითი ელფერითაც, განსხვავებულნი აღმოჩნდნენ მხოლოდ იმიტომ, რომ ეკუთვნოდნენ ენებს, რომელ-

თავან ერთი ნაკლებ პრესტიჟული იყო, ვიდრე მეორე. ნიშანდობ-
ლივია, რომ ორენოვნების ამ სატექსტურზე ზედსართავის ღიაობამ
14% -დან 71%-მდე აიწია.

ასეთი დაჩქარებული სესხების დროს წოვათუშურს გაუ-
ჭირდა ნასესხები ზედსართავების საკუთარ თარგზე გაწყობა, რის
გამოც იძულებული გახდა დათმობაზე წასულიყო და უარი ეთქვა
აუსლაუტის მანედსართავებზე ხმავანზე. ამ გზით ენამ გაითავისა
უნაზღაურებელი მოდელი ზედსართავებისა, რაც პირველ ინ-
ტერფერენტულ სიხლეს წარმოადგენდა ამ მეტყველების ნაწი-
ლის რთულ მორფოლოგიაში. დაირღვა ორმარცვლიანობის სა-
ვალდებულო პრინციპიც; აუსლაუტში გაჩნდა ნაირ-ნაირი დაბო-
ლოებანი. ასეა ნასესხები, მაგალითად:

ბიდნარ (ბედნიერი), ზუდმარ (ზომიერი), გუდნარ (გონიე-
რი), ლუდნარ (ლონიერი, ნიჭიერი, წესიერი...

უკვდავ, უბერებელ, უთვალავ, უამრავ...

უწესრ, უღონრ, ურწმუნრ, უშვილრ...

ბოროტ, ქარქვეტ, ზარმაც, ნამდვილ, ბეჩავ...

ნაქალქარ, ნასოფლარ, ნაგუდმრალ (ნაგომურალი), ნათავ-
დარ (ნათავადარი)...

ველურ, უბედურ, დიდურ, ჩინურ, მაცდურ...

ამ სატექსტურს ეკუთვნის წოვათუშურის მიერ მანედსართა-
ვებელი ურ სუფიქსის შეთვისებაც, როგორც უშუალო შედეგი აქ-
ტიურ სიტყვათხმარებაში ჩართული ურ-სუფიქსიანი ნასესხები-
ზედსართავებისა და მათივე ძირეული სახელებისა. სუფიქსის სეს-
ხებას შედეგად მოჰყვა ჰიბრიდული ახალწარმონაქმნები, როგო-
რიცაა, მაგალითად:

მანკრ-ულ - „გოგოური“, ვასრულ - „მამაკაცური“, ფსტე-
ურ - „ქალური“, დალ-ურ - „ღვთიური“, დითხ-ურ - „ხორციელი“,
სტაბ-ურ - „შემოდგომური“ (იტყვიან სახის კანის ფერზე), ბაღრ-

ულ - „ბავშვი“... ჩაჩქნ-ურ - „ჩაჩქანიანთებური“, ბლუჯერ-ულ - ბლუჯერიანთებური“, ვოგერ-ულ - ვოგერიანთებური“...

ურ ბოლოსართის სესხებით წოვათუშურმა ენამ უკვე საკუთარი ლექსიკის დონეზე დაუდო სათავე ზედსართავთა უნაზალურხმოვნო წარმოებას, რითაც მნიშვნელოვნად გაზარდა ის ბზარი, რაც უნაზალურხმოვნო მზა ერთეულების სესხებით იყო გაჩენილი ზედსართავთა კლასში.

ასე დაიწყო წოვათუშურში ნასესხებ ზედსართავთა ბრუნების ქართულ სისტემაზე გადართვის შეუქცევადი პროცესი. „გასწორებას“ დღემდე გადარჩენილი რამდენიმე ზედსართავის პარადიგმა ინტერფერენციის იმ საფეხურს ასახავს, როცა ერთადერთ სიახლეს სახელობითის ბაზისურ ფუძეზე ნაზალური ხმოვნის დაურთველობა წარმოადგენდა. ასეთი მაგალითები დღემდე მხოლოდ უფროსი თაობის ბილინგვთა ენას შემორჩა.

XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან მოვლენათა შემდგომი განვითარების თვალსაზრისით უდიდესი როლი ითამაშა, ერთი მხრივ, საყოველთაო კოლექტიურ ორენოვნებაზე გადასვლამ, მეორე მხრივ კი - ქართული ენის ცოდნის დონის მშობლიური ენის დონემდე აწევამ. საყოველთაო კოლექტიურ ორენოვნებას მოჰყვა აუარებელი ზედსართავი სახელი, რომლებიც უახლეს ნასესხობებს წარმოადგენენ და ლექსიკური პარალელიზმების მოკრძალებულ როლში გვევლინებიან. ისინი უკვე „თეთრ ლაქებს“ კი აღარ ფარავენ, როგორც ადრინდელი ნასესხობები, არამედ წოვათუშური ენის ზედსართავ სახელებს უდგანან გვერდით და ადგილს ეცილებიან. ამგვარ პარალელიზმთა რაოდენობა იმავე ქადაგიების ლექსიკონში 450-ს აღწევს.

ასეთმა, თითქმის განკითხავმა, სესხებამ მსაზღვრელ სახელთა პარადიგმების ახალ მოდელზე გადართვის პროცესი დაჩქარებული ტემპებით წარმართა. კიდევ უფრო გაჭირდა ნასესხო-

ბათა მოვლა და გათავისება ანუ საკუთარ მორფონოლოგიურ მო-
დელზე გაწეობა. წოვათუშურმა ენამ ამ საფენურზე ისესხა კიდევ
ახალი მანედსართავებელი ნა-არ და უ-ო თავსართ-ბოლოსართე-
ბი. იმის გამო, რომ წყარო ენის მაღალი პრესტიჟი მოითხოვდა ნა-
სესხებ ერთეულებს ნებისმიერი გზით უცვლელად შენარჩუნებო-
და ბგერითი გარსი, საბოლოოდ დაირღვა ორმარცვლიანობის
პრინციპიც.

აღნიშნული მიზეზით ამოქმედდა აუსლაუტის ნაირ-ნაირ
დაბოლოებებთან ჩრ-ს ფონოლოგიური შეუთავსებლობის ფაქ-
ტორიც. ენა იძულებული გახდა გარკვეულ ფონოლოგიურ გარე-
მოში უარი ეთქვა ამ სუფიქსზე, როგორც ზედსართავთა საგანგე-
ბო მახასიათებელზე. ამ გზით ნასესხები ატრიბუტული ზედსარ-
თავი სახელებისათვის ჩამოყალიბდა კიდევ უფრო ახალი, ქართუ-
ლისებული, მოდელი ბრუნებისა: ყოველგვარი ორფუძიანობისა,
ჩო მახასიათებლისა და ნაზალური ხმოვნის გარეშე. გვაქვს მაგა-
ლითად:

1) სახ. ბოროტ	ადმე	„ბოროტი ადამიანი“
ერგ. ბოროტ	ადმენ-ე-ს	
ნათ. ბოროტ	ადმენ-ე ^ნ	
მიც. I ბოროტ	ადმენ-ე-ნ	
მიც. II ბოროტ	ადმენ-ე-გო	
მიც. III ბოროტ	ადმენ-ე-გო	
მიც. IV ბოროტ	ადმენ-ე-ნ	
ინსტრ. ბოროტ	ადმენ-ე-ვ	
გარდ. ბოროტ	ადმენ-ე-ლ	

2) სახ. უწესო	ბადერ	„უწესო ბავშვი“
ერგ. უწესო	ბადერ-ე-ს	
ნათ. უწესო	ბადერ-ე ^ნ	

მიც. I უწესრ	ბადერ-ე-ნ
მიც. II უწესრ	ბადერ-ე-გო
მიც. III უწესრ	ბადერ-ე-გრ
მიც. IV უწესრ	ბადერ-ე-ხ
ინსტრ. უწესრ	ბადერ-ე-ვ
გარდ. უწესრ	ბადერ-ე-ღ

3) სახ. ნადირექტორალ	სტაკ „ნადირექტორალი კაცი“
ერგ. ნადირექტორალ	სტაკო-ვ
ნათ. ნადირექტორალ	სტაკ-ი ⁵
მიც. I ნადირექტორალ	სტაკო-ნ
მიც. II ნადირექტორალ	სტაკ-გო
მიც. III ნადირექტორალ	სტაკო-გრ
მიც. IV ნადირექტორალ	სტაკო-ხ
ინსტრ. ნადირექტორალ	სტაკო-ვ
გარდ. ნადირექტორალ	სტაკო-ღ

4) სახ. ბედნიერ	ნან „ბედნიერი დედა“
ერგ. ბედნიერ	ნანა-ს
ნათ. ბედნიერ	ნანა-მ ⁶
მიც. I ბედნიერ	ნანა-მ-ნ
მიც. II ბედნიერ	ნანა-მ-გო
მიც. III ბედნიერ	ნანა-მ-გრ
მიც. IV ბედნიერ	ნანა-მ-ხ
ინსტრ. ბედნიერ	ნანა-მ-ვ
გარდ. ბედნიერ	ნანა-მ-ღ

5) სახ. მხიარულ	ჰაშ „მხიარული სტუმარი“
ერგ. მხიარულ	ჰაშ-ე-ს

ნათ. მხიარულ	ჰაშ-ე ^ნ
მიც. I მხიარულ	ჰაშ-ე-ნ
მიც. II მხიარულ	ჰაშ-ე-გო
მიც. III მხიარულ	ჰაშ-ე-გო
მიც. IV მხიარულ	ჰაშ-ე-ნ
ინსტრ. მხიარულ	ჰაშ-ე-ე
გარდ. მხიარულ	ჰაშ-ე-ლ

ეს დიდმნიშვნელოვანი მორფონოლოგიური ინოვაციაა, რომელიც განსაკუთრებულ როლს შეასრულებს წოვათუშური ენის შემდგომი სახეცვალების საქმეში. უკვე დაიწყო ამ ახალი თვალსაწიერიდან ძველი ნასესხობათა გადასინჯვა: მათ ტრადიციით განმტკიცებულ ჩო მახასიათებლიან პარადიგმებს გვერდში ამოუდგა ახალი, უამსუფიქსო ფორმები. ამგვარად, სახეზეა ერთი და იმავე ნასესხები ზედსართავის ორგვარი პარადიგმა, რომლებსაც ჩვეულებრივ ტრადიციულად „ძველი“ და „ახალი“ შეიძლება ვუწოდოთ. თვალსაჩინოებისათვის წარმოვადგენთ ასეთ პარალელურ პარადიგმებს წყვილებისა „მაცდური ადამიანი“ და „ლამაზი ბავშვი“.

ა) ძველი ბრუნება

სახ.	მაცდურ	ადმე	ლამზურ	ბადერ
ერგ.	მაცდურ-ჩრ	ადმენ-ე-ს	ლამზურ-ჩრ	ბადერ-ე-ს
ნათ.	მაცდურ-ჩრ	ადმენ-ე ^ნ	ლამზურ-ჩრ	ბადერ-ე ^ნ
მიც. I	მაცდურ-ჩრ	ადმენ-ე-ნ	ლამზურ-ჩრ	ბადერ-ე-ნ
მიც. II	მაცდურ-ჩრ	ადმენ-ე-გო	ლამზურ-ჩრ	ბადერ-ე-გო
მიც. III	მაცდურ-ჩრ	ადმენ-ე-გო	ლამზურ-ჩრ	ბადერ-ე-გო
მიც. IV	მაცდურ-ჩრ	ადმენ-ე-ნ	ლამზურ-ჩრ	ბადერ-ე-ნ
ინსტრ.	მაცდურ-ჩრ	ადმენ-ე-ე	ლამზურ-ჩრ	ბადერ-ე-ე
გარდ.	მაცდურ-ჩრ	ადმენ-ე-ლ	ლამზურ-ჩრ	ბადერ-ე-ლ

ბ) ახალი ბრუნება

სახ.	მაცდურ	ადმე	ლამზურ	ბადერ
ერგ.	მაცდურ	ადმენ-ე-ს	ლამზურ	ბადერ-ე-ს
ნათ.	მაცდურ	ადმენ-ე ^ნ	ლამზურ	ბადერ-ე ^ნ
მიც. I	მაცდურ	ადმენ-ე-ნ	ლამზურ	ბადერ-ე-ნ
მიც. II	მაცდურ	ადმენ-ე-გო	ლამზურ	ბადერ-ე-გო
მიც. III	მაცდურ	ადმენ-ე-გო	ლამზურ	ბადერ-ე-გო
მიც. IV	მაცდურ	ადმენ-ე-ხ	ლამზურ	ბადერ-ე-ხ
ინსტრ.	მაცდურ	ადმენ-ე-ვ	ლამზურ	ბადერ-ე-ვ
გარდ.	მაცდურ	ადმენ-ე-ღ	ლამზურ	ბადერ-ე-ღ

აღნიშნულ მორფოლოგიურ ინოვაციებთან დაკავშირებით საინტერესოა, რომ ახლად ნასესხები მსაზღვრელები **ჩო**-ს გარეშე იბრუნვიან უკვე არა მარტო საზღვრულის შემცველ წყვილებში, არამედ გასუბსტანტივების შემთხვევაშიც, ანუ დამოუკიდებელი ბრუნების დროსაც. ამასთან დაკავშირებით თავს იჩენს კიდევ ერთი სახელე, რომელიც იმაში მდგომარეობს, რომ ასეთი დამოუკიდებელი ბრუნებისას ზედსართავები ერგატევიში ახლა უკვე ს ფორმანტს დაირთავენ და არა ვ-ს, როგორც ეს გვექონდა **ჩო**-ს დართვის შემთხვევაში. ამ ფაქტში კიდევ ერთხელ იჩენს თავს ტენდენცია ერგატევის ნიშნად **ს**-ს უნიფიკაციისა, რომელიც, როგორც ზემოთ განვიხილეთ, ქართულის გავლენით გაჩნდა ნივთის კლასის თავისთავად სახელთა პარადიგმებში. შდრ.:

	ძველი ბრუნება	ახალი ბრუნება
სახ.	ლამზურ	ლამზურ „ლამაზი“
ერგ.	ლამზურ-ჩო-ვ	ლამზურ-ე-ს
ნათ.	ლამზურ-ჩო ^ნ	ლამზურ-ე ^ნ
მიც. I	ლამზურ-ჩო-ნ	ლამზურ-ე-ნ
მიც. II	ლამზურ-ჩო-გო	ლამზურ-ე-გო
მიც. III	ლამზურ-ჩო-გო	ლამზურ-ე-გო

მიც. IV ლამზურ-ჩო-ხ

ლამზურ-ე-ხ

ინსტრ. ლამზურ-ჩო-ვ

ლამზურ-ე-ვ

გარდ. ლამზურ-ჩო-ღ

ლამზურ-ე-ღ

ერთი და იმავე ზედსართავის განსხვავებულ პარადიგმათა ზემოთ აღნიშნული პარალელური გამოყენება, ანუ ახალ ფორმათა მისადაგება ტრადიციული ფორმებისათვის ამ უკანასკნელთა დაკარგვის გზაზე დადგომას ნიშნავს სწორედ ისე, როგორც ეს ხდება ლექსიკური პარალელიზმების შემთხვევაში. შედეგად, რა თქმა უნდა, მთელს ნასესხობებში ერთნაირი, ქართულისებური* პარადიგმები გაბატონდება, რომლებიც ამ საფეხურზე უკვე წოვათუშურის საკუთარ ზედსართავებში ფუნქციონირებდად ნაზალურხმონიანსა და ჩო- მახასიათებლიან ტრადიციულ პარადიგმებს დაუპირისპირდებიან. ძნელია ითქვას, როდის გაქართულდება ბოლომდე ნასესხობათა პარადიგმები, ან კიდევ როდის გაუჩნდება მსგავსი პარალელიზმები საკუთრივ თუშურ ზედსართავებს, სად დევს ამ შორს გამიზნულ ინოვაციათა დასასრული.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ინტერფერენტული გარდაქმნის პროცესმა მთლიანად მოიცვა ნასესხები ფენა წოვათუშური ენის ზედსართავი სახელებისა, საკუთარს კი ჯერ საერთოდ არ შეხებია. უცხო ენობრივი გავლენის თვალსაზრისით შესწავლილი გვაქვს თითქმის ყველა მეტყველების ნაწილი, მაგრამ ასეთი მკვეთრი და ბოლომდე შენარჩუნებული დაყოფა ლექსიკისა საკუთარი და ნასესხები სიტყვების ფენებად სხვაგან არ შეგვხვედრია.

* აღნიშნულ პარადიგმებს ქართულისებურს, ცხადია, გარკვეული პირობით ვუწოდებთ. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ დაახლოება ამჯერად ხდება განსხვავებულობის ხარისხის შესუსტებისა და ნიველირების გზით.

საქმე იმაშია, რომ ზედსართავი სახელი წოვათუშური ენი-
სა დღემდე მკვეთრად იზოლირებულ სისტემას ქმნის სხვა მეტყვე-
ლების ნაწილებს შორის. ნათქვამი განსაკუთრებით ეხება ვითარე-
ბით ზედსართავებს, რომელთაც ერთმარცვლიანი ნეიტრალური
ძირებისგან აფორმებს ნაზალური ხმოვანი. შედეგად ვღებულობთ
ორმარცვლიანობის პრინციპზე აწყობილ საგანგებო მოდელის
ლექსემას, რომლისგან ნაზალური ხმოვნის ჩამოცილება, რაც აუ-
ცილებელია მათი „გაქართულებისათვის“, ამ უკანასკნელთა სრუ-
ლი დემონტაჟით დამთავრდება. საჭიროა რაიმე გზით მოხერხდეს
ამ მოდელის დაშლა, რათა მასში შეაღწიოს. ეს კი უკვე ფონოლო-
გიის დონეზე გადასაწყვეტი საკითხია და დიდ სირთულეებთან
არის დაკავშირებული.

იგივე ნაზალური ხმოვანი სერიოზულ წინააღმდეგობას
უქმნის ინტერფერენტულ პროცესებს მიმართებითს ზედსართა-
ვებშიც. მიუხედავად იმისა, რომ ორმარცვლიანობის პრინციპი აქ
არაა სავალდებულო და ამ მხრივ ეს დაბრკოლება თავისთავად
მოხსნილია, ნაზალურ ხმოვანს ვერც აქ ჩამოვაცილებთ ფუძეს,
რადგან უმისოდ შინაარსისგან დაიცლებიან უკვე თვითონ ძირე-
ულ სახელებზე დართული დერივატები, საბოლოოდ კი სიტყვა
დაკარგავს თავის შინაარსს.

გამოსავალი, ცხადია, მაინც მოიძებნება. ამის გარანტიას
იძლევა ბილინგვთა ერთი ენობრივი კოდიდან მეორეზე გადარ-
თვის დიდი სიხშირე, უცხო ენის ცოდნის მაღალი დონე და განუხ-
რელად მზარდი პრესტიჟი. ამ მხრივ, ალბათ, უფრო ადვილად იტ-
ყვის ენა უარს ჩო მასახიათებელზე, რადგან მას სიტყვის სემანტი-
კა კი არ უკავშირდება, არამედ მხოლოდ გრამატიკული შინაარსი
იზიბი ბრუნვებისა.

წოვათუშური ენის ზედსართავ სახელებთან დადასტურე-
ბული ვითარება საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ, თუ მორ-

ფოლოგიურ გარდაქმნათა სხვა შემთხვევაში საქმე გვაქვს შორს წასულ პროცესებთან, აქ ეს ტენდენცია ახალი დაწყებულია. ეს გარემოება საშუალებას გვაძლევს თვალი გავადევნოთ ინტერფერენტულ პროცესთა განვითარების სხვადასხვა საფეხურს და დავადგინოთ ინოვაციათა დამკვიდრების ზოგადი კანონზომიერებანი.

წოვათუშური ენის ზედსართავი სახელის მიკროსისტემაში მომხდარი ცვლილებების მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ იდეალური ბილინგვიზმის დროს დედენასთან გატოლებული, ან უფრო აღმატებული ცოდნა წყარო ენისა მეტ-ნაკლები წარმატებით ხსნის ნასესხობათა მიმართ მსესხებელი ენის შინაგანი წინააღმდეგობის ყველა ფაქტორს. დიდი დაბრკოლებით, მაგრამ, როგორც ყველა სხვა რგოლი ენობრივი იერარქიისა, ინტერფერენტულ ცვლილებას ექვემდებარება მორფოლოგიაც.

ყველა შემთხვევაში, როცა ინოვაცია „თეთრი ლაქების“ ადგილს კი არ იკავებს, არამედ დევნის ადგილობრივს, ცვლილება ხორციელდება პარალელური ფორმების საშუალებით. ეს პარალელური ფორმები ჯერ ნასესხებ ლექსიკაში ჩნდებიან, შემდეგ კი ამა თუ იმ მეტყველების ნაწილის შეკრულ-შემოზღუდულობის ხარისხის მიხედვით განსხვავებული დაბრკოლებით იწყებენ გავრცელებას მსესხებელი ენის საკუთრი ლექსიკის ფენაში.

ცვლილებები თანდათანობითა და ვითარდება საფეხურებრივად ენის დრეკადობის შესძლებლობათა ფარგლებში. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც გარკვეული ჯგუფი სიტყვებისა გაითავისებს წინამავალ სიახლეს, რიგში დგებიან ახალი ლექსიკური ერთეულები. პარალელური ფორმები ჯერ მოკრძალებულად უდგებიან გვერდით ტრადიციულს, შემდეგ თავისუფალ მონაცვლეობაზე გადადიან, ბოლოს კი მთლიანად ისაკუთრებენ ასპარეზს.

II. § 7. ნაცვალსახელი

დღეს ნაცვალსახელს წოვათუშორში მოეპოვება ყველა ის შინაარსობრივი ჯგუფი, რაც იმავე მეტყველების ნაწილს ქართულში აქვს; გვხვდება ერთი ჯგუფით გარკვეული მეტობაც, რასაც ე.წ. უკუქცევითი ნაცვალსახელები ქმნიან.

ჩამოვთვლით ნაცვალსახელთა ჯგუფებს სათანადო წევრებით

1. პირის ნაცვალსახელები:

ა) I პირისა: სო - მე, ვაძ - ჩვენ (ინკლუზიური)
თხო - ჩვენ (ექსკლუზიური)

ბ) II პირისა: ჰო - შენ, შუ - თქვენ

გ) III პირისა: ე(ჰ) - ეს, ი(ჰ) - ეს, ის - ეგ, ო(ჰ) - ის
ები - ესენი, იბი//ისბი//იბსი//იფსი - ისი

ნი, ეგენი; ჰაფსი - ეგენი, ობი- ისინი.

პირის ნაცვალსახელთა როლში ჩვეულებრივია აგრეთვე სახელი: ქორთო (თავი) - ქორთმი (თავები).

2. ჩვენებითი ნაცვალსახელები:

იშტყ - ასეთი, ჰაშტყ - ასეთი, ოშტყ - ისეთი, ოშტ-
მაშტყ - ასეთ-ისეთი; იჯუმფლქ - ამდენი, ამხელა; ოჯუმფლქ -
იმდენი, იმხელა, ჰაჯუმფლქ - ამდენი, ამხელა; იცხუმფლქ - მაგდე-
ნი, მაგხელა; იჯნაირ - ამნაირი; იცხნაირ - მაგნაირი, ოჯნაირ - იმ-
ნაირი, იჯფერ - ამფერი, ამნაირი...

3. კითხვითი ნაცვალსახელები:

მქ - ვინ, ვუხ - რა, მენიშ - ვინ(ები),

ვუხუდშ - რა(ები), მენუხ - რომელი,

მოლყ - როგორი, მელ - რამდენი, მელ'დქ - მეზამდენე,

მაცლყ - როდინდელი...

4. კუთვნილებითი ნაცვალსახელები:

კუთვნილებით ნაცვალსახელებად გამოიყენება სათანადო პირის ნაცვალსახელთა გენტიური ფორმები:

სქ - ჩემი, ჰქ - შენი, იჯუ - ამისი, ეჯუ - ამისი, ჰანჯუ - ამისი.

იცხუ - მაგისი, ოჯუ - იმისი, ვა - ჩვენი (ინკლუზ), თხქ - ჩვენი (ექსკლუზ), შუ - თქვენი, ეჯრ - ამათი, იცხრ - მაგათი, ოჯრ - იმათი...

5. კითხვით-კუთვნილებითი:

ჰადნ - ვისი

სტედნ - რისა

6. მიმართებითი:

ყველა კითხვას მოეპოვება სათანადო მიმართებითი:

მენ - ვინც, ვუხ - რაც, მენუხ - რომელიც,

მოლუხ - როგორიც, მაცლუხ - როდინდელიც,

ჰან - ვისიც, სტენ - რისაც...

7. ურთიერთობითი:

ეს ჯგუფი წარმოდგენილია მხოლოდ ერთი წევრით, როგორცაა **ვაშბ** - „ერთმანეთი“.

8. განსაზღვრებითი:

ვუმაყ - ყველანაირი, ყველა.

ჯენაყ - სხვა, მაჯა - მაგანი, ვუმაყნაირ - ყველანაირი.

9. განუსაზღვრელობითი:

ცჰა - ერთი, მენახ - ვილაც, ვუნახ - რაღაც

მენიშ - ზოგიერთი, მენახი - ვილაცეები

ვუნახი - რაღაცეები, ცჰანც - ზოგიერთი,

მემლი - ვინმე, ვუმ - რამე...

10. უარყოფითი:

ცომენ - არავინ, მამენ - ნურავინ,

ცომ - არაფერი, მამ - ნურაფერი, ცჰაყცომ - ერთიც არა-
ფერი...

11. უკუქცევითი:

სუღჳ - მე თვითონ (სახ. ბრუნვა), ჰუÁგჳ - შენ თვითონ,
შერგჳ // შერო - ის თვითონ.

ვადიშუშ - ჩვენ თვითონ (ინკლუზ), თხუდშ - ჩვენ თვითონ
(ექსკლუზ.), შუდშ - თქვენ თვითონ, ისინი თვითონ.

როგორც აღვნიშნეთ, დღეს წოვათუშური ენის ნაცვალსახელთა სისტემას შინაასრობრივად ქართულისაგან განასხვავებს მხოლოდ უკუქცევით ნაცვალსახელთა ჯგუფი. იგი სამივე ნახური ენის მასშტაბით შესწავლილი და გამოყოფილი აქვს აკად ი. დეშერიევს (დეშერიევი, 1963, 460). ნაცვალსახელთა შინაარსობრივი ჯგუფების საერთო რაოდენობიდან მკვლევარს ზოგი გამოჩენილი აქვს, მაგრამ მოცემულ კონკრეტულ საკითხში ჩვენ მას ვეთანხმებით და ვიყენებთ მისი დაკვირვების შედეგებს.

ცნობილია, რომ იბერიულ-კავკასიურ ენათა საერთო წარმომავლობის დამადასტურებელი ზოგიერთი მორფოლოგიურ-სემანტიკური იზოგლოსა სწორედ ნაცვალსახელებზე გადის (კლიმოვი, 1978, 19). ჩვენს კონკრეტულ შემთხვევაში წოვათუშური ენის ნაცვალსახელთა სისტემის ქართულთან მსგავსების თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს:

1. გარკვეული ჯგუფის ნაცვალსახელთა ფუძეების მონაცვლეობა ბრუნებისას;
2. პირის ნაცვალსახელთა მრავლობითის სუბლექტური წარმოება;
3. ქორთო (თავი) სიტყვის გამოყენება პირის ნაცვალსახელად.
4. წარმოქმნილი ნაცვალსახელების საყრდენ ფუძეთა წარმოების პრინციპები;

5. პირისა და ჩვენებით ნაცვალსახელთა სამწვეროვანი დე-
იქსურში მიმართებები.

ინტერფერენტული პროცესებისათვის მსგავსება ხელშემ-
წყობი ფაქტორია მხოლოდ, ბაზა, რომელზე დაყრდნობითაც ხდე-
ბა ჯერ გამოკვეთა განსხვავებისა, შემდეგ კი - ნიველირება. ასეა
ამჯერადაც, გვაქვს მსგავსებაც და განსხვავებაც. ყველაზე დიდ
მორფოლოგიურ-სემანტიკურ განსხვავებას ამ ორი ენის სათანა-
დო სისტემებს შორის თავის დროზე წოვათუშურში უარყოფითი
და მიმართებითი ნაცვალსახელების უქონლობა ქმნიდა. ნახური
შტოს დანარჩენი ენების ვითარება და ზოგი სხვა ფაქტორი ცხად-
ყოფს, რომ ეს ორი ჯგუფი ნაცვალსახელებისა გვიანდელი ფორ-
მაციისაა წოვათუშურში და ქართულის უშუალო ზეგავლენის შე-
დეგია.

ცნობილია, რომ უარყოფით ნაცვალსახელებსა და ზმნიზე-
დებთან წინადადებათა უკუთქმითობაა დაკავშირებული, მიმართე-
ბითს ნაცვალსახელებსა და ზმნიზედებთან კი რთულ წინადადება-
თა კომპონენტების აზრობრივი დაქვემდებარება. დღეს როგორც
ქართულენოვანი, ისე წოვათუშურ ენაზე მოლაპარაკე პირთათვის
ძნელი წარმოსადგენია უკუთქმითი შინაარსის წინადადებათა აგე-
ბა უარყოფითი ნაცვალსახელებისა და უარყოფითი ზმნიზედების
გარეშე, ისევე როგორც ძნელი გასააზრებელია რთული ქვეწყო-
ბილი წინადადება მიმართებითი ნაცვალსახელებისა და ზმნიზედე-
ბის გარეშე. საკითხავია, რა ცვლიდა სესხებამდე წოვათუშურში ამ
ორი ჯგუფის ნაცვალსახელთა ფუნქციებს და რა მოჰყვა სესხე-
ბას?

კითხვაზე საპასუხოდ მოგვიწევს დავახასიათოთ და შევუ-
პირისპიროთ ერთმანეთს კონტაქტში მყოფ ენათა სათანადო სის-
ტემები. ამ გზით გამოკვეთავთ და ადგილს მივუჩინებ იმ სიახლეს,
რაც წყარო ენიდან იღებს სათავეს. ქართული ენის უარყოფის სის-

ტემის შესახებ საყურადღებო ნაშრომები არსებობს, მაგრამ მათში ამ სისტემის მხოლოდ ცალკეული მომენტებია განხილული. შევეცდებით ამ გამოკვლევათა შედეგების გამოყენებით მთლიანობაში წარმოვადგინოთ ჩვენთვის საინტერესო ნაცვალსახელთა სისტემა.

ცნობილია, რომ სრულიად განსხვავებული მოდალობის წინადადებები მტკიცების მიხედვით წართქმითი და უკუთქმითი შინაარსის ორ ჯგუფში ერთიანდება. ეს გარემოება მარტივ უნივერსალსა წარმოადგენს. მიუხედავად ამისა, ენებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავება გვაქვს იმის მიხედვით, თუ რა სახით ხდება უარყოფის გამოხატვა, ანუ როგორია მათში გამოყენებული უარყოფის სისტემები. ამ მხრივ სხვაობა გვაქვს თვით ერთი და იმავე ენის განვითარების სხვადასხვა საფეხურებზედაც.

დღეს ქართულში ერთმანეთის პარალელურად მოქმედებს უარყოფის სამი სისტემა, რომლებიც სხვადასხვა პრინციპს ემყარება და სხვადასხვა ხნოვანებისაა. უარყოფის შინაარსი ყველა შემთხვევაში საგანგებო ნაწილაკებს, ან უარყოფის გამოხატველ სრულმნიშვნელოვან სიტყვებს უკავშირდება, რომელთა სხვადასხვაგვარი განაწილება ქმნის სწორედ ამ განსხვავებულ სისტემებს. როგორც მტკიცდება, ყველაზე მარტივია და ძველი უარყოფის ის გზა, როცა სათანადო შინაარსი მხოლოდ ნაწილაკებთან არის დაკავშირებული; მომდევნო საფეხურზე უარყოფა სრულმნიშვნელოვან სიტყვებს უკავშირდება, ბოლოს კი, მესამე საფეხურზე, ხდება ამ საშუალებათა თავისებური შეერთება, ანუ კონტამინაცია.

ისტორიულ ქართულში უარყოფის სამი ნაწილაკი ფიგურირებს:

ა) ნეიტრალური **არა**,*

* **არ** – **არა** და სხვა ამ რიგის დაპირისპირება ენაში უკავშირდება ემთატიკური ა ხმოვნის სადემარკაციო ფუნქციას.

ბ) შესაძლებლობისა **ვერ**,

გ) კატეგორიული **ნუ** (შანიძე, 1980, 610).

მკვლევართა მიერ გამოწვლილვითაა შესწავლილი ამ ნაწილაკების განაწილება ზმნის სხვადასხვა დროისა და კილოს ფორმებთან (ჭუმბურძიძე, 1970, 42-44; ჯორბენაძე, 1984, 139-145).

უარყოფა, როგორც წესი, მოქმედებას ეხება, მაგრამ ეს მოქმედება უარყოფილია არა ზოგადად, არამედ რომელიმე წევრთან დაკავშირებით: ამ დროს უარყოფითი ნაწილაკებით ხდება ფიქსაცია შემასმენლისა და სათანადო წევრის უარყოფითი მიმართებისა. ამიტომ, რომ უარყოფითი ნაწილაკები ზმნას ახლავს უშუალოდ, მაგრამ ამავე დროს თავისებურად ხდება იმ წევრის გამოკვეთაც, რომელთან მიმართებაშიც ხდება მოქმედების უარყოფა. ეს ხერხდება ინტონაციის საშუალებით, ან კიდევ წევრთა ადგილის გადანაცვლებით. ამ დროს ხშირად ირღვევა წინადადების ჩვეულებრივი წყობა და პირველ ადგილს იკავებს სანიშნო წევრი.

შდრ.:

ა) 1. „გაკერძებულმა დედამ **სახეს არ ამოაბეჭდვინა** მწვავე ტკივილი გულისა“ (ილია, 1988. 295).

2. **სახეს არ ამოაბეჭდვინა** დედამ მწვავე ტკივილი გულისა.

3. მწვავე **ტკივილი** გულისა **არ ამოაბეჭდვინა** გაკერძებულმა დედამ სახეს.

ამგვარ მაგალითში უარყოფა მიემართება კონკრეტულ საგანს, ადგილს, დროს... მაგრამ კომუნიკაციის პროცესში ხშირად საჭირო ხდება იმავე წევრთა დაუკონკრეტებელი, ანუ განუსაზღვრელი ფორმებიც. უარყოფის ასეთ შემთხვევაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელებსა და ზმნიზედებს. გვაქვს, მაგალითად:

- ბ) 1. ვინმემ არ იკითხა ჩემი ამბავი.
2. დედის დაუკითხავად რამეს ვერ შეგპირდები.
3. დღეს მე სადმე ვერ გამოგყვები.
4. ამის შესახებ რამე არ მკითხო.

ორსავე დასახელებულ (ა და ბ) წინადადებებში გვაქვს მარტივი ცალმაგი უარყოფა. მათ შორის მხოლოდ ის განსხვავებაა, რომ ერთ შემთხვევაში წვერი რომელსაც უარყოფა ეხება, ნაცნობია, განსაზღვრულია, მეორე შემთხვევაში კი იგი განუსაზღვრელია, დაუკონკრეტებელია. ცნობილია, რომ ისტორიულ ქართულში მხოლოდ ამგვარი ოდენნაწილაკებიანი ცალმაგი უარყოფა იყო გავრცელებული. ეს ვითარება დღემდე შემორჩა მეგრულ-ჭანურსა და სვანურს (თოფურია, 1924, 74-116).

ბოლო რიგი ოდენნაწილაკიანი უკუთქმით წინადადებებისა სტრუქტურულად ახალს არათერს შეიცავს, სემანტიკის თვალსაზრისით კი პირველი რიგის წინადადებებთან ქმნის განსაზღვრული და განუსაზღვრელი წვერების ფარულ ოპოზიციას. როგორც დავინახავთ, სწორედ ეს ფარული დაპირისპირება აღმოჩნდება შემდგომ გამოხატვის პლანში მომხდარი ცვლილებების საფუძველი.

მიუხედავად ამისა, რომ ოდენნაწილაკებიანი უარყოფის თავდაპირველი სისტემა დღემდე მოქმედებს ქართულში, ენა განვითარების ამ საფეხურზე არ გაჩერებულა. სიახლის საფუძველი განდა უკუთქმით წინადადებათა დასახელებულ ორ ჯგუფს შორის არსებული ფარული ოპოზიცია. ოპოზიციის ის მხარე, სადაც უარყოფა განსაზღვრულ წვერთან იყო დაკავშირებული, უცვლელი დარჩა, მეორე მხარემ კი რეალიზაციის ფორმა შეიცვალა. სიახლე დაუკავშირდა ენაში უარყოფით ნაცვალსახელებისა და უარყოფითი ზმნიზედების წარმოქმნას, მათით იქნა შენაცვლებული ზმნის უკუთქმით ფორმებთან დაკავშირებული განუსაზღვრელო-

ბითი ნაცვალსახელები და ზმნიზედები. ამ გზით შესაძლებელი გახდა უარყოფა მთლიანად ჩამოსცილებოდა ზმნას და დაჰკავშირებოდა უშუალოდ იმ წევრს, რომელსც ეხებოდა. ასეთ შემთხვევაში ცალკე უარყოფითი ნაწილაკები უკვე ზედმეტი აღმოჩნდა. მხედველობაში გვაქვს შემდეგი რიგის მაგალითები:

1. „ხმაგაკმენდილს ითახში ენა **ველარავინ** დასძრა, ასოც ველარავინ შეატოკა“ (ილია. 294).

2. „**ალარათფერი** იკითხა, **ალარათფერი** იძია...“ (ილია. 295).

ეს უკვე მეორე საფეხურია უკუთქმით წინადადებათა განვითარების გზაზე. ამ დროს ქართულში ერთმანეთის გვერდით ფუნქციონირებს უკვე მარტივი ცალმაგი უარყოფის ორი სისტემა:

ა) პირველი, სადაც ყველანაირი წევრის უარყოფა ცალკე აღებული უარყოფითი ნაწილაკით არის გამოხატული;

ბ) მეორე, სადაც ლექსიკის ორი ფენაა ერთმანეთთან დაპირისპირებული: ერთი კვლავ უარყოფითი ნაწილაკებით იფარგლება, მეორე კი უარყოფითი ნაცვალსახელებითა და ზმნიზედებით ცვლის ამ ნაწილაკებს.

საინტერესოა, რომ იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“ ქართული ენის განვითარების სწორედ იმ საფეხურს წარმოგვიჩვენს, სადაც ერთმანეთის გვერდით ფუნქციონირებს უარყოფის აღნიშნული ორი სისტემა. გვაქვს:

შდრ.:

1. „და შენ, ჯოჯიკ, **არლარა** ჩემი მაზლი ხარ, **არცა** ცოლი შენი და ჩემი არს“ (იაკობი, 26).

2. „**არავინ** იპოვა კაცთაგანი, რომელსამცა აქუნდა წყალობად და ტკივილი ჩემთვის“ (იაკობი, 26).

უარყოფის ახალმა სისტემამ საქმე გაამარტივა იმ აზრით, რომ უარყოფა დაუკავშირდა სწორედ უარყოფილ წევრს, მაგრამ ამასთან გაჩნდა გარკვეული ენობრივ-ფსიქოლოგიური შეუსაბა-

მობა, რადგან ამჯერად უკუთქმითი წინადადების ზმნა-შემასმენელი დადებითი ფორმით აღმოჩნდა წარმოდგენილი. აღნიშნული უხერხულობის თავიდან ასაცილებლად ამ ტიპის წინადადებებში ზედმიწევნით განისაზღვრა სიტყვათა რიგი, რომლის მიხედვით უარყოფითი სიტყვით გადმოცემული წევრი უშუალოდ უნდა ახლდეს და უსწრებლეს ზმნას.

იმის გამო, რომ განუსაზღვრელ წევრებიან წინადადებებში ერთმანეთის გვერდით მოქმედებდა ორი სხვადასხვა სისტემა ცალმაგი უარყოფისა, ოდენ უარყოფითნაწილაკიან და ოდენ უარყოფითსიტყვიანი, ხდებოდა მათი მუდმივი ქვეცნობიერი შეპირისპირება. ესეც იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ გაჩნდა უკმარისობის განცდა უარყოფით წევრებიანი წინადადების შემასმენელის დადებითი შინაარსის მიმართ. ასე მივიღეთ მესამე სისტემა უარყოფითისა, სადაც ორივე აღნიშნული საშუალება ერთდროულად იქნა გამოყენებული - ჩამოყალიბდა ორმაგი უარყოფა. გვაქვს, მაგალითად:

1. „ახალმოსულს თოვლს, ყინვადაკრულს, **არსად არ** აჩნდა ნათეხური ადამიანისა“ (ილია, 308).

2. „სწავლა, ღვთის მადლით, **არათურისა არა** ჰქონდა“ (ილია, 37).

3. „ამ სახლში ჩემხედ უფროსი და ჩემხედ უკეთესი **არავინ არ** უნდა იყოს“ (ილია, 97).

საგულისხმოა, რომ მას შემდეგ, რაც უარყოფითსიტყვებიან წინადადებაში უარყოფითი ნაწილაკი ხელახლა დაუკავშირდა შემასმენელს, მოიხსნა სიტყვათა რიგის ზემოთ აღნიშნული შეზღუდვა, წევრთა წყობა ასეთ შემთხვევაში თავისუფალი გახდა ისევე.

ორმაგ უარყოფას, როგორც ენობრივ ფაქტს, სალიტერატურო ქართულში უკვე დიდი ხნის ისტორია აქვს. როგორც აკად.

ვ. თოფურია აღნიშნავს, ეს მოვლენა საკუთრივ ქართული წარმოშობისაა. მას სათავე დაილექტებში უდევს, სალიტერატურო ქართულში კი თავს იჩენს XI საუკუნიდან (თოფურია, 1924, 102).

ამრიგად, მთელს ისტორიულ ქართულში განსაზღვრულ წევრებიანი უკუთქმითი წინადადების მხოლოდ ერთი მოდელი ფუნქციონირებს, განუსაზღვრელი უკუთქმითი წინადადება კი სამი სხვადასხვა საფეხურის მასალას წარმოგვიჩენს. გვაქვს:

1. ოდენუარყოფითნაწილაკებიანი ცალმაგი უარყოფა;
2. ოდენუარყოფითსიტყვიანი ცალმაგი უარყოფა;
3. კონტამინირებული სახის ორმაგი უარყოფა;

განუსაზღვრელ წევრებთან დაკავშირებული უარყოფის აღნიშნული სამი მოდელიდან მთის იბერიულ-კავკასიური ენები მხოლოდ პირველს იცნობენ დღემდე. იგი დაუბრკოლებლად ამოწურავს მთლიან ენობრივ სინამდვილეს და აქვს უპირატესობა იმ მხრივ, რომ ერთიანია ყველა სახის წევრებისათვის და მოკლებულია შინაგან წინააღმდეგობას, როგორც გაჩნდა ქართულში, როცა აქ მეორე მოდელი ამოქმედდა. გამონაკლისს ამ მხრივ მთის იბერიულ-კავკასიური ენებიდან მხოლოდ წოვათუშური ქმნის, სადაც თავისუფალ მიმოქცევაშია სამი სხვადასხვა მოდელი განუსაზღვრელწევრებიანი უკუთქმითი წინადადებისა.

ცხადია, უკუთქმითობის გამონატვის საკითხში წოვათუშურისათვის ისეთივე ერთმოდელიანი ამოსავალი მდგომარეობა ივარაუდება, როგორც აქამდე უცვლელად შემოუნახავს მის უახლოეს მონათესავე ჩეჩნურსა და ინგუშურ ენებს. დღეს ამ ენაში მოქმედი უარყოფის სამი მოდელიდან მხოლოდ ერთია საკუთარი, დანარჩენი ორი კი ნასესხებია. ნასესხობათა წყარო ქართულია, საბაბი კი – მრავალსაუკუნოვანი კონტაქტი ამ უკანასკნელთან. საინტერესოა, რომ სესხება ამჯერად „თეთრ ლაქებს“ არ მოჰყოლია, იგი გამონატვის პლანში არსებულმა სხვადასხვაობამ განაპირობა.

გაგაანალიზებთ წოვათუშური ენის ვითარებას სათანადო მაგალითებით. დაფიქვებთ იქიდან, რომ, როგორც ქართულში, აქაც კონკრეტული წევრებისადმი მიმართული უარყოფის მხოლოდ ერთი მოდელი ფუნქციონირებს, რომლისთვისაც ნიშანდობლივია ზმნით გამოხატული მოქმედების უარყოფა სათანადო ნაწილაკებით. ქართულის სამი უარყოფითი ნაწილაკის ადგილას (არ, ვერ, ნუ), ამ ენაში მხოლოდ ორი გვაქვს: ცო (არ, არა) და მა (ნუ) პირველი ზმნის თხრობითი და კავშირებითი კილოს ფორმებთან გამოიყენება, მეორე კი საკუთრივ ბრძანებითი შემოიფარგლება. მართალია, წოვათუშურს აკლია ვერ ნაწილაკი, მაგრამ მის ფუნქციას ზედმიწევნით ასრულებს იგივე ცო (არ), როცა ზმნის პოტენციალისის ფორმას დაერთვის, გვაქვს. მაგალითად:

1. „**მა სარტელსოხა, ლამზურა,**

ბადრ ვიცისრ ვაწოვალინო“ (ნაწყვეტი ხალხური ლექსიდან).

ნუ დამწყველი (თხოვნითი ბრძანებითი), ლამაზო,

აკი ობლად ვარ გაზრდილი

2. „**ჭალორ მა დოლალ** ო ვაჲ ნან,

ვაჲ იშ უბიდრი დაცდიენრ“ (ნაწყვეთი ხმით ნატირალიდან)

ნუ ამოვა ის ჩვენი დედა,

ჩვენი ასეთი უბედურების გამზრდელი (ჩვენ რომ უბედურები გაგვზარდა).

3. ვაშას ბუჰეხჷ წირლი **ცო ვეჰათოხსჷ.**

ძმა(მ) ომიდან წერილებს არ მივზავნის.

4. თამრუნ ცენეხ ტბათინ **ცო მახმაკჷ.**

თამარმა წელს ტბათანაში **არ (ვერ)** შექლო წასვლა.

იმავე თუშურში გვაქვს ისეთი უკუთქმითი წინადადებებიც, სადაც უარყოფა მიემართება განუსაზღვრელ წევრებს. აქ

უკვე, როგორც ზევით მივუთითეთ, ერთმანეთის პარალელურად ფუნქციონირებს სამი მოდელი, რომელთაგან საკუთარი მხოლოდ ერთია. განხილვას დავიწყებთ უარყოფის საკუთარი მოდელით, რადგან ის იმავდროულად ამ ენის ამოსავალი, ანუ საყრდენი მოდელიცაა. მისთვის ნიშანდობლივია უარყოფითი მოქმედების მისამართი წევრის გამოხატვა განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელე-ბითა და ზმნიზედებით. წოვათუშურს საკუთარი აქვს როგორც ერთი, ისე მეორე ჯგუფის წევრები. დავასახელებთ სათანადო უარყოფით წინადადებათა მაგალითებს:

1. ჰამას ცო ხატჷ სჷ ამბუდ.
„ვინმემ არ იკითხა ჩემი ამბავი“.
2. თხლომცჷ სტემეგ იშტრ ცო აღელბადდენმასრ.
„დღემდე რამეს ასე არ ავუღელეგებივარ“.
3. ჰამენ ცო ხადწნორ ახჷჷამურ თხე ფჷარჩჷ ახარ.
„ვინმეს არ გაუგონია შუალამისას ჩვენი ძაღლების ყეფა“.
4. მიჩმერნა ლაზჷ ამბუდ ცო ხაწჷ აღმენჷ.
„საიდანმე კარგი ამბავი არ ესმის აღამიანს“.
5. ბადრი მიჩმი მა ლობალ ნანეწჷ.
„ბავშვები სადმე ნუ წავლენ უღედოდ“.

უკუთქმითობის ეს უძველესი მოდელი დღემდე აქტიურია წოვათუშურში. მიეხედავად ამისა, დიდი ხანია უკვე ქართული ენის ინტენსიური ზეგავლენით მას გვერდში ამოუდგა იმავე შინა-არსის ახალი მოდელი, სადაც უარყოფა მთლიანად ჩამოცილებუ-ლია ზმნისგან და გადატანილია უშუალოდ იმ წევრთან, რომელ-საც იგი მიეპარებოდა. ასევე როგორც თავის დროზე ამ ახალ მოდელთან დაკავშირებით ქართულ ენას დასჭირდა უარყოფითი ნაცვალსახელებისა და ზმნიზედების წარმოება, იმავე პრობლემის წინაშე ახლა წოვათუშური დადგა.

საინტერესოა, რომ წოვათუშურმა ქართულიდან მზამზარეული სახით შეითვისა უარყოფის ახალი მოდელი, მაგრამ სარეალიზაციო საშუალებები - უარყოფითი ნაცვალსახელები და ზმნიზედები - თვითონ აწარმოვა საკუთარ ლექსიკურ ინვენტარზე დაყრდნობით. სიტყვაწარმოების ეს პროცესი მარტივად განხორციელდა, რადგან ქართული ენა საამისოდ მზა ფორმულას გვთავაზობდა: თითქმის მექანიკურად უნდა შეგვეერთებია კითხვით ნაცვალსახელებსა და ზმნიზედებთან უარყოფითი ნაწილაკები. ასე მივიღეთ მთელი წყება უარყოფითი ნაცვალსახელებისა და ზმნიზედებისა - სიტყვათმიმოქცევაში ჩაერთო ახალი კალკიბრებული ნაღისხოზანი.

დ. იმნაიშვილი, რომელმაც მთლიანი იკე ოჯახის მასშტაბით შეისწავლა უარყოფითი ნაცვალსახელები და ზმნიზედები, აღნიშნავს, რომ „არც ერთ მთის იბერიულ-კავკასიურ ენას, გარდა ბაცბურისა, უარყოფითი ნაცვალსახელები და უარყოფითი ზმნიზარტები ამჟამად არა აქვს“ (იმნაიშვილი, 1953, 53). წოვათუშურში უარყოფითი ნაცვალსახელებისა და უარყოფითი ზმნიზედების არსებობის შესახებ პირველად აღნიშნა აკად. ა. შიფნერმა.

უარყოფით ნაცვალსახელთა რიცხვი წოვათუშურში საკმაოდ დიდია, მაგრამ არც ა. შიფნერს და არც დ. იმნაიშვილს ისინი სრულად არა აქვთ აღრიცხული: პირველი სამი ერთეულით იფარგლება, მეორე კი ოთხ ერთეულს გვთავაზობს. ჩვენ ვცადეთ უფრო ზუსტად აღგვერიცხა ისინი.

კითხვით ნაცვალსახელებზე უარყოფითი ცო (არ) და მა (ნუ) ნაწილაკების დართვით წოვათუშურში ნაწარმოებია ორი რიგი ნაცვალსახელებისა. იქვე უარყოფითი ნაცვალსახელებისათვის საყრდენად გამოყენებულია განუსაზღვრელობითი ვუმ (რამე) ნაცვალსახელიც, რაც ქმნის აღნიშნული შინაარსის ნაცვალსახელთა კიდევ ერთ რიგს.

გვაქვს:

ა) ცო + კითხვითი ნაცვალსახელი:

ცომენა - არაგინ, ცომენხუ - არცრომელი (არრომელი)მ

ცომუღლნე - არცრანაირი, ცომელე - არცრამდენი,

ცომელდენა - არცმერამდენე, ცომაცლუნა - არცროდინ-

დელი, ცჰაყცომენა - ერთიცარაგინ.

ბ) მა + კითხვითი ნაცვალსახელი:

მამენა - ნურაგინ, მამენხუ - ნურცრომელი,

მამუღლნე - ნურც რანაირი, ცჰაყმამენა - ერთიც ნურაგინ.

გ) ცო ან მა + განუსაზღვრელობითი ვუმ (რამე):

ცოფუმ - ცომ (არაფერი),

მაფუმ - მამ (ნურაფერი),

ცჰაყცოფუმ - ცჰაყცომ (ერთიც არაფერი).

ეს ჰიბრიდული ახალწარმონაქმნები მარტივი აგებულები-
საა და ადვილად დაშლადი. ამ მხრივ მათგან გამონაკლისს ქმნის
ორი ერთეული: **ცომ** - არაფერი, **მამ** - ნურაფერი. ამ უკანასკნელ-
თა შესახებ საგანგებოდ მსჯელობენ ა. შიფნერი და ლ. იმნაიშივი-
ლი. მათი მოსაზრებები ერთმანეთისგან განსხვავდება. ანტონ შიფ-
ნერის აზრით, აქ **ცო** და **მა** უარყოფითი ნაწილაკები განუსაზ-
ღვრელობით **ფუმ** ნაცვალსახელს ერთვის: ცო+ფუმ - ცომ, მაფუმ -
მამ (შიფნერი, 1848, 51). ლ. იმნაიშივილის აზრით, კი იმავე უარყო-
ფით ნაწილაკებს ერთვის მე - **მ** ნაწილაკი, რომელსაც ქართული მე
ნაწილაკის მსგავსი ფუნქცია აქვს: ცო+მე - ცომ, მა+მე - მამ. თვი-
თონ **ფუმ** ნაცვალსახელიც, ლ. იმნაიშივილის აზრით, **მე** ნაწილაკს
შეიცავს (იმნაიშივილი, 1953, 63).

მეკლევართა მიერ წარმოდგენილი ორივე გზა ამ ნაცვალ-
სახელთა მიღებისა დასაშვებია, მაგრამ მათგან ამჯერად სწორი
ჩანს პირველი, ამას ადასტურებს რამდენიმე გარემოება:

1. რელიქტურად დღემდე შემორჩენილი აღწერილი ფორმები ამ ნაცვალსახელებისა:

მა ვუმ ნატტრ სოხ – **ნუ რამეს** მკითხავ (ნურას მკითხავ).

ცო ვუმ ხაყი სოქ – **არ რამე** გავიგე (არათფერი გავიგე).

2. დაკარგული ფუძისეული ხმოვნის საკომპენსაციო გაგრძელება დარჩენილი ხმოვნისა.

3. უარყოფითი ნაცვალსახელების წარმოება განუსაზღვრელთაგან ქართულშიც გვხვდება (არა-კაცი), ამ მიზნით მიმართებულების გამოყენება კი არ დასტურდება.

ინტერფერენტულ პროცესთა ბუნების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ, წოვათუშურში ყველა კითხვითი ნაცვალსახელია უარყოფითი ნაცვალსახელების წარმოებაში ჩართული, ქართული კი ამ მხრივ რამდენიმეთი იზღუდება. რაკი ამჯერად მეტობა წოვათუშურის მხარესაა, შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ საქმე გვაქვს არა ქართულის მარტივ ლექსიკურ კალკებთან, არამედ სააზროვნო მოდელში მომხდარ მნიშვნელოვან ცვლილებასთან. წოვათუშურმა, გადმოიღო რა უარყოფის ქართული სისტემა, უფრო მწყობრი და თანმიმდევრული გახადა იგი, რაკი მის მოთხოვნას დაუმორჩილა არა მხოლოდ რამდენიმე, არამედ ყველა კითხვითი ნაცვალსახელი.

ინტერფერენტულ პროცესთა ბუნების თვალსაზრისით საინტერესოა ისიც, რომ უარყოფის ახალ მოდელს შედეგად მოჰყვა მთელი წყება ახალწარმონაქმნი უარყოფითი ნაცვალსახელებისა, მათივე პირდაპირი სესხების შემთხვევა კი ერთიც არ დადასტურდა.

ახლადწარმოქმნილი ნაცვალსახელებისა და ზმნიზედების საშუალებით რეალიზაცია ჰპოვა უარყოფის ახალმა მოდელმა, რომელმაც უარყოფა ჩამოაყალიბა ზმნას და დაუკავშირა უშუალოდ იმ წევრს, რომელთანაც მიმართებაშიც უარიყოფოდა მოქ-

მედება. ამ სისტემის მიხედვით პირველი მოდელისათვის ზემოთ დასახელებულმა მაგალითებმა შემდეგი სახე მიიღო:

1. ცოჭანე ხატჭ სქ ამბუდ.
„არაფინ იკითხა ჩემი ამბავი“.
2. ცოჭანა ხადწნორ ახეჰამურ თხე ფჰარჩი ახარ.
„არაფის გაუგონია შუალამისას ჩვენი ძაღლების ყეფა“.
3. ცოსტევა აღელბადენიასრ თხალომცქ იშტ.
„არაფერს აუღელვებივარ დღემდე ასე“.
4. ლაწქ ამბუდ ცომიჩრენა ხაწქ აღმენქ.
„კარგი ამბავი არსაიდან ესმის ალაშიანს“.
5. ბადრი მამიჩქ ლობალ ნანეწი.
„ბავშვები ნურსად წავლენ უღედოდ“.

ზემოთ, ქართული ენის უარყოფის სისტემის განხილვისას, ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ უარყოფის მეორე მოდელს, რომელსაც დიდი უპირატესობა გააჩნდა უარყოფილი წევრის გამონატვის თვალსაზრისით, ჰქონდა ნაკლიც, რაც იმაში მდგომარეობდა, რომ ზმნა-შემასმენელი მასში დადებითი ფორმით დარჩა წარმოდგენილი. ამის გამო მოხდა, რომ ძალიან ძალიან ასეთი წინადადებების ზმნებთან ხელახლა გაჩნდა სათანადო უარყოფითი ნაწილაკები, რამაც ორმაგი უარყოფის ფაქტების წინაშე დაგვაყენა - გაჩნდა უარყოფის მესამე მოდელი.

უარყოფის ეს მესამე მოდელი კიდევ უფრო ადვილად დამკვიდრდა წოგათუშურში. ამას ხელს უწყობდა, ერთი მხრივ, აზრობრივ წინააღმდეგობაზე დამყარებული შინაგანი იმანენტური განვითარების ტენდენცია. შედეგად იმავე მაგალითებმა კიდევ ერთხელ იცვალეს სახე. მივიღეთ:

1. ცოჭანე ცო ხატჭ სქ ამბუდ.
„არაფინ არ იკითხა ჩემი ამბავი“
2. ცოჭანა ცო ხადწნორ თხე ფჰარჩი ახარ.

„არავის არ გაუგია ჩვენი ძაღლების ყეფა“

3. ცოსტევა ცო აღელბადმინიასრო თხალომცჷ იშტ.

„არაფერს არ აუღელვებთვარ დღემდე ასე“

4. ლაზე ამბუდ ცომიჩრენა ცო ხაწი აღმენენ.

„კარგი ამბავი არსაიდან არ ესმის ადამიანს“.

5. ბადრი მამიჩე მა ღობალ ნანეწი.

„ბავშვები ნურსად ნუ წავლენ უდედოდ“.

ჩვენ მიერ დახასიათებული სამი მოდელი უარყოფისა დღეს ერთმანეთის პარალელურად ფუნქციონირებს წოვათუშურში. მათგან რომელიმეს გამოყენება, როგორც მოსალოდნელი იყო, ასაკობრივ დონეებთან არის დაკავშირებული.

წყარო ენის გავლენით წოვათუშურს კალკირებულ ახალ-წარმონაქმნთა კიდევ ერთი წყება მიემატა – ესენია მიმართებითი ნაცვალსახელები და მიმართებითი ზმნიზელები. ისინი გაჩნდა წინადადებათა დაქვემდებარების ახალი, ქართული მოდელის შემოტანასთან დაკავშირებით, როგორც მიუცილებელი კომპონენტები ჰიპოტაქსური წინადადებისა. სამშენებლო მასალა ახალი ლექსიკური ერთეულებისათვის კვლავ წოვათუშურში დაიძებნა, სქემა კი ქართულიდან იქნა გადმოღებული. ამ თავისებური სესხების საკითხებზე გარკვეულ ცნობებს ვხვდებით ა. შიფერთანაც, უფრო ვრცლად კი მათზე მსჯელობს დ. იმნაიშვილი (იმნაიშვილი, 1948, 210).

ჰიპოტაქსის საკითხი ზოგადი ენათმეცნიერების კვლევის ერთ-ერთ საინტერესო სფეროს განეკუთვნება. დადგენილად ითვლება შეხედულება იმის შესახებ, რომ მეტყველების თანდათანობითი განვითარებისა და სრულქმნის პროცესში მარტივ მსჯელობათა დაქვემდებარებითი შეერთება წინადადებების ჩამოყალიბების ყველაზე ბოლო საფეხურია. ჩვენი მსჯელობისათვის მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ V საუკუნის ქართულ სალიტერატურ-

რო ენას უკვე მყარად ჩამოყალიბებული დახვეწილი რთული სინტაქსური კონსტრუქციები ახასიათებს სათანადო მიმართებით სიტყვებითა თუ მატყვემდებარებელი კავშირებით გაფორმებული. ამ მიმართულებით მთელი განვლილი ხუთმეტსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე არსებითი ხასიათის ცვლილება მასში აღარ მომხდარა.

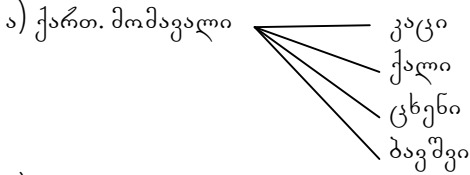
მთის კავკასიურ ენებში რთული ქვეწყობილი წინადადება ან სუფიქსით, ან კიდევ ეხლა ყალიბდება. დღესდღეობით იგი დასრულებული სახით გვაქვს მხოლოდ წოვათუშურ ენასა და ჩაჩურის ქისტურ დიალექტში. ამ გამონაკლისში ქართული ენის გადამწყვეტი როლი უდავოა.

მთის კავკასიურ ენებში ჰიპოტაქსური მოდელები არაა დღემდე ჩამოყალიბებული და არც მიმართებით სიტყვები გვაქვს, სათანადო შინაარსის გადმოსაცემად წარმატებით იყენებენ მიმდებარეებს, აბსოლუტივებსა და ინფინიტივებს (იმნაიშვილი, 1942, 86). რთული შინაარსის გადმოცემის ეს გზა დღემდე აქტიურია წოვათუშურში, მიუხედავად იმისა რომ ჰიპოტაქსის ქართულისებურ მოდელებს აქ უკვე საუკუნეზე მეტი ხნის ისტორია აქვს. ამ აბსოლუტივებსა და ინფინიტივებს მოხერხებულად შეარქვეს შემოკლებული მარტივი წინადადება, რაც ამ უკანასკნელთა გაფართოებულ აზრობრივ ტევადობაზე მიგვანიშნებს.

აღნიშნული შემოკლებული მარტივი წინადადებების ანალიზს, ცხადია, არ ვაპირებთ, მაგრამ მოკლედ მაინც უნდა აღვნიშნოთ დიდი თავისებურება წოვათუშური ენის მიმდებარეობა – ინფინიტივ-აბსოლუტივებისა. საქმე იმაშია, რომ დასახელებული ტიპის ნაზმნარ ფორმებში შემონახულია გარდაუვალ ზმნათა სუბიექტისა თუ გარდამავალ ზმნათა პირდაპირი ობიექტის კლასის ნიშანი, რაც ქართული გრამატიკის ენაზე პირიანობას ეტოლება. თუ აქ იმასაც დავუმატებთ, რომ ამ ნაზმნარ ფორმებთან ქვემდებარე და

დამატება მათი სპეციფიური ბრუნვებითაა შენარჩუნებული, ნათელი გახდება, რომ ზმნათა უღლებად ფორმებთან ეს უკანასკნელნი ძალიან ახლოს დგანან და შინაარსობრივადაც მაქსიმალურად არიან დატვირთული. თვალსაჩინოებისათვის მიმღეობას გამოვიყენებთ, როგორც ქართულთან საზიაროს. ყურადღებას იქცევს შემდეგი:

I. ქართულში ერთი ფორმა მიმღეობისა თანაბრად შეეფარდება ნებისმიერი შინაარსის სახელს, წოვა თუშურში გვაქვს იმავე მიმღეობის კლასკატეგორიის მიხედვით განსხვავებული ოთხი ფორმა. მაგალითად

- ბ) წოვათუშ.
1. მომავალი კაცი - ვ-ალუმნი სტაკ
 2. მომავალი ქალი - მ-ალუმნი ფსტუმნო
 3. მომავალი ცხენი - ბ-ალუმნი დო
 4. მომავალი ბავშვი - ღ-ალუმნი ბადერ

II. ქართულის პირიანი ზმნის მიმღეობად გადაკეთებისას ქვემდებარეც და ორივე სახის პირმომართი დამატებებიც ნათესაობითში დასმულ უბრალო დამატებად იქცევა, წოვა თუშურში კი ყველა ინარჩუნებს თავის ბრუნვას და გვაქვს მიმღეობასთან შეწყობილი ქვემდებარე, პირდაპირი დამატებაც და ირიბი დამატებაც. შდრ.:

- ა) ქართ.: 1. მამის დარგული ხე
 2. ხის დამრგველი მამა
 3. დედისათვის დარგული ხე
- ბ) წოვა-თუშ.: 1. დადა-ს ბივენო ხე.
 „მამა-მ დარგული ხე“

2. ხეენ ბ-ივენრ დად.

„ხე დამრგველი მამა“

3. ნანენ ბ-ივენრ ხე.

„დედა-ს(თვის) დარგული ხე“.

როგორც ვხედავთ, წოვათუშური ენის მიმღეობური ფორმები გრამატიკული დატვირთულობით ბევრად არ ჩამორჩებიან უღლების ფორმებს, რის გამოც დიდი სიახლოვით გადმოსცემენ დამოკიდებული წინადადების შინაარსს.

ამ მხრივ ანალოგიურ ვითარებას გვიჩვენებენ წოვათუშური ენის აბსოლუტივებიც და ინფინიტივებიც. მოყვანილი მაგალითები თვალსაჩინოს ხდის, რომ ამ ენის ე.წ. შემოკლებული წინადადებები აზრობრივად საკმაოდ გაშლილია; ესეც უნდა იყოს ერთ-ერთი მიზეზი, რომ დაქვემდებარების ახალ, ქართულისებურ მოდელებთან ერთად ეს უკანასკნელი დღემდე აქტიურობას ინარჩუნებს. გარდა აღნიშნულისა გარკვეული როლი იმასაც მიუძღვის, რომ კავშირებისაგან თავისუფალი ძველი მოდელები უფრო სხარტია და დროის თვალსაზრისით ეკონომიური: კავშირები კი სათანადო ინტონაციით ცალკე ერთეულად გამოყოფენ დამოკიდებულ წინადადებას, რასაც საკმაოდ დროული დაყოფნება ახლავს. ამ თვალსაზრისით ძველი მოდელები სტრუქტურულად უფრო შეკრულია და ეკონომიური, აზრობრივად კი თითქმის ტოლფასია. ისე რომ სხვაობას დაქვემდებარების ქართულ მოდელთან შედარებით ძირითადად ქმნის არა შინაარსობრივი ასპექტი, არამედ თვითონ დაქვემდებარების გამოკვეთის ხარისხი.

ახალი ტიპის დაქვემდებარებას მიმართებითი ნაცვალსახელები და ზმნიწედები დასჭირდა. პრობლემა მარტივად გადაიჭრა: საშენი მასალა ისევ წოვათუშურის ლექსიკურ-მორფოლოგიურ ინვენტარში დაიძებნა, მოდელი კი ქართულიდან იქნა გადმოღებული: კითხვით ნაცვალსახელებსა და კითხვით ზმნიწედებს მექანი-

კურად დაერთო მიმართებითი ნაწილაკი ე, რომელიც როგორც დოც. რ. გაგუამ გაარკვია, ნახური ენების უძველესი საერთო ელემენტია (გაგუა, 1960, 331). ე ნაწილაკის წინ ხშირად იხენს თავს ხმოვანი ა. „ეს ა კითხვითის ფორმაში დაკარგული აუსლაუტის ხმოვანია, რომელიც ახალი ხმოვნის დართვისას ხელახლა აღდგება“ (იმნაიშვილი, 1948, 62).

ახალწარმონაქმნებზე მსჯელობისას ამჯერადაც, ნაშრომის რეგლამენტაციის გამო, ნაცვალსახელებით ვიფარგლებით. აბსოლუტურად ყველა კითხვით ნაცვალსახელს, რაც წოვათუშურს გააჩნდა, გვერდით ამოუდგა ქართულიდან კალკირებული მიმართებითი ნაცვალსახელი. ახლადწარმოქმნილი ნაცვალსახელების ბოლოში თავმოყრილი ორი ხმოვნიდან მეტყველების პროცესში შეიძლება ორივე შემოგვრჩეს, ან ერთ-ერთი დაიკარგოს, რის გამოც თითოეული მიმართებითი ნაცვალსახელი სამი სხვადასხვა ფორმით შეგვხვდება.

გვაქვს ორი რიგი ნაცვალსახელებისა:

ა) კითხვითი:	ბ) მიმართებითი:
მქ (ვის)	მენაე//მენა//მენე (ვისც)
ეუხ (რა) ეუხნე	ეუხნ // ეუხნე (რაც)
მენუხ (რომელი)	მენუხნე//მენუხნ//მენუხნე (რომელიც)
მოლძ (როგორი)	მოლინაე//მოლინა//მოლინე (როგორიც)
მელ (რამდენი)	მელაე//მელა//მელე (რამდენიც)
მელღქ (მერამდენე)	მელღენაე//მელღენა//მელღენე (მერამდენეც)
მიჩრქ (სადაური)	მიჩრენაე//მიჩრენა//მიჩრენე (სადაურიც)
მაცლოჟ (როდინდელი)	მაცლოუნაე//მაცლოუნა//მაცლოუნე (როდინდელიც)
ჰადნი (ვისი)	ჰადნაე//ჰადნა//ჰადნე (ვისიც)
სტინი (რისა)	სტინაე//სტინა//სტინე (რისიც)

ამგვარი კალკირებული სესხების გზით წოვათუშურში შე-
სატყვისი დაეძებნა ქართულის ყველა მიმართებით ნაცვალსახელს.
ქართულისავე ანალოგიურია დამოკიდებულ წინადადებაში მათი
გამოყენებისა და განაწილების წესებიც. ყურადღებას იქცევს ის
ფაქტი, რომ მიმართებით ნაცვალსახელთა პირდაპირი სესხების
შემთხვევა არ დადასტურდა.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ ქართული ენის გავლენით წო-
ვათუშურში გაჩნდა უარყოფისა და დაქვემდებარების ახალი მო-
დელები; ამ ენის ნაცვალსახელთა სისტემას შეემატა გრძელი რი-
გები ქართულიდან კალკირებული უარყოფითი და მიმართებითი
ნაცვალსახელებისა, მაგრამ მზამზარეული სესხების მაგალითი სა-
ერთოდ არ აღმოჩნდა. აღნიშნული გარემოება გვიჩვენებს, რომ ინ-
ტერფერენტულ პროცესთა მთავარი სამიზნე არის წინადადებათა
სინტაქსური მოდელები, საკოორდინაციო საშუალებები კი ყუ-
რადღების მიღმა დარჩა, როგორც ნაკლებმნიშვნელოვანი. მთავა-
რია აზროვნების სისტემაში შედწევა და მისი გარდაქმნა, ხოლო
რომელი ლექსიკა იქნებოდა ამ დროს ჩართული, საკუთარი თუ ნა-
სესხები, გადამწყვეტი მნიშვნელობისა არ აღმოჩნდა. სისტემური
გავლენის შემთხვევებში, რაც უშუალოდ უკავშირდება აზროვნე-
ბის მოდელს, წყარო ენის მხრიდან ერთგვარი „შემწყნარებლობა“
იგრძნობა C ენის ლექსიკის მიმართ, რადგან მას ამ პროცესთა თა-
ვისებური ხელშეწყობა შეუძლია, როგორც ფონოლოგიურად უფ-
რო მორგებულს.

ინტერფერენტულ პროცესთა დასახასიათებლად ყურად-
ღებას იქცევს წოვათუშური ენის ნაცვალსახელებში მომხდარი კი-
დევ ერთი ცვლილება: მხედველობაში გვაქვს ჩვენებით ნაცვალსა-
ხელთა რიგში ჩამდგარი ქართული ნაირი და ფერი დერივატებით
ადგილობრივი ფუძეებისაგან ნაწარმოები ერთეულები. თუ კალ-
კირებულმა უარყოფითმა და მიმართებითმა ნაცვალსახელებმა თა-

ვისუფალი ადგილები დაიკავეს, ახალი ჰიბრიდული წარმოების ჩვენებითი ნაცვალსახელები პარალელიზმების როლში მოველინენ ენას. ამ გზით წოვათუშურში გაჩნდა ერთი და იმავე შინაარსის ჩვენებით ნაცვალსახელთა ორი წყება: საკუთარი და ნახევრადნასესხები.

გვაქვს:

- ა) საკუთარი: 1. იშტუ (ასეთი), ოშტუ (ისეთი), ჰაშტუ (მასეთი)
2. ივლქ (ამისთანა), ოვლქ (იმისთანა), ჰავლქ (მაგისთანა)
- ბ) ნახევრადნასესხები:
1. ივ-ნაირ (ამნაირი), ოვ-ნაირ (იმნაირი), ჰავ-ნაირ (მაგნაირი)
2. ივ-ფერ (ამფერი), უვ-ფერ (იმფერი)

დასახელებულ პარალელიზმებში წოვათუშურმა საკუთარი მასალის გამოყენება სცადა: ფუძეები საკუთარი დატოვა და მხოლოდ მაწარმოებლები შეცვალა ქართულით. საკუთარი მაწარმოებლების ქართულით შეცვლის მოცემულ შემთხვევაში წყარო ენის მაღალი პრესტიჟის გამო ნასესხებ დერივატთა შინაარსი უფრო გამჭვირვალე აღმოჩნდა.

ნაცვალსახელებთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ მათი მარტივი სესხების მაგალითები ძალიან იშვიათია, სულ გვაქვს ასეთი სესხების რამდენიმე შემთხვევა: ნასესხებია განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელი მავან (მავანი); აკად. არნ. ჩიქობავას აზრით, ქართულიდანაა ნასესხები მქ (ვინ); ბოლოხანებში გაჩნდა ჩვენებითი ნაცვალსახელი იმნაირ (იმნაირი), მისი მხოლოდ გადატანითი მნიშვნელობით (ცუდი ყოფაქცევისა).

ასობით ნასესხები არსებითი სახელის გვერდით ნაცვალსახელთა ასეთი შეზღუდული სესხება განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს. ეს გარემოება კიდევ ერთხელ ცხადყოფს ზოგადენათმეცნიერულ დებულებას იმის შესახებ, რომ, რაც უფრო შეკრულია და შემოზღუდულია სისტემებრივად ენის ესა თუ ის მეტყველების ნა-

წილი, მით უფრო შეუვალა იგი უცხოენობრივი გავლენისათვის. ამჯერად გადამწყვეტი მნიშვნელობისა აღმოჩნდა ის ფაქტი, რომ როგორც სხვა ენებში, წოვათუშურშიც ნაცვალსახელის სპეციფიკას ქმნის, ერთი მხრივ, ბრუნების პარადიგმათა თავისებურება, მეორე მხრივ კი - მათგანიზებული როლი სინტაქსურ კონსტრუქციებში.

ნაცვალსახელთა მარტივი სესხების ასეთი შეზღუდვის ფონზე თვალში საცემი ხდება კალკირებული უარყოფითი და მიმართებით ნაცვალსახელების გრძელი რიგები, რაც ქართულიდან უარყოფისა თუ დაქვემდებარების ახალ სისტემათა სესხებას მოჰყვა. როგორც ვხედავთ, მთლიანი სინტაქსური მოდელების გადმოღება უფრო ადვილი აღმოჩნდა, ვიდრე ამ მოდელების საორგანიზაციო ელემენტებში მარტივი სესხების გზით შემოტანილი ერთეულების შეღწევა.

მაშინაც კი, როცა წყარო ენის მოძალებული პრესტიჟის გამო ზოგი ქართული ნაცვალსახელის შინაარსი უფრო გამჭვირვალე აღმოჩნდა საკუთართან შედარებით, წოვათუშურმა ენამ მთლიანად კი არ ისესხა ისინი, მხოლოდ მაწარმოებელი დერვივატები შემოიტანა.

თავი III

სახელის გრამატიკული კლასის კატეგორია

III. § 1. წოვათუშური ენის გრამატიკული კლასკატეგორიის ზოგადი დახასიათება

სახელთა მორფოლოგიასთან დაკავშირებით გრამატიკული კლასის კატეგორიასაც უნდა შევეხოთ, რადგან განვითარების თანამედროვე საფეხურზე სწორედ ის ქმნის ყველაზე დიდ განსხვავებას წოვათუშურის მხარეს. გრამატიკული კლასი თავის

დროზე ეკუთვნოდა არსებით სახელს, რომელიც თავის მხრივ ამ კატეგორიის მიხედვით ითანხმებდა სინტაგმებში მასთან შეწყვილებულ წევრებს. დღეს ის ზმნას უფრო ეკუთვნის, რადგან ფორმალური გამოხატულება მას სწორედ ზმნასა, ნაზმნარსახელებსა და რამდენადმე აგრეთვე ზოგიერთ სხვა მეტყველების ნაწილში შერჩა. რაც შეეხება თვითონ არსებით სახელებს, ცნობილია, რომ აქ მან სემანტიკური კატეგორიის დონეზე განიცადა ტრანსფორმაცია. არაფითარი გარეგნული ნიშანი კლასისა საგნის სახელებს (რამდენიმეს გამოკლებით) აღარ გააჩნია, რის გამოც გარჩევა თითქმის მხოლოდ შინაარსის მიხედვით ხდება. ანალოგიისთვის ქართული ზმნის პირის კატეგორია შეიძლება გავისწავლოთ, სადაც პირთა სახელები სათანადოდ გარეგნულ ნიშნებს მოკლებულნი არიან, ზმნაში კი ფორმანტებით ყოველთვის გამოისახება მათი რომლობა. განსხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ ქართულში ზმნა საგანს განსაზღვრავს პირის მიხედვით, წოვათუშურში კი – სოციალური ღირებულებების მიხედვით.

მიიჩნევა, რომ თავის დროზე არსებითი სახელის კლასი მორფოლოგიურ კატეგორიას ქმნიდა თვითონ ქართულშიც: ერთმანეთს უპირისპირდებოდა გრამატიკული კლასები ადამიანისა და ნივთისა, რომლებიც საგანგებო მაწარმოებლებით ერთდროულად აისახებოდა არსებით სახელებშიც და მათთან დაკავშირებულ ზმნებსა თუ ნაზმნარ სახელებში (ჩიქობავა, 1942, 260). ისტორიული ქართული ენის მორფოლოგიურ სისტემაში საგანთა ასეთი დაყოფის კვალი აღარ ჩანს: სახელებში შემორჩენილი სათანადო აფიქსები უკვე მკვდარია და გადააზრებული. აღნიშნული კრიტერიუმი სოციალური ღირებულების მიხედვით საგანთა შეფასებისა დღემდე დაუცავს მხოლოდ კითხვით ვინ და რა ნაცვალსახელებს როგორც სემანტიკური კატეგორია, სათანადოდ გარდასახულა იგი აგრეთვე სადაურობის ურ და ელ მაწარმოებლებისა და აგ-

რეთვე წარმომავლობის **იან** და **ეულ** სუფიქსთა ფუნქციური დაპირისპირების სახით (შენგელაია, 1999, 32).

ამ მხრივ დიამეტრულად განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა უძრავლესობა და მათთან წოვათუშურიც. მოვლენები აქ საპირისპირო გზით განვითარდა: ამოსავალი გრამატიკული კლასები ადამიანისა და ნივთისა კი არ მოიშალა, არამედ მოხდა მათი შემდგომი დიფერენციაცია და კლასთა რაოდენობრივი ზრდა. ამ მხრივ ყველაზე წინ აღმოჩნდა წოვა თუშური, სადაც კლასთა რიცხვმა რვას მიაღწია (უახლოეს მონათესავე ჩეჩურსა და ინგუშურში ექვსი კლასია, დაღესტნის ენებში - ოთხი, იშვიათად - ხუთი).

წარმოვადგენთ წოვათუშურის გრამატიკულ კლასებს სათანადო მაწარმოებლებით:

კლასები	მამაკაცის	ქალის	ნივთის კლასები					
	კლასი		კლასი	3	4	5	6	7
მს. რიცხვი	ვ	ღ	ღ	ბ	ღ	ბ	ბ	ღ
მრ. რიცხვი	ბ	ღ	ღ	ბ	ღ	ღ	ღ	ღ

უკვე აღვნიშნეთ, რომ კლასის ნიშნები, როგორც ცოცხალი ფორმანტები, წოვათუშურის არსებით სახელებში აღარ გამოიყოფა, ისინი დაერთვიან სახელთან შეწყობილ ზმნას (აგრეთვე მისგან ნაწარმოებ მიძლეობა-აბსოლუტივ-მასდარ-ინფინიტივებს) და ზედსართავ სახელებს. დაღეს ამ სისტემაში არაა ჩართული არც ყველა ზმნა და არც ყველა ზედსართავი სახელი, რის მიხედვითაც ისინი კლასნიშნითა და უკლასნიშნითა ჯგუფებად იყოფიან. კლასების მიხედვით იცვლებიან აგრეთვე ერთადერთი რიცხვითი **ღ-ჭიფც** (ოთხი) და ერთადერთი ზმნიზედა **ღ-უხ** (უკან). სწორედ

ჩამოთვლილ მეტყველებების ნაწილებში წარმოდგენილი საგანგებო ფორმანტებით ირკვევა სახელის კლასი.

წოვათუშური ენის გრამატიკული კლასის კატეგორიის შე-სახებ მსჯელობს ყველა მკვლევარი, ვინც კი ამ ენის მორფოლოგი-ას იკვლევს: ი. ცისკაროვი, ა. შიფნერი, ა. ღირი, ან. ჩიქობავა, ი. დეშერიევი, რ. გაგუა... ყველა მათგანი ერთხმად აღნიშნავს, რომ კლასთა ასეთი გაზრდილი რაოდენობა მეორეულია და ენის ფსი-ქოლოგიაში მომხდარ ცვლილებებს ასახავს. ამოსავალში აქაც, როგორც სხვა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, ორი კლასია სავარაუ-დო: ადამიანის კლასი და ნივთის კლასი. მტკიცდება ისიც, რომ ქა-ლის კლასი მოგვიანებით გამოეყო ნივთის კლასს, სადაც შემდეგ-ში მოხდა უფრო დაწვრილებითი დიფერენციაცია ისევე სოციალუ-რი ღირებულების მიხედვით. განვითარების ამ საფეხურზე მივი-დეთ ის ოთხწევრიანი სისტემა კლასებისა, რაც საერთოა დღეს ამ ოჯახის ყველა კლასნიშნაანი ენისათვის.

შინაგანი განვითარების ტენდენცია მოცემულ საკითხში ზოგი ენისათვის აქ დამთავრდა, ზოგში კი შემდგომი განვითარება ჰპოვა: როგორც აღვნიშნეთ, ჩეჩნურსა და ინგუშურში კლასების რიცხვი ექვსამდე გაიზარდა, წოვათუშურში კი რვა გახდა. საგუ-ლისხმოა, რომ წოვათუშური ენის გრამატიკულ კლასთა მთელ ამ სიმრავლეში მოცემული კატეგორიის იგივე ოთხი (ვ, მ, ბ, დ) ფორმანტი ფიგურირებს, რაც დამახასიათებელია ივე ოჯახის სხვა ენებისათვის. კლასთა ოთხწევრიანი საერთო სისტემის შემდგომი დაყოფა-დანაწევრება უკვე მრავლობითზე დაყრდნობით მომხდა-რა, სწორედ მხოლობითი-მრავლობითის ნიშანთა ეს სხვადასხვაგ-ვარი შეფარდება იძლევა კლასთა რაოდენობის ზრდის შესაძლებ-ლობას.

იბერიულ-კავკასიურ ენათა მონაცემების მიხედვით დოც. ნ. ანდლულაძეს გარკვეული აქვს, რომ კლასთა მრავლობითის

წარმოების მადიფერენცირებელი ტიპისათვის ამოსავალი ყოფილა ნეიტრალური ტიპი, ანუ ისეთი ვითარება, როცა ცალკეულ კლასებს მხოლოდითსა და მრავლობითში ერთი და იგივე ნიშანი გამოხატავს (ანდლულაძე, 1951, 62). ადამიანის კლასის სახელებისათვის წოვათუშურში ამის ყოველგვარი ნიშან-კვალი წაშლილია, ნივთის კლასის სახელებში კი, როგორც ქვევით დაფინახავთ, ჯერ ისევე იკითხება ამოსავალი ვითარება.

გამოთქვამენ აზრს, რომ კლასთა რიცხვის განსაზღვრა ამა თუ იმ ენაში მხოლოდითის მიხედვით უნდა ხდებოდეს. წოვათუშურის სათანადო მასალებზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ენის თანამედროვე ფსიქოლოგიას სახელთა კლასებს შორის განაწილების საკითხში სწორედ მხოლოდით-მრავლობითის შეპირისპირება წარმოაჩენს: მრავლობითის საშუალებით ხდება კლასთა შორის სახელების ხელახალი გადანაწილება. მაგალითად, მრავლობითის გათვალისწინების გარეშე არა გვაქვს საფუძველი წოვათუშურში და აგრეთვე სხვა ენებში, სადაც შესაძებ გრამატიკული კლასი ცოცხალია, ცალკე გამოვეყო ქალის კლასი, რადგან მხოლოდითის კლასნიშანი (მ) ამ ორ კლასს საერთო აქვს. ასეთ შემთხვევაში ქალის კლასი ნივთის კლასს შეუერთდება, სინამდვილეში კი მათ შორის უკვე მკაცრი ზღვარი დევს და არც ერთი ნივთის სახელი ქალის (მდ) კლასში არა გვაქვს.

ყველაზე უფრო თვალსაჩინო განსხვავებას სხვა კლასნიშნისანი ენებისაგან წოვათუშურში VII და VIII კლასები ქმნის. მხოლოდითის ბ და დ კლასნიშნებთან მრავლობითის კლასნიშნად მ სხვა ენებში არაა გამოყენებული, წოვათუშურში კი სიახლე საგანთა გადანაწილებაში სწორედ ამ გზითაა მიღწეული. მეტად საგულისხმოა ზოგადენათმეცნიერული თვალსაზრისით ის ფაქტი, რომ ამ ახალ კლასებში სხეულის წყვილელი ნაწილების სახელებია მოქცეული და მათი მრავლობითი გააზრებულია, როგორც ერთი

და იმავე საგნის თვისება. კლასიფიკაციის ეს პრინციპი, როგორც აკად. არნ. ჩიქობავა მიუთითებს, ახალია ამ ენაში (ჩიქობავა, 1946, 224).

ასეთი მსჯელობით რეტროსპექტულად წოვათუშურისათვის ექვსკლასიანი ვითარება აღდგება, როგორცაა სწორედ დღეს დაცული ჩეჩნურ ენაში. უკუსვლის გზით ასევე ადვილად მტკიცდება, რომ VI კლასი (ბ-დ) აგრეთვე შედარებით გვიანდელია წოვათუშურში და ის IV (ბ-ბ) კლასს გამოეყო. დღეს ამ ენაში ბ-ბ კლასს ეკუთვნის ფესვსა ცმლის ყოველგვარი სახეობა, სხვა კავკასიურ ენებს კი აქ ცხოველთა სახელები აქვთ მოქცეული. ცხადია, თავის დროზე ასეთი ვითარება უნდა გვექონოდა წოვათუშურშიც, დღეს კი აქ ცხოველთა სახელებიდან ერთადერთი მეთ (ძროხა) სახელია დარჩენილი. წოვათუშურსა და ჩეჩნურში აღარ შეინიშნება რაიმე კვალი იმისა, რომ ოდესღაც აქაც აღნიშნულ კლასს ცხოველების სახელები მიეკუთვნებოდა.

რას უნდა გამოეწვია აღნიშნული ცვლილება?

სათუქრებელია, რომ მას შემდეგ, რაც მამაკაცთა სახელებისათვის მრავლობითში კლასნიშნად ბ იქნა გამოყენებული, შეიქმნა უხერხული დამთხვევა სოციალურად ნაკლები ღირებულების მქონე ნივთის კლასის სახელებთან. სწორედ ამ მიზნით, რომ აეცდინა ენას ეს დამთხვევა და ბოლომდე დარჩენილიყო მკვეთრი ზღვარი, ცხოველთა სახელებთან მრავლობითის კლასნიშანი ბ შეცვალა დ-მ. ასე უნდა მიგველო VI კლასი. ცხოველთა სახელების უმეტესობა დღეს სწორედ ახალ ბ-დ კლასშია მოქცეული. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ის სახელები, რომლებიც დღეს ბ-ბ კლასშია, ადრე არც შეიძლებოდა ამ კლასის კუთვნილება ყოფილიყო, მათი აქ მოხვედრა მხოლოდ ხელახალი გადანაწილების შედეგია.

ასეთი დასკვნების შემდეგ წოვათუშური ენის გრამატიკულ კლასთა სისტემაში შეგვიძლია კიდევ ერთი საფეხურით და-

გინიოთ უკან და აღვადგინოთ ხუთწევრიანი სისტემა, ხოლო თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ყველა კავკასიურ ენაში ქალის კლასი (ა-დ) ნივთის (ა-ა) კლასს გამოეყო, ოთხწევრიან სისტემას აღვადგენთ. გვექნება:

მხ. რიცხვი	ვ	ა	ბ	დ
მრ. რიცხვი	ბ	ა	ბ	დ

შემდგომი კვლევა, ალბათ, კიდევ უფრო მეტ ნათელს მოჰფენს საკითხის ისტორიას. კვლევის ამ საფეხურზეც ცხადია, რომ, რაც უფრო შორს მივდივართ საუკუნეთა სიღრმისაკენ, მით უფრო მეტი ჩანს სიახლოვე გრამატიკული კლასების საკითხში ქართულსა და წოვათუშურს შორის. ამ თვალსაზრისით წოვათუშურ ენაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ერგატიული ბრუნვის ს და ვ ფორმანტების დისტრიბუცია, რაც ადამიანისა და ნივთის კატეგორიათა გარჩევას ემყარება.

ამოსავალი ვითარება დღეისათვის, მართლაც, ძალიან არის შეცვლილი, რის გამოც აღარაა ნათელი საგანთა კლასებად დაყოფის საფუძველი. ამ მხრივ მარტივად წყდება პირველი ორი კლასის საკითხი: ერთში მამაკაცის ყოველგვარი სახელია მოქცეული, მეორეში - ასევე ყოველგვარი სახელი ქალისა. მთელი სირთულე ე.წ. ნივთის (არაადამიანის) სახელებს უკავშირდება, რომლებიც თანამედროვე ვითარების მიხედვით ექვს სხვადასხვა კლასში ნაწილდებიან.

ნივთის სახელთა კლასებს შორის განაწილების ეს სირთულე აღნიშნული აქვს ჯერ კიდევ წოვათუშური ენის პირველი გრამატიკის ავტორს ი. ცისკაროვს. *"Роды в цовском языке познаются не по окончанию слов, а по значению и выражению слов"*, - წერს მკვლევარი (ცისკაროვი, 1848, 8). **Выражение**-ში

მეშველი ზმნა იგულისხმება, სადაც ყოველთვის აისახება სახელის კლასი. ი. ცისკაროვი სამართლიანად მიუთითებს, რომ სახელთა კლასებს შორის განაწილებისას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება მათ შინაარსს.

საგულისხმოა, რომ მიუხედავად ასეთი სირთულისა, თვითონ თუშებს ენობრივი აღლოს წყალობით იშვიათად ეშლებათ სახელის კლასი. აღლოს თვალსაზრისით ინტერესს იწვევს ის გარემოება, რომ სახელთა კლასებზე განაწილების საკითხი ერთნაირად წყდება ჩეჩნური ენის ყველა დიალექტში. ეს გარემოება ცნობილი მკვლევარის - პ. უსლარის განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს. იგი წერს *„Не смотря на все старания, я не мог раскрыть законов, которые распределяют таковые слова по различным категориям... С другой стороны, весьма значительно, что каждый чеченец владеет непогрешительной способностью угадывать где употребить ю, где ду, где бу“* (უსლარი, 1888, 11).

ამავე საკითხის შესახებ საინტერესო მოსაზრებას გვაწვდის დოც. ნ. ქადაგიძე: „ცხოვრების განვითარებასთან ერთად აუარებელი სიტყვები შემოდინდნენ და შემოდინ ქართულიდან, რომლებიც წოფურში ამა თუ იმ კლასს განეკუთვნებიან უმთავრესად სხვა მსგავს საგნებთან ასოციაციით, ბგერათყდერადობისა და აგრეთვე მნიშვნელობის მიხედვითაც“, - ვკითხულობთ მკვლევართან (ქადაგიძე, 1953, 22).

ლაკური ენის დიალექტთა მონაცემების მიხედვით მოცემულ საკითხზე ასეთსავე შეხედულებას ავითარებს პროფ. ვ. თოფურია. მკვლევარის დაკვირვებით „ახალი სიტყვების ამა თუ იმ კლასისადმი მიკუთვნებისას ანალოგია თამაშობს გარკვეულ როლს“ (თოფურია, 1942, 172). იგულისხმება როგორც შინაარსობრივი, ისე ბგერითი ანალოგია.

განვითარების თანამედროვე საფეხურისათვის სახელთა კლასებად განაწილების საკითხში ზოგიერთი მკვლევარი უგულვებელყოფს ბგერითი ანალოგიის როლს. ასეთ დასკვნას აკეთებს, მაგალითად, პ. უსლარი ჩეჩნური ენის შესახებ. ამგვარ შეხედულებას მკვლევარი ასაბუთებს ლექსიკური ომონიმების სხვადასხვა კლასებში განაწილების ფაქტებით (უსლარი, 1888, 11).

მსგავსი ფაქტები ომონიმების სხვადასხვა კლასებში განაწილებისა წოვათუშურშიც დასტურდება. გვაქვს, მაგალითად:

1. ა) ხერხ „ხერხი, ხელსაწყო“ – ბ კლასი
ბ) ხერხ „ხერხი, მოქმედების გზა“ – დ კლასი
2. ა) ჯვან „ქალამანი“ – დ კლასი
ბ) ჯვან „ღონე“ – დ კლასი
3. ა) ბოტ „ცომი“ – ბ კლასი
ბ) ბოტ „ციკანი“ – დ კლასი

ჩამოთვლილ ომონიმურ წყვილებს ბგერითი მხარე ერთნაირი აქვთ, მაგრამ განსხვავებული შინაარსის გამო სხვადასხვა კლასებშია მოქცეული. ასეთი მაგალითები, ჩვენი აზრით, იმაზე მიგვანიშნებს, რომ სიტყვის ორი მხარიდან მოცემულ საკითხში უპირატესობა შინაარსს ენიჭება, რაც სავსებით ლოგიკურია, რადგან პრინციპში ფასდება საგნები და არა მათი სახელები.

ყველაფრის მიუხედავად, წოვათუშურ ენაში ჯერ კიდევ იგრძნობა კვალი იმისა, რომ განვითარების ადრინდელ საფეხურზე გარკვეული შესატყვისობა უნდა გვექონოდა საგნის კლასსა და მისი სახელის ბგერითს ჟღერადობას შორის. ამას გვაფიქრებინებს ორი რიგი მოვლენებისა, კერძოდ:

1. ბაგისმიერი **ბ, ფ, ჰ, მ** თანხმოვნებით დაწყებული სახელების უმეტესობა მხოლოდითის მიხედვით დღემდე „ბ“ კლასს ეკუთვნის, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ამ მხრივ თანხმოვან **ბ**-ს ენიჭება. დავასახელებთ მაგალითებს:

ა) ბაქ (პირი), ბარ (ბარი) ბალ (ბალი), ბაჯჩ (ბახჩა), ბჰა⁶ (წვერი), ბჰარკ (თვალი), ბჰასტ (დიყი), ბჰაგალ (მეჭეჭი), ბალ (ბალი), ბალიშ (ბალიში), ბჰე (ჯარი), ბჰო(ხალისი), ბოძ (ბოძი), ბე (ბუდე), ბელელ (ბელელი), ბეკი (ხუმრობა), ბილიკ (ბილიკი), ბოჯჩ (ბოხჩა), ბაკალ (ლუქმა), ბუთ (თვე, მთვარე), ბამბაყ (ბამბა), ბა⁶ (ბანი), ბარკალ (ბარკალი) ბაშტ (გომურნი) ბაჰ (ბირკა) ბედ (ბედი), ბინდ (ბინდი), ბინტ (ბინტი), ბოჯირ (ბოჯირი), ბოლორ (ბოლო, ბოლოკ (ბოლოკი), ბორკილ (ბორკილი), ბორც (ფეტვი), ბოს(ფერი), ბოკ (ნაოჭი ქსოვილზე), ბექ (ბექი), ბეხ (ბრალი, დანაშაული), ბოტ (ცომი), ბრინჯ (ბრინჯი), ბუდ (მუშტი) ბულაყ (ჭა), ბურთ (ბურთი, ბულ (ბული, სიცხე), ბუხ(ძირი), ბუჰ (ჩხუბი, ომი), ბარლი⁶ (ბარნელა), ბადრახ (ბაირალი), ბჰო (ხალისი), ბჰორწ (მგელი)...

ბ) მახ (თვასი), მახ (ნემსი), მოხ (ქარი) მოხკ (თილი, დედა-მიწა) მარდ (წიხლი), მოტ (ენა), მათხ (მხე), მადელ (მადლი), მანათ (მანეთი), მაჯდარ (მჭადი), მარგილ (მარგილი), მარგალიტ (მარგალიტი), მარმარილო (მარმარილო), მარწყო (მარწყვი), მარხილ (მარხილი), მამ (მაშა), მაყრ (თავისუფლება), მახათ (მახათი), მაჯაწ (კაჭი), მუყ (ტარი), მუჰ (ტვირთი), მეკ (ტახტი), მიზი (მიზეზი), მაყალ (მაყალი)...

გ) ფალ (ზღაპარი), ფალაზ (ფარდაგი), ფანდურ (ფანდური), ფარ (ფარი), ფარეხ (ფარეხი), ფარტა⁶ (ფარტენა, ფთილა), ფაფახ (ფაფახი), ფე (გვერდი), ფერ (ფერი), ფერდო (ფერდობი), ფის (ფისი), ფიხ (ფიხი), ფსიკ (რწყილი), ფსტუ (ხარი), ფუთ (ფუთი), ფურნე (ფურნე), ფმა (ყინული), ფხა (ძარღვი, ფხა), ფჰე (სოფელი), ფჰარს (მკლავი), ფჰადონ (ფილტივი), ფჰიტ (ბაყაყი), ფჰო (სახელი), ფჰუ (ძალი)...

დ) პად (კოცნა), პანტ (პანტა), პანლურ (პანლური), პასუხ (პასუხი), პერ (ქათვი), პირ (ფარა), პჰა⁶ (ფრთა), პჰენტრ (ნეკნი)...

აღნიშნული რიგების გაგრძელება კიდევ შეიძლება, თუმცა უნდა ითქვას ისიც, რომ საკმაო რაოდენობით შეგვხვდება გამო-
ნაკლისებიც, რომლებიც ხშირად სხვადასხვა „წინაპარ“ საგნებთან
შინაარსობრივ ანალოგიაში პოულობენ ახსნას, ზოგის ახსნა კი
უკვე ვეღარ ხერხდება. მაგალითად, სიტყვა **ბურუკ** (ბურჯაკი) არ-
ღვევს ბგერითი ანალოგიის წესს, რაკი მოსალოდნელი „ბ“ კლასის
მაგიერ „დ“ კლასშია მოქცეული, მაგრამ ეს აიხსნება იმით, რომ
ნებისმიერი სულიერი არსების ნაშეერთა (შვილთა, ანუ უასაკოთა
და სოციალურად ნაკლებ ღირებულთა) სახელები ჯერ კიდევ
უგამონაკლისოდ ამ კლასში ნაწილდება. ასევე, სიტყვა **მეხ** (მეხი)
„დ“ კლასშია **წე** (ცეცხლი) სიტყვის ანალოგიით და ა.შ.

II. გვაქვს კლასებს შორის შინაარსობრივი ანალოგიით გა-
ნაწილებულ სახელთა რიგები, რასაც მოულოდნელად არღვევს
ბგერითი ანალოგიის შემთხვევები. მაგალითად:

ა) ლოგინის ნაწილები: ლეიბ (ლეიბი), საბან (საბანი), ადეალ
(ადილა), ზეწარ (ზეწარი), ჩიხოლ (ჩიხოლი) - ყველა „დ“ კლას-
შია, ბალიშ (ბალიში) კი ბგერითი ანალოგიით „ბ“ კლასში მოხვდა.
ამავე მიზეზით „ბ“ კლასში მოხვდა სიტყვები მუთაქ (მუთაქა), მოთ
(ლოგინი).

ბ) სახელი **ხი** (წყალი) „დ“ კლასს ეკუთვნის. მისი შინაარ-
სობრივი ანალოგიით ამავე კლასში მოექცა სიტყვების სახელები:
დეგ (ლედი), ვე (ლეინო), შარბათ (შარბათი), ლიმონათ (ლიმონა-
თი), მაჭარ (მაჭარი), ჩაე (ჩაი), ყაე (ყაეა), კაკარ (კაკაო). ამ ფონზე
დამათუქრებელია, რომ სიტყვა **ბორჯომ** (ბორჯომი) ბლინგვთა
შორის დავისა და აზრთა სხვადასხვაობის საგნად იქცა: სოფლის
ზოგიერთ უბანში ის შინაარსობრივი ანალოგიით „დ“ კლასს მია-
კუთვნეს, ზოგიერთ უბანში კი ბგერითმა ანალოგიამ იმძლავრა და
„ბ“ კლასში მიუჩინეს ადგილი.

გ) საზოგადოებრივი თავშეყრისა და სანახაობების სახე-
ლები „დ“ კლასს ეკუთვნის. ამ კლასში გვაქვს: ჯარ (საქეიფო თავ-
შეყრა), კრებ (კრება), ქედო (ქეიფი), თათბირ (თათბირი), სპექ-
ტაკლ (სპექტაკლი), წარმოდგე (წარმოდგენა, პიესა), კონცერტ
(კონცერტი), ოპერ (ოპერა), მაგრამ სიტყვა **ბალეტ** (ბალეტი) „ბ“
კლასში აღმოჩნდა სწორედ ანლაუტის ბ-ს გავლენით.

დ) წერილობითი წყაროების სახელები „დ“ კლასს ეკუთ-
ვნის. ამ კლასშია: ჟანრ (წიგნი), ჟურნალ (ჟურნალი), რეეულ
(რეეული), მოწმობ (მოწმობა), ატესტატ (ატესტატი), დლიურ
(დლიური), ოქმ (ოქმი), დეპეშ (დეპეშა), წერილ (წერილი), მაგრამ
ნასესხები **ეთ**-სუფიქსიანი გეოგრაფიული სახელების ბგერითი
ანალოგიით სიტყვა **გაზითა** (გაზეთი) „დ“ კლასში მოექცა.

ე) სამუშაო იარაღების სახელები თოჯ (თოხი), წერაქვ
(წერაქვი), ჯაჯღარ (ფოცხი), ლომ (ლომი), შატ (ფიწალი) „დ“
კლასს ეკუთვნის, ხოლო **ბარ** (ბარი) „ბ“ კლასშია.

მსგავსი დარღვევების მაგალითები სხვაც შეიძლება დავა-
სახელოთ.

ამრიგად, გვაქვს საფუძველი, ვამტკიცოთ, რომ სახელთა
კლასებს შორის განაწილების საკითხში მნიშვნელობა ენიჭებოდა
სიტყვის ორივე მხარეს: ბგერითსაც და შინაარსობრივსაც, მაგრამ
ეს შედარებით აღრინდელი საფუძურია ენის განვითარებისა, დღეს
კი, როგორც აღვნიშნეთ, თითქმის მხოლოდ შინაარსობრივი ფაქ-
ტორი მოქმედებს. ბილინგვს რომ მიეცეთ დავალება, კლასების მი-
ხედვით განაწილოს წყება ახალი სახელებისა, მნიშვნელობას გა-
მოიკითხავს და ამის მიხედვით მიუჩინს ადგილს თითოეულ მათ-
განს. ბგერით ანალოგიას მკვეთრად შეურყია საფუძველი უამრავ-
მა ნასესხებმა სახელმა, რომელთა შინაარსობრივი და ბგერითი
მხარეები ძალიან ხშირად ურთიერთგამომრიცხავი აღმოჩნდა წო-
ვათუშური ენობრივი ფსიქოლოგიისათვის.

საგნების სახელთა კლასებს შორის განაწილების საკითხში დღეს ძირითადად შინაარსობრივი ანალოგიის ფაქტორი მოქმედებს, მაგრამ, როგორც ღაფინახეთ, ბეგრითი მხარეც არაა ჯერ კიდევ ბოლომდე იგნორირებული, რაც თავის მხრივ მნიშვნელოვნად ართულებს მდგომარეობას, ქმნის რა გამონაკლისებს განაწილების ახალ სისტემაში. თუ დამატებით გავისწავლოთ, რომ მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებასთან S ენიდან შემოდის ბევრი ისეთი საგნის სახელი, რომელსაც C ენაში შეუძლებელია საანალოგო წინაპარი სიტყვა მოეპოვებოდეს, ცხადი გახდება, ყოველივე ეს ერთად აღებული როგორ აბუნდოვებს კლასიფიკაციის პრინციპებს.

კლასიფიკაციის პრინციპების დაბნელება კლასკატეგორიების მოშლის დასაწყისი საფეხურია. კლასკატეგორიების მოშლის ეს ტენდენცია შენიშნულია მთის ყველა იბერიულ-კავკასიურ ენაში. ამის მიზეზად სამეცნიერო ლიტერატურაში ორი ფაქტორი სახელდება, რომლებიც ერთმანეთის პარალელურად მოქმედებენ: აბსტრაქტული აზროვნების განვითარება და უცხო ენის გავლენა. როგორც აკად. არნ. ჩიქობავა მიუთითებს „მიზეზთა შორის უცხო ენის გავლენაც არ შეიძლება დავივიწყოთ, როცა გავლენის სუბიექტი ენა გრამატიკული კლასებისა თუ სქესების საკითხში არსებითად განსხვავდება ობიექტი ენისაგან“ (ჩიქობავა, 1963, 103).

დიდი ხნის მანძილზე ასეთ სუბიექტ ენას წოვათუშური სათვის ქართული წარმოდგენდა, რომელმაც თვითონ ადრევე დაკარგა გრამატიკული კლასის კატეგორია და ქმნიდა შესანიშნავ ფონს ობიექტ ენაში მისი ნეიტრალიზაციისათვის. ამავე გზით წარმართავდა მოვლენებს სიტყვათა ინტენსიური სესხება. ასობით ახალი ლექსიკური ერთეული ამხელებდა შენარჩუნებულიყო თანმიმდევრულობა კლასებს შორის განაწილების საკითხში, იზრდილებოდა კლასიფიკაციის საფუძვლები.

III. § 2. ინტერფერენტული ინოვაციები წოვათუშური ენის გრამატიკული კლასის კატეგორიაში

მიუხედავად კლასიფიკაციის საფუძვლების გაბუნდოვანებისა, სახელის გრამატიკული კლასი წოვათუშურში არსებობას აგრძელებს, როგორც სემანტიკური კატეგორია, რომელიც ზმნაში ინარჩუნებს გრამატიკულ სტატუსს. საქმე იმაშია, რომ დღემდე ეს არის სახელური აქტანტების ზმნასთან დამაკავშირებელი ძირითადი საშუალება და, სანამ არ მოხდება ამ როლისაგან გამოთავისუფლება, იგი არსებობას გააგრძელებს.

საგულისხმოა, რომ ზმნის გრამატიკული კლასის კატეგორიის წინააღმდეგ ინტერფერენტული პროცესები დიდი ხანია უკვე ამოქმედდნენ. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ წოვათუშური ენის ზმნაში ჩამოყალიბება დაიწყო პირის კატეგორიამ და ამ ფაქტს უკვე ორსაუკუნოვანი წერილობითი ისტორია აქვს: თუ აქამდე მხოლოდ კლასი აღინიშნებოდა სახელისა ზმნაში, ახლა პარალელურად პირიც შეიძლება აღინიშნოს.

მაგალითად ავიღოთ კლასნიშნის ზმნა **გ-აღო** (მოღის). აქ კლასნიშანი **გ** იძლევა წარმოდგენას მხოლოდ იმის შესახებ, რომ მოქმედებს მამაკაცი, მოქმედი პირის რომლობაზე კი არაფერი ვიცით. პირის რომლობის დასაკონკრეტებლად ზმნის დასახელებულ ფორმას, საჭიროა, დაერთოს ნაცვალსახელები:

ას გ-აღო (მე, კაცი, მოღის)

აჰ გ-აღო (შენ, კაცი, მოღის)

ო გ-აღო (ის, კაცი, მოღის)

მას შემდეგ, რაც ჩამოყალიბება დაიწყო პირის კატეგორიამ, გაჩნდა ნაცვალსახელოური წარმოშობის პირის ნიშნები, რომ-

ლებიც ზმნას დაერთვის კლასის ნიშნებთან ერთად და გვაძლევს წარმოდგენას უკვე პირის რომლობაზე. ამასთან დაკავშირებით აღარ არის საფაღდებულო პირის ნაცვალსახელოთა დართვა. გვაქვს, მაგალითად:

- ვ-აღო-ს (მე, კაცი, მოვდივარ)
- ვ-ა-ღო-ჰ (შენ, კაცი, მოდიხარ)
- ვ-ა-ღო (ის, კაცი, მოდის)

სიახლის დანერგვის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ პირისნიშნის და უპირისნიშნო ფორმები ზმნებისა პარალელურ გამოყენებაშია და პრიორიტეტი ამ მხრივ ჯერ კიდევ კლასნიშნიანს ეკუთვნის: ზმნაში აქტანტის კლასის აღნიშვნა საფაღდებულოა, მაშინ როდესაც რომლობა, მოუბარის სურვილის მიხედვით, შეიძლება აღინიშნოს, ან არ აღინიშნოს. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც დიამეტრულად შეიცვლება ვითარება, ანუ როცა საფაღდებულო იქნება რომლობის აღნიშვნა და ფაკულტატური გახდება კლასი, დაიწყება კლასკატეგორიის რღვევა.

ძნელია ითქვას, როდის შეძლებს პირის კატეგორია საფაღდებულოდ იქცეს ზმნაში, ამას, ალბათ, კიდევ საუკუნეები დასჭირდება. ნიშანდობლივია მოცემული თვალსაზრისით ის გარემოება, რომ პირის კატეგორიის მიხედვით დღეს ისეთივე ვითარება გვაქვს ენაში, რაც გვქონდა მთელი ორი საუკუნის წინათ. მოცემული შემთხვევა წოფათუშური ენის მორფოლოგიაზე ქართულის დაბრკოლებული ზეგავლენისა კიდევ ერთხელ ცხადყოფს ინტერფერენტული ინოვაციებისადმი წინააღმდეგობის საკითხში ამა თუ იმ ენობრივი რგოლის სისტემებრივი შეკრულ-შემოზღუდულობის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას.

მართალია, ზევით აღნიშნულმა ინტერფერენტულმა პროცესებმა გასაგები მიზეზების გამო ვერ შეძლეს ზმნაში კლასის, როგორც გრამატიკული კატეგორიის მოშლა, მაგრამ დიდი ძვრე-

ბი შეიტანეს მის სემანტიკაში. ამჯერად მხედველობაში გვაქვს დღემდე ცალ-ცალკე არსებული ქალისა და მამაკაცის კლასების ადამიანის ერთ საერთო ზოგად კლასად უნიფიცირების მეტად საინტერესო პროცესი, რომელიც ინტენსიურად ვითარდება წოვათუშურში და უცხოა უახლოესად მონათესავე ჩეჩნური და ინგუშური ენებისათვის. პროცესები ეხება ისეთ საზოგადო სახელებს, რომელიც თანაბრად შეიძლება მიეკუთვნოს ქალსაც და მამაკაცსაც.

საგულისხმოა, რომ ასეთი განზოგადების საშუალებად წოვათუშურმა გამოიყენა ნივთის კლასის ნიშანი „ღ“ და არა ერთ-ერთი რომელიმე ქალისა და მამაკაცის კლასნიშნებიდან. ამ მხრივ, საინტერესოა აკად. არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისი, რომელსაც მკვლევარი საკუთრივ ქართულის მასალებზე დაყრდნობით ავითარებს: „გრამატიკული კლას-კატეგორიის მოშლა კონკრეტულის უფრო აბსტრაქტულით შეცვლას გულისხმობს, ნივთის კატეგორია კი აბსტრაქტულობის გამოხატვას გაცილებით უკეთ ეგუება, ვინემ ადამიანის კატეგორია“ (ჩიქობავა, 1942, 261).

აღნიშნული განზოგადების პროცესი ჯერჯერობით ხელობისა და მოსაქმეობის აღმნიშვნელ სახელებს შეეხო მხოლოდ და განვითარების სამ სხვადასხვა საფეხურს წარმოგვიჩენს: ამ სახელებიდან ზოგი მხოლოდ ახალი განზოგადებული კლასის ნიშნით ინმარება, ზოგიერთ სახელთან კონკრეტული და განზოგადებული კლასები პარალელურ გამოყენებაშია, ზოგ სახელს კი ეს ინოვაცია საერთოდ არ შეხება.

დავასახელებთ მაგალითებს:

1. განზოგადების პროცესი დამთავრებულია და ადამიანის ახალ „ღ“ კლასს ეკუთვნის შემდეგი სახელები:
აღმე (ადამიანი), ლაწმარ (ავადმყოფი), ჰაშე (სტუმარი), ბირკაყრ (ბერიკა), მასთხოვ (მტერი), მაქლათარ (ზედამდეგი ჭირისა თუ

ღხინის სუფრაზე), მაყარ (მაყარი), მარტკელ (მაჭანკალი), შბიო (შბიონი), მოწათე (მოწათე), მორიგე (მორიგე), მახარბელ (მახარბელი), მოწყალე (გულშემატკივარი), მუშაყრ (მუშა), ტყსალ (ტყსალი), ამნათ (მსახური, მონა), ღათაგ (მსახური)...

II. აღამინის განზოგადებული კლასი პარალელურ გამოყენებაშია ქალისა და მამაკაცის კონკრეტულ კლასებთან. მაგალითად:

ნათესაგ (ნათესაგი) : კონკრეტული კლასები **მა, ვა**// განზოგადებული – **ნათესაგ და,**
მასპინძელ (მასპინძელი) **მა, ვა** // მასპინძელ და,
მეგობარ (მეგობარი) **მა, ვა** // მეგობარ და,
ნაყბისტ (მეგობარი) **მა, ვა** // ნაყბისტ და,
მღემურ (მღემური) **მა, ვა** // მღემურ და,
ნაცნობ (ნაცნობი) **მა, ვა** // ნაცნობ და,
თანამშრომელ (თანამშრომელი) **მა, ვა** // თანამშრომელ და,
ამომრჩეველ (ამომრჩეველი) **მა, ვა** // ამომრჩეველ და...

III. მხოლოდ ქალისა და მამაკაცის კონკრეტულ კლასებს ეკუთვნის შემდეგი სახელები:

ღობტურ (ექიმი) **ვა, მა,**
უჩიტელ (მასწავლებელი) **ვა, მა,**
მოსამართლე (მოსამართლე) **ვა, მა,**
ნოქარ (გამყიდველი) **ვა, მა,**
ღორეექტორ (ღირეექტორი) **ვა, მა,**
თავმჯღომარ (თავმჯღომარე) **ვა, მა,**
მღივან (მღივანი) **ვა, მა,**
ბრიგადელ (ბრიგადირი) **ვა, მა,**
ინჟინერ (ინჟინერი) **ვა, მა,**
გამომძიებელ (გამომძიებელი) **ვა, მა...**

საინტერესოა, რომ აღნიშნული ინოვაცია პირველ რიგში სიტყვა **ადამიანს** შეეხო. ამის შემდეგ ინტერფერენტულ გარდაქმნათა აღნიშნულ წრედში მოექცა თვითონ კითხვითი ნაცვალსახელი **მე** (ვინ), რომელიც ნაცვლად ქალისა და კაცის ორი კონკრეტული კლასისა, უკვე სამ სხვადასხვა კლასში შეგვხვდება; მაგალითად:

მე ვა - ვინ არის (კაცი),

მე და - ვინ არის (ქალი),

მე და - ვინ არის (ადამიანი ზოგადად).

ბუნებრივია, რომ ინოვაციამ ზმნებშიც შეაღწია და ქალისა და მამაკაცის კონკრეტული კლასების ადამიანის ერთ ზოგად კლასად გაერთიანების ტენდენციამ მთელი ენობრივი ქსოვილი მოიცვა. ამგვარად წოვათუშურმა ენამ ქართულის გავლენით კიდევ ერთი ნაბიჯი გადადგა უახლოესი მონათესავე ჩეჩნურისა და ინგუშურისაგან დაშორების გზაზე.

აღნიშნული ინოვაცია ინტერფერენტულ პროცესთა მოქმედების შედეგია და ბილინგვის ენობრივ ცნობიერებაში მომხდარ ცვლილებას ასახავს. საამისო ბიძგს, ცხადია, იძლეოდა ის გარემოება, რომ ქართულს, რომელიც დღეს ბილინგვებმა მშობლიურ ენაზე უკეთ იციან, შემორჩენილი აქვს მხოლოდ ორი სემანტიკური კლასი ადამიანის და ნივთისა. დღევანდელი ვითარების მიხედვით აქეთ მოიკვლევს ხელახლა გზას წოვათუშური.

საგულისხმოა, რომ, როგორც მორფოლოგიურ ინოვაციათა ყველა სხვა შემთხვევაში, სიახლე აქაც პარალელური ფორმების საშუალებით იწყებს დამკვიდრებას. ზოგიერთმა სახელმა და შესაბამისად ზმნამაც უკვე გაიარა პარალელურ კლასთა საფეხური, ზოგი ახლა გადის ამ საფეხურს, ზოგს ჯერაც არ შეუძენია მონაცვლე ფორმები.

ამრიგად, გრამატიკული კლასის კატეგორიამ მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა წოვათუშურში, ერთი მხრივ, შინაგანი განვითარების გზით, მეორე მხრივ კი - უცხო ენობრივი გავლენის შედეგად. ჯერ იყო და, მამაკაცის და ნივთის კლასები დაიყო მამაკაცისა, ქალისა და ნივთის კლასებად, შემდეგ მოხდა ხელახალი შინაარსობრივი დიფერენციაცია ისევე ნივთის კლასში, დღეს კი ხორციელდება ქალისა და მამაკაცის კლასების ადამიანის ერთ საერთო კლასად უნიფიკაციის პროცესი.

მიუხედავად სახელის გრამატიკული კლასის სემანტიკაში მომხდარი სერიოზული რყევებისა და სახეცვალებისა, მის მოშლამდე ჯერ კიდევ ძალიან გრძელი და რთული გზაა გასავლელი. დღესაც კი, როცა იდეალური ბილინგვიზში თავისი განვითარების ზენიტშია, უკლასოდ დარჩენილი სახელის ერთ მაგალითსაც ვერ დავასახელებთ. ეს პრაქტიკულად შეუძლებელია, რადგან კლასკატეგორია ძირითადი საშუალებაა სახელის სხვა წევრებთან დაკავშირებისა. მართალია, ისევე ქართულის გავლენით, დღეისათვის წოვათუშურში ამ ფუნქციას პირის კატეგორიაც ასრულებს, მაგრამ ეს უკანასკნელი ჯერ მხოლოდ პარალელურ გამოყენებაშია კლასის კატეგორიასთან: ერთდროულად ხდება საგნის დახასიათება სოციალური ღირებულებისა (კლასი) და რომლობის (პირი) მიხედვით. დამოუკიდებელი ფუნქციონირების უფლება პირის კატეგორიას არა აქვს. გარდა ამისა, მისი აღნიშვნა ჯერ კიდევ არაა სავალდებულო და მოუბარის სურვილზეა დამოკიდებული.

ცხადია, მხოლოდ მას შემდეგ, რაც აღარ იქნება სავალდებულო ზმნასა და აგრეთვე ზოგიერთ სხვა მეტყველების ნაწილში სახელის კლასის აღნიშვნა, შესაძლებელი გახდება სახელების დატოვება კლასების გარეშე. სწორედ ამ მიმართულებით გადადგმული ნაბიჯები იქნება დასაწყისი კლასკატეგორიის მოშლის

პროცესისა, ჯერ კი საამისოდ მხოლოდ ნიადაგი მზადდება პირის კატეგორიის დანერგვით.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ მიუხედავად სახელის კლასკატეგორიის საწინააღმდეგოდ მიმართული ინტერფერენტული პროცესების აქტიური იერიშებისა, ამ კატეგორიის ვერც მოშლა მოხერხდა და ვერც საფუძვლიანი რყევის შეტანა სწორედ მისი, როგორც მორფოლოგიური რგოლის, განსაკუთრებული სისტემებრივი შეკრულ-შენდურულობის გამო.

თავი IV

წოვათუშური ენის სიტყვათსაწარმოქმნო სისტემა

IV. § 1. **ზოგადი დახასიათება.** წოვათუშური ენის მრავალსაუკუნოვანი კონტაქტი ქართულთან, როგორც ყოველთვის ხდება, სიტყვათა სესხებით დაიწყო. ეს პროცესი სულ უფრო ინტენსიურ ხასიათს ღებულობს და გეომეტრიული პროგრესიით გრძელდება დღემდე. თუ ბილინგვიზმის დასაწყისში ნასესხები ერთეულები მსესხებელი ენის ლექსიკური ქსოვილის ღიობს ფარავდნენ მხოლოდ, ურთიერთობის თანამედროვე საფეხურზე ქართული პარალელი გაუჩნდა ასობით ადგილობრივ სიტყვას. ასეთი მონაცვლე დუბლეტების გარეშე დღეს თუშური ენის ლექსიკური ფონდის ყველაზე ხშირად ხმარებულ სიტყვათა ვიწრო წრელა დარჩა, რამეთუ სესხების წინააღმდეგ მოქმედი ფაქტორებიდან მხოლოდ მოხმარების სისშირე აღმოჩნდა ბოლომდე გამძლე.

უცხოური ლექსიკის ჭარბი სესხება არ შეიძლება ხელშემწყობ პირობას წარმოადგენდეს მსესხებელი ენის განვითარებისათვის. „სესხების სიუხვე გარეგნულად ენის გამამდიდრებელი იშნად გვეჩვენება, არსებითად კი მისი ევოლუციის შემაფერხებელი გარემოებაა“ (ძიძიგური, 1941, 390). ნასესხები სიტყვები თრგუნავენ მსესხებელი ენის ლექსიკურ ენერჯიას, რამეთუ, ჯერ ერთი, საბაბი ხდებიან სიტყვათა დაკარგვისა, მეორე მხრივ კი, აფერხებენ ახალ ლექსიკურ ერთეულთა წარმოებას. ცნობილია აგრეთვე, როგორ არღვევენ ნასესხობანი მსესხებელი ენის ბგერათა მიმდევრობის საუკუნობით განმტკიცებულ წესებს.

სიტყვათა დაკარგვა ჩვეულებრივია უცხოენობრივი გავლენის გარეშეც. ეს პროცესი სათანადო საგნების ხმარებიდან გამოსვლას მოსდევს. ასეთ შემთხვევაში ამბობენ, რომ „საგანთა ბედი წყვეტს სიტყვათა ბელს“ (ჩიქობავა, 1975, 34). ამგვარი დაკარ-

გვა სიტყვებისა უმნიშვნელოა თავისი ხვედრითი წონით იმასთან შედარებით, რაც ადგილობრივი სიტყვებისათვის უცხოენობრივი პარალელების შექმნას მოსდევს. იდეალური ბილინგვიზმის პირობებში ასეთ პარალელს იძენს აუარებელი სიტყვა. ასეთ შემთხვევაში, ალბათ, სწორი იქნებოდა გვეთქვა, რომ ნასესხები სიტყვები წყვეტენ ადგილობრივ სიტყვათა ბედს.

სიტყვათა სესხებასთან დაკავშირებული აღნიშნული პროცესები წოვათუშურთან მიმართებით შესწავლილი გვაქვს, კვლევის შედეგებიც გამოქვეყნებულია (მიქელაძე, 1977). ამჯერად იმავე საკითხს ახალი ასპექტით განვიხილავთ, გვანტერესებს ლექსიკურ ნასესხობათა ზეგავლენა მსესხებელი ენის სიტყვათსაწარმო-ნაქმნო მოდელებზე.

წოვათუშურ-ქართული ორენოვნების მასალებზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ლექსიკის განუკითხავ სესხებას მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოჰყვა მსესხებელი ენის სიტყვაწარმოების სისტემაში: შეიზღუდა ტრადიციული საწარმოქმნო მოდელები, გაჩნდა ნასესხები, რასაც, როგორც გარდაუვალი შედეგი, გარკვეული სადერეივაციო აფიქსების გადმოტანა-გათავისება მოჰყვა. აღნიშნულ ინტერფერენტულ პროცესებს მკაცრი კანონზომიერებები წარმართავს. მოცემულ შემთხვევაში ჩვენი მიზანია სწორედ ამ ზოგად კანონზომიერებათა დადგენა.

მოძალბებულ უცხოენობრივ გავლენას წოვათუშური მკვეთრი შინაგანი წინააღმდეგობით დახვდა: სცადა აემოქმედებინა სიტყვათქმნადობის საკუთარი შესაძლებლობანი და ამ გზით დაეფარა ლექსიკურ ქსოვილში გაჩენილი თეთრი ლაქები. აღნიშნული მიზნით ენამ ერთდროულად მიმართა თხზვასაც, წარმოქმნასაც და მნიშვნელობის გაფართოებასაც. ცნობილია, რომ, როცა ამა თუ იმ ენის სიტყვათქმნადობას უცხო ენობრივი გარემო განსაზღვრავს, ახალი ლექსიკური ერთეულები ფორმისა თუ შინაარ-

სის პლანში წყარო ენის ლექსემათა თავისებურ კალკებად წარმოგვიდგებიან. ამ თვალსაზრისით საინტერესო მასალას ვხვდებით ა. შიფნერის წოვათუშური ენის გრამატიკას დართულ ტექსტებში. ყურადღებას იქცევს ქართულიდან კალკირებული:

ა) თხზული სახელები:

ნახეთბუანი - „ხალხის დასაყენებელი, სასტუმრო“,

დახეჩრ სი - „სულგრძელი“,

ჭათხელინი - „წინმთქმელი, წინასწარმეტყველი“,

ტყუდჭადაწნიში - „უკანმავლები, მიმღევრები“.

ბ) წარმოქმნილი სახელები:

თეწდუანი - „სწავლების მქმნელი, მასწავლებელი“,

ცუამდუანი - „სწავლების მქმნელი, მოსწავლე“,

ყაბუანი - „ცოდვის მქმნელი, შემცოდე“,

ველხოვ - „წესის მქმნელი, მოსამართლე“.

გ) მნიშვნელობა-გაფართოებული სახელები:

ჭალო ვახინო - „მცხოვრები, მაცხოვარი“,

თეშე - „დამჯერი, მორწმუნე“.

თუშურში თავის დროზე მეტი იქნებოდა მსგავსი მაგალითები კალკირებული თხზვისა, წარმონაქმნისა თუ მნიშვნელობის გაფართოებისა, მაგრამ წერილობითი წყაროების სიმცირის გამო მოცემული რამდენიმე ერთეულით ვცდილობთ ბილინგვიზმის განვლილი საფეხურის ენობრივი ტენდენციების აღდგენას.

მოვლენათა მსგელლობაზე ნათელ წარმოდგენას იძლევა ის გარემოება, რომ არც ერთი ზემოთდასახელებული სიტყვა აღნიშნული შინაარსით წოვათუშურს დღემდე არ შემოჰყვა - ისევე ქართულიდან ნასესხებმა მზა ერთეულებმა შეცვალა: ქართული ენის გავლენით შექმნილი სიტყვები თუშურმა ქართულისავე გავლენით დაკარგა. ამ ფაქტში აისახა ორენოვნების საფეხურების მიხედვით მსესხებელ ენაში მოქმედი ორი ურთიერთსაპირისპირო

ტენდენცია: მზა უცხოენობრივ ერთეულთა სესხებისადმი შინაგა-
ნი წინააღმდეგობისა და ამ ერთეულთა უცვლელი სესხებისადმი
სწრაფვისა.

ნასესხები სიტყვების გავლენით მსესხებელი ენის საკუთარ
სიტყვათა დაკარგვა კოლექტიური ორენოვნების ერთ-ერთი ყვე-
ლაზე ნიშანდობლივი თავისებურებაა. ამ დროს ინტენსიურად
იკარგება არა მარტო ახალწარმონაქმნები, არამედ ხმარების ხან-
გრძლივი ტრადიციის მქონე საკუთარი ლექსიკური ერთეულებიც.
ამ დროს, როგორც აკად. ლ. შჩერბა წერს: „თვით ყველაზე მარტი-
ვი სიტყვებიც კი, რომლებიც ერთსა და იმავე საგანს აღნიშნავენ,
განსხვავებულნი აღმოჩნდებიან მხოლოდ იმიტომ, რომ ეკუთვნიან
ენებს, რომელთაგან ერთი ნაკლებბრესტიყულია, ვიდრე მეორე“
(შჩერბა, 1958, 49), მკვიდრდება პრესტიჟული ენის სიტყვები და
იკარგება ნაკლებბრესტიყული ენის სთანადო მასალა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ქართული
ენის გავლენით წოვათუშურმა მნიშვნელოვნად შეზღუდა სიტ-
ყვათწარმოების საკუთარი საშუალებების გამოყენება და წყარო
ენიდან ისესხა როგორც მზა ლექსიკური ერთეულები, ისე სადე-
რივაციო აფიქსები (ა. შიფნერი, დ. იმნაიშივილი, ი. დეშერიევი, რ.
გაგუა, თ. გონიაშილი, კ. ჭრელაშვილი, ლ. სანიკიძე...).

ჩვენ საგანგებოდ ვსვამთ ქართულიდან ნასესხები აფიქსე-
ბის საკითხს. გვინტერესებს:

- ა) რა გზით ხდება აფიქსთა სესხება?
- ბ) როგორი ინტენსიურობით ხორციელდება ეს პროცესი?
- გ) რომელ აფიქსებს ეძლევა სესხებისას უპირატესობა?

დასმულ კითხვებზე პასუხისათვის საჭიროა კონტაქტში
მყოფი ენების სადერივაციო სისტემათა შეპირისპირებითი ანალი-
ზი: საკვლევე სისტემათა დახასიათება როგორც თორმობრივ, ისე
შინაარსობრივ პლანში.

სიტყვაწარმოების მიხედვით ამ ორ ენას მსგავსებაც ახასიათებს და განსხვავებაც. მსგავსებას ისინი ავლენენ, როგორც ერთი და იმავე გენეალოგიური ოჯახის აგლუტინაციური ტიპის ენები, განსხვავება კი იმან განაპირობა, რომ ხელახალი შეხვედრის დროს ისინი დიფერენტული პროცესების სხვადასხვა საფეხურზე აღმოჩნდნენ. არსებითი ხასიათის სხვაობას ამ ორი ენის დერივაციულ სისტემებს შორის ქმნის ის გარემოება, რომ ტრადიციული დაყოფა ოდენ-პრეფიქსიანი, პრეფიქს-სუფიქსიანი და ოდენ-სუფიქსიანი წარმოების ჯგუფებად თუმორ ლექსიკას არ უხერხდება. კიდევ უფრო მეტია განსხვავება შინაარსობრივ პლანში.

ერთადერთი თავსართი, რომელიც წოვათუმურში სიტყვას შეიძლება მოუდიოდეს, ესაა კლასნიშანი. იგი რთული ბუნების ფენომენია, შორსა დგას ჩვეულებრივი დერივატებისადაც და მეტ სიახლოვეს ავლენს დეტერმინანტებთან, კერძოდ:

ა) სიტყვის ძირს, რომელიც მოკლებულია ლექსიკურ მნიშვნელობას, კლასნიშანი გარკვეული შინაარსის მატარებელ ფუძედ აქცევს. ამ ფუნქციური დატვირთვით ეს მორფემა დეტერმინანტების რიგში დგება;

ბ) იმის გამო, რომ კლასნიშანთან გარკვეულწილად სიტყვის შინაარსიც არის დაკავშირებული, როგორცაა სოციალური ღირებულების მიხედვით საგნის განსაზღვრა, კლასნიშანი თავისებურად დერივატებსაც ეკედლება;

გ) რადგან კლასნიშანი ზმნებსა, ნაზმნარ სახელებსა და ზედსართავებში სინტაგმათა კომპონენტების საკავშირებელ საშუალებადაც გვევლინება, მას ფლექსიის კვალიფიკაციაც შეიძლება მიენიჭოს.

როგორც ითქვა, სიტყვაწარმოების პროცესში მონაწილეობის მიხედვით კლასნიშნები დეტერმინანტებს უტოლდებიან, რადგან სწორედ მათი საშუალებით ფორმდება მნიშვნელობის

მქონე ძირი, ანუ პირველადი ფუძე. მაგალითად: გვაქვს კლასნიშ-
ნიანი სახელები მ-ოჰ (გოგო) და ვ-ოჰ (ბიჭი), რომელთაგან კლას-
ნიშების ჩამოცილების შემთხვევაში უაზრო ბგერათკომპლექსები
დაგვრჩება. საკუთრივ დერივატები, რომლებიც წოვათუშურში
მხოლოდ სუფიქსებად არიან წარმოდგენილნი, უკვე ასეთ მზა ფუ-
ძეებს დაერთვიან და ქმნიან ახალ გართულებულ ფუძეებს, ანუ მე-
ორეულ ფუძეებს. მაგალითად,

მ-აჰ-ლქ (გოგოსებური) და **ვ-აჰ-ლქ** (ბიჭისებური) ზემოთ დასა-
ხელებულ არსებითთაგან ნაწარმოები ზედსართავი სახელებაა.

სიტყვის ძირი, ანუ პირველადი ფუძე, როგორც მათ ვუწო-
დებთ, კლასნიშნიანია ან უკლასნიშნო. კლასნიშნიანი ძირეული სა-
ხელისაგან დერივაციის გზით მიღებულ მეორეულ ფუძეში, ცხა-
დია, ერთდროულად იყრის თავს ორი მორფემა: პრეფიქსი (კლას-
ნიშანი - დეტერმინანტი) და სუფიქსი (დერივატი). მიუხედავად
ამისა, ეს არ არის ჩვეულებრივი პრეფიქს-სუფიქსიანი წარმოება,
რადგან დაწყვილებული აფიქსები მოცემულ შემთხვევაში სხვა-
დასხვა ფუნქციისანი არიან და კონფიქსებთან არაფერი აქვთ სა-
ერთო. გამორიცხულია ლაპარაკი ოდენ-თავსართიანი წარმოების
შესახებაც, რადგან როგორც აღვნიშნეთ, პრეფიქსი-დერივატები
წოვათუშურს საერთოდ არა აქვს. ესაა მიზეზი, რომ ამ ენის ყველა
წარმოქმნილი სახელი ოდენსუფიქსიანთა ჯგუფში იყრის თავს.

მსგავსი ვითარება ივარაუდება ისტორიულად ქართულ-
შიც, მაგრამ დღეს იქ პრეფიქსული წარმოებაც გვაქვს სახელები-
სა, პრეფიქს-სუფიქსურიც და ოდენ-სუფიქსურიც ამ უკანასკნელ-
თა აშკარა პრიმატით. საგულისხმოა, რომ **C** და **S** ენათა სადერივა-
ციო სისტემებს შორის გამოხატვის პლანში არსებული ეს სხვა-
დასხვაობა ჯერხანად ინტერფერენტული „ინტერესების“ მიღმა
რჩება, მაშინ როდესაც გარდაქმნის ობიექტი გახდა სემანტიკური
თვალსაზრისით არსებული უმცირესი სხვაობაც კი. აღნიშნული

მიზეზით ჩვენს შემდგომ მსჯელობას შინაარსობრივი პლანის განზომილებათა კვლევის გზით წარემართავთ. გაფრცელებული შეხედულების მიხედვით, წოვათუშური ენის ახალ სიტყვათა საწარმოებელ ძირითად გზას თხზვა ანუ კომპოზიცია წარმოადგენს (დეშერიევი, 1953), მაგრამ ირკვევა, რომ ფართოდ არის განვითარებული დერივაციაც. ამ ენას სიტყვათწარმოქმნის კარგად ჩამოყალიბებული სისტემა აქვს, რომელიც ყურადღებას იქცევს შინაარსობრივი ჯგუფების სიმრავლით. ცალკე ჯგუფებს ქმნიან ქონებისა, უქონლობისა, კინობითობისა, წარმომავლობისა, მსგავსებისა, დანიშნულებისა, ხარისხისა, ხმაბაძვეითი, აბსტრაქტული, ჩვეულებითი და ლოკატიური სახელები; საგანგებო მაწარმოებლები აქვს აგრეთვე სხვადასხვა შინაარსის ზმნიზედებსა და ნაზმნარ სახელებს.

C და S ენათა სიტყვათსაწარმოქმნო სისტემების შეპირისპირებისას ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ძირითადი რაოდენობა წარმოქმნილ სიტყვათა შინაარსობრივი ჯგუფებისა ამ ენებს თითქმის ერთნაირი აქვთ. მიუხედავად ამისა, მნიშვნელოვანი სხვაობა გვაქვს თვით ამ საზიარო ჯგუფების შიგნით, სადაც ობიექტური სინამდვილე სიტყვასაწარმოებელი მორფემებით ხშირად სხვადასხვაგვარად არის დაფასებულ-დანაწევრებული. როგორც მოსალოდნელი იყო, ეს გარემოება გადამწყვეტ როლს ასრულებს ინტერფერენტულ პროცესებთან მიმართებით. თავისთავადი მნიშვნელობა აქვს იმ ფაქტსაც, რომ საზიარო ჯგუფების გარდა მეტობაც გვაქვს, როგორც თუშურის, ისე ქართულის მხარეს.

IV. § 2. ქონების სახელები

ქონების სახელები წოვათუშური ენის წარმოქმნილ სახელთა ყველაზე რიცხვმრავალ ჯგუფს ქმნიან და ორი განსხვავებული ლწ და რწ (>ლწ) სუფიქსით იწარმოებიან არსებითთაგან.

პირველი სახელობითი ბაზისურ ფუძეს დაერთვის, მეორე კი ნათესაობითი ბრუნვის ფუძეს.

რქ სუფიქსის დართვისას ძირეული სახელის ფუძეში დაცული ნათესაობითი ბრუნვის მაწარმოებელი ხმოვანი კარგავს ნაზალობას, იცვლის ქვანტიტეტს და ჩვეულებრივი არაგრძელი ხმოვნიდან გადაიქცევა გრძელ ხმოვნად; ბაზისურ ფუძეზე **ლძ** სუფიქსის დართვისას კი რაიმე სახის ფონეტიკურ ცვლილებას ადგილი არა აქვს.

შდრ.:

ა) სახ. ბრ. დითხ (ხორცი)+**ლძ** > სახ. ბრ. დითხ-**ლძ** (ხორციანი)

ბ) ნათ. ბრ. დითხ-**ლ** (ხორცის) + **რქ** > სახ. ბრ. დითხ-**ლ-რქ** (ხორციანი)

ამ სუფიქსების განაწილების პრინციპები არაა თვალსაჩინო, რის გამოც ახალგაზრდები არასწორად იყენებენ მათ, არც უფროსი თაობის ბილინგვებს შეუძლიათ ახსნან, რა შინაარსობრივი განსხვავებაა პარალელურ ფორმებს შორის, მაგრამ ტრადიციის ზეგავლენით დღემდე მკაცრად მიჯნავენ ერთმანეთისაგან. ბილინგვთა უფროსი თაობის მეტყველებაში ერთმანეთს უპირისპირდება ორი წყება მსაზღვრელ-საზღვრულიანი სინტაგმებისა, სადაც მსაზღვრელები **ლძ** ან **რქ** (>ლქ), სუფიქსებით გაფორმებული ქონების სახელებია. აღნიშნული ორი რიგის სინტაგმათა შეპირისპირება საშუალებას იძლევა გამოვავლინოთ საკვლევე აფიქსებს შორის არსებული სემანტიკური სხვადასხვაობა. შდრ:

ა) სინტაგმები **ლძ** -სუფიქსიანი მსაზღვრელებით:

დაშ-მატ-**ლძ** ადმქ - „სიტყვა-პასუხიანი ადამიანი“, თუშ-მაძვ-**ლძ** სტაკ - „პურ-მარილიანი კაცი“, დელ-**ლძ** ვოჰ - „ტანიანი, ტანადი ბიჭი“, ბას-**ლძ** მოჰ - ფერიანი გოგო, კარგი სახის ფერი რომ აქვს“, ტათულონ სტაკ - „ფულიანი კაცი“, ბაჯუდირ მამხლ-**ლძ** კაბდილ -

„დიდ თასიანი, ძვირი საკაბე“, გონ-ლოზ ბადერ - „ჭკვიანი ბაეშივი“, ცჰადნ ქოკ-ლოზ ვოჰ - „ცალფეხა ბიჭი“, ჟაბუდ-ლოზ ნახ - „ძროხებია-ნი ხალხი“, დითხ-ლოზ საკლავ - „ხორციანი ცხვარი, ბევრ ხორცს რომ დაყრის“, მანქან-ლოზ სტაკ - „მანქანიანი კაცი“, ცჰადნი ბჰარკ-ლოზ ადმენ - „ერთთვალისანი, ცალთვალა ადამიანი“, ნიწყ-ლოზ ოჯახ - „ღონიერი ოჯახი“, ფუთ-ლოზ ვედრ - „ფუთიანი ვედრო“, საბალ-ნი-ლოზ ქოცრ - „საბალნიანი ქვევრი“, კილუდ-ლოზ გირ - „კილოიანი გირი“, ჩამ-ლოზ დაყარ - „გემოიანი, გემრიელი საჭმელი“, ფხაუზტყ ფურცლი-ლოზ ჟაგნრ - „ასფურცლიანი წიგნი“, მზითვი-ლოზ დოჰ - „მზითვიანი გოგო“, ნადმსუ-ლოზ სტაკ - „ნამუსიანი კაცი...“

გარდა ზედსართავთა წარმოებისა, იგივე ლოზ სუფიქსი თუ-შურში გამოიყენება რიცხვით სახელთა სუბსტანცივაციის მიზნით. მაგალითად:

ში - „ორი, მაგრამ: შინ-ლოზ - „ორიანი“

ცჰა - „ერთი“ - ცჰან-ლოზ - „ერთიანი“

ფხი - „ხუთი - ფხი-ლოზ - „ხუთიანი“

იტ - „ათი“ - იტ-ლოზ - „ათიანი“ ...

აქ პირველი რიგის წევრები რიცხვითი სახელებია, მეორენი კი - ციტრისა. საინტერესოა, რომ თუ შურსა და ქართულს შორის ამგვარი არსებითების წარმოებისა და გამოყენების სრული პარალელიზმი დასტურდება.

ბ) სინტაგმები რქ (>ლოქ) სუფიქსიანი მსაზღვრელებით:

დაფხი-რქ ტოტ - „ოფლიანი ხელი“, შურე-ლოქ ჰერწო - „რძიანი ქვაბი“, დათნე-რქ ცუ - „ერბოიანი ქუმელი“, მაჭრე-ლოქ ქოცრ - „ღვინიანი ქვევრი“, არყე-ლოქ ბოთლ - „არყიანი ბოთლი“, მაწენე-რქ ქილ - „მაწენიანი ქილა“, ხიე-რქ დოქ - „წყლიანი დოქი“, წომლე-რქ შუშ - „წამლიანი შუშა“, სუფე-რქ ჯამ - „სუფიანი ჯამი“, კარქე-ლოქ მადნ - „კარაქიანი პური“, შაქრე-ლოქ ჩად - „შაქრიანი ჩაი“, ნაჩხო-რქ ჭყინტკი - „ყველიანი ანტრია“, ლაფე-რქ

ქოკდოუფხუ - „ლაფიანი ფესაცმელი“, ტემელე-რქ შტოლ - „მტვრიანი მაგდა“, ჰადრნე-ლქ ხაკ - „ფქვილიანი ხაკი“, დითხო-რქ დაყარ - „ხორციანი საჭმელი“, მათხო-რქ დე - „მზიანი დღე“, ბუბკა -რქ ეყ - „ყვავილიანი მინდორი“, ჯერბალქ რიყე - „ქვიანი რიყე“...

მიუხედავად იმისა, რომ თუშური ენის საკვლევი სუფიქსები ქართულ თარგმანში თითქმის ყოველთვის ერთი და იმავე **იან** სუფიქსით გადმოიცემა, მათ შორის შინაარსობრივი თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი სხვაობა დასტურდება, რაც კიდევ ერთხელ ამტკიცებს ცნობილ დებულებას იმის შესახებ, რომ ენაში არ არსებობენ უფუნქციო, ზედმეტი ელემენტები.

შეიძლება ითქვას, რომ **რქ (ლქ)** სუფიქსი შინაარსობრივი თვალსაზრისით ადეკვატურია ქართულში ფართოდ გავრცელებული **იან** სუფიქსისა. როგორია ამ მხრივ **ლქ** სუფიქსიანი სახელების პოზიცია? მართალია, **ლქ** სუფიქსიც ყოლა-ქონას აღნიშნავს, მაგრამ შინაარსობრივ ასპექტში იგი ქართული **იან**-ის არც ერთ მნიშვნელობას არ ემთხვევა ბოლომდე. მას უფრო ზედმიწევნით გადმოსცემს აწ უკვე მივიწყებული ქონების ქართული **ად** სუფიქსი. ამიტომაც, რომ **ლქ**-ს არ შეუძლია რომელიმე კონტექსტში შეცვალოს სუფიქსი **რქ** და პირიქით. ისინი დამატებითი დისტრიბუციის მიმართებაში არიან ერთმანეთთან. მათი ასეთი დამოკიდებულება უფრო თვალსაჩინოა მაშინ, როდესაც საყრდენს ორივესათვის ერთი და იგივე სახელი წარმოადგენს, ასეთი შემთხვევები კი საკმაოდ ხშირია. მაგალითად:

- 1) დოკე-რქ კოტორ- გულ-იან-ი ქადა
დაკ-ლქ სტაკ - გულ-იან-ი, გულ-ად-ი კაცი
- 2) შურე-ლქ ჰერწო - რძ-იან-ი ქვაბი
შური-ლქ დეთ - რძ-იან-ი ძროხა
- 3) დითხო-რქ ტოტ - ხორც-იან-ი ხელი (ხორცი დაჭრა)

დითხ-ლწ საკლავ - ხორც-იან-ი ცხვარი (ბევრ ხორცს რომ დაყრის)

4) თუდმაჯწ-რქ ჩანთ - პურმარილ-იან-ი ჩანთა (პური და მარილი რომ დევს)

თუდნმაჯწ-ლწ სტაკ - პურმარილ-იან-ი კაცი, პურ-ადი...

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ამ ორი სუფიქსით ნაწარმოებ სიტყვებს შორის არსებული შინაარსობრივი სხვაობა ზოგჯერ ქართულ თარგმანშიც იჩენს თავს: **გულადი**, ცხადია, არ უდრის **გულიანს**, ისევე როგორც: **მუხლადი** არ უდრის **მუხლიანს**, **პურადი** არ უდრის **პურიანს**, **თვალადი** - **თვალთანს**.

საანალიზო მასალაზე დაკვირვება საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ რქ სუფიქსი დროებით „ქონებას“, დროებით თვისებას გამოხატავს, ლწ კი უფრო მუდმივსა და ორგანულად ქცეულს. ის, რაც ღვინიანია, ხვალ შეძლება აღარ იყოს ამ თვისების მატარებელი: დაილიოს, გაირეცხოს და ა.შ. მაშინ როდესაც **გულადი**, **პურადი**, **მუხლადი**... უფრო ხანგრძლივი დროის, ან სულაც მუდმივი მახასიათებლებია. ქონების სუფიქსიანი მსაზღვრელების შემცველ სინტაგმათა ორი წყება თვალსაჩინოდ განხაზავს იმ ფაქტს, რომ უფროსი თაობის მეტყველებაში ამ ორი სუფიქსის დისტრიბუცია დღემდე ინახავს თუშური ენის შინაარსობრივი სტრუქტურის ნიშანდობლივ ასპექტს ყოლა-ქონების შეფასებისა დროებითსა და მუდმივ მახასიათებლებად.

ის გარემოება, რომ ამ ტიპის შინაარსობრივი სხვაობა რამდენიმე ქართულ სახელშიც განსხვავებული ფორმანტებით აისახა, გვიჩვენებს, რომ სინამდვილისადმი მიდგომის ეს თვალსაზრისი არც ქართულისთვის ყოფილა თავის დროზე უცხო.

საინტერესოა, რომ რქ სუფიქსიანი მსაზღვრელები პარალელურად ხშირ შემთხვევაში ამ სუფიქსის გარეშეც იხმარებან. წარმოქმნილ სახელებს ამ დროს მექანიკურად ჩამოსცილდება დე-

რიგატი, რის შემდეგაც ბრუნვის ფორმანტი ხმოვანი აღიდგენს დაკარგულ ნაზალობას, მაგრამ შეინარჩუნებს შეძენილ სიგზძეს, რითაც გამოიყოფა და დაუპირისპირდება „წმინდა“ ნათესაობითის ფორმებს. ამ გზით იქმნება საინტერესო ფორმობრივ-შინაარსობრივი მიმართება საკუთრივ ნათესაობითსა და ნანათესაობითარ ფორმებს შორის. გვაქვს, მაგალითად:

- ა) 1. შურ-ქ - „რძის“
- 2. შურ-ქ-ლქ - „რძიანი“
- 3. შურ-ქ - „რძიანი“
- ბ) 1. კარქ-ქ - კარაქის
- 2. კარქ-ქ-ლქ - კარაქიანი
- 3. კარქ-ქ - კარაქიანი

საგულისხმოა, რომ ასეთი სუფიქსამოცილებული ფორმები ეწარმოება არა ყველა სახელს, არამედ მხოლოდ ისეთს, რომელიც ნივთიერებას აღნიშნავს. გვაქვს: ხი-ქ „წყლიანი“, მაჭრ-ქ „ღვინიანი“, ლავ-ქ „თოვლიანი“, არყ-ქ „არყიანი“, მურბ-ქ „მურაბიანი“, მოწ-ქ „თაფლიანი“, ქონ-ქ „ქონიანი“, დათხ-ქ „ერბოიანი“... ამ ფაქტში ასახული უნდა იყოს ენის ცლა ახალი, უფრო დაწვრილებითი დანაწევრება შეიტანოს ენის შინაარსობრივი სტრუქტურის არსებულ მოდელში - ცალკე გამოიყოს ნივთიერებათა სახელები.

ქართულში ქონების რამდენიმე სუფიქსი ფიგურირებს: **იან, იერ, ოვან, ოსან, ედ, ა.** მათგან ყველაზე ფართო გავრცელებიანაა **იან** სუფიქსი, რომელსაც საკმაოდ ხშირად (მაგრამ არა ყოველთვის) ესადაგება **ა**, სხვა სუფიქსები კი - უფრო იშვიათად. ქართული იან-ის ფართო გავრცელება კარგად გამოჩნდა წოვათუშური ქონების სახელების თარგმნის პროცესში, სადაც იგი თითქმის შეუცვლელი აღმოჩნდა. ქართულ-თუშური ენების ქონების სახელთა შეპირისპირებისას კარგად გამოიკვეთა ის განსხვა-

გება, რაც შინაარსობრივი პლანის თვალსაზრისით გვაქვს მათ შორის: თუშური ენა რისამე ყოლა-ქონების აღნიშვნისას კუთვნილებების მუდმივსა და ღრობითს ასპექტებს განაჩნევს, თანამედროვე ქართულში კი ასეთი განსხვავების სულ რამდენიმე მაგალითი დავადასტურეთ (პურიანი-პურადი, გულიანი-გულადი, მუხლიანი-მუხლადი...).

შინაარსობრივ პლანში წოვათუშურის მხარეს არსებული ეს „მეტობა“, როგორც მოსალოდნელი იყო, ინტერფერენტული დაკარგვის ობიექტად იქცა: ახალგაზრდები ღღეს ვერ მიჯნავენ **რქ** და **ლქ** სუფიქსების სამოქმედო არეებს: ძალიან ხშირად **ლქ** სუფიქსის ადგილას **რქ**-ს ხმარობენ, პირიქით კი არ ხდება, რაც პირველის ხარჯზე ამ უკანასკნელის სამოქმედო არის გაფართოებასა და გაბატონებას მოასწავებს. ხშირად გაუგონებთ არასწორ გამოთქმებს: ღუენიჩრ შურელქ მეთ - ბევრძიანი ძროხა, თუმხ-მაჯორქ აღმქ - პურმარლიანი კაცი ღუენიჩრ მხითვე-რქ მოჭ - ბევრ მხითვიანი გოგო, მაქვაქრა-ლქ მოჭ - დამძებიანი გოგო, ნაყბისტან-რქ ვოჭ - მეგობრებიანი ბიჭი...

ამრიგად, **რქ** და **ლქ** სუფიქსების სახით თუშურში საქმე გვაქვს ქონების შინაარსობრივი ჯგუფის სახელთა ორ მაწარმოებელთან, რომლებიც ისტორიულად ერთმანეთს უპირისპირდებოდნენ როგორც ბგერითად, ისე სემანტიკური ნიუანსითაც და ერთმანეთის მიმართ დამატებითი დისტრიბუციის მიმართებაში იმყოფებოდნენ. ღღეს ქართული ენის გავლენით უკვე დაიჩრდილა **ლქ** სუფიქსის შინაარსი, **რქ** კი უფრო გააქტიურდა, როგორც ქართული **იან**-ის სრული ადეკვატი. ამ ფაქტს, როგორც უშუალო შედეგი, მოჰყვა **რქ** სუფიქსის მიერ **ლქ**-ის სამოქმედო არეში შეჭრა და მათ შორის კონტრასტული დისტრიბუციის დამყარება. ჩვენს თვალწინა საინტერესო ფაქტი ორი დამატებით დისტრიბუციაში მყოფი მსგავსი შინაარსის აფიქსიდან ერთ-ერთის მნიშვნელობის გაფარ-

თოებისა მეორის ხარჯზე. ამ პროცესს, როგორც ჩანს, ჯერ ყველა კონტექსტში რქ სუფიქსის გავრცელება მოჰყვება, მერე კი, როგორც ფუნქციონალური, ლწ სუფიქსი თვითონაც დაიკარგება. რქ და ლწ სუფიქსთა დისტრიბუციაში მომხდარი ცვლილება ქართული ენის უშუალო გავლენის შედეგია და საინტერესოა, როგორც ენათა ასიმილაციის თავისებური გზა - ინტერფერენტული დაკარგვა.

აღნიშნული შემთხვევა ლწ სუფიქსის მნიშვნელობის დავიწროებისა გვიჩვენებს, რომ ენობრივი კონტაქტების დროს ხდება არა მარტო სესხება ამა თუ იმ ელემენტებისა, არამედ აგრეთვე დაკარგვა იმ ელემენტებისა, რომელიც მეორე ენობრივი სისტემის ფონზე ზედმეტი ჩანს. ხდება საერთოდ „შესუსტება განსხვავებულობის ძალისა და ხარისხისა“ (ბოდუენი, 1963, 370). „კოდდან კოდზე გადართვის ხშირი საჭიროება, რაც ასეთი აქტუალურია ბილინგვებისათვის, განაპირობებს კოდებს შორის მანძილის შემცირების მოთხოვნას“ (გამპერცი, 1972, 192).

IV. § 3. უქონლობის სახელები

ეს სახელები ქონების სახელთა საპირისპირო შინაარსის მატარებელია, რის გამოც ქონების თითქმის ყველა სახელის გვერდით უქონლობის სახელი დგას. აკად. ა. შანიძის განმარტებით: „ქონების სახელთა ანტონიმებია უქონლობის სახელები, ე.ი. სახელები, რომლებიც აღნიშნავენ უქონლობას ძირეულის ფუძით აღნიშნული საგნისას“ (შანიძე, 1980, 126). გარკვეული მოსაზრებით ჩვენ აქვე ვაერთიანებთ უკუთქმით მიმღებებსაც.

ქართულს უქონლობის კარგად ჩამოყალიბებული სისტემა აქვს, სადაც უქონლობის შინაარსი დაკავშირებულია უ- თავსარ-

თთან, რომელიც შეიძლება მარტო იყოს ამ ფუნქციით, ან კიდევ ახლდეს სუფიქსები: **-ურ, -ულ, -ო**. საყრდენ ფუძედ აღებული სახელთაგან აღნიშნული მორფემებით იწარმოებიან უქონლობის ზედსართავები და აბსტრაქტული სახელები, ხოლო საყრდენად აღებული ზმნურ ფუძეთაგან - უკუთქმითი მიმღეობები და აბსტრაქტული სახელები. ისე, რომ იქმნება ერთი საწარმოქმნო მოდელის სამწევრა კორელაცია, როგორცაა:

- ა) წყალი - უწყლო - უწყლობა,
წიგნი - უწიგნური - უწიგნობა
- ბ) სწავლა - უსწავლელი - უსწავლობა
თქმა - უთქმელი - უთქმელობა...

უქონლობის მწყობრი სისტემა აქვს წოვათუშურსაც, სადაც აღნიშნულ ფუნქციას სუფიქსი **წ** ასრულებს. იმის მიხედვით, რომელ მეტყველების ნაწილს წარმოვქმნით, საყრდენ ფუძეზე დართულ **წ**-ს აუცილებელია კიდევ დაერთოს სუფიქსები: ზედსართავთა და მიმღეობათათვის ნაზალური **ი**, ხოლო აბსტრაქტული სახელებისათვის **-ოლ**. შედეგად ვიღებთ რთულ სუფიქსებს: **წ-ი** და **წ-ოლ**.

საყრდენ ფუძედ აღებული არსებითი სახელებისაგან წოვათუშურში, მსგავსად ქართულისა, უქონლობის ზედსართავები და აბსტრაქტული სახელები იწარმოებიან. გვაქვს, მაგალითად: ნი წყალი - ნი-წ-ი უწყლო - ნი-წ-ოლ უწყლობა, ბადერ შვილი - ბადერ-წ-ი უშვილო - ბადერ-წ-ოლ უშვილობა, ტათებ ფული - ტათებ-წ-ი უფული - ტათებ-წ-ოლ უფულობა, ბოთხ საქმე - ბოთხ-წ-ი უსაქმო - ბოთხ-წ-ოლ უსაქმობა, დადი პატრონები - დადი-წ-ი უპატრონო - დადი-წ-ოლ უპატრონობა, შარკი თვალები - ბშარკი-წ-ი უთვალეზო - ბშარკი-წ-ოლ უთვალეზობა...

საყრდენად აღებულ ზმნურ ფუძეებთან წოვათუშურში, განსხვავებით ქართულისაგან, მხოლოდ ორწევრა მიმართება გვაქვს, რომელსაც ქმნიან მასდარი და მისგან წარმოქმნილი უკუთქმითი მიმღეობა, გვაკლია სათანადო აბსტრაქტული სახელი. მაგალითად:

- თიტარ „გაჭრა“ - თიტ-წ-ძ „გაუჭრელი“
- მალარ „სმა“ - მალ-წ-ძ „უსმელი“
- ალოარ „თქმა“ - ალო-წ-ძ „უთქმელი“
- ვალარ „ჭამა“ - ვალ-წ-ძ „უჭმელი“
- ლითარ „გარეცხვა“ - ლით-წ-ძ „გაურეცხავი“
- ვეხკარ „მონარშვა“ - ვეხკ-წ-ძ „მოუხარშავი“
- ათარ „დანაყვა“ - ათ-წ-ძ „დაუნაყავი“ ...

როცა შინაარსობრივი თვალსაზრისით ერთმანეთთან ვადა-რებთ თუშური და ქართული ენების უქონლობის სისტემებს, ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ზმნური ფუძეებისაგან ქართული უკუთქმით მიმღეობასაც აწარმოებს და აბსტრაქტულ სახელებსაც, თუშურში კი მარტო უკუთქმითი მიმღეობები გვაქვს. საინტერესოა, როგორ აისახა ეს სხვაობა წოვათუშურის ინტერფერენტულ ინოვაციათა ქარგაზე.

დავიწყებთ იქიდან, რომ ქართული ენის ნაზმნარი უკუთქმითი აბსტრაქტული სახელების ადგილას თუშური ტრადიციულად აღწერით ფორმას იყენებს, რომლებიც სათანადო უკუთქმითი მიმღეობისა და მეშველი ზმნისაგან შედგება. მაგალითად:

ქართ. უსწავლელობა - თუშ. ცუამდაწი დისარ „უსწავლელი დარჩენა“,

გაურეცხაობა - ლითწი ლითარ „გაურეცხავი დატოვება“,

უთქმელობა - ალოწინ დშიცარ „უთქმელი დარჩენა“ ...

უქონლობის სახელთა სისტემაში წოვათუშურის მხარეს არსებული ეს „უზუსტობა“, როგორც მოსალოდნელი იყო, დროთა

სგლაში ინტერფერენტული გავლენის ობიექტად იქცა: დღეს უკვე ხშირია შემთხვევები, როცა დასახელებული ტიპის აღწერითი ფორმების ადგილს ქართულიდან ნასესხები უფრო მარტივი წარმოების ორგანული ერთეულები იჭერს. ამ დროს ერთი და იგივე ქართული წინადადება წოვათუ შურში ორ შესატყვისს იძლევა: გათუშურებულსა და ზედმიწევნითს, ანუ გაქართულებულს.

შდრ.:

1. ქართ.: **უსწავლელობა** ძნელი არის.
2. ა) **ცჷამდაწჷ** ხილარ ხალა და - (უსწავლელო ყოფნა ძნელი არის);
ბ) **უსწავლელობ** ხალა და (უსწავლელობა ძნელი არის).

მოვლენათა შემდგომ განვითარებაზე კარგად მიგვანიშნებს ის გარემოება, რომ ამ რიგის კონტექსტებში დღითი-დღე მრავლდება ნასესხები აბსტრაქტული სახელები. სულ ურთუო ხშირად ისმის:

1. ი ბადერ **უჭმელებენ** დადოლდარ დაწე - „ამ ბავშვის **უჭმელობას** პატრონობა (მიხედვა) უნდა“.
2. **მოუვლელებე** ი ბალ დაჭგადაშენბადბიქ - „**მოუვლელობამ** ეს ბალი გადააშენა“.
3. **უთქმელებე** მაწყ საქმ მაეოდრ - „**უთქმელობა** ზოგჯერ საქმეს აფუჭებს“.
4. **მოურწყველებე** სიმინდ დაჭდაყდიქ - „**მოურწყველობამ** სიმინდი გაანბო“.

წყარო ენის გავლენის მოცემული შემთხვევა ყურადღებას იქცევს იმით, რომ წოვათუ შურს ამჯერად აღარ უცდია დანაკლისი ფორმების შექმნა საკუთარი ინვენტარიდან, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო, არამედ უფრო იოლ გზას დაადგა, გამოიყენა ნასესხები მზა ერთეულები. წყარო ენისკენ სავალი გზის ასეთი შემოკლება მხოლოდ კოლექტიური ორენოვნების დროს შეიძლება,

როცა ბილინგვისათვის თანაბრად ნაცნობია და ადვილად გასააზრებელი როგორც მშობლიური, ისე უცხო ენის ლექსიკურ-გრამატიკული მოდელები. მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაში გარკვეული როლი ქართული მოდელის შედარებით სიმარტივესაც უნდა მინიჭებოდა.

წოვათუშური ენის უქონლობის სახელთა მიკროსისტემაზე წყარო ენის სათანადო სისტემის გავლენა აქ არ დამთავრებულა. სულ ახლახანს, ჩვენ თვალწინ სათავე დაედო ქართული უ-ო თავსართ-ბოლოსართის სესხების პროცესს, რაც ცხადია იმავედროული იდენტური შინაარსის საკუთარი აფიქსის ფუნქციათა შეზღუდვას მოასწავებს. მოვლენათა განვითარების თვალსაზრისით, საინტერესოა ის ფაქტი, რომ თითქმის ბოლო დრომდე საკუთრივ წოვათუშური უქონლობის წ აფიქსი აქტიური იყო და აწარმოებდა ჰიბრიდულ ახალწარმონაქმნებს თვით ქართულიდან ნასესხებ საყრდენ ფუძეთაგან. ასეთია, მაგალითად:

გონ-წ- (უგუნური, უჯკუო), გონ-წ-ოლ (უგუნურობა), ქონბე-წ- (უქონებო, უქონელი), ქონებ-წ-ოლ (უქონებობა, უქონლობა), მეზობლი-წ- (უმეზობლო), წუძლვე-წ- (უმწვანოლო), გორ-წ- (უგეგარო), მომავლე-წ- (უმომავლო), სამსოუხრე-წ- (უსამსახურო), ეზუდ-წ- (უეზოვო), ნათესვი-წ- (უნათესაო)...

კონტაქტში მყოფი ენების ძალთა თანათვარდობაში მომხდარ ცვლილებებს ასახავს ის გარემოება, რომ მოვლენათა განვითარებამ ამჯერად საპირისპირო მიმართულება მიიღო: როგორც აღვნიშნეთ, გაჩნდა ახლადწარმონაქმნები, სადაც საყრდენი ფუძე თუშურია, დერივატი კი - ქართული. ესენია:

- უ-ბაშრ-რ- უშნო, უუნარო
- უ-ტოტ-რ - უხელო, ხელგამოუვალი
- უ-ალაზ-რ - ურგები, გამოუსადეგარი

უ-კნათ-რ - უგაჟო

მართალია ქართული უ-ო კონფიქსით მიღებული ჯერ-ჯერობით სულ რამდენიმე სახელი დავადასტურეთ, მაგრამ დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ მისი სესხების პროცესი უკვე დაწყებულია. სამეცნიერო ლიტერატურაში დასაბუთებულად ითვლება დებულება იმის შესახებ, რომ აფიქსი შეთვისებულად უნდა ჩაითვალოს მას შემდეგ, რაც გამოყენებული იქნება მსესხებელი ენის თუნდაც ერთ სიტყვაში (Вайнраих, 1956, 41). უამისოდ კი რაც უნდა ბევრი ნასესხები ფუძე ავლენდეს მას, სესხების საკითხი არ დაისმება.

ცნობილია, რომ აფიქსთა სესხების საფუძველი ხდება ერთი და იმავე ძირის აფიქსიანი და უაფიქსო ნასესხები სიტყვების ხშირი გამოყენება და ამის საფუძველზე მათი ქვეცნობიერი შეპირისპირება. თუ შურში მართლაც გვაქვს ნასესხობათა ორი საკმაოდ გრძელი რიგი, რომელთა წევრები ერთმანეთს სწორედ უ-ო კონფიქსის დართვა-დაურთველობით უპირისპირდებიან.

შდრ.:

ა) ძირეული სახელები: ცხვირ-პირი (ცხვირ-პირები, სახე), ხეირ, ფერ, ძოღ (ძვალი), ძირ, სინათლე, ღაღ (ღალა), ქუდ, ჰაერ, წეს, წიწაკ, ბოროტ, იღბალ...

ბ) წარმოქმნილი სახელები: უ-ცხვირპირ-რ, უ-ხეირ-რ, უ-ფერ-რ, უ-ძოღ-რ, უ-ძირ-რ, უ-სინათლ-რ, უ-სამართლ-რ, უ-ღალ-რ, უ-ქუდ-რ, უ-ჰაერ-რ, უ-წეს-რ, უ-წიწაკ-რ, უ-ბოროტ-რ, უ-იღბლ-რ...

ბუნებრივია, რომ ამ რიგთა ზოგიერთი წევრი ნასესხობებში დაცალბულადაც შეიძლება იყოს წარმოდგენილი: მათ ასეთ შემთხვევაში ან ქართულშივე აკლდა მეწყვილე, ან მსესხებელმა ენამ დააკლო, რაკი მათგან მხოლოდ ერთი ისესხა. მაგალითად, ქართულში გვაქვს ასეთი წყვილები: პირი - უპირო, მარილი - უმა-

რილო, გზა - უგზო, კაცი - უკაცო..., თუშურმა კი მათი მხოლოდ მეორე წევრები ისესხა, გვაქვს: უპირზ, უმარზილო, უწყალზ, უცეცხლზ, უგულზ... მათი ძირეული სახელები კი ნასესხობებში არა ჩანს. ისე რომ არაა სავალდებულო იმ წყვილწევრა ოპოზიციაში, რომელსაც ამა თუ იმ აფიქსის დართვა-დაურთველობა ქმნის, ყველა ნასესხები სიტყვა იყოს ჩართული. მოვლენათა მსვლელობისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება იმ გარემობას, რომ სიტყვათა გარკვეული ჯგუფისათვის ეს ოპოზიცია რეალური და ხელშესახებია.

ნასესხები უ-ო თავსართ-ბოლოსართიანი წარმოქმნილი სახელების ამ რიგზე დაკვირვება, რომლებიც ძირეული სახელები-საგან დამოუკიდებლად ისესხა წოვათუშურმა, გვიჩვენებს, როგორი მნიშვნელობა ენიჭება კონტაქტში მყოფ ენათა ლექსიკის შინაარსობრივი სტრუქტურის მოდელელებში არსებულ სხვაობათა ნიველირებას. დაცალელებულ ნასესხობათა აღნიშნული რიგის თითოეული წევრი წოვათუშურის ადეკვატური წარმოების შესატყვისებთან მიმართებით გარკვეული დამატებითი შინაარსით გამოიჩნევა. სწორედ ამ დამატებითი შინაარსის გამონატვა ევალეზათ მათ, როგორც ნასესხობებს, ძირითად მნიშვნელობას კი მსესხებელი ენის საკუთარი ლექსემები ატარებენ. ასე:

1. უმარზილო - ნიშნავს ულამაზოს, არასანდომიანს, ხოლო როცა ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობის გადმოცემა სურთ, მაშინ უკვე ხმარებაში აქვთ საკუთარი თუხ-წ-ძ (თუხს - მარლი);
2. უგულზ - ნიშნავს მკაცრს, დაუნდობელს, სასტიკს. პირდაპირი მნიშვნელობით კი იხმარება დაკ-წ-ძ (დოკ - გული);
3. უწყალზ - შეუბრალებელი. პირდაპირი მნიშვნელობით იხმარება საკუთარი ხი-წ-ძ (ხი - წყალი);
4. უპირზ - პირის გამტეხი. პირდაპირი მნიშვნელობით იხმარება საკუთარი ბაქ-წ-ძ (ბაქ - პირი);

5. უგზო - დაუფიქრებელი. პირდაპირი მნიშვნელობით გვაქვს ნაყ-წ-ი (ნიყ - გზა)...

ამ დროს უცხოენობრივი პრესტიჟის ზეგავლენით მიიჩნევა, რომ აღნიშნული დამატებითი შინაარსის გადმოცემა შეუძლია მხოლოდ ნასესხებს, საკუთარს კი ამ მხრივ რაღაც აკლია, იგი ამ უნარს მოკლებულია.

უქონლობის უ-ო კონფიქსის სესხების დადასტურებული რამდენიმე შემთხვევა ცხადყოფს, რომ იდეალური ბილინგვიზმის დროსაც კი დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული დერვივაციის სესხება, განსაკუთრებით კი მაშინ, როცა ხდება შენაცვლება მსგავსი ფუნქციის ადგილობრივ მაწარმოებელთან. დასაწყისში იგი სახელთა მცირე ჯგუფს უკავშირდება და მხოლოდ მას შემდეგ, რაც გარკვეულ ტრადიციას შეიძენს, უჩნდება სხვა სახელებზე გადანაცვლების შესაძლებლობა. დაბრკოლებას ქმნის ამ მხრივ ფონოლოგიური ფაქტორიც: ნასესხები მორფემა თავისი აგებულებით (სიგრძით თუ ბგერითი თანმიმდევრობით) არ უნდა არღვევდეს მსესხებელი ენის სიტყვათმოდელს.

IV. §4. აბსტრაქტული სახელები

აბსტრაქტული სახელები წოვათუშური ლექსიკის დამოუკიდებელ ფენას შეადგენენ. მათ ორი სხვადასხვა მაწარმოებელი მოეპოვებათ: **ომ** და **ოლ**. პირველი გადმონაშთის სახეს ატარებს და ახალ ფორმათა წარმოების თვალსაზრისით უფუნქციოა, მეორე კი ფართოდაა გავრცელებული და აქტიურ სიტყვათსაწარმოქმნო აფიქსს წარმოადგენს. ამ დერვივატთა სამოქმედო არეები გამიჯნულია: **ომ** სუფიქსი ზმნურ ძირებს დაერთვის, **ოლ**-ი კი არსებითებსა და ზედსართავებს.

წოვათუშურში, ისევე როგორც ქართულში, ყოველ ზმნურ ძირს სათანადო მასდარი გააჩნია. იგი მანმნაველები **არ** ელემენტით, ან **ღარ** და **დაღარ** მეშველი ზმნებით იწარმოება, რომელთა დართვაც ზმნის გვარის მიხედვით განისაზღვრება. ეს მასდარები ჩვეულებრივი ნაზმნარი სახელებია (იბრუნვიან) და საჭირო შემთხვევაში აბსტრაქტულობის შინაარსსაც იგუებენ. ზმნური აბსტრაქტული სახელები დღეს თუშურსაც ისევე აკლია, როგორც ქართულს. მოიძებნება მხოლოდ ათიოდე სიტყვა, რომლებიც **იმ** სუფიქსით იწარმოებიან და საგანგებო ზმნურ აბსტრაქტულ სახელებს წარმოადგენენ. ესენია:

- ჯერლ-იმ (ჯერლ-არ - შიში),
- თეშ-იმ (თეშ-არ - ნდობა),
- თეგ-იმ (თეგ-არ - შერიგება),
- ქჰექ-იმ (ქჰექ-ღარ - მომზადება),
- თიგ-იმ (თიგ-არ - დასვენება),
- ღარჯ-იმ - ქაკ-იმ (არეულობა-ღარეულობა).

ბოლო კომპონენტი ტოლად შერწყმულია. ამ რთული სახელის პირველი კომპონენტის შინაარსი ამოუხსნელია, თუმცა მასში აშკარად გამოიყოფა **იმ** ბოლოსართი, ხოლო **ქაკ-იმ** ნაწარმოებია მასდარისაგან **ქაკ-ღარ** (არევა, მორევა).

ასეთ სახელთა შინაარსის გადმოცემა ძნელია, რის გამოც ფრჩხილებში მათი მასდარები მოვიშველიეთ. მართალია, ესენიც მოქმედების სახელებია, მაგრამ უფრო განზოგადებული, ვიდრე მასდარების შემთხვევაში გვაქვს. თვასაჩინოებისათვის შეიძლება და გამოგვდგომოდა ის შინაარსობრივი დაპირისპირება, რასაც ავლენს ქართული ნაზმნარი სახელები: **მზადება** და **სამზადისი**.

მსგავსივე წარმოებისა ჩანს დღეს უკვე საგნის სახელებად ქცეული **ბაკუმი** (კვარი) და **ბერლ-იმ** (წაკა), რომელთა ამოსავალი

უნდა იყოს მასდარები **ბაკ-არ** (დაწვა) და **ბეფლ-არ** (მლაშე სითხისგან დაწვა).

როგორც ვხედავთ **ომ** სუფიქსის გამოყენება დღეს თუშურში უკიდურესად შეზღუდულია. იმის გამო, რომ იგი საერთოდ არ გააჩნია ჩეჩნური და ინგუშური ენების მთის დიალექტებს, აკად. ი. დეშერევი მას ნასესხებად მიიჩნევს (დეშერევი, 1962, 395). ამჯერად მნიშვნელობა არა აქვს, როგორ გადაწყდება მოცემული დერივატის გენეზისის საკითხი, არსებითი ის გარემოებაა, რომ მკვეთრად შემოსაზღვრული არე აქვს და ამ თვალსაზრისით უპირისპირდება **ოლ** მაწარმოებელს.

ოლ სუფიქსი ფართოდ არის გავრცელებული როგორც თუშურში, ისე სხვა ნახურ ენებში, რის გამოც საერთო ნახური წარმომავლობისად არის მიჩნეული (სანიკიძე, 1986). ჩანს, თავის დროზე იგი ერთნაირად დაერთვოდა როგორც ზედსართავ სახელებს, ისე არსებითებს და დამოუკიდებლად, სხვა სუფიქსების დახმარების გარეშე, აწარმოებდა მათგან აბსტრაქტულ სახელებს. დღემდე ეს ვითარება უცვლელად მხოლოდ ზედსართავმა სახელებმა შემოინახეს, რადგან მხოლოდ აქ არის საკმარისი **ოლ** სუფიქსის დართვა აბსტრაქტული სახელების მისაღებად.

ზედსართავ სახელებზე **ოლ**-ის დართვით მიღებული წარმოქმნილი სახელების შინაარსი მთლიანად ემთხვევა ქართულში **სი-ე** თავსართ-ბოლოსართით ნაწარმოებ აბსტრაქტულ სახელთა შინაარსს. ამ მხრივ სრული შესატყვისობა გვაქვს. მაგალითად:

ღაზ-ჟ (კარგი) - ღაზ-ოლ (სიკარგე), ლახ-ჟ (დაბალი) - ლახ-ოლ (სიდაბლე), კაწკ-ოლ (სიპატარავე), მუსტ-ოლ (სიმკვავე), დურ-ოლ (სიმლაშე), ცჷ აჭრ-ოლ (სიშავე), ყან-ოლ (სიბერე), აფ-ოლ (სიმწვანე), შორ-ოლ (სიგანე), სტამ-ოლ (სისქე), ნიფს-ოლ (სისწორე), გამ-ოლ (სიმრუდე), ყი-ულ (სიღარიბე) წეგ-ოლ (სიწითლე), წან-ოლ (სისუფთავე), მალ-ოლ (სიზარმაცე), ყაჭ-ოლ

(სიმწარე), მოს-ოლ (სიავე), დაე-ოლ (სიმსუბუქე), ხაბრ-ოლ (სი-
ძუნწე), ჭშად-ოლ (სიმაგრე)...

ის თავისებური გაუდიფერენცირებულობა არსებითი და
ზედსართავი სახელებისა, რაც **ოლ** სუფიქსის გამოყენებაში უნდა
გვექონოდა, წარსულის კუთვნილებათა და რამდენიმე ხშირადხმარე-
ბულ არსებითსლა შემოიჩინა; ასეთია: ბადერ (ბავშვი) - ბადრ-ოლ
(სიბავშვე), დად (მამა, პატრონი) - დად-ოლ (პატრონობა), ალე
(ბატონი - ალ-ოლ (ბატონობა). არსებითთაგან აბსტრაქტულ სა-
ხელთა წარმოების ყველა სხვა შემთხვევაში, თუშურ **ოლ**-თან, რო-
გორც სავალდებულო, გაჩნდა **ობა**. მისი სესხების ფაქტი აღნიშ-
ნული აქვს ჯერ კიდევ ა. შიფერს (შიფერი, 1856, 30). ამავე ნა-
სესხებ სუფიქსს საგანგებოდ განიხილავს პროფ. კ. ჭრელაშვილი
და ადგენს ახალ ენობრივ გარემოში მის ფონეტიკურ სახესა და
დისტრიბუციულ მოდელებს (ჭრელაშვილი, 1963, 216). ამჯერად
ჩვენ მას ხელახლა განვიხილავთ დერივატთა სესხების სრული სუ-
რათის წარმოსადგენად და ვამახვილებთ ყურადღებას ამ ფაქტთან
დაკავშირებულ რივ ახალ გარემოებაზე.

საკუთარ **ოლ** სუფიქსზე ნასესხებ **ობა**-ს დართვით გაჩნდა
საინტერესო ორმაგი გამოხატვა აბსტრაქტულობისა, როცა საკუ-
თარი და ნასესხები აფიქსები ერთდროულად ასრულებენ ერთსა
და იმავე ფუნქციას. ახალი სუფიქსის დართვის გამო ასეთ შემ-
თხვევაში წინამავალი **ოლ** რედუცირებულია და წარმოდგენილია
ლ-თი, ხოლო თვითონ **ობა**-ს მოკვეცილი აქვს აუსლაუტის ხმოვა-
ნი.

მაგალითად:

ნან (დედა) - ნან-ოლ-ობ > ნან-ლ-ობ (დედობა), დაშ-ლ-
ობ - „დობა“, ბადერ-ლ-ობ - „შვილობა“, ვაშ-ლ-ობ-„ძმობა“, წი-
ნუს-ლ-ობ - „პატარძლობა“, ნაყბისტ-ლ-ობ - „მეგობრობა“, ჰაშ-
ლ-ობ - „სტუმრობა“, მასთხოვ-ლ-ობ - „მტრობა“, დონ-ლ-ობ -

„ცხენობა“, დად-ლ-ობ - „მამობა“, ქაღრცხ-ლ-ობ - „ტანსაცმლობა“, დაყარ-ლ-ობ - „საჭმლობა“, ხი-ლ-ობ - „წყლობა“, ფსტუდინ-ლ-ობ - „ცლობა“, წარ-ლ-ობ - „ცეცხლობა“, ცჷუფ-ლ-ობ - „მწყემსობა“, ფჷარ-ლ-ობ - „ძალობა“ მაიდ-ლ-ობ - „აურობა“...

მოცემულ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ამ ორმაგი სუფიქსის სამოქმედო არე მკაცრად არის შემოსაზღვრული არსებითი სახელებით და ზედსართავებთან ახლად გავლებული სადემარკაციო ხაზი არსად ირღვევა. სწორედ ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ მათი გამოჯგენისას ქართული ენის შინაგანმა სტრუქტურამ ითამაშა გადამწყვეტი როლი, რადგან სწორედ მას ახასიათებს ამ ორი მეტყველების ნაწილის ასეთი გამოყოფა - გამოჯგენა აბსტრაქტულობის განსხვავებული მაწარმოებლებით: **სი-ე** დაერთვის ზედსართავეს, **ობა** კი - არსებითებს. ანალოგიური ვითარება ჩამოყალიბდა წოვათუშურშიც: თუ ადრე ერთი და იგივე **ოლ** ფიგურირებდა ყველგან, დღეს ზედსართავებს ისევ **ოლ** დაერთვის, არსებითებთან კი გაჩნდა **ოლ-ობ** (-ლ-ობ).

დერევატთა სესხების დინამიკაზე დაკვირვებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ის ფაქტი, რომ აღმოჩნდა მცირერიცხოვანი წყება აბსტრაქტული სახელებისა, სადაც აღნიშნული ფუნქციით **ობა - ობ** სუფიქსი უკვე მარტო დაერთვის წოვათუშურ საყრდენ ფუძეებს. მხედველობაში გვაქვს შემდეგი ლექსემები:

ფენლათორ-ობ - ხელისმომკიდობა

მაქლათორ-ობ - ზედამდეგობა

ლათგ-ობ - მონობა

ლაწმრ-ობ - ავადმყოფობა

ვეთრ-ობ - მცოდნეობა (ნასწავლობა)

ხეწრ-ობ - მცოდნეობა (ამბისა)

ტყუაჷდაწრ-ობ - მაყრობა

ქართული **ობა(>ობ)** ამ მაგალითებში უკვე დამოუკიდებელი მაწარმოებელია აბსტრაქტულობის შინაარსისა, ნამდვილ ნა-სესხობებადაც ასეთი მაგალითები უნდა ჩაითვალოს. რაც შეეხება შემთხვევებს, როცა **ობა** დაკისრებულ ფუნქციას ადგილობრივ **ოლ**-თან ერთად ასრულებს, აქ ანალოგიური მდგომარეობაა იმისა, რაც ხშირად შეიმჩნევა სახელთა სესხებისას სხვადასხვა ენებში, როცა ადგილობრივი სიტყვა მეგზურობას უწევს ნასესხებს და მასთან ერთად ქმნის სინონიმურ წყვილს (მდრ.: ქართ. ბედ-იღბა-ლი). როგორც ვხედავთ, ასეთი მეგზურობის როლს აფიქსებიც უწევენ ერთმანეთს. ჩვენს შემთხვევაში საინტერესოა ის გარემოება, რომ **ობა** სუფიქსის სესხება, როგორც აბსტრაქტულობის მაწარმოებლისა, დაწყებულია საუკუნეზე მეტი ხნის წინ, მისი დამოუკიდებელი გამოყენების პრაქტიკული ნაბიჯები კი მხოლოდ დღეს იღვძება, როცა ადგილობრივი **ოლ** აღარ ახლავს მეგზურად.

ცნობილია, რომ **ობა** სუფიქსი ქართულში კრებითობასაც გამოხატავს. „აბსტრაქტულობის პარალელურად იგივე ფუნქცია მოიპოვა მან წოვათუშურშიც. ამჯერად საჭირო ადგილი წოვათუშურს თავისუფალი ჰქონდა, რადგან საგანგებო მაწარმოებელი კრებითობისა არ გააჩნდა. სათანადო შინაარსის გადმოსაცემად ეს ენა ხან მრავლობითის ფორმებს მიმართავდა, ხან კი აღწერიტის. რადგან კრებითობის **ობა**-ს ადგილობრივი მეწყვილე არ დახვდა და მან თავისუფალი ადგილი დაიკავა, ანუ დაფარა „თეთრი ლაქა“, მისი დამკვიდრება გაცილებით მარტივად მოხდა ყოველგვრი მონაცვლე ფორმების გარეშე. მაგალითად:

1. დინ თხე უბნე **ბადრ-ობ** კინოხ იარ - მთელი ჩვენი უბნის **ბავშვობა** (კრებითი სახელი) კინოში იყო.
2. **ფსტე-ობ** გორნაკმაკ ცშედახკერ ჩინდრი დომ - **დედა-კაცობა** (კრებითი) გორაზე იხდნენ წინდების ქსოვით.

3. დინ ვაძ ნაყბისტ-ობ ქუმრწილენ მარ - მთელი ჩვენი მე-
გობრობა (კრ. სახელი) ქორწილში იყო.

განსაკუთრებით ხშირია კრებითობის შინაარსით ობა-ს
დართვა გვარებზე. ის გვაქვს ყველანაირი დაბოლოების გვართან,
სადაც მისი დართვით ფონოლოგიურად გაუმართავ ფორმას არ
ღებულობს წარმოქმნილი სახელი. მაგალითად:

ბლურჯი (ბლურჯოშვილები) - ბლურჯ-ობ (კრებითი სახელი)
მაძჩრი (მაჩაბლიშვილები) - მაძჩრ-ობ (კრებითი სახელი)
ჩაჩქნი (ჩაჩქანიშვილები) - ჩაჩქნ-ობ (კრებითი სახელი)
იტლარ (იტოშვილები) - იტლარ-ობ (კრებითი სახელი)
იმიძველარ (იმიძეძეები) - იმიძველარ-ობ (კრებითი სახელი)
ბაძრთლი (ბართიშვილები) - ბაძრთლ-ობ (კრებითი სახელი)
შველაყლარ (შველაშვილები) - შველაღარ-ობ (კრებითი სახელი)
წოტრი (წოტიძეები) - წოტრ-ობ (კრებითი სახელი)...

კრებითობის ამ სუფიქსს სესხების ქრონოლოგიის დადგე-
ნა არ უხერხდება, სათანადო მასალები არ დაუცავს ჩვენს ხელთ
არსებულ შედარებით აღრინდელ ტექსტებსა თუ ლექსიკონებს.

თავისუფალი ადგილების, ანუ „თეთრი ლაქების“ საკითხში
გასარჩევია ორგვარი შემთხვევა:

ა) როცა ესა თუ ის ზოგადი შინაარსი, ანუ ცნება გამოხა-
ტულია საგანგებო მაწარმოებლის გარეშე, ე.ი. გვაკლია მხოლოდ
ფორმანტი;

ბ) როცა გვაკლია ცნებაც და მისი მაწარმოებელი ფორ-
მანტიც.

პირველ შემთხვევაში, როცა გვაკლია მაწარმოებელი ელე-
მენტი, ინტერფერენტიული ინოვაცია ძნელად იკაფავს გზას, რად-
გან მას ხელს უშლის, ანუ წინააღმდეგობას უწევს ენაში მანამდე
არსებული ტრადიციული ფორმები. მეორე შემთხვევაში კი, როცა
ადგილი მთლიანად თავისუფალია, უცხო ენობრივი მოდელი თავის

მაწარმოებლიანად ადვილად იკაფავს გზას. ასეთი ვითარება შეიქმნა სწორედ წოვათუშური კრებითობის ობა (ობ) მაწარმოებელთან დაკავშირებით. მან არა მარტო დაიკავა თავისუფალი ადგილი, არამედ ენის შინაგანი იმანენტური განვითარების გზით უფრო ფართო გაგრცელება მოიპოვა, ვიდრე წყარო ენაში ჰქონდა.

IV. § 5. წინა ვითარების სახელები

წინა ვითარების სახელები დამოუკიდებლ შინაარსობრივ ჯგუფს ქმნიან ქართულში, „ქართულ ენას საშუალება აქვს, საგანი დაახასიათოს იმის მიხედვით, თუ რას წარმოადგენდა ის წინათ, ან როგორი ვითარება ახასიათებს მას წინანდელთან შედარებით“ (შანიძე, 1980, 133). საამისოდ ენას მოეპოვება წყვილი მაწარმოებელი: **ნა-არ** და **ნა-ეგ**. ზოგჯერ ერთი და იგივე ფუძე თანაბრად იგუებს ორივე სახის წარმოებას, უმეტესად კი მათი გამოყენების არეები გამიჯნულია. აღსანიშნავია ისიც, რომ **ნა-არ** ხშირად იხმარება თანამედროვე ქართულში, **ნა-ეგ** კი თავისი შეზღუდული გამოყენებით გადმონაშთის შთაბეჭდილებას ახდენს.

წინა ვითარების სახელთა წარმოების მიხედვით ქართულის მხარეს თავისებური მეტობა გვაქვს, თუშურის მხარეს კი ლიობი ანუ თეთრი ლაქა, რადგან აღნიშნული შინაარსის დერიფაციული ფორმები ამ ენას საერთოდ არ გააჩნია. მათ მაგივრობას ასრულებენ აღწერითი, ან კიდევ დამოკიდებული წინადადების შემცველი კონსტრუქციები. შღრ.:

ქართული:

ჩვენი მარშანდელი **ნაბინავარი** ადგილი ბალახმა დაფარა.

თუშური:

ა)გაა მე დახერ სტოუხკეუ, ო ადგილ დაჟრეე ლაჭყაძე „ჩვენ რომ ვცხოვრობდით შარშან, ის ადგილი ბალახმა დაფარა“.

ბ) ვაი სტოუხკი დახინრო ადგილ დაჟრეე ლაჭყაძე „ჩვენი შარშან ნაცხოვრები ადგილი ბალახმა დაფარა“.

ქართული:

თქვენი ნადირექტორალი კაცი ახლა სხვაგან მუშაობს.

თუშური:

ა) შუქ დირექტორ მე ვარ, ო სტაკოვ ინც ვეჩუძჷ მუშებადო.

„თქვენი დირექტორი რომ იყო, ის კაცი ეხლა სხვაგან მუშაობს“.

ბ) შუქ დირექტორელ ხილენრო სტაკ ინც ვეჩუძჷ მუშებალა.

„თქვენს დირექტორად ყოფილი კაცი ეხლა სხვაგან მუშაობს“.

წოვათუშურში გამოყენებული ამ ორი სახის აღწერითი კონსტრუქციებიდან ქართულისათვის უცხო ერთიც არაა. სიტუაციის შესაბამისად იქ პირველსაც შევხვდებით და მეორესაც, მაგრამ, ცხადია, წინა ვითარების სახელებით გადმოცემული იგივე აზრი გაცილებით მოკლეა და მონერნებული. ეს სახელები კარგად ესადაგება ენის ეკონომიურობის მოთხოვნებს და გამოყენების სინშირული უპირატესობაც მათ მხარესაა.

წოვათუშურს, რომელიც მანამდე გამოხატვის საკუთარი საშუალებებით კარგად ართმევდა თავს სათანადო ენობრივ სიტუაციებს, ალბათ, ქართულთან კონტაქტის დაწყებისთანავე დაუდგა წინა ვითარების სახელთა საჭიროების პრობლემა. ერთმანეთის პარალელურად ხმარებული ნასესხები წარმოქმნილი და მათივე ძირეული სახელების გრძელი რიგები წინა ვითარების სახელთა მორფოლოგიური დაშლის საფუძვლად იქცა. შეიქმნა წინა პირობა სათანადო მაწარმოებლის სესხებისათვის, ადგილიც მისთვის თავისუფალი იყო; მიუხედავად ამისა, სესხებისაკენ მაინც ძუნწად გადაიდგა ნაბიჯები. შემთხვევები თითზე ჩამოსათვლელია. გვაქვს:

ნა-მარ-ალ - ნაქმარევი,
ნა-დეწრ-ალ - ნაშეყვარებულარი (ქალი),
ნა-ვეწრ-ალ - ნაშეყვარებულარი (ვაჟი),
ნა-ნაჟტრ-ალ - ცხვრის ნაბინავარი (ფარის),
ნა-ცარკ-ალ - ნაკბილარი,
ნა-ტოტ-რ-ი - ნახელურები,
ნა-თჰაქ-არ - ნაკვალევი...

ინტერფერენტული პროცესების კანონზომიერებათა თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ სესხები-სათვის არსებულ იმ ოპტიმალურ პირობებშიც კი, რაც ამჯერად შეიქმნა, **ნა-არ** კონფიქსის საკუთრივ თუ შურ ფუძეზე დართვის მხოლოდ შეიდიოდე მაგალითი აღირიცხა. აქაც, ისევე როგორც სხვა ათეიქსების სესხებისას, შეინიშნება ბგერების მოსალოდნელი შეუსაბამო ფონოლოგიური მიმდევრობების გამო დაბრკოლებული წარმოქმნის შემთხვევები. მაგალითად, როცა წოვათუშურმა **მარ** (ქმარი) სიტყვისაგან აწარმოვა **ნა-მარ-ალ** (ნაქმარევი), ანალოგიის წესით **ფსტუ** (ცალი) სიტყვისაგან უნდა მიეღო მსგავსი ფორმა, მაგრამ გვერდი აუარა შესაძლო წარმოების ამ ხელსაყრელ შემთხვევას საგარაუდო ფორმის ფონოლოგიური გაუმართაობის გამო.

IV. § 6. მსგავსების სახელები

ფორმაწარმოებისა და შინაარსის მიხედვით წოვათუშურში ცალკე უნდა გამოიყოს გარკვეული ჯგუფი წარმოქმნილი სახელებისა, სადაც დერივატების როლს ასრულებს სუფიქსი **-ღქ**. იგი დაერთვის არსებითებს, ნაცვალსახელებსა და ზედსართავ სახელებს, რათა აღნიშნოს მსგავსება-სიახლოვე ძირეული სახელით

აღნიშნულ საგანსა თუ თვისებასთან. ამ ნიშნით წარმოქმნილ სახელთა მოცემულ ჯგუფს მსგავსებისა შეიძლება ვუწოდოთ. დავასახელებთ მაგალითებს:

ა) სუფიქსი **-ლქ** დაერთვის არსებით სახელებს:

ადმენ-ლქ - „ადამიანისებური, ადამიანის მსგავსი“, ფჰარ-ლქ - „ძალღისებური, ძალღური“, სტაკ-ლქ - „კაცური“, მანჯ-ლქ - „პურიანისებური“, მალრე-ლქ - „სასმელისებური“, დაცრე-ლქ - „საჭმლისებრი“, ხილ-ლქ - „ხილისებრი“, წინ-ლქ - „სახლის მსგავსი“, ათ-ლქ - „ძროხის მსგავსი“.

ბ) სუფიქსი **-ლქ** დაერთვის ნაცვალსახელებს:

სო-ლქ - „ჩემებური, ჩემნაირი, ჩემი მსგავსი“, ვამ-ლქ - ჩვენნაირი (ინკლუზიური), თხო-ლქ - ჩვენნაირი (ექსკლუზიური), ჰან-ლქ - „ვისებური, ვისი მსგავსი“, შარ-ლქ - „თავისებური“, თხე-ხო-ლქ - „ჩვენის მსგავსი“, შუხო-ლქ - „თქვენის მსგავსი“, ოჯარ-ხო-ლქ - „იმათის მსგავსი“...

გ) სუფიქსი **ლქ** დაერთვის ზედსართავ სახელებს:

კუძხო-ლქ - „თეთრის მსგავსი“, წიეხო-ლქ - „წითლის მსგავსი“, კაბრშხო-ლქ - „ყვითლისებრი, ყვითლის მსგავსი“, ყუდლხო-ლქ - „ქურდის მსგავსი“, სტადმხო-ლქ - სქელისებრი“, დუბტყხო-ლქ - „მოწვრილო, წვრილის მსგავსი“...

მაგალითები კონტექსტებში:

1. ოჯემფლეჩრ ჰაშილო **სტაკ-ლქ** ცომენა დავურ, ვუმაც ფსტი დარ.

„იმდენ სტუმრებში **კაცისნაირი** არავინ ერია, ყველანი ქალები იყვნენ“.

2. **დაცრე-ლქ** სუფრემქ დაჰუმნი ცომ ხილენ სოგო.

„**საჭმლისნაირი** სუფრაზე მისატანი არაფერი აღმომარნდა“.

3. ჰო-ლქ მოჯ ი ვამ ფჰეჰ ცოჰანა ჯეთე.

„**შენნაირი** სიმღერა ჩვენს სოფელში არავინ იცის“.

4. **ოჯარ-ლქ** დახარ სო ვჟალაჲ ცო წონალა.

„**იმათებრი** ცხოვრება მე სულ არ მომწონს“.

5. თეშლე სოხ, **ყუღღო-ლქ** თხე უბნე ცომენა დახე.

„**დამიჯერე** (თხოვნითი ბრძანებითი) მე, **ქურდისნაირი** ჩვენს უბან-ში არავეინ ცხოვრობს“.

6. კაძიკ **წეგო-ლქ** ბაწარ ღეწეგსო ჩხინდრი ყარწდა.

„**ცოტა წითლისნაირი** ბაწარი მინდოდა წინდის გასაჭრელებლად“.

მსგავსების შინაარსის გადმოცემა ამ სუფიქსს საშუალებას აძლევს საჭირო შემთხვევაში წარმომავლობაც გამოხატოს (მსგავსებისა და წარმომავლობის გენეზისური დაკავშირება ბუნებრივია და ამის მაგალითებს სხვა ენებშიც ვხვდებით), მაგალითად:

კუდ-ლქ → კუდ-ქ - ქართველებისნაირს ნიშნავს, მაგრამ ამავე დროს აღნიშნავს ქართულსაც. ასევე:

გაღ-ლქ - სიტყვასიტყვით ჩვენნაირს ნიშნავს მაგრამ იმავე დროს ნიშნავს ჩვენებურსაც...

გარდა აღნიშნულისა, **-ლქ** სუფიქსს თუმურში კიდევ ერთი ფუნქცია მოეპოვება - იგი რიგობითი რიცხვითების საწარმოებლად გამოიყენება, საყრდენ ფუძეს ამ დროს რაოდენობითი რიცხვითის **ლო**(ში) თანდებულიანი ფორმა წარმოადგენს. როგორც წესი, **ლო** თანდებულის ხმოვანი მასზე **ლქ** სუფიქსის დართვისას რედუცირდება:

გვაქეს:

ში (ორი) < ში-ლო-ლქ > შილლქ (მეორე),

ფხი (ხუთი) > ფხი-ლო-ლქ > ფხილ-ლქ (მეხუთე),

იტა (ათი) > იტ-ლო-ლქ (მეათე),

ტყა (ოცი) > ტყა-ლო-ლქ (მეოცე),

ფხაუზტყ (ასი) > ფხაუზტყ-ლო-ლქ (მეასე)...

მსგავსების შინაარსის მქონე წარმოქმნილი სახელები ცალკე ჯგუფს ქმნიან თვითონ ქართულშიც. მხედველობაში გვაქვს ურ სუფიქსით და ებრ, თანა, ნაირი, გვარი, ფერი თანდებულებით მიღებული ლექსიკური ერთეულები. სამეცნიერო ლიტერატურაში წარმოქმნილ სახელთა ეს ჯგუფი ცალკე არაა გამოყოფილი, მაგრამ საგანგებო მსჯელობის საგანს წარმოადგენს. რადგან მისი წევრები აღნიშნავენ „თვისებას სათანადო საგანთან მიმართებით“ (შანიძე, 1980, 119).

საულისხმოა, რომ მრავალსაუკუნოვანი კონტაქტის მანძილზე თუ შერმა ენამ ქართულიდან ისესხა ურ-სუფიქსიანი მსგავსების აღმნიშვნელი ბევრი სიტყვა. ცხადია, როგორც დამოუკიდებელი ერთეულები, ნასესხობებში აღმოჩნდა მათი საყრდენი ფუძეებიც, რამაც შექმნა ნასესხები მარტივი და ურ სუფიქსიანი მონათესავე სახელების ორი რიგი, როგორიცაა:

ა) ვაჟკაც-ურ, ლაჩრ-ურ, დედლ-ურ, მოყვრ-ურ, მეზობლ-ურ, მეგობრ-ურ, დაძმ-ურ, მდიდრ-ურ, ლარიბ-ურ, მხეც-ურ, ქალ-ურ, ძაღლ-ურ, თხოვრ-ურ, კაც-ურ, მტრ-ურ, მოწაფ-ურ...

ბ) ვაჟკაც, ლაჩარ, დედალ, მოყვარე, მეზობელ, მეგობარ, მდიდარ, მათხოვარ, მოწაფე...

როგორც ცნობილია, ასეთი დაპირისპირება და სათანადო აფიქსის გააზრიანება ხდება ამ უკანასკნელის სესხების საფუძველი. მანამდე კი, როგორც წინაპირობა, იგულისხმება, რომ ენას გათავისებული აქვს აღნიშნული ნასესხები სიტყვები. „სესხება სიტყვის ენაში შემოსვლის ფაქტია, მაგრამ მოხვედრა რა ენაში, იგი უკვე ამ ენის კუთვნილება ხდება თავისი ფონეტიკური და გრამატიკული იერსახით. „სესხება“ წმინდა ენათმეცნიერული კვალიფიკაციაა, ონტოლოგიურად (საკუთრივ ენაში)ნასესხები სიტყვა

არათვრით გამოიჩინება სხვა არანასესხები სიტყვებისაგან“ (ვჯორ-ბენაძე, 1005, 20).

მართალია, გათავისება წინაპირობაა აფიქსის სესხებისა, მაგრამ ეს ორი მოვლენა დროში ერთმანეთს არ ემთხვევა: უკუქმე-დების ძალთა როლში გამოდის გამოყენების ტრადიცია, როგორც ინტერფერენტულ პროცესთა საწინააღმდეგოდ მიმართული ფაქ-ტორებიდან ყველაზე გამძლე.

აღნიშნულ დაპირისპირებათა საფუძველზე თუშურმა ენამ ბოლოს მაინც ისესხა ქართულიდან სუფიქსი **-ურ**. ამ საკითხზე სა-განგებოდ მსჯელობს აკად. ი. დეშერიევი, მაგრამ სესხების შესა-ხებ დასკვნა გამოაქვს არასწორი მაგალითებით. იგი იმოწმებს ქართულიდან უცვლელად შემოტანილ და დაშვებულ **ურ** სუ-ფიქსიან წარმოქმნილ სახელებს, საკუთრივ წოვათუშური ფუძეებ-ზე მისი დართვის შემთხვევებს კი საერთოდ არ ასახელებს (დეშე-რიევი, 1953, 284).

ურ სუფიქსის სესხება მოხდა მხოლოდ ერთი მნიშვნელო-ბით, როგორცაა მსგავსების გამოხატვა, მისი მეორე ფუნქცია კი, წარმომავლობის აღნიშვნა, საერთოდ ჩამოსცილდა მას. ამ გზით იგი თუშურში ერთფუნქციური გახდა, რადგან ურთიერთობის ამ საფეხურზე ვერ შეძლო, რღვევა შეეტანა წოვათუშური ენის აბ-სოლუტურად განსხვავებულ სისტემაში წარმომავლობის გამო-ხატვისა.

მსგავსების სახელთა წარმოების სისტემა ერთმანეთს ემ-თხვევა ქართულსა და წოვათუშურში, რის გამოც **ურ** სუფიქსმა შეძლო ადგილობრივი **-ლქ** სუფიქსის შეცვლა გარკვეულ სახე-ლებში, მაგრამ ეს მოხდა ძალიან შეზღუდულად, რადგან საკუთარ ფუძეებზე ახალი აფიქსის დართვის მხოლოდ ათიოდე შემთხვევა დაიძებნა. ესენია:

ფჰიტ-ურ - ბაყაყური (ცურვის სახეობა), კოხ-ურ - ქართული, შობ-ურ - ფშაური, ფხე-ურ - მოხეური, კნათ-ურ - ბიჭური, მანკრ-ურ - ქალური, ბადრ-ურ - ბავშვური, ვასრ-ურ - კაცური, ფსტე-ურ - დედაკაცური, სტაბ-ურ - შემოდგომისებური, ყვითელი (იტყვიან ადამიანის სახის ფერზე).

დასახელებულ მაგალითებში ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ მათი ძირეული სახელები ქართულში მხოლოდითი რიცხვის ფორმაშია, წოვათუშური კი მრავლობითს იმარჯვებს. შინაარსობრივ პლანში არსებული ეს სხვადასხვაობა ქართულ თარგმანში არ გამოჩნდა, რადგან ეს თარგმანი არაა სიტყვასიტყვითი, წინააღმდეგ შემთხვევაში გვექნებოდა: **კაცებური** (და არა კაცური), **ქალებური** (და არა ქალური), **დედაკაცებური**, **ქართველებური**, **ფშავლებური**, **ბავშვებური** და სხვა. თუშური წარმოქმნილი სახელების საყრდენ ფუძეთა მრავლობითობა ხელშესახები ხდება იმის გამო, რომ ძირეული სახელების გარკვეულ ნაწილს რიცხვის სუბლექტური წარმოება აქვს და მათგან აქ სწორედ მრავლობითის ფუძეებია დაცული, გარკვეულ ნაწილში კი უშუალოდ მრავლობითის ფორმანტი ფიგურირებს.

წოვათუშური ენის ერთ-ერთი სემანტიკური თავისებურება ქართულთან შედარებით სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მხოლოდითი დასმული საგნის სახელს კონკრეტულობის, ანუ განსაზღვრელობის შინაარსი უკავშირდება, მრავლობითში დასმულს კი - განზოგადებულობის, ანუ განუსაზღვრელობისა. საქმე გვაქვს თავისებურ შემთხვევასთან, როცა განსაზღვრელობა-განუსაზღვრელობა სახელის რიცხვთან არის დაკავშირებული. მაგალითად: ათინ დითხ (ძროხის ხორცი) - ეს რომელიმე კონკრეტული ნაცნობი ძროხის ხორცია, ხოლო თუ ზოგადად გვინდა ვთქვათ ამა თუ იმ ძროხაზე მითითების გარეშე, მაშინ საჭიროა **ქაბჭ დითხ** (ძროხების ხორცი). ასეთივე დაპირისპირებაა წყვილში **ქქ დითხ** (ცხვრების

ხორცი) და **ჟელრეჩი დითხ** (ცხვრის ხორცი). ბაზარზე ნაყიდი **ცხვრების** ხორცია, სახლში რომ დაკლავ – **ცხვრისა**.

ზემოთ აღნიშნულ ურ სუფიქსიან ახალწარმონაქმნებში ამ ფაქტის თავისებური გამოვლენა გვაქვს, ეს კი მათს შედარებით სიმკვლეზე მიუთითებს, რადგან ახალგაზრდა და საშუალო ასაკის ბილინგვთა სამეცყველო ფსიქოლოგიისათვის აზროვნების ეს მოდელი უკვე უცხოა და გაუგებარი.

ურ სუფიქსის სესხებას, ან უფრო სწორედ, გათავისებას საკმარისი ხნის ისტორია უჩანს. მისი სესხების ფაქტი აღნიშნული აქვს ჯერ კიდევ ა. შიფერს. მის გრამატიკას დართულ ლექსიკონში გვხვდება **ურ** სუფიქსიანი ორი ახალ წარმონაქმნი:

დალ-ურ – „ღვთიური“ (დალე – ღმერთი)

დითხ-ურ – „ხორციელი“ (დითხ – ხორცი)

დასახელებულთაგან სიტყვათხმარებას დღემდე ერთიც არ შემორჩა, გასაგები მიზეზით მათი ადგილი დაიკავა ნასესხებმა შესატყვისებმა **ღვთიურ** და **ჯუღრცელ**.

გვაქვს თუშური ლექსიკის ერთი უბანი, სადაც მსგავსების ქართულმა **ურ** სუფიქსმა ფართო ასპარეზი ჰპოვა – ესაა გვარები. აქ კარგა ხანია მსგავსების **ღქ** სუფიქსიანი თუშურ ფორმებს პარალელიზმების უფლებით გვერდში ამოუდგა ქართული **ურ** სუფიქსიანი ღუბლექტები. შდრ.:

ა) გვარები: ვოგრი, ბლურჯი, წკიპრი, მამხრი, ფამჯრი, დამქრი, ბამრთლი, თურქლი...

ბ) მსგავსების სახელები: ვოგრ-ურ//ვოგრი-ღქ, ბლურჯრ-ურ//ბლურჯრი-ღქ, წკიპრ-ურ//წკიპრი-ღქ, ფამჯრ-ურ//ფამჯრი-ღქ, ბამრთლ-ურ//ბამრთლი-ღქ...

რი დაბოლოებიანი გვარების გვერდით წოვათუშურში ფართოდ არის გავრცელებული **ღარ** დაბოლოებიანი გვარებიც. საინტერესოა, რომ პირველებმა უგამონაკლისოდ დაირთეს მსგავ-

სების ახალი ქართული მაწარმოებელი და გაიჩინეს პარალელური ფორმები, მეორეები კი დღემდე საკუთრივ თუშურ ღჭ დაბოლოებას ინარჩუნებენ. გამონაკლისების მოცემულ შემთხვევაში გადამწყვეტი ჩანს ფონოლოგიური გარემო, ან უფრო სწორედ ფონოლოგიური შეუთავსებლობა: როგორც ჩანს, ვერ მონერხდა საყრდენი ფუძისა, ღარ მაწარმოებლისა და მსგავსება-წარმომავლობის ურ სუფიქსის ურთიერთშეხამება და ამ ნიადაგზე წარმოქმნილ სიტყვათათვის ახალი მოდელის შექმნა. როგორც ირკვევა, წოვათუშურში თითოეული აფიქსისათვის იქმნება განსაკუთრებული, მხოლოდ მისთვის მორგებული მოდელი, რომელშიც უნდა მოექცეს ყველა მისი მონაწილეობით წარმოქმნილი სიტყვა.

ნასესხები ურ სუფიქსის გამოყენებას საკუთრივ თუშურ მასალაში დიდი შეზღუდულობა ახლავს: გარდა იმისა, რომ მას არ იგუებს ნებისმიერი საყრდენი სახელი, იქაც, სადაც მისი დართვა ხდება, თითქმის ყველგან თავისუფლად ენაცვლება ადგილობრივი ღჭ სუფიქსი. ამ ნიშნით თანამედროვე თუშურში გამოიყოფა მსგავსების სახელთა ორი ფენა:

ა) სადაც ერთადერთ მაწარმოებელს წარმოადგენს საკუთარი ღჭ სუფიქსი.

ბ) სადაც გვაქვს ურ და ღჭ სუფიქსების თავისუფალი მონაცვლეობა.

შეიძლება დაგასკვნათ, რომ ქართული ურ სუფიქსის პოზიცია დღევანდელი ვითარების მიხედვით მყარია მხოლოდ ნასესხობებში, ჰიბრიდულ ახალწარმონაქმნებში კი იგი თითქმის მხოლოდ პარალელურ გამოყენებაშია ადგილობრივ ღჭ სუფიქსთან. ფაქტი საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ სუფიქსის სესხების პროცესი ჯერ თითქმის ისევ დასაწყის სტადიაზეა, მას მხოლოდ პარალელური გამოყენების უფლება აქვს მოპოვებული და ისიც გარკვეულ სიტუაციებში. ეს კი გვიჩვენებს, თუ როგორი ინტენსივობისა

და ხანგრძლივობის კონტაქტია საჭირო, რათა ნასესხებმა აფიქსებმა ადგილობრივი აფიქსის ადგილი დაიკაფოს. პარალელური გამოყენების უფლება და ისიც მხოლოდ ზოგიერთ სიტყვაში - აი, რის მოპოვება შეძლო დღემდე განვლილი საუკუნენახევრის მანძილზე ქართულმა ურ სუფიქსმა.

ზემოთ ჩვენ უკვე მივუთითეთ, რომ ქართულ ენაში მსგავსების აღსანიშნავად ურ სუფიქსის გარდა სხვა მაწარმოებლებიც გამოიყენება: **ებრი, თანა, ნაირი, გვარი, ფერი** და **რივი**.

„ეს მაწარმოებლად გამოყენებული სახელები და თანდებულები ჩვეულებრივად ნაცვალსახელებთან და რიცხვითებთან ერთად გვხვდება, ამათგან ფერი და რივი სალიტერატურო ქართულში ნაკლებად იხმარება და უფრო დიალექტურ ფორმებად არის ქცეული“ (შანიძე, 1980, 118).

საგულისხმოა, რომ საწარმოქმნო აფიქსების როლში ხმარებული თანდებულები **ებრი** და **თანა** სესხების პროცესის მიღმა დარჩნენ, დღემდე თუშურ ფუძეებზე მათი დართვის ერთი შემთხვევაც არ დასტურდება, სამაგიეროდ ნასესხობათა ფართე ჯგუფს ქმნიან **ნაირი, გვარი, ფერი** და **რივი**. მათი გავრცელება ახალწარმონაქმნებში არაა ერთგვარი. ყველაზე მეტი ასპარეზი ამ მხრივ აღმოაჩნდა ნაირ-ს, რომელიც ახალ სიტყვებს აწარმოებს ნაცვალსახელებისა და რიცხვითებისაგან.

ნაირი დაერთვის სხვადასხვა ჯგუფის ნაცვალსახელებს. საგულისხმოა, რომ ამ გზით მიღებულ ახალ ფორმებს პარალელურად ჯერ კიდევ ენაცვლება საკუთარი წარმოების ღწ სუფიქსიანი ფორმები. გვაქვს:

- ივ-ნაირ || ივ-ღწ - ამნაირი,
- ოვ-ნაირ || ოვ-ღწ - იმნაირი,
- ევ-ნაირ || ევ-ღწ - ამნაირი,
- სე-ნაირ || სო-ღწ - ჩემნაირი,

ჰე-ნაირ || ჰო-ლქ - შენნაირი,
ვა-ნაირ || ვა-ლქ - ჩვენნაირი,
შე-ნაირ || შე-ლქ - ამნაირი,
ჰა-ნაირ || ჰა-ლქ - ვისნაირი,
ვუმაყ-ნაირ // ვუმაყხო-ლქ - ყველანაირი...

სულ სხვა მდგომარეობაა რიცხვებთან. აქ **ნაირი** დაერთვის ყველა რაოდენობრივ რიცხვითს უგამონაკლისოდ. საყრდენად ამ დროს აღებულია სათანადო რიცხვითის ნათესაობითი ბრუნვის ფუძე, უფრო ხშირად კი მარტვი ბაზისური ფუძე. აღსანიშნავია, რომ ეს ადგილი ნახური ენის რიცხვითებს თავისუფალი აქვთ, რის გამოც **ნაირი** რიცხვითებთან შეუზღუდავად გავრცელდა. მაგალითები უსასრულოდ შეიძლება ჩამოვთვალოთ. გვაქვს:

ცჰა (ერთი) - ცჰაინ-ნაირ (ერთისნაირი, ერთნაირი),
ში (ორი) - შინ-ნაირ (ორისნაირი, ორნაირი),
ჯო (სამი) - ჯა-ნაირ (სამისნაირი, სამნაირი),
იტ (ათი) - იტ-ნაირ (ათნაირი),
ტყა (ოცი) - ტყა-ნაირ (ოცნაირი),
ათას (ათასი) - ათას-ნაირ (ათასნაირი),
მილიონ (მილიონი) - მილიონ-ნაირ (მილიონნაირი)...

იმავე რიგის დანარჩენი მაწარმოებლები, როგორცაა **გვა-რი**, **ფერი** და **რიგი**, მხოლოდ ნაცვალსახელთაგან ვითარების ზმნი-ზედათა საწარმოებლად გამოიყენება ვითარებითი ბრუნვის ფორმით აღებული. აქ ისინი თავისუფლად ენაცვლებიან ერთმანეთსაც და უკვე ნასესხებ **ნაირ-საც**.

გვაქვს:

ი (ეს) - ივ-ნაირათ, ივ-გორათ, ივ-ფერათ, ივ-რიგათ „ამ-ნაირად“

ო (ის) - ივ-ნაირათ, ივ-გორათ, ივ-ფერათ, ივ-რიგათ „იმნაირად“

ის (ეგ) – იცხ-ნაირათ, იცხ-გორათ, იცხ-ფერათ, იცხ-რი-
გათ „მაგნაირად“

ამრიგად, წოვათუშური უკვე ნასესხებია **ნაირი, რიგი, ფერი** და **გვარი**, მაგრამ განაწილების მიხედვით მათ შორის დიდი სხვაობაა: **ნაირი** გვხვდება ნაცვალსახელებთანაც, რიცხვითებთანაც და ზმნიზელებშიც, **გვარი, ფერი** და **რიგი** კი სულ რამდენიმე ზმნიზელაში დაფიქსირდა. ნასესხობებს შორის საერთოდ არა ჩანს სუფიქსი **ებრი**, რომელიც საკუთრივ ქართულშიც შეზღუდული გამოყენებით გამოიჩინება.

IV. §7. ნასესხებაფიქსიანი ზმნიზელები

ხანგრძლივი ორენოვნების პირობებში ნასესხები აფიქსი-
დერივაცი გაჩნდა წოვათუშური ენის ზმნიზელათა საწარმოო სის-
ტემაში: მხედველობაში გვაქვს უცხო აფიქსიანი ფორმები, რაც
ქართული ვითარებითბრუნვანი ზმნიზელების ანალოგიით იწყებს
დამკვიდრებას. მიუხედავად იმისა, რომ თვითონ თუშურს ზმნიზე-
ლათა წარმოების საკუთარი კარგად ჩამოყალიბებული სისტემა
მოეპოვება, პარალელურად გაჩნდა **ათ(>ად)** მაწარმოებლიანი ქარ-
თულისებური ფორმები. **ათ** სუფიქსის იმ ორი ფუნქციიდან
(ფლექსიური და სადერივაციო), რაც მას წყარო ენაში მოეპოვება,
თუშურმა მხოლოდ უკანასკნელი გაითავისა – დაფიქსირდა საინ-
ტერესო ფაქტი აფიქსის ნაწილობრივი სესხებისა.

აღსანიშნავია, რომ არც აღნიშნული აფიქსის ერთადერთი
მაზმნიზედავებელი ფუნქციით სესხების დროს აღმოჩნდა წოვა-
თუშური განურჩეველი. სესხების პროცესს საფუძვლად დაედო
საოცარი ზუსტი შეპირისპირება კონტაქტში მყოფ ენათა სინტაქ-
სურ-მორფოლოგიური მოდელებისა და მხოლოდ იქ, სადაც

მთლიანი დამთხვევა აღმოჩნდა, დაშვებული იქნა ახალი აფექსი და ახალი ფორმები.

დ/ად, როგორც ღერვიატი, ქართულში თანაბრად აწარმოებს ვითარებისა და მიზნის ზმნიზედებს. მიმლობაზე დაფუძნებული ფორმები მიზნის ზმნიზედებია (სათქმელად, საწერად...) და ნარჩენი კი - ვითარების ზმნიზედები (თეთრად, ადვილად...)

სინტაქსური კონტექსტები, რომლებშიც ჩართულია ქართული ენის ვითარებისა და მიზნის გარემოებები, განსხვავებული სინტაქსისაა.

ორი სხვადასხვა შინაარსის ზმნიზედა და სათანადოდ გარემოება, რაც ქართულში ერთი და იმავე **ად/დ** სუფიქსით იწარმოება, წოვათუშურში განსხვავებული მორფოლოგიური საშუალებებით გადმოიცემა: მიზნის გარემოების გამოხატვა ზმნის ინფინიტურ ფორმებს ეკისრება, ვითარების გარემოებისა კი **იმ**-სუფიქსიან ზმნიზედას. განვიხილავთ მათ ცალ-ცალკე.

ვითარების ზმნიზედა სრულ ანალოგიას გვიჩვენებს ქართულიდან როგორც ფორმაწარმოების, ისე წყვილის წევრებთან სინტაქსური ურთიერთობის თვალსაზრისით:

იგი მიიღება ზედსართავ სახელზე სათანადო სუფიქსის დართვით; ზმნას მიერთვის როგორც დამოკიდებული წევრი და მიერთვით იკავშირებს თავისზე დამოკიდებულ წევრსაც. გვაქვს:

1. ღაზ-ქ „კარგი“ - ღაზ-იმ „კარგად“, დაწ-ძ „მძიმე“ - დაწ-იმ „მძიმედ“...

2. ა) ღაზ-იმ ლელქ „კარგად დაღის“, დაწ-იმ ხაწქ - „მძიმედ ესმის“...

ბ) ზორაღში ღაზ-იმ „ძალიან კარგად“, ზორაღში დაწ-იმ - „ძალიან მძიმედ“.

ასეთმა სრულმა ანალოგიამ ფორმაწარმოებისა და სინტაქსური დამოკიდებულების საკითხში საშუალება მისცა, მზა

ქართულ ერთეულებს სათანადო კონტექსტებში ადვილად შენაცვლებოდნენ თუშური ენის ვითარების ზმნიზედებს. გვაქვს ზუსტი პარალელიზმები წინადადებებისა:

1. ბადრევ მადვ **ჩამლ-იშ** მაყო// ბადრევ მადვ **გემრიელათ** მაყო.

„ბავშვი პურს **გემრიელად** ჭამს“.

2. ი სტაკოვ ვუმაყ **ნიფს-იშ** ლეოდრ // ი სტაკოვ ვუმაყ **სწორეთ** ლეოდრ.

„ეს კაცი ყველაფერს **სწორედ** ლაპარაკობს“.

3. თხე მდგმური **ქოთ-იშ** დახე// თხე მდგმური **ვიწროთ** დახე.

„ჩვენი მდგმურები **ვიწროდ** ცხოვრობენ“.

4. სე სათვალვი **მუღ-ში** დაგოდრ // სე სათვალვი **ცუდ-ათ** დაგოდრ.

„ჩემი სათვალვი **ცუდად** აჩვენებს“.

წოვათუშურში ქართული **ად> ათ** სუფიქსიანი ნასესხები ზმნიზედების გრძელი რიგი გვაქვს. უამრავმა ნასესხებმა სიტყვამ, სადაც ერთი და იგივე ძირეული სახელი ხან **ათ** სუფიქსის დართვით იყო წარმოდგენილი, ხან კი უმისოდ, ამ სუფიქსის გამოყოფისა და სესხების საფუძველი შექმნა.

ამ გზით წოვათუშურმა ქართულიდან ისესხა **ათ** (<ად) სუფიქსი, როგორც ახალი ტიპის ვითარების ზმნიზედათა მაწარმოებელი. გვაქვს თუშურსა თუ გათუშურებულ ფუძეებზე მისი დართვის საკმაო შემთხვევები, როგორიცაა:

კუძნრ-ათ - ქართულად; ფსტეურათ - ქალურად; ბუძნრ-ათ - ქართულად; ვასრულ-ათ - მამაკაცურად; ფხივრ-ათ - მოხერხად; ბადრულ-ათ - ბავშვურად; მუძბრ-ათ - ფშაურად; ნიფსრ-

ათ - სწორედ; გუდნწრ-ათ - უგუნურად; ლამზრ-ათ - ლამაზად;
ჯულრ-ათ - ულამაზოდ; ივგათ - შებრუნებულად.*

საინტერესოა, რომ **ათ** (**ად**) სუფიქსიანი ვითარების ზმნი-
ზედები იწარმოება აგრეთვე ქართულიდან ნასესხები **ნაირი, გვა-
რი, ფერი** მაწარმოებლების დართვით მიღებული ზედსართავები-
საგან.

გვაქვს:

უჯ-ნადრ-ათ, უჯ-გორ-ათ, უჯ-ფერ-ათ - „იმნაირად, იმ-
გვარად იმფერად“.

იჯ-ნადრ-ათ, იჯ-გორ-ათ, იჯ-ფერ-ათ - „ამნაირად, ამგვა-
რად, ამფერად“.

განსაკუთრებით ზროდუქტიულია ზმნიზედათა მაწარმოე-
ბელი **ათ** სუფიქსი რიცხვითთაგან **ნაირ**-ით ნაწარმოებ ზედსართა-
ვებთან, ასეთი ზედსართავი კი, როგორც აღვნიშნეთ, მიიღება ნე-
ბისმიერი რიცხვითისაგან. აქ უკვე მაგალითების ამოწურვა შეუძ-
ლებელია. გვაქვს:

ცჰადნ-ნადრ-ათ - ერთნაირად, შინ-ნადრ-ათ - ორნაირად;
ტყნ-ნადრ-ათ - ოცნაირად; ფხიიტ-ნადრ-ათ-ხუთმეტნაირად;
ათას-ნადრ-ათ-ათასნაირად; მილიონ-ნადრ-ათ- \leftarrow მილიონნა-
ირად; დუჯირ-ნადრ-ათ - ბევრნაირად...

ამრიგად, წოვათუშურმა ახალი ტიპის ვითარების ზმნიზე-
დათა საწარმოებლად ქართულიდან ისესხა **ად** სუფიქსი, რომელიც
ზოგიერთ კონტექსტში ადგილობრივი **იმ** სუფიქსის პარალელუ-
რად გამოიყენება, ზოგჯერ კი დამოუკიდებელია. გასარკვევია,
როგორ დვას იმავე სუფიქსის სესხების საკითხი მიზნის ზმნიზე-
დებთან.

* საყრდენი ფუძეების ბოლოს რედუცირებული სახით იჩენს თავს ქართუ-
ლიდან ნასესხები **ურ** სუფიქსი, გვაქვს ანალოგიის შემთხვევებიც.

მიზნის ზმნიზედა ქართულში ვითარების ზმნიზედის ფორმას იმეორებს იმ განსხვავებით, რომ პირველს საყრდენად ზედსართავი სახელის ფუძე აქვს, მეორეს კი - მიძლეობისა (მომავალი დროის) წოვათუშურში ამ ორი სახის ზმნიზედას შორის აშკარა გარეგნული სხვაობა გვაქვს: ვითარების ზმნიზედას, როგორც ვნახეთ, **იმ** სუფიქსი აწარმოებს ზედსართავისაგან, მიზნის ზმნიზედის როლს კი ინფინიტივის ფორმები ასრულებენ, რომლებიც სათანადო ზმნურ ფუძეებზე ნაზალური ა-ს დართვით მიიღებიან.

ფორმაწარმოების თვალსაზრისით ამ ორი ენის მიზნის ზმნიზედებს საერთო აქვთ ის გარემოება, რომ ორივე ზმნურ ფუძეს ეყრდნობა, განსხვავებას კი მათი რეალიზაციის გზები ქმნის. მსგავსება-განსხვავება დასტურდება აგრეთვე სხვა წევრებთან მათი სინტაქსური ურთიერთობის მოდელებშიც: მსგავსებას ისინი გვიჩვენებენ, როგორც დამოკიდებული წევრები სინტაგმისა (პირიან ზმნასთან ორივე მართვითაა დაკავშირებული), განსხვავებულ კონსტრუქციებს კი ქმნიან ისეთ შემთხვევაში, როცა სინტაქსურ წყვილთა მთავარ წევრებს წარმოადგენენ. ასეთ წყვილთა დაქვემდებარებული წევრები ქართულში უბრალო დამატებებია, ან გარემოება, წოვათუშურში შეგვხვდება უბრალო დამატებაც, პირდაპირი დამატებაც, ირიბი დამატებაც და გარემოებაც. სინტაქსურ ურთიერთობათა მოდელებში არსებული ეს სხვაობა სესხების პროცესისათვის შემთხვევითი აღმოჩნდა.

დავიწყებთ სინტაქსურ ურთიერთობათა მოდელების განხილვით, სადაც მსგავსება გვაქვს. როგორც აღვნიშნეთ, მიზნის ზმნიზედები ორსავე ენაში ზმნასთან მართვითაა დაკავშირებული და ერთნაირ სინტაქსურ კონტექსტს ქმნიან. სინტაქსურ მოდელებში არსებული დამთხვევა გახდა მიზეზი იმისა, რომ მსგავს კონტექსტებში ქართული მიზნის ზმნიზედები თავისუფლად ენაცვლებიან თუშურს. ერთმანეთის პარალელურად გვაქვს:

1. თივჭ ვახე// დასასვენებლათ ვახე - „დასასვენებლად წა-ვიდა“

2. ლათსლდ ჳოხკლიე// გასაშრობათ ჳოხკლიე - „გასაშრობად გათინა“

3. დოხკ ღიკე// გასაყიდათ ღიკე - „გასაყიდად წაიყვანა“

4. დოფხმაღ ღმ აჳე// გასაშრობად ღმ აჳე - „გასაშრობად აანთო“

5. ეშ ამღ ვახე// სასწავლებლათ ვახე - „სასწავლებლად წავიდა“.

მიუხედავად სათანადო კონტექსტებში ასეთი თავისუფალი შენაცვლებისა, წოვათუშური ენის მიზნის გარემოებაზე ქართული ათ სუფიქსის დართვის ერთი შემთხვევაც არ დასტურდება. ხელშემშლელ გარემოებას აქ მიმღეობასა და ინფინიტივის შორის არსებული დიდი შინაგანი სხვაობა უნდა წარმოადგენდეს.

სესხების თვალსაზრისით კიდევ უფრო რთული მდგომარეობაა მაშინაც, როცა მიზნის გარემოება გაბატონებული წევრია სინტაგმისა, თვითონ არის აქტიური და განაგებს დაქვემდებარებული წევრის ფორმას. ამ დროს მისი სინტაქსური ძალა გაცილებით დიდია და გამოკვეთილი. ქართულთან მიმართებით უჩვეულოა ისეთი კონტექსტები, სადაც მიზნის გარემოება მართავეს პირდაპირსა და ირიბ დამატებებს: პირველს - სახელობითში, მეორეს - მიცემითში. სხვაობას აძლიერებს ინფინიტივის ფორმაში წარმოდგენილი პირდაპირი დამატების კლასნიშანიც. შდრ.:

სტაკ მეო ბ-ოყბ ვახე - კაცი ძროხა (ძროხის) მოყვანად (მოსაყვანად) წავიდა.

მეო (ძროხა)დგას სახელობით ბრუნვაში, რადგან იგი პირდაპირი დამატებაა. ბ-ოყ-ბ-ჭ - რთული ზმნის ინფინიტივია და მასში ორგზის არის წარმოდგენილი პირდაპირი ობიექტის კლასნიშანი ბ. ასეთ შემთხვევაში ქართულში ყოველთვის ნათესაობითბრუნ-

ვიანი უბრალო დამატება გვაქვს, წოვათუშურში კი ნათესაობით-ბრუნვიანი მოდელი საერთოდ დაუშვებელია.

ეს გარემოება გახდა მიზეზი, რომ ასეთ კონტექსტებში საერთოდ გამოირიცხა არა მარტო ნასესხები მაწარმოებლით გაფორმება საკუთარი მიზნის ზმნიზედებისა, არამედ ნასესხები მზა ლექსემებით მათი რამენაირი შენაცვლებაც კი. როგორც ჩანს, საამისოდ ჯერ ლინგვისტური კონტექსტი უნდა მოეწყოს:

ა) სახელობითბრუნვიანი ჰირდაჰირი დამატება და მიცემითბრუნვიანი ირიბი დამატება - ორივე ნათესაობით ბრუნვიან უბრალო დამატებად უნდა გადაიქცეს;

ბ) ინფინიტივმა უნდა დაკარგოს ზმნური ძალა.

ეს ყოველივე რთულ მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ ძვრებთან არის დაკავშირებული, რაზეც კონტაქტის თანამედროვე დონეზე მსესხებელი ენა ჯერ კიდევ არაა თანახმა.

ამრიგად, წოვათუშურმა ისესხა ქართული ვითარებითი ბრუნვის **ად** სუფიქსი მისი მხოლოდ ერთი დერივაციული ფუნქციით და მთლიანად გაათავისუფლა იგი ფლექსიის მოვალეობისაგან. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ამ სუფიქსის არც სიტყვათსაწარმოქმნო ფუნქციაა განურჩევლად რეალიზებული მსესხებელ ენაში: წოვათუშური მას იყენებს მხოლოდ ვითარების ზმნიზედათა საწარმოებლად, რადგან აქა გვაქვს მარტო სრული დამთხვევა წყარო ენასთან ფორმაწარმოებისა და წინადადების სხვა წევრებთან სინტაქსური დამოკიდებულების მხრივ.

როგორც ვხედავთ, ვითარების ზმნიზედათა მიკროსისტემების მსგავსება ხელშემწყობი პირობა აღმოჩნდა სესხებისათვის, ხოლო მიზნის ზმნიზედათა სინტაქსურ-მორფოლოგიური მოდულების სხვაობამ დიდი ხნით დააბრკოლა ინტერფერენციის პროცესი. ცხადია, ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში პროფ. ბ. ჯორბენაძეს, როცა აკეთებდა უმნიშვნელოვანეს დასკვნას იმის

შესახებ, რომ „მონათესავე ენა უფრო შეღწეულია, ვინემ ამ თვალსაზრისით საკმაოდ შორს მდგომი ენა“ (ჯორჯენაძე, 1989, 73).

ზოგადი დასკვნები

1. წოვათუშურ-ქართული ორენოვნების სახით საქმე გვაქვს მკვეთრად გამოხატულ ცალმხრივ მიმართულ ინტერფერენციასთან: ქართული წყაროა გავლენისა, წოვათუშური კი – ობიექტი. წოვათუშებისათვის ქართული მეორე დედაენაა, ბევრ ოჯახში ის აკენის ენადაც იქცა, ქართველებმა კი წოვათუშური საერთოდ არ იციან. ორენოვნების კოლექტიური ხასიათი, წყაროების ცოდნის მაღალი დონე, კოდიდან კოდზე გადართვის დიდი სიხშირე ქართული ენის კულტურულ-პოლიტიკური პრესტიჟი, უთანასწორობა დამწერლობის მხრივ, უკიდურესი კონტრასტი მოუბართა რიცხობრივ თანათდარდობაში და მოძალებული შერეული ოჯახები – აი, არასრული სია იმ ხელშემწყობი ფაქტორებისა, რმაც განსაზღვრა აღნიშნული ორენოვანი სიტუაციის ხასიათი.

2. წოვათუშურ-ქართული ორენოვანი სიტუაცია განსაკუთრებული ინტერესის საგანს წარმოადგენს იმ თვალსაზრისით, რომ ძნელია მოინახოს ინტერფერენტულ პროცესთა წარმმართველი ფაქტორების სხვა, უფრო ხელსაყრელი ერთობლიობა, რომელიც ასეთ ოპტიმალურ პირობებს შექმნიდა ცალმხრივი, ღრმად გამჭოლი და შეუქცევადი გავლენისათვის. საკვლევ რეგიონში თავისებური მინიატურული მოდელია წარმოდგენილი მსოფლიო ენათა კონტაქტების გლობალური პროცესებისა, რომელთა ამჯერად უკვე მაქსიმალურად დაჩქარებული ტემპები საშუალებას იძლევა თვალის გავადევნოთ ცალკეულ ინოვაციათა გაფრცვლების დინამიკას დაწყებიდან დასასრულამდე.

3. ინტერფერენციის პროცესში ერთმანეთის ზირისპირდგანან ენები, როგორც სრულყოფილი და რაფინირებული სისტემები. სწორედ მათი ეს ორგანიზებული ხასიათი განაპირობებს ურთიერთგავლენისა და ურთიერთშელწევადობის შესაძლებლობებს.

თითოეული ენობრივი მაკროსისტემა სრულ შესატყვისობაშია მისი მატარებელი ხალხის კულტურულსა, ისტორიულსა, სოციალურსა და ფსიქოლოგიურ რეალებთან, მაგრამ იმის გამო, რომ ბილინგვის აზროვნება ერთიანი და განუყოფელი რჩება ბოლომდე, საკოდიფიკაციო სისტემა კი ერთზე მეტია, დასაბამი ეძლევა უცხო გრამატიკული სქემების შეღწევადობის პროცესს.

4. გავლენის მიმართულებისა და შედეგების თვალსაზრისით გადამწყვეტი მნიშვნელობისა აღმოჩნდა ის ფაქტი, რომ ძალიან დიდხანს, ასეული წლების მანძილზე, ქართული წარმოდგენდა წოვათუშებისათვის სწავლა-განათლებისა, მეზობელ ქართველ ტომებთან ურთიერთობისა და მათივე კულტურულ-ტექნიკური მონაპოვრების შეთვისების ძირითად წყაროს. დასაწყისი პერიოდის ინდივიდუალური ორენოვნება დროთა სვლაში საყოველთაო კოლექტიურმა ორენოვნებამ შეცვალა, ხოლო ლექსიკური ერთეულების სესხებით დაწყებული „უგნებელი“ ზეგავლენა მორფოლოგიურ-სინტაქსურ მოდელებზე აქტიურ იერიშში გადაიზარდა.

5. ინოვაციების თანმიმდევრულ განხილვას ორენოვნების საფეხურებთან მიეყვარათ. მიუხედავად იმისა, რომ დღეს წოვათუშურში ფიქსირებული ინტერფერენტული პროცესების ისტორია თითქმის ყველა თანამედროვე თაობის ასაკს სცილდება, რელიქტურად შემორჩენილი „გადაუსწორებელი“ ფლექსიური თუ დერივაციული ფორმები ნასესხები სახელებისა გვაძლევს საფუძველს ვამტკიცოთ, რომ ორენოვნების დასაწყის საფეხურზე აქტიურია თვითონ მსესხებელი ენა და მისი თავისებურებანი კანონზომიერ ასახვას პოულობენ ნასესხობათა ფონოლოგიასა თუ მორფოლოგიაში.

პოზიციები მკვეთრად იცვლება კოლექტიური ორენოვნების პერიოდში, როცა ბილინგვის სამეტყველო ცნობიერებაში

ხდება მორიგება - გათანაბრება ორი სააზროვნო მოდელისა. ამ დროს ინიციატივას მთლიანად იღებს წყარო ენა, ზეწოლაა მსესხებელი ენის აზროვნების მოდელზე და, როგორც იტყვიან, მისი მსხვერპლი ხდება გრამატიკა: ჯერ სინტაქსური მოდელები, შემდეგ კი გამონათქვამის პლანი - მორფოლოგია.

6. სახელთა ბრუნებასთან დაკავშირებით ინტერფერენტული პროცესების გამოვლენისა და სწორი კვალიფიკაციისათვის ერთმანეთს შევეუბირისპირეთ ქართულ - წოვათუშური ენების ბრუნვათა რაოდენობა, სინტაქსური შინაარსი და ფორმაწარმოების მოდელები. ამ მიზნით ქართული ენის შვიდ ბრუნვას მივუსადაგეთ ცხრაბრუნვიანი პარადიგმა წოვათუშური ენისა. როგორც ცნობილია, ბოლო პერიოდის გამოკვლევების მიხედვით, წოვათუშურში ოთხ ძირითად ბრუნვას გამოყოფენ: სახელობითს, ერგატევს, ნათესაობითსა და მიცემითს. ამ ბრუნვათა რივში ჩვენნი შეხედულებების მიხედვით, შევიტანეთ კიდევ სამი მიცემითი (მიცემითი II, მიცემითი III, მიცემითი IV) გარდაქცევითი და ინსტრუმენტალისი.

7. ბრუნების სისტემათა მსგავსების თვალსაზრისით საყურადღებოა, რომ:

ა) წოვათუშურის დაცალკევებული მიცემითები ქართულის ერთი მიცემითის სინტაქსურ ფუნქციებს ინაწილებენ და ერთმანეთთან დამატებით დისტრიბუციის მიმართებაში არიან. აღნიშნული მიზეზით ეს დიფერენცირებული ფორმები ერთ რთულ მიცემითად შეიძლება გავაერთიანოთ და ვილაპარაკოთ C და S ენების ბრუნვათა თანაბარ რაოდენობასა და მსგავს სინტაქსურ ფუნქციებზე (მხედველობაში გვაქვს, რომ ქართულის წოდებითი გვიანდელი ფორმაციისა).

ბ) შესადარებელ ენებს მოეპოვებათ სპეციფიკური ბრუნვა ქვემდებარისა - ერგატევი. სწორედ ზმნის საერთო ამ ერგატეულ-

მა კონსტრუქციამ განაპირობა აქტანტების ბრუნვათა ერთნაირი ფუნქციებით დატვირთვა ორსავე ენაში.

ვ) წოვათუშური ენის ერგატიული ბრუნვის თავისებური ვითარება რომ გამოფრცხვით, სადაც ორსუფიქსიანობა ორი სხვადასხვა ბრუნვის შერწყმით არის მიღებული, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ამ ენას, მსგავსად ქართულისა, ბრუნების ერთი სახე აქვს ბრუნვის ნიშანთა ერთი რიგით.

დ) ორსავე ენაში აგლუტინაციის პრინციპით იწარმოება მრავლობითი: ბაზისურ ფუძეს ცალ-ცალკე დაერთვის ჯერ რიცხვისა და შემდეგ ბრუნვის ნიშნები.

ე) ორივე ენის სახელთა ბრუნების პარადიგმებში მოქმედებს სიტყვის ორმარცვლიანობის ფონოლოგიური მოდელით შეპირობებული ფუძისეული ხმოვნის რედუქციისა, აუსლაუტის ხმოვნის მოკვეცისა და ბრუნვის ნიშნის ხმოვნითი კომპონენტის დასუსტება-დაკარგვის პროცესები.

8. მსგავსების მიხედვით ამ ორი ენის სახელთა ბრუნების ერთი საერთო მორფოლოგიური სისტემის საკითხი ღებება, თვითონ სისტემის რეალიზაციის გზებსა და საშუალებებში კი სხვადასხვაობა ვლინდება. ხშირად ერთსა და იმავე საკითხში, სადაც მსგავსება დავადანტურეთ, განსხვავებაც იჩენს თავს, რის გამოც უკვე განხილული საკითხის განსჯა ხელმეორედ გვიწევს ამ უკანასკნელი თვალსაზრისით.

წოვათუშური ენის მხარეს განსხვავებას ავლენს:

1. კლასკატეგორიის მიხედვით გარჩეული ერგატივის ფორმები;
2. გარკვეული ჯგუფის სახელთა ორფუძიანობა;
3. ნივთის კლასის სახელთა ერგატივ-ინსტრუმენტალისის წიარი ფორმები;
4. წოდებითი ბრუნვის უქონლობა;

5. მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელ ფორმანტთა სიმრავლე;

6. ბრუნვის ფორმანტთა მასალობრივი სახე.

შესაპირისპირებელ სისტემებს შორის ორგვარი სხვაობა დაფიქსირდა: ერთ შემთხვევაში ცალკეული ბრუნვების მიკროსისტემათა რეალიზაციის განსხვავებულ გზებთან გვაქვს საქმე, მეორე შემთხვევაში კი სხვაობას ქმნის S ენის ფონზე აღმოჩენილი ცარიელი ადგილი, ანუ თეთრი ლაქა. წყარო ენასთან დასაახლოებლად ერთგან მიკროსისტემის მაორგანიზებელ ერთეულთა ადგილგადანაცვლება იყო საჭირო, მეორეგან კი სათანადო საკოდით ფიკაციო ნიშნის სესხება. როგორც მოსალოდნელი იყო, ორივე მიმართულებით ამოქმედდა ინტერფერენტული პროცესები.

9. მეტ-ნაკლები დაყოფებით მოსალოდნელ ინტერფერენტულ პროცესთა საასპარეზო გახდა C ენის სახელთა ბრუნების პარადიგმაში ფიქსირებული თითქმის ყველა ადგილგადანაცვლებელი განმასხვავებელი რგოლი, კერძოდ:

ა) წოვათუშური ენის სახელთა ბრუნების სისტემაში ერგატის განსხვავებული **ს** და **ვ** ფორმანტებით ადამიანისა და ნივთის კლასის სახელთა დაპირისპირება უჩვეულო აღმოჩნდა წყარო ენის თვალსაზრისით, ისევე როგორც უჩვეულო გამოჩნდებოდა ქართული ერგატის ერთსუფიქსიანობა, თუ სხვაობათა ათვლისას ახლა უკვე წოვათუშურს დავეყრდნობით. სხვადასხვა ასაკის ბილინგვათა მეტყველების ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება სწორედ ერგატის აღნიშნული სუფიქსებისადმი დამოკიდებულებაში ვლინდება. ქართული ენის მოძალებული ზეგავლენით ბილინგვები ქვეცნობიერად დგანან ორი მაწარმოებლიდან ერთ-ერთის სავალდებულო არჩევანის წინაშე. იმის გამო, რომ შეგნებული აქტივობა პირის სახელთა პრეროგატივაა, მოქმედების არეს იფართოებს ადამიანის კლასის სახელთა ფორმანტი **ს**, რაც ჩვეულებრი-

ვი პარალელური ფორმების წესით ხორციელდება: ერთმანეთის გვერდით იხმარება ერთი და იმავე სახელის ვინიანი და სანიანი ერთგავის ფორმები.

ბ) ბრუნების ერთ-ერთ თავისებურებას წოვათუშურში საკმაოდ დიდი ჯგუფის სახელთა ორფუძიანობა ქმნის: გარკვეული ფონეტიკური გარდაქმნების შედეგად, რასაც ადგილი ჰქონდა ჯერ კიდევ ნახურ ენათა ერთიანობის პერიოდში, სახელობითი ბრუნვის ფუძე ასეთი სახელებისა განსხვავებული აღმოჩნდა დანარჩენ ბრუნვათა ფუძისაგან. საქმე იმაშია, რომ ამოსავალ ფუძეში ყველა საანალიზო ლექსემა ა ხმოვანს შეიცავს, ცვლილების შედეგი კი სხვადასხვანაირია: ფონეტიკური გარემოს მიხედვით ა-ს მონაცვლედ შეიძლება შეგვხვდეს ნებისმიერი ხმოვანი დარჩენილი ოთხეულიდან (ე, ი, ო, უ). იმის გამო, რომ აღნიშნული ტიპის სახელთა ფუძეები მხოლოდ ერთმარცვლიანია, ერთადერთი ძირეული ხმოვნის ცვლილება მეტად თვალსაჩინო აღმოჩნდა.

აღნიშნული ორფუძიანობა დროთა სვლაში გრამატიზებული გახდა, ფუძეთა შიგნით ხმოვანთა მონაცვლეობამ კი ფონოლოგიური სტატუსი მოიპოვა, რის გამოც აღრინდელ ლექსიკურ ნასესხობათა გარკვეული წყება ამ წესების გავლენაში მოექცა და თავისებურ ორფუძიანობაში აღმოჩნდა ჩართული. როგორც მოსალოდნელი იყო, საყოველთაო კოლექტიურმა ორენოვნებამ დამეტრულად შეცვალა ინტერფერენტულ პროცესთა მიმართულება: დაიწყო ორფუძიანობის რღვევა როგორც საკუთარ, ისე ნასესხებ სახელებში. საამისოდ პარალელურ ფორმათა მისადაგების ჩვეული გზა იქნა გამოყენებული. გარდაქმნები ისეთი თანდათანობით ხორციელდება, რომ ზოგიერთი სახელის პარადიგმამ თუ ამ მხრივ გაქართულების ყველა საფეხური გაიარა, ზოგი შუა გზაზეა მხოლოდ, ზოგი ჯერაც არ ჩართულა ინოვაციათა აღნიშნულ წრედში.

გ) ქართულთან მიმართებით მნიშვნელოვან თავისებურებას ვხვდებით წოვათუშური ენის სახელთა მრავლობითის ფორმებში. საგულისხმოა, რომ, როგორც ქართულში, მარტივი აგლუტინაციის პრინციპზეა აგებული ეს ფორმები წოვათუშურშიც: სახელის ბაზისურ ფუძეს თანმიმდევრობით დაერთვის ჯერ რიცხვისა, შემდეგ კი – ბრუნვის ნიშნები. მიუხედავად ასეთი მსგავსებისა, აღნიშნულ სისტემებს შორის თვალსაჩინო სხვაობას ქმნის რიცხვის მაწარმოებელ ფორმანტთა რაოდენობრივი შეფარდება: ქართულში ძირითადად ერთი ფორმანტი ფიგურირებს, წოვათუშურში კი მათი რაოდენობა ათსა და უფრო მეტს აღწევს.

როგორც კანონზომიერი შედეგი ასეთი განსხვავებისა, წოვათუშურში ამოქმედდა მრავლობითის ფორმათა ერთ მაწარმოებელზე გადართვის ტენდენცია. საგულისხმოა, რომ ფორმანტი ი, რომელიც ინტენსიურად იწყებს განზოგადებას, როგორც მრავლობითის მაწარმოებელი, წყარო ენიდან კი არ ისესხა წოვათუშურმა, არამედ შეარჩია საკუთარ მორფოლოგიურ ინვენტარში, როგორც ყველაზე მარტივი და ფონოლოგიურად ყველაზე შეთავსებადი.

დ) თავისებური ვითარებაა წოვათუშურის ინსტრუმენტალისშიც. ქართულში ეს ბრუნვა თავისთავადაა და მოეპოვება ყველანაირი სემანტიკური ჯგუფის სახელს, წოვათუშურში კი მნიშვნელოვანი სხვაობაა ამ მხრივ ადამიანისა და ნივთის კლასის სახელებს შორის. ადამიანის სახელებთან ამ ბრუნვის ფუნქცია თანაობის უბრალო დამატების გადმოცემით არის შეზღუდული, ნივთის კლასის სახელებში კი თავისებურებას ქმნის ერგატითან საზიარო ომოფორმები, სადაც გარჩევის ერთადერთ საშუალებას კონტექსტი წარმოადგენს.

სხვადასხვა თაობის ბილინგვთა მეტყველებაზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ მოცემულ მიკროსისტემაში ინტერფერენტუ-

ლი პროცესები სწორედ აღნიშნულ განსხვავებათა ნიველირების გზით მიემართება: ფართოვდება აღნიშნული ბრუნვის სინტაქსური ფუნქციები ადამიანის კლასის სახელებთან, ხოლო რაც შეეხება ნივთის კლასის სახელებს, აქ უკვე დაწყებული პროცესი სანაინი ერგატების განზოგადებისა მალე ერთფუნქციურს გახდის სათანადო ინსტრუმენტალისის ვინაიან ფორმებს.

10. განხილული თავისებურებანი წოვათუშურის სახელთა ბრუნებისა ერთტიპიურია და ინტერფერენტული პროცესებიც მათთან ერთნაირ მიმართებაშია. შეიმჩნევა ზოგადი კანონზომიერებანი:

ა) ინტერფერენტულ ინოვაციათა შედწევა, ანუ დამკვიდრება მსესხებელი ენის გრამატიკაში მხოლოდ პარალელური ფორმების საშუალებით ხორციელდება, რომელთაგან ერთი ტრადიციულია, ანუ მსესხებელი ენის მოთხოვნებზეა ავებული, მეორე კი ახალია და წყარო ენის თარგზეა გამოჭრილი. ახალი ფორმები დასაწყისში გარკვეული სემანტიკური ჯგუფის სახელებს უკავშირდებიან და უცხო ენის „შემთხვევითი“ ციტატების სახით გვევლინებიან, შემდეგ კი, დროთა სვლაში, გამოყენების საკუთარ ტრადიციას იძენენ და მკვიდრდებიან. უცხო მოდელის პარალელიზმების შექმნას, როგორც შორეული და გარდაუვალი შედეგი, ადგილობრივის დაკარგვა მოსდევს.

ბ) ინტერფერენტული გარდაქმნა ყველა შესაძლო შემთხვევაში ნასესხები სახელებით იღებს სათავეს. ყველაზე ადრე ინოვაციას უახლესი ნასესხობები ეგუებიან, შემდეგ აღრინდელ ნასესხობათა „გადასწორება“ ხდება, ბოლოსდა საოცარი ნელიტემით ერთეებიან გარდაქმნათა პროცესში მსესხებელი ენის საკუთარი ფონდის სიტყვები. აქაც სერიოზული გარჩევაა მოსალოდნელ სიახლესთან მიმართებაში: რაც უფრო დიდია ამა თუ იმ სახელის მოხმარების სიხშირე, მით უფრო გვიან ექვემდებარება

იგი ინტერფერენტულ პროცესებს. ეს გარემოება აშკარად მიუთითებს იმ უდიდეს მნიშვნელობაზე, რაც გამოყენების ტრადიციას აქვს უცხო ენობრივი გავლენის წინააღმდეგ.

გ) მორფოლოგიური ინოვაციები უკიდურესი თანდათანობით ხორციელდება. ისინი ნაბიჯ-ნაბიჯ იკაფავენ გზას ადგილობრივ ფორმებთან პარალელური მონაცვლეობით, მაგრამ ეს შენაცვლება არაა ქაოტური, ანუ ნებისმიერი: პარალელური ფორმების დინამიკა სრულ შესატყვისობაშია ენის დრეკადობის მაჩვენებელთან. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ესა თუ ის ინოვაცია დამკვიდრდება სახელთა გარკვეულ ჯგუფში და შეიძენს გამოყენების საკუთარ ტრადიციას, ჩნდება შესაძლებლობა ინტერფერენტის აღნიშნულ პროცესში ახალი სახელების ჩართვისა. ამიტომაც, რომ შემოთგანხილული ინტერფერენტული პროცესები დიდი ხნის დაწყებულია, მაგრამ ყველა სახელს ჯერაც არა აქვს შექნილი „სავალდებულო“ პარალელური ფორმა. ამ გზით ურყევად არის დაცული მოთხოვნა იმის შესახებ, რომ ენა ნებისმიერ მონაკვეთზე მაქსიმალური სიზუსტით უნდა ასრულებდეს თავის საკომუნიკაციო ფუნქციას და გადახრა ნორმიდან არ უნდა გადასცილდეს დრეკადობის ზღვარს.

11. თავისებური ვითარება იქმნება შესადარებელ სისტემებს შორის არსებული თავისუფალი ადგილების შემთხვევაში. თავისუფალი ადგილი ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით წოვათუშურის სახელთა ბრუნებაში არ აღმოჩნდა. როცა ასეთ კონტექსტში წოდებითი ბრუნვის ვითარებას განვიხილავთ მხედველობაში გვაქვს ნაწილობრივი ღიობი, რაც ამ ენის მიმართვის ფორმათა სახელობითის ფორმათაგან გარეგნულ განურჩევლობაში მდგომარეობს. გაუდიფერენტირებელი სახელობით-წოდებითი ქართულში ღდეს საკუთარი სახელებით არის ლოკალიზებული, წოვათუ-

შერში კი ამ მოვლენას სისტემური ხასიათი აქვს და თანაბრად მოცავს როგორც საკუთარ, ისე საზოგადო სახელებს.

მიიჩნევა, რომ მსგავს შემთხვევებში ინტერფერენტული პროცესები დაბრკოლებით ვითარდებიან, მაგრამ წოვათუშურის მდგომარეობა ასეთ შეხედულებას აქარწყლებს: მართალია, ამ ენამ მთელი ორი საუკუნის წინათ უკვე სცადა ქართულიდან სათანადო ო აფიქსის სესხება და წოდებითის ფორმათა მარკირება, მაგრამ გარკვეულ საფეხურზე პროცესი შეწყდა. მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეული სემანტიკური ჯგუფის სახელებში უკვე დაფიქსირდა ფლექსიის სესხება, ისევ იძალა საკუთრივ წოვათუშურის გრამატიკულმა მოდელმა და მიმართვის ო-ნიშნის ქართულისებური ფორმები სახელობითში აიტანა. მოხდა უკვე ნასესხები წოდებითის ფორმების გადააზრება სახელობითად, რითაც გამოიკვეთა მსესხებელი ენის დიდი შინაგანი წინააღმდეგობა მორფოლოგიური ინოვაციებისადმი.

საგულისხმოა, რომ ფლექსიის სესხებისათვის კვლავ ჩვეულებრივი პარალელური ფორმების გზა გამოიყენა ენამ იმ განსხვავებით, რომ მორფოლოგიური გარდაქმნის ყველა სხვა შემთხვევა პერიფერიული ლექსიკით იწყებოდა, ამჯერად კი ნასესხები ფორმანტი დაირთეს და პარალელური ფორმები გაიჩინეს ყველაზე ხშირად ხმარებულმა ნათესაობის აღმნიშვნელმა სახელებმა.

12. წოვათუშური ენის წარუმატებელი ცდა მიმართვის ფორმებისათვის ფორმანტის სესხებისა ყურადღებას იქცევს რამდენიმე თვალსაზრისით:

ა) ორენოვნების მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე ესაა ერთადერთი შემთხვევა წყარო ენიდან ბრუნვის ფორმანტის სესხებისა და ისიც გარკვეულ საფეხურზე შეწყდა საერთოდ (ან დიდი ხნით შეჩერდა). მრავლისმეტყველია ფაქტი იმ თვალსაზრისითაც, რომ იგი ენება არა რომელიმე აქტანტისათვის განკუთ-

ენილ ბრუნვას, არამედ წოდებითს, რომელსაც ყველაზე ნაკლები სინტაქსური დატვირთვა აკისრია წინადადებაში. ფლექსიის სესხების ეს უპრეცედენტო შემთხვევა კარგად გვიჩვენებს, რამდენად რთულია და წინააღმდეგობრივი ეს პროცესი შორსწასული იდეალური ბილინგვიზმის დროსაც კი და რამდენად გამძლე და მოქნილია მსესხებელი ენა ამ თვალსაზრისით..

ბ) გამოიკვეთა საინტერესო კანონზომიერება იმის შესახებ, რომ წყაროენიდან შემოტანილი მიმოსახრელი აფექსი თავდაპირველად ლექსებათა გარკვეულ სემანტიკურ ჯგუფს უნდა დაუკავშირდეს და მხოლოდ მას შემდეგ რაც ამ ჯგუფში დაიწყებს იგი ბუნებრივ ფუნქციონირებას, გაეხსნება გზა საყოველთაო გამოყენებისკენ.

გ) მოცემული ცდა ახალი ბრუნვის ჩამოყალიბებისა კიდევ ერთხელ გვიჩვენებს, რომ ხანგრძლივი ორენოვნების დროს ინტერფერენცია გარდაუვალი აუცილებლობით გულისხმობს თითოეული დიობის შევსებას ენობრივი სტრუქტურის ყველა დონეზე. განსხვავებას ამ მხრივ მხოლოდ დროის ფაქტორი ქმნის, რომელიც სხვადასხვაგვარია იმის მიხედვით, თუ გრამატიკული იერარქიის რომელ საფეხურთან გვაქვს საქმე.

13. ორენოვნების თანამედროვე საფეხურზე ინტერფერენტული პროცესები მეტ-ნაკლებად უკვე შეეხო წოვათუშური ენის სახელთა ბრუნების პარადიგმებში ფიქსირებულ თითქმის ყველა განმასხვავებელ რგოლს, ბრუნვის ნიშანთა მასალობრივი სხვადასხვაობა კი ამ პროცესებიდან განზე დარჩა და ამ მხრივ რაიმე ცვლილებისკენ მიღრეკილებაც კი არ შეიძინევა. აღნიშნული გარემოება ნათელს ხდის, რომ თვით უკიდურესად განვითარებული ბილინგვიზმის დროსაც კი ზეწოლა ხდება უპირატესად სააზროვნო მოდელზე, კონკრეტული საკოდიფიკაციო მასალა კი ყურადღების გარეშე და ხელუხლებელი რჩება.

საკოდიფიკაციო მასალის მიმართ წყარო ენის ნეიტრალური დამოკიდებულება და მსესხებელი ენის განსაკუთრებული მიკერძოებულობა საკუთარი ფორმანტებისადმი აისახა იმ ფაქტშიც, რომ, როცა წოვათუშურის სახელთა მრავლობითი რიცხის ათი სხვადასხვა მაწარმოებლის ერთით შეცვლა გახდა საჭირო, სათანადო ფორმანტის ქართულიდან სესხების საკითხი კი არ დადგა, არამედ განზოგადდა იმავე წოვათუშურის ყველაზე მარტივი აგებულების სუფიქსი **ი**.

14. ცნობილია, რომ სისტემებრივად რაც უფრო შეკრულ-შემოზღუდულია მეტყველების ესა თუ ის ნაწილი, მით უფრო შეუვალა იგი ინტერფერენტული პროცესისათვის. ამ თვალსაზრისით საინტერესო ვითარებას წარმოგვიჩენს წოვათუშური ენის ზედსართავი სახელი.

ა) ეს მეტყველების ნაწილი როგორც აგებულების, ისე მიმოხრის თვალსაზრისით მკვეთრად უპირისპირდება დანარჩენ სახელებს და ქმნის ბრუნების დამოუკიდებელ მარკირებულ სისტემას: ბაზისური ფუძის საწარმოებლად ძირებს, რომლებიც თითქმის ყოველთვის ერთმარცვლიანია, დაერთვის ნაწალური ხმოვანი, რომელსაც ირიბ ბრუნებში კიდევ ემატება **ჩო** მახასიათებელი და ბოლომდე გასდევს პარადიგმებს. შედეგად იქმნება თავისებური ფონოლოგიური-მორფოლოგიური ჯებირი, რომელმაც დიდხანს შეუნარჩუნა ამ მეტყველების ნაწილს კონსერვატიული დამოკიდებულება როგორც ცალკეული ლექსიკური ერთეულების სესხების, ისე ბრუნების პარადიგმებში მოსალოდნელი ინოვაციებისადმი.

ბ) მიუხედავად სერიოზული დაბრკოლებისა, უცხო ენის ცოდნის მაღალი დონე და შემოქმედების ხანგრძლივობა აღმოჩნდა ის ყოვლისშემძლე ფაქტორები, რომელთა დახმარებითაც ინტერფერენტულმა პროცესებმა დიდი დაგვიანებით, მაგრამ მაინც

გადალახეს ზედსართავი სახელის საზღვარი. საგულისხმოა, რომ ჯერჯერობით ეს მოხდა მხოლოდ ნასესხები ლექსიკის დონეზე, სადაც ნაბიჯ-ნაბიჯ მოიხსნა ჯერ ნაზალური ხმოვანი და სავალდებულო გაორმარცვლიანების წესი, შემდეგ კი - **ჩო** მახასიათებელი.

გ) აღნიშნულ გარდაქმნათა შედეგად ნასესხები ზედსართავებისათვის შეიქმნა ბრუნების განსხვავებული მოდელი, რომელიც დაუპირისპირდა ტრადიციულს და შეუქმნა მას გარდაუვალი საფრთხე. მიუხედავად ინტერფერენტულ პროცესთა ასეთი მოძალეებისა, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ განხილულ ინოვაციას ძალიან დიდი დრო დასჭირდება კიდევ, რათა წოვათუშური ენის საკუთარ ზედსართავთა ბრუნების სისტემაში შეაღწიოს. ის გარემოება, რომ მორფო-ფონოლოგიის დონეზეა ეს მეტყველების ნაწილი გაფორმებული, მას ინტერფერენტული პროცესებისათვის თითქმის შეუვალად აქცევს.

15. უცხოენობრივი გავლენისადმი წინააღმდეგობის თვალსაზრისით მორფოლოგიური რგოლის სისტემებრივი შეკრულ-შემოზღუდულობის ფაქტორმა განსაკუთრებით მკვეთრად იჩინა თავი სახელის გრამატიკული კლასის კატეგორიასთან მიმართებით.

ინტერფერენტულმა პროცესებმა დიდად შეცვალეს სახელის კლასის სემანტიკა. მხედველობაში გვაქვს ნივთის სახელთა კლასებს შორის განაწილების პრინციპთა თითქმის სრული გაბუნდოვნება და, რაც მთავარია ქალისა და მამაკაცის კონკრეტული კლასების ადამიანის ერთ საერთო ზოგად კლასად უნიფიკაციის მეტად საინტერესო პროცესი, რომელიც ინტენსიურად ვითარდება წოვათუშურში, უახლესი მონათესავე ჩეჩნური და ინგუშური ენებისათვის კი უცხოა. ასეთი ცვლილებისათვის, ცხადია, საფუძველს იძლეოდა ის გარემოება, რომ ქართულს, რომელიც დღეს

ბილინგვებმა მშობლიურ ენაზე უკეთ იციან, მხოლოდ ორი სემანტიკურ კლასი აქვს: კლასი ადამიანისა და კლასი ნივთისა.

მიუხედავად კლასკატეგორიის სემანტიკაში მომხდარი სერიოზული ძვრებისა, მის მოშლამდე გრძელი და რთული გზაა ჯერ კიდევ გასასვლელი, რადგან კლასი ძირითადი საშუალებაა სახელური აქტანტების ზმნასთან დაკავშირებისა. მართალია, ისევ ქართული ენის გავლენით, დღეისათვის წოვათუშურში ამ ფუნქციას პირის კატეგორიაც ასრულებს, მაგრამ ეს უკანასკნელი ჯერ მხოლოდ პარალელურ გამოყენებაშია კლასის კატეგორიასთან, ისიც ფაკულტატური უფლებით. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც აღარ იქნება სავალდებულო ზმნასა და ზოგიერთ სხვა მეტყველების ნაწილში კლასის აღნიშვნა, შესაძლებელი გახდება კლასის გარეშე დარჩეს სახელი. სწორედ ამ მიმართულებით გადადგმული ნაბიჯები იქნება დასაწყისი კლასკატეგორიის მოშლისა. ჯერ კი საამისოდ მხოლოდ ნიადაგი მზადდება პირის კატეგორიის დანერგვის მცდელობით.

16. წოვათუშური ენის სახელთა მორფოლოგიაში მიმდინარე ცვლილებების მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ იდეალური ბილინგვიზმის დროს დედაენასთან გატოლებული, ან უფრო აღმატებული ცოდნა წყაროენისა მეტ-ნაკლები წარმატებით ხსნის ნასესხობათა მიმართ C ენის შინაგანი წინააღმდეგობის ყველა ფაქტორს. დიდი დაბრკოლებით, მაგრამ, როგორც ყველა სხვა რგოლი ენობრივი იერარქიისა, ინტერფერენტულ ცვლილებებს ექვემდებარება მორფოლოგიაც.

წოვათუშური ენის ვითარება საშუალებას გვაძლევს პასუხი გავცეთ კითხვებს, რომლებიც ხშირად ისმის ზოგად ლინგვისტიკაში მორფოლოგიური ინტერფერენციის შესახებ:

1. როგორია ინტერფერენტულ პროცესთა მასშტაბები ენის მოცემულ დონეზე?

II. როგორია მათივე შეღწევადობის სიღრმე?

აღნიშნულ პროცესთა მასშტაბებზე წარმოდგენას გვაძლევს ის გარემოება, რომ ქართულის ცოდნის განუხრეელ ზრდასთან ერთად ინტერფერენტულ პროცესებში თანდათანობით ჩართული აღმოჩნდა წოვათუშური ენის სახელთა მორფოლოგიაში ფიქსირებული თითქმის ყველა განმასხვავებელი რგოლი. რაც შეეხება შეღწევადობის სიღრმეს, მასზე შეიძლება ვიმსჯელოთ იმის მიხედვით, რომ უკვე დაიწყო გადართვა წოვათუშებისა ქართულ ენაზე, ჩვენ მიერ განხილული მორფოლოგიურ ინოვაციათაგან კი ერთიც არაა ჯერ ბოლომდე მისული და დამკვიდრებული.

17. დიდი ხანია ცნობილია, რომ ბრუნების სისტემასთან შედარებით ინტერფერენტულ პროცესთა მეტი შეღწევადობა ახასიათებს სიტყვათსაწარმოქმნო სისტემას. დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ გამოხატვის პლანში C და S ენათა სადერივაციო სისტემებს შორის არსებული სხვადასხვაობა ინტერფერენტული „ინტერესების“ მიღმა რჩება, უმცირესი სემანტიკური სხვაობა კი გარდაქმნის ობიექტად იქცევა. კერძოდ:

ა) მოშლის ობიექტი ხდება წარმოქმნილ სახელთა შინაარსობრივ პლანში არსებული მეტობა და სათანადო დერივატი.

მეტობის თვალსაზრისით წოვათუშური ენის სიტყვათსაწარმოქმნო სისტემაში ყურადღებას იქცევენ ქონების სახელები. ამ ენაში რისამე ყოლა-ქონების აღნიშვნისას ორი სხვადასხვა დერივატით კუთვნილების დროებითი და მუდმივი ასპექტები განირჩევა: ძირეული სახელის ფუძეზე დართული რქ სუფიქსი დროებით თვისებას გამოხატავს, მუდმივ მახასიათებელზე კი ლძ მიუთითებს. ქართულს, როგორც ცნობილია, ასეთი დაპირისპირება აღნიშნული ჯგუფის სახელებისა არ ახასიათებს და ქონების მუდმივი მახასიათებლის გამოჩენვა დროებითისგან მისთვის უცხოა.

შინაარსობრივ პლანში წოვათუშურის მხარეს არსებული ეს მეტობა, როგორც მოსალოდნელი იყო, ინტერფერენტული დაკარგვის ობიექტად იქცა: ახალგაზრდები დღეს ველარ მიჯნავენ ამ ორი სუფიქსის სამოქმედო არეებს. ისინი სულ უფრო ხშირად **ლბ** სუფიქსის ადგილას **რქ**-ს ხმარობენ, პირიქით კი არ ხდება, რაც პირველის ხარჯზე ამ უკანასკნელის გაბატონებას მოასწავებს.

ბ) ნასესხები დერივატები ფარავენ „თეთრ ლაქებს“.

ქართულთან შეპირისპირებისას წოვათუშური ენის სიტყვათსაწარმოქმნო სისტემაში სრული ღიობი, ანუ „თეთრი ლაქა“ აღმოჩნდა წინა ვითარების სახელთა ადგილას, სადაც აღნიშნული შინაარსის გადმოსაცემად **C** ენა აღწერით ფორმებს მიმართავდა. გრძელი რიგები ნასესხები წინა ვითარებისა და მათივე ძირეული სახელებისა საუკუნეების მანძილზე ქმნიდა წყვილის წევრთა ქვეცნობიერი შეპირისპირებისა და სეგმენტაციის პირობას. აღწერით ფორმებთან შედარებით ეკონომიურობის თვალსაზრისით წარმოქმნილი სახელების მხარეს არსებული დიდი უპირატესობა აიძულებდა წოვათუშურს შემოეტანა აღნიშნული შინაარსის მზა წარმოქმნილი შესატყვისები საკუთარი ფონდის სიტყვებისათვის, ან ესესხა სათანადო ნა-არ კონფიქსი; საგულისხმოა, რომ ენა პირველზე ძალიან ადრე დათანხმდა, მეორეზე - ძალიან გვიან. დღესაც კი, იდეალური ბილინგვიზმის პირობებში, საკუთარ ფუძეზე აღნიშნული კონფიქსის დართვის მხოლოდ შვიდი შემთხვევაა დაგდასტურეთ წოვათუშურში.

გ) მოქმედებს ტენდენცია „გასწორდეს“ ისეთი საერთო დერვაციული მოდელები, სადაც შეინიშნება რაიმე სახის გადახრა წყარო ენის თარგიდან.

აღნიშნული თვალსაზრისით საინტერესო ვითარება დაუცავს აბსტრაქტულ სახელებს. წოვათუშურში ყველანაირ აბსტრაქტულ სახელს ერთი და იგივე **ოლ** სუფიქსი აწარმოებს, ქარ-

თულში კი ამ მხრივ ერთმანეთს უპირისპირდებიან საყრდენ ფუძე-
ებად აღებული არსებითი და ზედსართავეები. პირველი **ობა** სუ-
ფიქსს დაითავებენ, მეორეებთან კი **სი-ე** კონფიქსი გვაქვს. ცხადია,
განსხვავებულ დერივატებთან ქართულში სინამდვილის განსხვა-
ვებული დაფასებაა დაკავშირებული.

ქართული სააზროვნო მოდელის მოძალებამ წოვათუშური
აიძულა ორად გაეთიშა საკუთარი ერთიანი სისტემა აბსტრაქტუ-
ლი სახელებისა: მისმა საკუთარმა **ოლ** დერივატმა მნიშვნელობის
დავიწროება განიცადა და ზედსართავეებით შემოიფარგლა, რაც
შეეხება არსებითებს, აბსტრაქტულ სახელთა საწარმოებლად მათ-
თვის ნასესხები იქნა სუფიქსი **ობა**.

დ) სინონიმური მიმართების დერივატებიდან უპირატესობა
ექლევა პრესტიჟული ენის კუთვნილს.

მიუხედავად იმისა, რომ წარმოქმნილ სახელთა შინაარ-
სობრივი ჯგუფის მიხედვით საკმაოდ ბევრი პარალელიზმი ახასია-
თებს ამ ორ ენას, მაინც ხშირად დასტურდება წყარო ენიდან სი-
ნონიმური მნიშვნელობის დერივატების სესხების ფაქტები. მხედ-
ველობაში გვაქვს მსგავსებისა, უქონლობისა და აბსტრაქტულო-
ბის სახელებთან დაცული ვითარება. მსგავსების სახელებს წოვა-
თუშურში ერთადერთი **ღქ** სუფიქსი წარმოქმნის, ქართულში კი
გვაქვს სუფიქსები **ურ, ნაირი, გვარი, ფერი, თანა**. სათანადო ლინ-
გვისტური კონტექსტის მიხედვით აქ სესხება გამორიცხული უნდა
ყოფილიყო, წოვათუშურმა კი მაინც ისესხა მათგან რამდენიმე
(ურ, ნაირი), რადგან პრესტიჟულ ენას ეკუთვნოდნენ და მიიჩნეო-
და, რომ შინაარსობრივად მეტი ტევადობა ახასიათებდათ. ანალო-
გიურსავე ვითარებაში შეითვისა წოვათუშურმა ქართულიდან აბ-
სტრაქტულობის სუფიქსი **ობა** და უქონლობის პრეფიქს-სუფიქსი
უ-ო.

17. ინტერფერენტულ პროცესთა მასშტაბებისა და შეღწევადობის საკითხები დგება სიტყვათსაწარმოქმნო სისტემასთან მიმართებითაც.

ა) დერივაციულ სისტემაში მოქმედი ინტერფერენტული პროცესების შეზღუდულ მასშტაბებზე წარმოდგენას იძლევა მოკლე სია ნასესხები, დაკარგული ან მნიშვნელობა დაფიწროებული აფექსებისა. მაშინ, როცა უკვე მთლიანი ლექსიკის ორი მესამედი ქართულია, დღეისათვის ნასესხებია სულ ხუთი დერივატი:

მსგავსებისა - **ურ, ნაირი.**

აბსტრაქტულობისა - **ობა.**

უქონლობისა - **უ-ო.**

წინა ვითარებისა - **ნა-არ.**

დაკარგვის გზაზე დგას ქონების სახელთა საკუთარი მაწარმოებელი **ლწ**, მნიშვნელობის დაფიწროება განიცადა აბსტრაქტულობის **ოლ-მა**.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ დასახელებულთაგან ზოგ ნასესხებ დერივატს გამოყენების შედარებით მეტი ასპარეზი აქვს (**ობა, ურ, ნაირი**), ზოგი კი გვიანდელი ნასესხებია და ძალიან შეზღუდულად იხმარება (**უ-ო, ნა-არ**). ეს არცთუ ხელგაშლილი შედეგები დერივატთა სესხებისა ხანგრძლივ მრავალსაუკუნოვან ორენოვნებას ეკუთვნის, რომელიც თავის ბოლო სტადიაშია და გასავლელი გზა თითქმის აღარ დარჩენია.

ბ) შეღწევადობის სიღრმის თვალსაზრისით მრავლისმეტყველია ნასესხებ ურ სუფიქსთან დაკავშირებული ვითარება, რაკი იგი ყველაზე აღრე შეთვისებულ და დამკვიდრებულ ფორმანტად ითვლება. მისი პოზიცია მყარია ქართულიდან ნასესხებ სახელებში, რაც შეეხება ჰიბრიდულ ახალწარმონაქმნებს, აქ იგი დღემდე მხოლოდ პარალელურ გამოყენებაშია იმავე მნიშვნელობის ადგილობრივ მაწარმოებელთან. ისე რომ სუფიქსი, რომლის სესხებაც

დაფიქსირდა მთელი ორი საუკუნის წინათ, ჯერ კიდევ მხოლოდ პარალელური გამოყენების უფლებით სარგებლობს და ისიც მხოლოდ განსაზღვრულ სიტყვებში. ანალოგიურია, ან კიდევ უფრო შეზღუდული, სხვა ნასესხები დერევატების პოზიციები; ეს კი გვიჩვენებს, თუ როგორი ინტენსივობისა და ხანგრძლივობის კონტაქტია საჭირო, რათა ნასესხებმა დერევატმა შეცვალოს ადგილობრივი.

საგულისხმოა, რომ არც ღიობის დაკავება გამოდგა უცხო აფიქსისათვის ადვილი. ასეთ მდგომარეობაში ნასესხები წინა ვითარების **ნა-არ** კონფიქსი წოვათუშურის მხოლოდ ექვს ძირეულ სახელზე აღმოჩნდა დართული.

18. დერევატების სესხების კანონზომიერებებთან მიმართებით ყურადღებას იქცევს რამდენიმე გარემოება:

ა) გაგრძელებული აზრი მსესხებელ ენაში სადერევაციო აფიქსთა ადვილი შეღწევადობის შესახებ შეიძლება გავიმეოროთ მხოლოდ პირობითად მიმოსახრელ აფიქსებთან მიმართებაში. მართალია წოვათუშური სახელების მორფოლოგიაში ნასესხები მიმოსახრელი აფიქსი ერთიც არ დასტურდება დღემდე, ხოლო, რაც შეეხება დერევატებს, მათი რაოდენობა ხუთს აღწევს, მაგრამ ეს ხდება მხოლოდ მაშინ, როცა უკვე ნასესხებია ლექსიკის ორი მესამედი, წყარო ენის ცოდნის დონე კი ისეთი მაღალია, რომ გადართვის საფრთხეს უქმნის მშობლიურ ენას.

ბ) სადერევაციო აფიქსის სესხების წინა პირობას წარმოადგენს ერთი და იმავე ძირის აფიქსიანი და უაფიქსო სიტყვების ხშირი გამოყენება, რაც ხდება საფუძველი მათი ქვეცნობიერი შეპირისპირებისა და სემანტიკისა. ბუნებრივია, რომ ამგვარი ოპოზიციის ზოგიერთი წევრი ნასესხობებში დაცალეხულადაც შეიძლება იყოს წარმოდგენილი: ასეთ შემთხვევაში საპირისპირო ცალი ან წყარო ენას აკლია, ან მსესხებელმა ენამ უგულებელყო. ასე

რომ არაა სავალდებულო იმ წყვილწევრა ოპოზიციაში, რომელსაც ამა თუ იმ აფექსის დართვა-დაურთველობა ქმნის, ყველა ნა-სესხები სიტყვა იყოს ჩართული. მოვლენათა მსვლელობისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება იმ გარემოებას, რომ სიტყვა-თა გარკვეული დიდი ჯგუფისათვის ეს დაპირისპირება რეალურია და ხელშესახები.

გ) წყარო ენის აფექსის ჩანაცვლება მსესხებელი ენის სა-კუთარი აფექსის ადგილას რთული და ხანგრძლივი პროცესია. თავიდან, დიდი ხნის განმავლობაში ისინი ერთდროულად დაერთვიან საწარმოქმნო ძირეულ სახელს, თუ ფონოლოგიური კონტექსტი ამის საშუალებას იძლევა. ამ დროს მსესხებელი ენის საკუთარი აფექსები ერთგვარი მეგზურის როლს ასრულებენ და ასპარეზს ტოვებენ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ახალი დერვივატები გამოყენების საკუთარ ტრადიციას შეიძენენ. მაგალითად გამოგვადგება წოვათუშურში აბსტრაქტულობის საკუთარ ოლ სუფიქსზე დართული იმავე შინაარსის ქართული **ობა (ოლ + ობა)**. **ობა** სუფიქსის სესხების ფაქტი დაფიქსირებულია მთელი ორი საუკუნის წინ, მისი დამოუკიდებელი გამოყენების შემთხვევებს კი ახლავს ვხვდებით.

დ) არც „თეთრი ლაქების“ დათარგმნა აღმოჩნდა ნასესხები დერვივატებისათვის ადვილი, რადგან გამოყენების ხანგრძლივი ტრადიციის გამო მათ წინააღმდეგობას უწევენ აღწერითი ფორმები იმავე შინაარსისა. ამიტომ მოხდა, რომ ქართულიდან შეთვისებულმა წინა ვითარების **ნა-არ** კონფიქსმა სანახევროდაც კი ვერ აითვისა თავისუფალი ადგილი, რაც მას დახვდა მსესხებელ ენაში. მიუხედავად იმისა, რომ წოვათუშურს აქტიურ მიმოქცევაში აქვს მისი დართვა-დაურთველობით დაპირისპირებული გრძელი რიგი ნასესხები სახელებისა, საკუთარ ფუძეზე აღნიშნული დერვივატის დართვის მხოლოდ შვიდი შემთხვევა დადასტურდა.

19. აფექსების სესხებისადმი დიდი წინააღმდეგობის ფონზე განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს წოვათუშურში ქართულის გავლენით კალკირებული გრძელი რიგები უარყოფითი და მმართველთი ნაცვალსახელებისა. სესხება ალგებრულია, რადგან მოდელი წყარო ენას ეკუთვნის, საშენი მასალა კი მსესხებელი ენის საკუთარ ლექსიკურსა და მორფოლოგიურ ინვენტარში დაიქმნა.

ინტერფერენცია მოცემულ შემთხვევაში სინტაქსური სისტემების დონეზე განხორციელდა, კერძოდ:

ა) ისტორიულად წოვათუშურს, ისევე როგორც სხვა ნახურ ენებს, მხოლოდ ერთი ოდენ უარყოფითნაწილაკებიანი ცალმაგი უარყოფის მოდელი ჰქონდათ, დღეს კი ამ ენაში ქართულის გავლენით თავისუფალ მიმოქცევაში აღმოჩნდა ჩართული კიდევ ორი მოდელი უარყოფისა: I. უარყოფით ნაცვალსახელებიანი და ზმნიზედებიანი ცალმაგი უარყოფის მოდელი და II. მოდელი კონტამინირებული სახის ორმაგი უარყოფისა. უარყოფის სწორედ აღნიშნული ქართული მოდელების რეალიზაციისათვის გახდა საჭირო უარყოფითი ნაცვალსახელებისა და ზმნიზედების აღნიშნული უჩვეულოდ ხელგაშლილი კალკირება.

ბ) მთის იკე ენებში რთულ წინადადებათა ჰიპოტაქსური მოდელები ჯერაც არაა ჩამოყალიბებული, ისტორიულად ეს მოდელები ეკლდა წოვათუშურსაც. მათს მაგიფრობას საკმაოდ მარჯვედ ეწოდნენ მიმღეობა-ინფინტივ-აბსოლუტივები, რომელთაც გათვარტოებული აზრობრივი ტევადობის გამო შემოკლებული მარტივი წინადადებები უწოდეს. მიუხედავად იმისა, რომ რთული შინაარსის გადმოცემის ეს გზა დღემდე აქტიურია წოვათუშურში, ჰიპოტაქსის ქართულისებურმა მოდელებმა ფართო ასპარეზი მოიპოვა ამ ენაში, რისთვისაც გახდა სწორედ საჭირო სა-

თანადო მიმართებითი ნაცვალსახელებისა და ზმნიზედების წარმოება.

20. ამრიგად, ქართული ენის გავლენით წოვათუშურში გაჩნდა უარყოფისა და დაქვემდებარების ახალი სინტაქსური მოდელები და შესაბამისი კალკირებული უარყოფითი და მიმართებითი ნაცვალსახელების გრძელი რიგები, მზამზარეული სესხების მაგალითი კი თითქმის არ აღმოჩნდა. აღნიშნული გარემოება კიდევ ერთხელ გვიჩვენებს, რომ ინტერფერენტულ პროცესთა მთავარი სამიზნე თავად სამეტყველო აზროვნების სისტემაა, რის გამოც ცვლილება აზრის წინადადებად გარდაქმნის სინტაქსურ მოდელებს ეხება მხოლოდ, საკოდითიკაცო საშუალებები კი ყურადღების მიღმა რჩება, როგორც ნაკლებმნიშვნელოვანი.

21. წოვათუშურის ნაცვალსახელთა გრძელ რიგებში პირდაპირ სესხების გზით შემოტანილი აღმოჩნდა მხოლოდ ორი: **მქ** (ვინ) და **მაგა** (მაგანი). მაშინაც კი, როცა წყარო ენის მოძალბებული პრესტიჟის გამო ზოგი ქართული ნაცვალსახელის შინაარსი უფრო გამჭვირვალე აღმოჩნდა საკუთართან შედარებით, წოვათუშურმა ენამ მთლიანად კი არ ისესხა ისინი, მხოლოდ მაწარმოებელი დერივატები შემოიტანა (**ნაირი, ფერი, გვარი**). აღნიშნული ფაქტები საჩინოს ხდის, შესაძლებლობის ფარგლებში როგორ მტკიცედ იზღუდავს თავს მსესხებელი ენა საკუთარი მასალით.

22. წოვათუშური ენის მონაცემები ინტერფერენტული ინოვაციების საკითხში კიდევ ერთხელ ადასტურებს სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებულ შეხედულებას იმის შესახებ, რომ ენობრივი სისტემის ყველა ელემენტის ერთი ენიდან მეორეში შედწევა ერთნაირად არ არის შესაძლებელი: იგი ჩვეულებრივია ლექსიკაში, არც თუ იშვიათია ბგერით სისტემაში, საკმაოდ ადვილად იკაფავს გზას სინტაქსური კონსტრუქციების სფეროში, მაგრამ უკიდურესად შეზღუდულია მორფოლოგიაში.

23. იმავე წოვათუშურის ვითარება არღვევს სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებულ აზრს იმის შესახებ, რომ ინტერფერენციის პოტენციური შესაძლებლობებიდან ყველა არ ხდება გარდაქმნის ობიექტი. ჩვენს ხელთ არსებული უხვი საილუსტრაციო მასალა გვიჩვენებს, რომ ორი ენობრივი სისტემის მჭიდრო კონტაქტის დროს უცხო ენის ცოდნის მაღალი დონე და კოდდან კოდზე გადასვლის დიდი სიწიფე განაპირობებს კოდებს შორის მანძილის განუხრელი შემცირების მოთხოვნილებას, რის გამოც თანდათანობით ინტერფერენტული გარდაქმნების წრედში აღმოჩნდება ჩართული ამ სისტემებს შორის არსებული ყოველი განმასხვავებელი რგოლი. სხვა საკითხია, რომ ასეთი საყოველთაო მასშტაბები ინტერფერენტული ინოვაციებისა დამახასიათებელია მხოლოდ უკიდურესობამდე განვითარებული ორენოვნებისათვის, როცა უკვე იწყება გადართვა წყარო ენაზე, რის გამოც აღნიშნულ პროცესთან ბევრი მხოლოდ ხანასახის დონეზე რჩება.

24. რაკი ესა თუ ის ენა დიდი რაოდენობის მიკროსისტემათა ორგანიზებული მთელია, სწორედ მიკროსისტემათა ეს სიმრავლე ხდება მიზეზი იმისა, რომ მათგან ცალკეული რგოლის მოდერნიზება, ხმარებიდან ამოვარდნა თუ სულაც ახლის ჩართვა ადვილად ვერ არყევს მსესხებელი ენის მაკროსისტემის თავისთავადობას. თვით უკიდურესად განვითარებული იდეალური ბილინგვიზმის დროსაც კი ენა დიდხანს დგას ურყევად, როგორც გოლიათური ციხეკოშკი, რომლის ცალკეულ ქონჯურებს ცვლიან, ანგრევენ თუ უმატებენ ახალს. ცვლილებები გარედან დამკვირვებლისათვის ნაკლებად შესამჩნევია, რადგან ალგებრული ხანისათვისა და საკოდოფიკაციო მასალას იშვიათად ეხება: ძირითადად ხდება თითქმის მხოლოდ მსესხებელი ენის საკუთარი მორფემების ადგილგადაცვლა წყარო ენის განსხვავებული სინტაქსური სქემის მიხედვით. ესაა მიზეზი, რომ, თუნდაც C ენის მაორგანიზებელი სისტემა

რადიკალურად გარდაიქმნას, საკუთარი მორფოლოგიური ინვენტარი მას კვლავ დამოუკიდებელ ერთეულად წარმოაჩინოს.

25. თუ ქართულ-წოვათუშური ორენოვნება ბოლომდე გაგრძელდება და რომელიმე ეტაპზე ნაადრევად არ მოხდება წყარო ენაზე ბილინგვთა სრული გადართვა, მაშინ მსესხებელ ენაში წყარო ენასთან მიმართებით არსებული ყველა განსხვავება ინტერფერენციის ობიექტი გახდება თანდათან და საფეხურებრივად.

ირკვევა, რომ ენის დრეკადობას, ანუ შეიმუშებლობას ინოვაციათა მიმართ გარკვეული ზღვარი აქვს, რის გამოც დაუშვებელია ყველა შესაძლო ცვლილება ერთდროულად განხორციელდეს. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც უკვე დამკვიდრდება, ანუ დრეკადობის ზონიდან გამოვა გარკვეული რეალიები, როგორც ენისაგან უკვე გათავისებული, ინტერფერენციის პროცესში ჩაერთვება ახალი. ამ დროს ცალკეული მიკროსისტემა გარდაქმნათა მიმართ ისე იქცევა, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული და გათვლაც ცვალებადი და უცვლელი ნაწილებისა ერთი მიკროსისტემის ფარგლებში ხდება. სწორედ ესაა მიზეზი, რომ ენაში ერთდროულად შეიძლება გაჩნდეს ინტერფერენციის ბევრი დამოუკიდებელი კერა.

26. ორენოვნების განხილული შედეგების ფონზე წოვათუშურში განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს სიტყვის ორმარცვლიანობის მოთხოვნით მოტივირებული მწყობრი და უგამონაკლისო წესები მარცვალდაკლებისა, რაც უცნოა ჩეჩნური და ინგუშური ენებისათვის და წოვათუშურში ქართულის გავლენას მიეწერება. აღნიშნული ფონოლოგიური პროცესები უკვე ბევრად შეცვლილი სახითაა დაცული თვით V საუკუნის ქართულში, რაც წყარო ენასთან წოვათუშურის გაცილებით ადრინდელ კონტაქტზე მიგვანიშნებს. რაკი ის დონე ურთიერთობისა, რასაც ადრინდელი ნასესხები ლექსიკა გვაგარაუდებინებს, ასეთ გავლენას გამორიცხავს, ფაქტის ახსნის ერთადერთ შესაძლებლობას ქართული სუბ-

სტრატის დაშეება წარმოადგენს. როგორც ცნობილია, სუბსტრატ-
ტი ენებში თითქმის მხოლოდ ლექსიკისა და ფონოლოგიის დონე-
ზე ფიქსირდება (მეიე, უთურგაიძე).

რ ე ზ ი უ მ ე

ნაშრომი ეძღვნება წოვათუშური ენის სახელთა მორფოლოგიას. ჩვენ, ცხადია, ვიცნობთ და ვიყენებთ ამ საკითხზე არსებულ მდიდარ სამეცნიერო ლიტერატურას, ვიზიარებთ ავტორთა მოსაზრებებს, ან ვასაბუთებთ ჩვენს განსხვავებულ შეხედულებას ამა თუ იმ საკითხზე.

ჩვენს ნაშრომში ზოგჯერ მთლად ახლად არის შესწავლილი და განხილული წოვათუშურის სახელთა მორფოლოგიის გარკვეული მონაკვეთები. ასეთია, მაგალითად:

ა) წოვათუშური ენის სიტყვათმოდლეები და მათი როლი ბრუნების პარადიგმებში;

ბ) მსაზღვრელ-საზღვრულის ტიპები და ბრუნების თავისებურებანი;

გ) წოვათუშური ენის სიტყვათსაწარმოქმნო სისტემა და უკუთქმითობის მოდელები...

ჩვენი ნაშრომის როგორც სტრუქტურა, ისე შინაარსი წოვათუშურის დღემდე გამოქვეყნებულ ნაშრომთაგან მთლიანად განსხვავდება იმ მხრივ, რომ სახელთა ფლექსიის ყოველი მონაკვეთი განხილული გვაქვს უხვად მომრავლებულ მორფოლოგიურ ინოვაციებთან დაკავშირებით, ვიკვლევთ ცალკეული მეტყველების ნაწილების ღიაობის საკითხებს ორენოვნების დონეებთან მიმართებით. ამასთან დაკავშირებით მსჯელობისას სისტემატურად მივმართავთ ქართული (C ენა) და წოვათუშური (S ენა) ენების მორფოლოგიური სისტემების პარალელური დახასიათებისა და შეპირისპირების გზასაც. თავისი ასეთი ორმხრივი ხასიათის გამო ნაშრომი შეიცავს უხვ საილუსტრაციო მასალას, სადაც ვლინდება საინტერესო კანონზომიერებები ინტერფერენტულ პროცესთა მასშტაბებისა და სიღრმის შესახებ. ის გარემოება, რომ წყარო

ენის გაგენით დღეისათვის ცვლილება შეეხო მსესხებელი ენის მორფოლოგიის ყველა რგოლს, სიახლე კი ერთგანაც ვერ განვი-თარდა ბოლომდე, ახლებურად სვამს გლობალიზებული მსოფლი-ოს ერთი საერთო ენის საკითხს.

Makvala Mikeladze

Morphology of Nouns of Tsova-Tush Language S u m m a r y

The work deals with morphology of names of Tsova-Tush Language. It's clear that we know and use the rich scientific literature existed about the given issue, we agree with the authors' opinions or express our different ideas about this or that issue.

In our work specific morphological elements of names of Tsova-Tush Language are studied in quite different and new way. For instance, these are the following:

- a) Word models of Tsova-Tush Language and their role in paradigms of case;
- b) Types of determiner-determined and peculiarities of case;
- c) Word Building System of Tsova-Tush Language and models of retro speech.

Structure and content of our work are thoroughly different from the published works about Tsova-Tush Language. We discuss each element of inflexion of names in connection with the various morphological innovations; we research the questions about transpance of each part of speech being appropriate to bilingual levels. While discussing the expressed question we systematically use even the ways of parallel describing and comparing of the morphological systems of Georgian (language) and Tsova-Tush (language) languages.

According to its questionable nature the work contains various illustration material, where interesting regularities about intensity of interfere processes are shown. The fact is that each circle of morphology of borrower language has undergone any kind of

alternations under the effect of main language though innovations aren't revealed. Due to the revealed fact the question about the common language of global world is raised in different and new way.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ალექსიძე, 2003 – ზ. ალექსიძე, კავკასიის ალბანეთის დამწერლობა, ენა და დამწერლობა, თბილისი, 2003.
2. ანდლულაძე, 1951 – ნ. ანდლულაძე, გრამატიკული კლასების კატეგორია იბერიულ-კავკასიურ ენებში (საკანდ. დისერტ.) თბილისი, 1951 (მანქანაზე ნაბეჭდი).
3. ანტონ I, 1997 – ანტონ I, ქართული ღრამმატიკა (მე-2 რედაქცია, 1767), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს ელენე ბაბუნაშვილმა, ნარგიზა გოგუაძემ, ლია კიკნაძემ, თბილისი, 1997.
4. არჩილიანი, 1936 – არჩილიანი, ალ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, ტ. I, თბილისი, 1936.
5. ახვლედიანი, 1949 – გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, თბილისი, 1949.
6. ბერტოლდი, 1972 – В. Бертольди, Греческий и латинский языки служащие средством передачи местных традиций и орудием колонизации в Западной Средиземноморье, НЛ., VI, Москва, 1972.
7. ბოდუენი, 1963 – И.А. Бодуен де Куртене, Избранные труды по общему языкознанию, Москва, 1963.
8. გაგუა, 1943 – რ. გაგუა, ძირითადი და ერთთანდებულები ბრუნვები ბაცბურში (საკანდ. დისერტ.), თბილისი, 1943 (მანქანაზე ნაბეჭდი).
9. ერგატივისა და ინსტრუმენტალისის ურთიერთობისათვის ბაცბურ ენაში, იკე, II, თბილისი, 1948.
10. გაგუა, 1956 – რ. გაგუა, ზოგიერთი ფონეტიკური პროცესი ბაცბურის ხმოვნებში, იკე, VIII, თბილისი, 1956.
11. გაგუა, 1960 – რ. გაგუა, კავშირი ბაცბურ სახელთან და ზმნაში, იკე, XII, თბილისი, 1960.
12. გაგუა, 1983 – Р. Гагуа, Основные вопросы фонетики и морфологии бацбийского языка, Ежегодник ИКЯ, X, Тбилиси, 1983.
13. გავრანევი, 1972 – Б. Гавранек, К проблематике смешения языков, НЛ. Ю VI, Москва, 1972.

14. გამპერცი, 1972 _ Джон Гамперц, Переключение кодов Хинди-пенджаби в Дели, НЛ. Ю VI, Москва, 1972.
15. გლისონი, 1959 _ Г. Глисон, Введение в дескриптивную лингвистику, Москва, 1959.
16. გიულდენშტეტი, 1962 _ გიულდენშტეტის მოგზაურობა საქართველოში, I, თბილისი, 1962.
17. გიულდენშტეტი, 1964 _ გიულდენშტეტის მოგზაურობა საქართველოში, II, თბილისი, 1964.
18. დეშერიევი, 1953 _ Ю. Дешериев, Бацбийский язык, Москва, 1953.
19. დეშერიევი, 1963 _ Ю. Дешериев, Сравнительно-историческая грамматика нахских языков и проблемы происхождения и исторического развития горских-кавказских народов, Академия Наук СССР, институт языкознания, 1963.
20. დეშერიევი, 1966 _ Ю. Дешериев, Закономерности развития и взаимодействия языков в советском обществе, Москва, 1953.
21. ვაინრაიხი, 1972 _ У. Ваинраих, Одноязычие и многоязычие, НЛ., VI, Москва, 1972.
22. თოფურია, 1924 _ ვ. თოფურია, ორმაგი უარყოფა ქართულში, ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწდეული, I-II, თბილისი, 1923-1924 წწ.
23. თოფურია, 1942 _ ვ. თოფურია, გრამატიკული კლასები და მათი ექსპონენტები ლაკურში, აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე, XII, 1942 წ.
24. თოფურია, 1946 _ ვ. თოფურია, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში, იკე, I, თბილისი, 1946.
25. თოფურია, 1956 _ ვ. თოფურია, წოდებითი ბრუნვისათვის: სახელის ბრუნვის ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, თბილისი, 1956.
26. თოფურია, 1956 _ Г. Топурия, Морфология склонения в дагестанских языках, Тбилиси: изд. Наук Груз. респ., 1995.
27. იაკობი, 1986 _ იაკობ ხუცესი, შუშანიკის წამება, გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება: ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, ლექ-

- სიკონი და გამოკვლევა დაურთეს ზ. სარჯველაძემ, ე. დანელიამ და ე. გიუნაშვილმა, თბილისი, 1986.
28. იმნაიშვილი, 1941 _ დ. იმნაიშვილი, ძირითადი და თანდებულისანი ბრუნვები ინგუშურში (საკანდ. დისერტ.), თბილისი, 1941 (მანქანაზე ნაბეჭდი).
29. იმნაიშვილი, 1942 _ დ. იმნაიშვილი, ძირითადი და ერთთანდებულისანი ბრუნვები ინგუშურსა და ჩაჩნურში, ენიმკის მოამბე, XII, 1942.
30. იმნაიშვილი, 1948 _ დ. იმნაიშვილი, ჰაბოტაქსის საკითხისათვის ჩეჩნური ჯგუფის ენებში, იკე, II, თბილისი, 1948.
31. იმნაიშვილი, 1953 _ დ. იმნაიშვილი, უარყოფითი ნაცვალსახელები და უარყოფითი ზმნისართები კავკასიურ ენებში, იკე, IV, თბილისი, 1953.
32. იმნაიშვილი, 1956 _ დ. იმნაიშვილი, სახელთა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, თბილისი, 1956.
33. კლიმოვი, 1978 _ Г. Климов, С. Хайдаков, А. Шагиров, Лексические общности, см. сборник: Структурные общности кавказских языков, Академия Наук СССР, институт языкознания, Москва, 1978.
34. მარი, 1926 _ Н. Я. Марр, Пособие для изучения живого грузинского языка, Труды яфетического семинария, II, Ленинград, 1926.
35. მეიე, 1954 _ А. Мейе, Сравнительный метод в историческом языкознании, Москва, 1954.
36. მიქელაძე, 1977 _ მ. მიქელაძე, ხმოვანთა რედუქცია ბაცბურ ენაში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №3, თბილისი, 1977.
37. მიქელაძე, 1977 _ მ. მიქელაძე, მეტყველების ნაწილები ნასესხობათა თვალსაზრისით, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №4, თბილისი, 1977.
38. მიქელაძე, 1977 _ მ. მიქელაძე, ენის შინაარსობრივი სტრუქტურის როლი სიტყვათა და კარგვის პროცესში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, 87, №3, თბილისი, 1977.
39. მიხალჩენკო, 1976 _ В. Михальченко, Условия развития литовского-русского двуязычия, в кн.: Развитие национально-русского двуязычия, Москва, 1976.

40. ნებიერძი, 1991 – გ. ნებიერძი, ენათმეცნიერების შესავალი, თბილისი, 1991.
41. ნიკოლსკი, 1976 – Л. Б. Никольский, Синхронная социолингвистика, Москва, 1976.
42. ნოზაძე, 1995 – ნოზაძე, ბრუნვის მორფემასთან დაკავშირებული ზოგი საკითხისათვის ქართველურ ენებში, იკე, XXXIII, თბილისი, 1995.
43. ონიანი, 1989 – ა. ონიანი, ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკის საფუძვლები, თბილისი, 1989.
44. ონიანი, 1998 – ა. ონიანი, სვანური ენა, თბილისი, 1998.
45. პატარძი, 1980 – რ. პატარძი, ქართული ასომთავრული, თბილისი, 1980.
46. რემანი, 1972 – Ж. Р. Реман, Очерк одной ситуации многоязычия: Люксембург, НЛ., Москва, 1972.
47. სანიკიძე, 1986 – ლ. სანიკიძე, ოლ, ალლა, ალ, ა სუფიქსები ნახურ ენებში, იკე, XXV, თბილისი, 1986.
48. უსლარი, 1887 – П. Услар, Этнография Кавказа, Языкознание, I, Тифлис, 1887.
49. უსლარი, 1888 – П. Услар, Чеченский язык, Тифлис, 1888.
50. უთურგაძე, 1960 – თ. უთურგაძე, ზოგიერთი ნასესხები და საერთო წარმოშობის სიტყვა ბაცბურ-ჩეჩნურსა და ქართველურ ენებში, გორის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, V, 1960.
51. უთურგაძე, 1960 – თ. უთურგაძე, თუშური კილო, თბილისი, 1966
52. უთურგაძე, 1966 – თ. უთურგაძე, ქართული ენის მთის კილოთა ზოგი თავისებურება, თბილისი, 1966.
53. უთურგაძე, 1973 – თ. უთურგაძე, სტრუქტურული შესატყვისობები, სპირანტიზაციისა და დესპირანტიზაციისათვის ქართველურ ენათა სტრუქტურაში, იკე, XVIII, 1973.
54. უთურგაძე, 1986 – თ. უთურგაძე, ქართული ენის სახელის მორფო-ნოლოგიური ანალიზი, თბილისი, 1986.
55. უთურგაძე, 2002 – თ. უთურგაძე, გრამატიკული კატეგორიებისა და მათი ურთიერთმიმართებისათვის ქართულ ზმნაში, თბილისი, 2002.

56. ფანჩვიძე, 1974 – ვლ. ფანჩვიძე, უღური ენის გრამატიკული ანალიზი, თბილისი, 1974.
57. ფოჩხუა, 1974 – ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბილისი, 1974.
58. ქადაგიძე, 1953 – Н. Д. Кадагидзе, Грамматические классы в глаголе бацкийского (цова-тушинского) языка. Автореферат кандидат. диссертации, Тбилиси, 1953.
59. ქადაგიძე, 1984 – დ. ქადაგიძე, ნ. ქადაგიძე, წოვათუშურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 1984.
60. შანიძე, 1976 – ა. შანიძე, ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბილისი, 1976.
61. შანიძე, 1981 – ა. შანიძე, წელიწადის ეტიმოლოგიისათვის, თხზულება-ნი 12 ტომად, ტ. II, თბილისი, 1981.
62. შანიძე, 1980 – ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თხზულება-ნი 12 ტომად, ტ. III, თბილისი, 1980.
63. შენგელია, 1999 – ვ. შენგელია, ქართველურ და ჩერქეზულ ენობრივ სისტემათა ისტორიისათვის, ავტორეფერატი ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციისა, თბილისი, 1999.
64. შიფნერი, 1856 – A. Shiefner, Versuch über die Thusch-Sprache oder die Khistische Mundart in Thuschetien, st. Peterburg, 1856.
65. შჩერბა, 1958 – Л. В. Щерба, О понятии смешения языков, в кн.: Л. В. Щерба, Избранные работы по языкознанию и фонетике, I, Ленинград, 1958.
66. ჩიქობავა, 1936 – არნ. ჩიქობავა, გრამატიკული კლასების ისტორიისათვის ხუნძურში, აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე, I, 1936.
67. ჩიქობავა, 1936 – არნ. ჩიქობავა, მიმართულებითი ბრუნვის მნიშვნელობისა, წარმოებისა და ისტორიისათვის, აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე, I, 1936.

68. ჩიქობავა, 1939 _ არნ. ჩიქობავა, მოთხრობითი ბრუნვის გენეზისისათვის ქართველურ ენებში, სტაღონის სახელობის თსუ შრომები, ტ. X, 1939.
69. ჩიქობავა, 1942 _ არნ. ჩიქობავა, ერგატული კონსტრუქციის პრობლემისათვის კავკასიურ ენებში: ამ კონსტრუქციის სტაბილური და ლაბილური ვარიანტები, აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე, XII, თბილისი, 1942.
70. ჩიქობავა, 1942 _ არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბილისი, 1942.
71. ჩიქობავა, 1946 _ არნ. ჩიქობავა, ზოგადი ენათმეცნიერება, I, თბილისი, 1946.
72. ჩიქობავა, 1954 _ არნ. ჩიქობავა, მრავლობითის სუფიქსთა გენეზისისათვის ქართველურ ენებში, იკე, VI, თბილისი, 1954.
73. ჩიქობავა, 1975 _ Арн. Чикобава, Отраслевая лексика и научная актуальность ее изучения, Ежегодник иберийского-кавказского языкознания, Тбилиси, 1975.
74. ცისკაროვი, 1848 _ И. Цискаров, Краткая Тушино-цовская грамматика (рукопись), 1848. Архив востоковедов ИВ АН СССР, разряд II, опис, №2.
75. ძიძიგური, 1941 _ შ. ძიძიგური, ცნება სინონიმური პარალელიზმისა, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, II, №7, თბილისი, 1941.
76. ძიძიგური, 1946 _ შ. ძიძიგური, ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკურ პროცესთა საფუძველი ქართულ კილოებსა და ზანურში, იკე, I, თბილისი, 1946.
77. ჭავჭავაძე, 1988 _ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი ხუთ ტომად, II, თბილისი, 1988.
78. ჭყუმბურიძე, 1970 _ ზ. ჭყუმბურიძე, უარყოფითი ნაწილაკები ქართულში და მათი ხმარების სტილოური თავისებურებანი, კრ.: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 2, თბილისი, 1970.
79. ჭრელაშვილი, 1961 _ კ. ჭრელაშვილი, მრავლობითი რიცხვის ფორმანტთა გენეზისის საკითხისათვის ბაცბურში, იკე, XII, თბილისი, 1961.

80. ჭრელაშვილი, 1963 – კ. ჭრელაშვილი, ქართულიდან ნასესხები ერთი სუფიქსი ბაკბურ (წოვათუშურ) ენაში, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 96, თბილისი, 1963.
81. ჭრელაშვილი, 1977 – კ. ჭრელაშვილი, ჩა (ჩუ, ჩო) ელემენტის გენეზისისათვის ნახურ ენებში, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 93, თბილისი, 1977.
82. ჭრელაშვილი, 1979 – კ. ჭრელაშვილი, ქართული ენის ლექსიკა წოვათუშურ ენაში, კრებული: კ. ჭრელაშვილი – წოვა-თუშური და ქართული ენის მორფოლოგიის ზოგიერთი საკითხი, თბილისი, 1979.
83. ჭინჭარაული, 1960 – ალ. ჭინჭარაული, ხევსურულის თავისებურებანი, თბილისი, 1960.
84. ხაუგენი, 1972 – Э. Хауген, Языковой контакт, НЛ, VI, Москва, 1972.
85. ჯავახიშვილი, 1992 – ივ. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, თხზულებანი 12 ტომად, X, თბილისი, 1992.
86. ჯორბენაძე, 1989 – ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბილისი, 1989.
87. ჯორბენაძე, 1995 – ბ. ჯორბენაძე, ქართული ენის მორფოლოგია, თბილისი, 1995.

სარჩევი

წინასიტყვაობა	5
ტრანსკრიფცია.....	9
თავი I, წოვათუშური და ქართული ენების სახელთა მორფოლოგი- ის ზოგიერთი საკითხი.....	23
I. § 1. წოვათუშური ენის ბრუნვათა რაოდენობა და რიგი.....	24
I. § 2. სიტყვის მოდელი და ბრუნების პარადიგმები ქართულში..	53
I. § 3. ქართულ-წოვათუშური ენების ბრუნების სისტემათა შეპირისპირებითი ანალიზი.....	69
თავი II, ინტერფერენტული პროცესები წოვათუშური ენის სახელ თა ბრუნების პარადიგმებში.....	78
II. § 1. ერგატიული ბრუნვა ინტერფერენციის თვალსაზრისით..	78
II. § 2. ინსტრუმენტალისი.....	98
II. § 3. ბრუნვის ფუძეთა სხვადასხვაობა.....	108
II. § 4. სახელთა მრავლობითის ფორმები.....	122
II. § 5. „თეთრი ლაქები“ სახელთა ბრუნების პარადიგმებში.....	137
II. § 6. ზედსართავი სახელი.....	153
II. § 7. ნაცვალსახელი.....	188
თავი III, სახელის გრამატიკული კლასის კატეგორია § 1. წოვათუშური ენის გრამატიკული კლასკატეგორიის ზოგადი დახასიათება.....	211
III. § 2. ინტერფერენტული ინოვაციები წოვათუშური ენის გრამა- ტიკული კლასის კატეგორიაში.....	224
თავი IV, წოვათუშური ენის სიტყვათსაწარმოქმნო სისტემა IV. § 1. ზოგადი დახასიათება.....	231
IV. § 2. ქონების სახელები.....	237
IV. § 3. უქონლობის სახელები.....	244
IV. § 4. აბსტრაქტული სახელები.....	251

IV. § 5. წინა ვითარების სახელები.....	258
IV. § 6. მსგავსების სახელები.....	260
IV. §7. ნასესხებაფიქსიანი ზმნიზედები.....	270
ზოგადი დასკვნები.....	278
რეზიუმე.....	303
Summary.....	304
დამოწმებული ლიტერატურა.....	306
სარჩევი.....	313

gamomcemloba `universal`

Tbilisi, 0179, i. WavWavaZis gamz. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
 E-mail: universal@internet.ge

